

Міністерство внутрішніх справ України

Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка

**Виявлення, документування
та розслідування злочинів,
передбачених ст. 315 КК
України, вчинених з
використанням мережі
Інтернет**

Навчально-практичний посібник

За редакцією
доктора юридичних наук, професора В. М. Комарницького,
доктора юридичних наук, професора В. О. Криволапчука,
кандидата юридичних наук, професора Б. І. Бараненка

Севєродонецьк
РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка
2017

УДК 343.102+343.575 (477);004.7(0758)
ББК 67.99(4Укр)408я73
В 92

АВТОРИ:

В.М. Комарницький, д-р. юрид. наук, проф. (вступ, підр. 1.1 у співавт.);
В.О. Криволапчук, д-р. юрид. наук, проф. (підр. 2.2, 2.3, 4.1, 4.2 у співавт.);
Б.І. Бараненко, канд. юрид. наук, проф. (підр. 2.1, 2.2, 2.3, 6.5 у співавт.);
О.В. Бочковий, канд. юрид. наук, с.н.с. (підр. 2.2, 2.3, 4.1, 4.2, 6.5 у співавт.);
В.С. Бондар, канд. юрид. наук, доц. (підр. 3.1-3.6, 6.1-6.4 у співавт.);
М.В. Кривонос, канд. юрид. наук (підр. 3.1-3.6, 5.1, 5.2, 6.1-6.4 у співавт.);
Д.О. Александров, д-р. псих. наук, доц. (підр. 1.1 у співавт.);
І.М. Охріменко, д-р. юрид. наук, доц. (підр. 1.1 у співавт.);
О.І. Богучарова, д-р. псих. наук, доц. (підр. 2.3 у співавт.);
Т.С. Батраченко, канд. юрид. наук (підр. 1.1, 1.2, 1.3 у співавт.);
Д.О. Калмиков, канд. юрид. наук, с.н.с. (підр. 1.2, 1.3 у співавт.).

РЕЦЕНЗЕНТИ:

ЩЕНКО Андрій Володимирович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ;
МАРЧЕНКО Артем Борисович, кандидат юридичних наук, доцент, т.в.о. заступника начальника відділу СУ ГУ НП України в Луганській області.

Рекомендовано до друку вченою радою Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка (протокол № 5 від 25 листопада 2016 року)

В 92 Виявлення, документування та розслідування злочинів, передбачених ст. 315 КК України, вчинених з використанням мережі Інтернет : навчально-практичний посібник / В.М. Комарницький, В.О. Криволапчук, Б.І. Бараненко та ін.; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. – Северодонецьк: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2017. – 505 с.
ISBN 978-617-616-072-4

У навчально-практичному посібникові розкриваються процесуальні, оперативно-розшукові та криміналістичні основи, а також організаційно-тактичні особливості виявлення, документування й розслідування злочинів, передбачених ст. 315 КК України, вчинених з використанням мережі Інтернет.

Призначений для курсантів, студентів і слухачів вищих навчальних закладів України юридичного профілю, викладачів, а також слідчих та уповноважених оперативних підрозділів Національної поліції України.

УДК 343.102+343.575 (477);004.7(0758)
ББК 67.99(4Укр)408я73

ISBN 978-617-616-072-4

©РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2017
©Автори, 2017

Зміст

Передмова

(Входження в проблему) ----- 6

Розділ 1

Загальна правова характеристика злочинів, передбачених ст. 315 КК України, вчинених з використанням мережі Інтернет----- 9

1.1. Розповсюдженість злочинів, передбачених ст. 315 КК України, вчинених з використанням мережі Інтернет, місце їх у загальній структурі наркозлочинності, рівень латентності ----- 9

1.2. Юридичний аналіз складу злочину, передбаченого ст. 315 КК України, специфіка кримінально-правової оцінки дій щодо схиляння осіб до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів -----38

1.3. Особливості кваліфікації злочинів, передбачених ст. 315 КК України, вчинених з використанням мережі Інтернет-----48

Розділ 2

Оперативно-розшукова характеристика злочинів, передбачених ст. 315 КК України, що вчиняються з використанням мережі Інтернет -----58

2.1. Поняття, сутність та основні структурні елементи оперативно-розшукової характеристики злочинів, передбачених ст. 315 КК України, що вчиняються з використанням мережі Інтернет -----58

2.2. Кіберпростір як віртуальне середовище

злочинної діяльності, у тому числі вчинення злочинів, передбачених ст. 315 КК України -----	68
2.3. Психологічні особливості перебування, спілкування та діяльності людей в умовах кіберпростору, у тому числі щодо вчинення злочинів, передбачених ст. 315 КК України -----	89

Розділ 3

Криміналістична характеристика злочинів як інформаційна основа виявлення, документування та досудового розслідування злочинів, передбачених ст. 315 КК України, вчинених із використанням мережі Інтернет -----	100
3.1. Сутність та зміст основних елементів криміналістичної характеристики схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів-----	100
3.2. Відомості про предмет схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів-----	105
3.3. Обстановка вчинення схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів -----	108
3.4. Способи вчинення та слідова картина злочинів щодо схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів-----	115
3.5. Характеристика особи, щодо якої здійснюється схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів з використанням мережі Інтернет -----	129
3.6. Характеристика особи, яка здійснює схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів з використанням мережі Інтернет-----	132

Розділ 4

Особливості виявлення злочинів щодо схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, що вчиняються з використанням мережі Інтернет -----	146
4.1. Характеристика мережі Інтернет, як віртуального інформаційного середовища щодо виявлення ознак схиляння осіб до вживання	

**Виявлення, документування та розслідування злочинів,
передбачених ст. 315 КК України,
вчинених з використанням мережі Інтернет**

наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів -----	146
4.2. Форми, засоби й способи виявлення фактичних даних щодо вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в умовах використання злочинцями мережі Інтернет -----	161
Розділ 5	
Особливості організації розслідування злочинів щодо схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів -----	180
5.1. Типові слідчі ситуації при розслідуванні схилянь до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів -----	180
5.2. Обставини, що підлягають встановленню у кримінальних провадженнях щодо схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів-----	188
Розділ 6	
Тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій при розслідуванні схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів із використанням мережі Інтернет-----	197
6.1. Огляд -----	198
6.2. Допит підозрюваного, свідків, особи, яку було схилено до вживання наркотичних засобів, одночасний допит двох чи більше раніше допитаних осіб -----	218
6.3. Обшук-----	255
6.4. Призначення судових експертів-----	262
6.5. Взаємодія оперативних працівників кримінальної поліції і слідчих під час проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні -----	278
Додатки -----	340
Словник -----	493

Передмова

Аналіз оперативної обстановки, а також оперативно-розшукової, слідчої та судової практики у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів свідчить про те, що злочинці все частіше вдаються до трансформаційних змін щодо способів учинення наркозлочинів, зокрема, схиляння осіб до вживання наркотичних засобів та психотропних речовин, збуту зазначених речовин і отримання матеріальної вигоди від їх реалізації. Вміле використання сучасних досягнень технічного прогресу наркозбувачами та особами, що схиляють інших до вживання наркотичних засобів, дозволяє злочинцям у повній мірі виключити прямі візуальні контакти з покупцями таких речовин, що, в свою чергу, сприяє підвищенню ефективності та безпеки злочинної діяльності, розширенню мережі збуту наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, збільшенню фактів створення організованих злочинних груп, які спеціалізуються на вчиненні злочинів зазначеного виду.

Суттєві зміни способів учинення досліджуваного виду протиправних дій також обумовлені й тим, що наявні в розпорядженні співробітників правоохоронних органів традиційні засоби та прийоми виявлення, документування, припинення, розслідування та запобігання злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх

аналогів вже давно стали загальновідомими у злочинному світі. Обізнаність про методи здійснення оперативно-розшукової діяльності, змушує правопорушників проявляти надмірну обережність при виношуванні та реалізації своїх злочинних намірів. У зв'язку з цим, на сьогоднішній день існує гостра потреба у вдосконаленні прийомів і способів протидії вчиненню злочинів, пов'язаних зі схилянням осіб до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів особливо із використанням мережі Інтернет.

У сучасних умовах оперативним співробітникам та слідчим Національної поліції України необхідно йти у ногу з часом, так само як це роблять злочинці, або діяти ще на більш досконалому рівні, володіти при цьому знаннями про сучасні досягнення науково-технічного прогресу і постійно поглиблювати їх. Тільки так можна ефективно віддачею протидіяти розповсюдженню наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів у нашій країні та схилянню до їх вживання інших осіб.

У навчально-практичному посібнику авторами наведено кримінально-правову характеристику та особливості кримінально-правової кваліфікації схилянть до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів у тому числі, вчинених із використанням мережі Інтернет; розглянуто сутність та основні елементи оперативно-розшукової та криміналістичної характеристик досліджуваних злочинів; розкрито сутність та специфіку роботи правоохоронних органів з виявлення та розслідування таких злочинів; розглянуто організаційно-тактичні засади проведення окремих слідчих (розшукових) дій (огляду, допиту підозрюваного, свідків, осіб, яких було схилено до вживання наркотичних засобів, обшуку, призначення окремих видів судових експертиз). Приділено увагу питанням взаємодії оперативних працівників кримінальної поліції зі слід-

чими під час проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні.

Наведені у посібнику положення відповідають чинному кримінальному та кримінальному процесуальному законодавству України, мають практичну спрямованість та можуть бути використані при організації виявлення, документування та розслідування фактів схиляння осіб до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, у тому числі вчинених із використанням мережі Інтернет, а також у навчальному процесі.

Автори висловлюють щиру подяку всім, хто надавав допомогу при підготовці посібника, а також будуть вдячні читачам за їх відзиви та побажання.

Розділ 1

Загальна правова характеристика злочинів, передбачених ст. 315 КК України, вчинених з використанням мережі Інтернет

1.1. Розповсюдженість злочинів, передбачених ст. 315 КК України, вчинених з використанням мережі Інтернет, місце їх у загальній структурі наркозлочинності, рівень латентності

Сучасний період історичного розвитку України характеризується загостренням криміногенної ситуації, зростанням злочинності, у тому числі й пов'язаної з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Результати аналізу статистичних даних, слідчої та судової практики підтверджують, що, не дивлячись на вжиті державою останніми роками заходи щодо протидії злочинам у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, проблема боротьби з ними не втрачає своєї актуальності й потребує постійного вивчення. Запобігання цим кримінальним правопорушенням є важливим загальнодержавним завданням, а тому держава повинна вживати невідкладних заходів, спрямованих на виявлення і розслідування злочинів.

Разом із тим, кількість виявлених кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів продовжує зменшуватися (25908 у 2015 році порівняно із 30494 в 2014 році що на 15% менше). Ще менше направлено до суду обвинувальних актів за цими злочинами (18633 порівняно із 22883, що теж на 18,5% менше). Щодо встановлення осіб, які незаконно виготовили, придбали, зберігали, перевозили, пересилали чи здійснювали збут наркотичних засобів, то в 2015 році цей показник складав всього 6614 фактів порівняно із 8412 у 2014 році, що теж менше на 21,37%¹. Проте, певне зниження статистичних показників скоріше за все, пов'язане зі складнощами виявлення та розслідування цієї категорії злочинів, ніж з реальною ситуацією у цій сфері.

У той же час, навіть біглий аналіз ЗМІ та моніторинг соціальних мереж викликає неабияке занепокоєння масштабами розповсюдження наркотичних засобів та схилинням до їх вживання через глобальну мережу Інтернет. Тільки на одному сайті «Silk Road» за три роки роботи було укладено 1,5 мільйона угод за участю більше як 100 тисяч покупців наркотичних засобів, зброї тощо². А в мережі навіть існують інструкції по правильному замовленню наркотичних засобів через Інтернет³.

¹ Дані, отримані на підставі аналізу статистичної інформації, представленої на офіційному сайті Генеральної прокуратури України [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112173&libid=100820&c=edit&_c=fo

² Див.: Жигулина О. Основателя Silk Road приговорили к пожизненному заключению / О. Жигулина // [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://journal.ru/p/ross-ulbricht-guilty>

³ Как купить наркотики через интернет // [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://dump.bitcheese.net/files/ycysele/how-to-buy-drugs-from-the-internet.html>

Крім того, за інформацією Українського науково-дослідного інституту соціальної і судової психіатрії та наркології за останні три роки в державі відзначається щорічний приріст споживачів наркотичних засобів, які перебувають на медичному обліку. Так, станом на 01 січня 2014 року кількість наркозалежних, що перебували на диспансерному наркологічному обліку, складала 84 325 осіб (179,03 осіб на 100 тис. населення, 117,73 з яких – чоловіки, 61,3 – жінки). Ще 32 663 особи (69,35 осіб на 100 тис. населення) перебували на профілактичному наркологічному обліку. Таким чином, на 01 січня 2014 року на наркологічному обліку в цілому знаходилось 116 988 осіб з наркотичними проблемами (248,4 осіб на 100 тис. населення). Кількість зареєстрованих осіб з наркотичною залежністю в Україні зростає з 22 466 осіб у 2004 р. до 84 325 осіб у 2014 р.¹ Найбільша кількість наркозалежних зареєстрована у Дніпропетровській – 13 446 особи (387,1 осіб на 100 тис. населення), Одеській – 7550 (314,0 осіб на 100 тис. населення), Донецькій – 10 163 (218,1 осіб на 100 тис. населення) областях та в м. Києві – 9097 (346,5 осіб на 100 тис. населення). За інформацією МОЗ України, рівень поширеності вживання наркотичних засобів та психотропних речовин вищий на Півдні та Сході України, а нижчий – на Заході України².

Разом із тим, за інформацією всеукраїнського моніторингу, загальна чисельність осіб, які допускають незаконне споживання наркотичних засобів, становить 3-5 млн. осіб.

¹ Див.: Офіційний сайт Українського науково-дослідного інституту соціальної і судової психіатрії та наркології МОЗ України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://undisspn.org.ua/index.php/ru/2014-01-18-17-39-31.html>.

² Див.: Офіційний сайт порталу «Правда життя» [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://medstat.com.ua/v-ukraine-ot120-tyisichelovek-v-god-umiraet-ot-narkomanii/>.

Проте, за оцінками експертів, реальна чисельність незаконних споживачів наркотичних засобів в Україні з урахуванням їх латентності значно більше зазначеної кількості. Соціологічні дослідження свідчать про те, що врахована кількість наркоманів перевищує офіційну статистику в 8-10 разів. Багато хто з них перетворюються на безповоротно втрачених для суспільства інвалідів¹. Тож існування так званої прихованої (латентної) злочинності є найскладнішим питанням у оцінці реального стану злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

У кримінологічній літературі існує безліч різних авторських трактувань поняття "латентність". Єдиного загально-визнаного поняття латентної злочинності в кримінології немає. Цю проблему вчені активно почали вивчати ще в 1960-х роках і продовжують вивчати сьогодні.

Одним із перших формулювання латентної злочинності в кримінології запропонував В. В. Панкратов. Він визначив, що прихована злочинність – це сукупність злочинів, які не виявлені органами поліції, прокуратури і суду і, відповідно, не знайшли відображення в обліку кримінальних діянь. Як відзначається у спеціальній літературі, видами латентної злочинності є:

1) *природна латентність*, коли про факт скоєння злочину ані правоохоронним, ані правозастосовним органам, ані посадовим особам, ані окремим громадянам нічого не було відомо, а було відомо лише самому винному;

2) *штучна латентність*, коли про факт скоєння злочину відомо посадовим особам, окремим громадянам, але ні ті, ні інші не повідомляють про це відповідні правоохоронні органи;

¹ Див.: Офіційний сайт Українського науково-дослідного інституту соціальної і судової психіатрії та наркології МОЗ України [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://undisspn.org.ua/index.php/ru/2014-01-18-17-39-31.html>.

3) «суміжні ситуації», за яких скоєний злочин став надбаням потерпілих або сторонніх осіб, але вони внаслідок неясності ситуації події або її неправильної правової оцінки не повідомляють про нього до правоохоронних органів;

4) випадки, пов'язані з порушеннями законності, коли правоохоронні органи свідомо не реєструють скоєні злочини¹.

На фоні загальної високої латентності злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів найбільший їх рівень за об'єктивними обставинами можна визнати відносно схилення та розповсюдженню наркотичних засобів із використанням мережі Інтернет. Це пояснюється тим, що переважна більшість таких незаконних дій безпосередньо не посягає на законні права та інтереси громадян, а осіб, які скоюють ці діяння, вкрай складно виявити. У переважній більшості кримінальних проваджень про незаконні дії з наркотичними засобами, психотропними речовинами, їх аналогами потерпілий (як процесуальна фігура), і державні установи (як цивільні позивачі) – відсутні. Заяви та повідомлення про злочини у цій сфері надходять до правоохоронних органів украй рідко, за винятком заяв керівників підприємств та установ по виробництву та використанню наркотичних засобів у зв'язку з розкраданням або втратою наркотичних засобів. З одного боку, таку латентність можна назвати «класичною», адже вона може акумулювати всі види латентності. З іншого боку, – вона є вельми специфічною, оскільки об'єднує процеси, які латентні вже за своєю

¹ Див.: Пономаренко Ю. Г. Поняття та види попередження злочинності / Ю. Г. Пономаренко // Вісник Юридичної академії МВС України. – 2003. – Вип. 3. – С. 35-42.

природою, а не внаслідок слабких сторін науки або політичної кон'юнктури¹.

Високий рівень латентності цих злочинів обумовлює як взаємна зацікавленість у їх приховуванні різних суб'єктів наркообігу (через відповідальність за незаконні операції і збувальників, і покупців наркотичних засобів), так і існуючі у правоохоронних органів матеріально-технічні, організаційні та кадрові проблеми.

У контексті вищезазначеного слід зазначити, що схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів (у тому числі вчинених із використанням мережі Інтернет) займає «провідне» місце у загальній структурі наркозлочинності в Україні. Це обумовлено тим, що при всьому розмаїтті цілей і мотивів вчинення різного роду наркозлочинів кінцева їх мета єдина – злочинне розповсюдження наркотичних засобів та розширення кола осіб, які їх вживають, на що власне й спрямовані злочини щодо:

- незаконного придбання, зберігання, перевезення, виготовлення, наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;
- порушення правил обігу наркотичних засобів або психотропних речовин;
- незаконного виробництва, збуту або пересилання зазначених предметів;
- розкрадання або вимагання наркотичних засобів або психотропних речовин;
- незаконного посіву або вирощування нарковмісних рослин;

¹ Див.: Japanese ISPs, Carriers, Users Release Guideline for ISP Privacy Protection Duties // Bureau of National Affairs Privacy Law Watch. - 17.04.2002, p. 25.

- організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;

- контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів;

- незаконної видачі або підробки рецептів чи інших документів, що дають право на отримання (придбання) наркотичних засобів або психотропних речовин.

Варто також зазначити, що у зв'язку з поширенням наркоманії та зростанням злочинності, пов'язаної з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, набувають усе більшого значення новітні методики виявлення, документування та розслідування наркозлочинів. Особливо це стосується кримінальних правопорушень, передбачених ст. 315 КК України, вчинених з використанням мережі Інтернет.

Головними чинниками, що сприяють виникненню наркоманії, є причини психологічного, соціального і економічного характеру, які мають тісний взаємозв'язок. Психологічні причини появи і поширення наркоманії обумовлені такими специфічними рисами особистості як психічна нестійкість, слабовілля і наївність, які роблять людей жертвами різних наркотиків. Крім того, важливу роль відіграють і прагнення до самовираження і самоствердження, елементи наслідування, що особливо характерно для дитячеюнацького віку. У суто психологічному плані в основі потягу до наркотиків лежить мотивація хворобливого характеру: прагнення до зниження напруження і почуття тривоги, до втечі від проблем, пов'язаних з дійсністю. У багатьох випадках поганий настрій, невпевненість в собі, особливо у психічно невірноважених підлітків, приводять до вживання алкоголю і куріння тютюну, оскільки виникає ілюзорне почуття власної значущості. Повторне вживання наркоти-

ків приводить до умовного рефлексу. До того ж виникнення наркоманії пов'язане з помилковим «ейфорійним», «розслаблюючим» або «стимулюючим» ефектом, який є наслідком вживання наркотиків і їх аналогів. Тому речовини, які не викликають ейфорії, не викликають пристрасті до них, а тому не стають предметом злочинних дій. Встановлено, що, чим більшим ейфорійним ефектом володіє речовина, тим швидше розвивається звикання і пристрасть до неї. Звичайно, як і всі захворювання, наркоманія залежить від фізичних і психічних захворювань цієї людини, її морально-вольової і емоційної стійкості.

У цьому відношенні слід виділити негативну в криміногенному відношенні дію сучасних медіа факторів, серед яких особливо згубна роль належить інформації, що курсує в мережі Інтернет. Про стрімке зростання числа її користувачів свідчить інформація Фонду «Громадська думка». Зокрема, кількість користувачів мережі Інтернет в 2013-2014 роках склала 29 400 000. осіб, що на 3 млн. осіб більше, ніж у попередньому році¹. Сьогодні чималий обсяг Інтернет інформації, на жаль, спрямовується на поширення наркотичної субкультури серед населення країни, що, в свою чергу, прямо чи опосередковано формує попит на наркотики.

Таким чином, широке використання в сучасному житті комп'ютерних технологій та телекомунікаційних систем, створення на їх основі глобальних комп'ютерних мереж, що стали звичною частиною суспільних відносин у всіх сферах життєдіяльності, призвело до того, що «кіберпростір» став активно використовуватися для вчинення злочинів.

Збут наркотиків, сприяння в їх придбанні чи виготовленні можуть розглядатися як схиляння до їх вживання,

¹ Див.: Офіційний сайт аналітичної і просвітницької організації Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.dif.org.ua/polls/2015a/-elennja-.html>.

якщо вони вчинені з метою збудження в особи бажання випробувати на собі вплив наркотиків.

Також варто відзначити існування різносторонніх взаємозв'язаних факторів, які обумовлюють девіантну поведінку, пов'язану зі схилянням до вживання психоактивних засобів, а саме:

а) індивідуальний фактор, який діє на рівні психобіологічних приписів девіантної поведінки, які ускладнюють соціальну і психологічну адаптацію індивіда;

б) педагогічний фактор, пов'язаний із дефектами шкільного та сімейного виховання;

в) психологічний фактор – несприятлива взаємодія індивіда з навколишнім соціальним середовищем;

г) соціальний фактор, що визначається соціальними, економічними, політичними умовами існування суспільства тощо.

Розглядаючи об'єкти схиляння до вживання наркотичних засобів, психоактивних речовин, доцільно зазначити, що найбільш вразливою категорією є підлітки. Так званий «перехідний» період характеризується важливими змінами в усіх проявах й у всіх сферах життя молодшої людини. Особливо яскраво це спостерігається у поведінкових реакціях. У підлітковому віці, тобто в період статевого дозрівання, поведінка в значній мірі визначається характерними для цього періоду життя реакціями емансипації, групування з ровесниками, захоплення (хобі), імітації, а також формуванням сексуального потягу.

З іншого боку, досить часто суб'єктами кримінальних правопорушень цієї категорії так само виступають особи підліткового та молодіжного віку. Аналізуючи форми делінквентної поведінки, варто зазначити, що особливості злочинності неповнолітніх визначаються двома групами чинників:

а) хронологічними межами певної вікової групи та її

анатомо-фізіологічними характеристиками;

б) індивідуально-психологічними, соціально-психологічними та психолого-правовими рисами неповнолітніх.

Анатомо-фізіологічні зміни обумовлені статевим дозріванням, тобто, змінюються будова й пропорції тіла, зовнішність, фізіологічні процеси, причому така перебудова відбувається нерівномірно (явище акселерації чи ретардації), і в результаті суттєво впливає на мотивацію, самооцінку, потреби, образ «Я», взаємостосунки з оточенням.

Період так званого «дорослішання» характеризується змінами в емоційно-почуттєвій сфері (підвищена чутливість, емоційність, імпульсивні прояви, неадекватна реакція на зовнішні події); завищеним рівнем домагань, переоцінкою власних можливостей; прагненням об'єднатися у групи (потреба у спілкуванні, комфорті, самоствердженні); наявністю певного уподобання (хобі може мати як позитивну (заняття спортом, музикою, наукою), так і негативну (захоплення комп'ютерними іграми, віртуальними знайомствами, шкідливими звичками) спрямованість); формуванням «мінімуму особистості» (14-16 років) та «мінімуму соціально зрілої особистості» (16-18 років); зміною таких важливих процесів, як мислення, відчуття, сприйняття, світу ілюзій, у повній мірі проявляються риси темпераменту, здібності, задатки.

Адекватна чи деформована правосвідомість формується залежно від того, в якій мірі неповнолітній засвоїв соціальні норми, від чого і буде залежати вибір подальшого життєвого шляху.

Слід виокремити основні причини, які спонукають неповнолітніх схилити до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів інших осіб:

1. Диспропорційна майнова і, як наслідок, психологічна стратифікація населення. В основі девіантної поведінки лежить насамперед соціальна нерівність. Це знаходить ви-

раження в низькому, часом злидарському рівні, розшаруванні суспільства на багатих і бідних, у труднощах, що постають перед молодими людьми при спробі самореалізації й одержання суспільного визнання, в обмеженні соціально прийнятних способів одержання високого заробітку. Морально-етичний фактор девіантної поведінки виражається в низькому моральному рівні суспільства, бездуховності, відчуженні особистості.

2. Однією з причин девіантної поведінки неповнолітніх є криза в системі суспільного виховання, хиби в державному працевлаштуванні, соціальному становленні неповнолітніх. Навчальні заклади неспроможні ефективно виконувати свої функції, оскільки в суспільстві домінує культ індивідуалізму, швидкого збагачення. Як результат, кумирами серед значної частини неповнолітніх стали «драг-дилери»*. Найбільш здібні педагоги переходять до елітних, напівприватних навчальних закладів (ліцеїв, коледжів тощо), решта стрімко втрачає чи взагалі не має авторитету серед учнів. За час існування незалежної України із неповнолітніх сформувалося ціле покоління, зайняте сумнівною посередницькою, комерційною діяльністю, тіншовим бізнесом.

3. Соціальна дезадаптація – пияцтво, наркоманія, токсикоманія, проституція. За офіційною інформацією, у стані сп'яніння неповнолітніми вчиняється 20-35% усіх злочинів. Але така статистика не відображає реального стану, оскільки не враховує, по-перше, латентність, а по-друге, злочини,

* Драг-дилер – (від англ. «drug dealer» – торговець наркотиками) дрібний торговець забороненими препаратами, розповсюдjuвач наркотичних засобів. Драг-дилер знаходиться на найнижчому рівні ієрархічної структури наркомафії, займається продажем невеликих (разових) доз товару. Найчастіше перебуває в багатолюдних місцях, де у вечірній та нічний час накопичується молодь: клуби, дискотеки, фестивалі тощо.

які вчиняються хоч і в тверезому стані, але з метою отримання засобів для придбання наркотичних засобів, інших психоактивних речовин. З цією метою здійснюється, зокрема, близько половини крадіжок, які загалом складають 70% усіх зареєстрованих злочинів, вчинених неповнолітніми.

Неповнолітні девіанти – алкоголіки, наркомани, повії – у більшості випадків вихідці з неблагополучних сімей. Підлітки, що живуть у деградуючих сім'ях, де батьки сваряться, вживають алкоголь, наркотики, ведуть асоціальний спосіб життя, заражаються цими недугами ще в дитинстві. Тому для задоволення своїх адиктивних потреб* намагаються схилити інших осіб до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, будуючи власну мережу споживачів, у тому числі, й за допомогою Інтернет-ресурсів.

4. Важливою причиною виникнення девіантної поведінки у неповнолітніх є несприятлива ситуація в сім'ї, деформовані чи відсутні стосунки з рідними. Причиною є неповна сім'я, відсутність батьків, наявність судимості у рідних, насамперед у матері. Щорічно в Україні виявляється близько 12 тис. неповнолітніх, які взагалі не підтримують стосунків з батьками.

Батьки не приділяють достатньої уваги дітям, через що останні відчують себе відчуженими, зайвими. Трапляються ситуації, коли неповнолітніх використовують як засіб боротьби з протилежною стороною в сім'ї при розлученні. Неповнолітні накопичують образу на батьків, займають презирливо-засуджуючу позицію до одного чи обох із них. Психологічний захист чи компенсація відбуваються через контакт та об'єднання із собі подібними й тими однолітками, які можуть зрозуміти, допомогти порадою, як «віддячити» дорослим. Одним із таких способів «відплати» можуть

* Адиктивність (адикція) – стан свідомості людини, що характеризується відходом від реальності за допомогою штучних, часто хімічних засобів (нікотин, алкоголь, наркотики тощо).

статі поведінка та вчинки, які суперечать загальноприйнятим нормам. При чому, через вади соціалізації колом спілкування часто виступають соціальні мережі, у яких контактують представники певної субкультури, і, зокрема, з адиктивною спрямованістю.

5. На поведінці неповнолітніх позначаються труднощі перехідного віку. Перехід у доросле життя супроводжується бурхливою перебудовою психіки: перебудовуються важливі психічні процеси (як от: мислення, відчуття, сприйняття), змінюється світ емоцій.

Перебудова Я-концепції – процес дуже складний і може супроводжуватися особистісними розладами. Загальновідомо, що Я-концепція – система уявлень індивіда про себе, на основі якої він будує свої відносини з оточенням і самим собою.

При певній розмитості поняття «девіантної поведінки», за ним ховаються цілком реальні і помітні соціальні явища, що виявляються в різних видах і формах: злочинність, наркоманія, алкоголізм, проституція, втечі з дому, бродяжництво, агресивна та аутоагресивна поведінка, нав'язливі страхи, вандалізм, ігроманія тощо. Аналіз зазначених процесів і явищ дозволяє краще зрозуміти ці складні елементи суспільного життя, конкретніше уявити собі природу девіантної поведінки, пов'язаної не лише із адиктивною поведінкою, але й із схилянням до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів.

Залежно від способів взаємодії з реальністю та порушення тих чи інших норм суспільства девіантну поведінку розподіляти можна на п'ять основних типів:

а) делінквентна поведінка (у нашому випадку – пов'язана із схилянням до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин);

б) адиктивна поведінка, яка виявляється у зловживанні наркотичними засобами, психотропними речовинами;

в) патохарактерологічний тип, що обумовлює вразливість цієї категорії осіб до формування адикцій;

г) психопатологічний тип, який ускладнює нормальну соціалізацію та обумовлює її деформовані прояви у обмеженому колі адиктивної субкультури;

д) тип девіантної поведінки, заснований на гіперздібностях, які особа не мала можливості реалізувати у соціально прийнятній формі.

Схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин виступає результатом відповідної деформації особистості, найчастіше на тлі сформованої адикції. Тому слід приділити увагу характеристиці самого феномену адикції, адже вона виступає як причиною, так і наслідком цієї категорії правопорушень.

У найбільш загальному значенні адиктивні форми поведінки – це наркотизм, алкоголізм, комп'ютерна ігроманія. Відомо, що вживання наркотичних засобів, психотропних речовин призводить до зміни стану свідомості. Найбільш яскравим показником зміненого стану при вживанні алкоголю або наркотиків є ейфорія.

Наркотична ейфорія аналогічна алкогольній: той же стан радісного збудження, ілюзія повного щастя, піднесений настрій, веселощі, приємні тілесні відчуття. Проте існує й низка компонентів, властивих тільки наркотикам: відчуття своєї значущості, всемогутності; інколи (залежно від виду та дози наркотиків) яскраві галюцинації, нереальне сприйняття часу, кольору, форм, розміру предметів, відстані і звуків.

Поруч з наркоманією існує токсикоманія. Цю хворобу можуть викликати хімічні та біологічні речовини. Серед неповнолітніх найбільш поширеною формою токсикоманії є вдихання випарів бензину, лакофарбових розчинників, клею чи інших хімічних речовин.

Комп'ютерна ігроманія як нехімічна форма адиктивної

поведінки теж веде до зміни психічного стану шляхом надмірної фіксації на задоволенні від певних видів комп'ютерних ігор. Зважаючи ж на вищезгадані вади соціалізації, комп'ютерні ігри стають компенсаторним механізмом, завдяки якому особа «втікає» від побутових і життєвих проблем та «занурюється» у віртуальну субкультуру. Там вона знаходить «однодумців», а також, користуючись ілюзорною анонімністю, дозволяє відчувати власну безкарність при необхідності розв'язання власних матеріальних проблем шляхом схиляння інших осіб до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин.

Відтак, адиктивна поведінка – це один із типів девіантної поведінки, що характеризується бажанням відходу від реальності шляхом штучної зміни свого психічного стану внаслідок вживання деяких речовин або постійної фіксації уваги на певних видах діяльності з метою розвитку і підтримки інтенсивних емоцій.

Суб'єктів схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин на фоні сформованої адикції відрізняють ознаки особистісної незрілості: невираженість інтелектуальних та духовних інтересів, нестійкість моральних норм, безвідповідальність, почуття стадності у межах адиктивної субкультури.

З огляду на це варто виділити такі психологічні особливості суб'єктів схиляння до вживання наркотичних засобів та психотропних речовин на фоні сформованої адикції:

- знижена витривалість щодо труднощів повсякденного життя;
- прихований комплекс неповноцінності у поєднанні із зовнішнім проявом неперевершеності;

- зовнішня соціабельність* у поєднанні зі страхом перед стійкими емоційними контактами;
- прагнення говорити неправду;
- прагнення звинувачувати інших, знаючи, що вони невинні;
- прагнення уникати відповідальності при прийнятті рішень;
- стереотипність поведінки;
- залежність;
- тривожність.

Доречно зазначити, що таке поєднання якостей обумовлюють, знов-таки, обрання саме віртуальної реальності Інтернет-ресурсів для актуалізації власних намагань, у тому числі, й для реалізації спроб схилення інших представників такої субкультури до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів.

Що ж до безпосередніх об'єктів, на яких спрямовані зусилля при залученні їх до вживання психоактивних речовин, то суб'єкти цих правопорушень враховують низку психологічних особливостей такої категорії потенційних жертв. Так, зокрема, Н. Пезешкіан виділяє чотири форми психологічних особливостей осіб, схильних до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин:

- 1) прагнення до фізичного задоволення або психічного «удосконалення» себе;
- 2) концентрація на хобі та захопленнях;
- 3) занурення у контакти або самотність – постійне прагнення до спілкування або, навпаки, до усамітнення;
- 4) втеча у фантазії – життя у світі ілюзій та фантазій тощо.

Ці чинники обумовлюють з одного боку потенційну схильність до вживання психоактивних речовин, а з іншого, – прагнення самоактуалізації у сфері віртуальної реальності.

* Соціабельність – комунікабельність, контактність, почуття іншого. В теорії Р. Пломіна один з компонентів темпераменту, що виявляється в бажанні бути серед інших людей.

ті, чим і користуються суб'єкти схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів.

Виділяють також психологічні та фізичні симптоми, характерні як для нарко-, так і Інтернет залежних, що дозволяє зрозуміти механізми залучення осіб до вживання психоактивних речовин за допомогою мережі Інтернет.

1. Психологічні симптоми:

- збудження, азарт або ейфорія;
- неможливість зупинитися;
- збільшення кількості часу, проведеного за комп'ютером;
- нехтування родиною та друзями;
- відчуття пустоти, роздратування під час будь-якої діяльності, не пов'язаної із спілкуванням у колі своєї субкультури;
- приховування від рідних та друзів правди про себе та свої інтереси;
- проблеми із навчанням.

2. Фізичні симптоми:

- синдром карпального каналу (тунельне враження нервових стволів руки, пов'язане з тривалою напрутою в м'язах);
- абстинентний синдром (при обмеженні доступу до об'єкту залежності);
- головні болі, мігрені;
- відсутність апетиту, нерегулярне харчування;
- нехтування особистою гігієною;
- розлади сну, зміна режиму сну.

«Група ризику» осіб, схильних до переходу від Інтернет залежності до наркоманії, полягає у тому, що у дитинстві вони обтяжені спільними психологічними проблемами, зокрема: виявляють лякливість, моторну незручність, схильність до логічності і ранніх «інтелектуальних інтересів». Уже в дитячому віці виявляються фобії – страх незнайомих людей, нових предметів, темряви, замкнених просторів,

тварин тощо; нерідко почуття страху доходить до крайньої межі. Поступово це формує нав'язливі психічні стани та ідеї (дріб'язковість, страхи, перебільшення загроз тощо) визначають фіксацію на тривозі, через що діти всіляко намагаються уникнути невизначеності, небезпеки, динамічних і погано прогнозованих ситуацій. Спостерігається поступова втрата довіри до людей, через свою уразливість, «погане ставлення» до себе з боку оточуючих, і, як результат, може розвинути така характеристика, як підозрілість.

Так само «групи ризику», на яку спрямовують свої зусилля при схиланні до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, притаманні нерішучість, боязкість, тривожність, застрягання на обдумуванні та перевірки своїх вчинків, непродуктивне самокопання. В сукупності це зумовлює їхню замкненість та відгородженість від навколишнього середовища, нездатність або небажання встановлювати контакти, витіснення потреб у спілкуванні. Крім того, їх ще називають чутливими, вразливими. Характерним є тривале переживання неприємних подій, погане вилучення їх із свідомості. Через вади налагодження нормальних соціальних взаємин таких осіб часто характеризують як злопам'ятних або мстивих людей. Образи у таких випадках, перш за все, стосуються самолюбства, гордості або гідності.

Почуття обурення суспільною несправедливістю у представників цієї «групи ризику» виражене слабше, ніж на рівні особистісних егоїстичних спонукань. І якщо серед представників цього типу все ж-таки зустрічаються іноді борці за суспільну справедливість, то лише в тій мірі, у якій зазначені люди відстоюють справедливість щодо себе та особистих претензій.

Самооцінка далеко не завжди є адекватною, часто буває заниженою і відрізняється замкнутістю, самотністю, труднощами комунікацій, нерозумінням з боку оточуючих То-

му однією з особливостей цього типу є невміння переконувати інших. Отже, не знаходячи реалізації в реальному світі, особа закриває від сторонніх поглядів власний внутрішній світ, який заповнений фантазіями, а захоплення відрізняються незвичайністю, силою і стійкістю.

Більшість науковців виокремлюють три стадії залежності від комп'ютерних ігор, які стають «сприятливим тлом» для подальшого виникнення зацікавленості у розширенні нового досвіду зміненої свідомості, але вже за допомогою наркотичних засобів, психотропних речовин.

1. *Стадія легкої захопленості.* На цій стадії це більш-менш легкий розлад. Через захоплення «новою іграшкою», особа перестає займатися усім іншим, поступово віддаляється від родичів і друзів, залишаючи пріоритет за «віртуальним світом». Стійка потреба в грі ще не сформована, а власне гра не є значущою цінністю для людини, тому можна говорити про ситуативний, ніж про систематичний характер такої гри. Як правило, особа не звертає уваги на те, скільки часу проводить за грою або у соціальних мережах і у більшості випадків таке захоплення виникає під впливом друзів з кола представників відповідної субкультури.

2. *Стадія захопленості.* На другій стадії симптоми нарастають з більшою інтенсивністю. Якщо особу силою відлучити від комп'ютера, то вона переживатиме почуття, схожі на муки наркомана, якому не дали чергової дози. Порушується увага, знижується працездатність, з'являються нав'язливі думки, безсоння, аж до повного відмовлення від сну, різко зростає потяг до стимуляторів – кави, сигарет, спиртних напоїв, наркотиків, причому деколи «на голку» сідають й ті, хто ніколи в житті наркотиків не пробував. До психічних розладів додаються головний біль, перепади тиску, сонливість, ломить кістки тощо. Звичайно, все залежить від індивідуально-психологічних особливостей особи-

стості. Для когось потреба в грі або соціальній мережі виступає засобом втечі від реальності, а дехто взагалі відмовляється від реальності, замінюючи її віртуальним світом. На цьому етапі Інтернет залежність набуває систематичного характеру. Стан пригніченості через усвідомлення власного безсилля та неможливості зупинитися може спричинити більш інтенсивне захоплення Інтернет-ресурсами з метою втечі від вирішення реальних проблем.

3. *Стадія залежності.* Наступає соціальна дезадаптація, коли у особи потреба у втечі від реальності у віртуальність вже не задовольняє достатньою мірою та визначає готовність до розширення власного досвіду змінених станів шляхом пошукової полінаркоманії.

Слід зазначити, що стан залежності від Інтернет-ресурсів, як передумова подальшого залучення до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин може протікати в двох формах:

а) соціалізованій – контакти з оточенням повністю не втрачаються, в більшості випадків це спілкування через мережу Інтернет, ігри он-лайн, соціальні мережі тощо;

б) індивідуалізованій – гравець грає з комп'ютером, віртуальний світ повністю замінює реальний, потреба у грі стоїть на одному рівні з фізіологічними потребами.

Ці обидві форми опиняються у сфері інтересів суб'єктів схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин на фоні сформованої адикції.

Інформація, отримана шляхом контент-аналізу, індивідуальних бесід та анкетування фахівців, дає можливість поділити представників «групи ризику», на яку спрямовують свої зусилля при схилянні до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів залежно від їх соціального походження та відповідного соціального статусу на дві основні категорії:

а) перша категорія – це діти з бідних неблагополучних сімей, де відсутній батьківський контроль або родина є неповноцінною. Можна припустити, що такі діти, втікаючи від сімейних проблем, поринають із головою у комп'ютерні ігри, де шукають розуміння, захисту, бажають відчутти себе повноцінними, і, навіть, володарями ситуації. Не виключені випадки, коли наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги та Інтернет допомагають їм зняти стрес, агресію, при цьому віртуальний світ виявляється набагато кращим та більш прийнятним. Тоді уникнути психологічної залежності неможливо, адже спрацьовує одна із найбільш сильних руйнівних сил – мотивація, а потреба у засобі залежності стає невід'ємною частиною системи потреб особи;

б) друга категорія – це діти із заможних сімей, які майже не мають друзів, почуваються самотньо та некомфортно серед однолітків, погано адаптуються, не знаходять спільної мови з родичами, не можуть повністю самореалізуватися. У цьому випадку інші діти, переважно з першої категорії, спілкуються з ними, беруть їх у свою субкультуру як спонсорів та залучають їх до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин. Таким чином, у «забезпечених» неповнолітніх з'являється відчуття потреби, цінності власної персони, а також шанс належати до певної референтної групи цієї субкультури, що є одним із найважливіших аспектів у цьому віці. «Незабезпечені» неповнолітні, у свою чергу, гарантують «спонсорам» допомогу і захист, керуючись девізом «один за всіх і всі за одного». Звичайно, явище ніби і незвичне для нашого часу, але виявляється можливим, оскільки такі стосунки між «багатими» і «бідними» мають під собою основу – взаємовигоду та корисливість на фоні залучення до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів.

Експериментальне психодіагностичне дослідження проблеми залучення до «групи ризику», на яку спрямовуються зусилля суб'єктів схилення до вживання психоактивних речовин, дало можливість визначити психологічний профіль потенційних жертв таких протиправних зазіхань.

Зокрема, такі особи характеризуються тривожністю (13,7%), що говорить про низьку контактність, соціальну боязкість, невпевненість у собі в ситуаціях зовнішнього досягнення. Це зумовлює намагання компенсувати таку соціальну тривожність непродуктивною формою у вигляді втечі на початкових етапах у віртуальну реальність комп'ютерних ігор, де вони більшою мірою можуть розкрити свої здібності, а у подальшому – у наркотичну залежність. Цю особливість можна пояснити кількома чинниками. По-перше, тривожність може бути особистісною рисою особистості й виступати причиною адикції. По-друге, тривожність, як особистісна характеристика є результатом надмірного захоплення віртуальною реальністю та зануренням індивіда у відповідну субкультуру.

Наявність схильності до патологічного застрягання (12,9%) можна пояснити так: будучи обмеженим в можливості обрання форм «каналізації»¹ тривоги та інших неприйнятних переживань, підліток фіксує віртуальну реальність як оптимальну форму компенсації, що після тривалого практичного підтвердження фіксується як поведінкова установка. Внаслідок цього виникає психологічна залежність за схемою «віртуальна реальність – задоволення», що й стає класичною адикцією. Але особливість такої залежності полягає в тому, що потребу у грі не можна задовольнити до кінця, а тому і межі, де б закінчувалася комп'ютерна гра

¹ Рукавишников Д. В. Половозрастной аспект антиципационных механизмов невротогенеза / Д. В. Рукавишников, В. Д. Менделевич // Неврологический вестник. – 2001. – Т. XXXIII, Вып. 3-4. – С. 44-49.

також немає. Цим користуються драг-ділери, при залученні таких осіб до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів.

Звідси логічним є те, що комп'ютерні ігромани схильні до адиктивної поведінки (49,89%), що пояснює їх захоплення комп'ютерними іграми та можливість втечі від соціальної реальності за допомогою зміни свого психічного стану не лише через віртуальність, але й за допомогою психоактивних речовин.

Вольовий контроль емоційних реакцій (43,17%) виражений слабо, що зумовлене накопиченою тривогою, яка реально продуктивно не компенсується, а відтак замість розв'язання особистісних проблем, відбувається їхнє нагромадження. Через це відбувається поступове виснаження, наслідком чого стає послаблення самоконтролю та самовладання.

Схильність до нівелювання норм і правил (48,99%) та схильність до делінквентної поведінки (47,94%) мають пограничні значення, а тому можна говорити про готовність адикта, по-перше, відходити від загальноприйнятих соціальних норм під впливом «рольової» залежності віртуального образу, а, по-друге, така готовність відходу від соціальних норм та делінквентність у глибоких формах адикції визначається необхідністю одержання коштів для задоволення власної залежності, що у подальшому штовхає їх самих до схилання інших осіб до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів заради власної вигоди.

Більшість таких осіб належать до ситуативно-ризикованого типу (36,48%), що в принципі не виходить за рамки норми. Ця вибіркова схильність до ризику визначає цю готовність у віртуальній реальності або експериментуванні у вживанні психоактивних речовин, при недостатній готовності до активних дій у потенційно ризикованих реальних ситуаціях їхнього соціального життя.

Мають середній рівень мотивації досягнення успіху. Характеризуються високим рівнем мотивації уникнення невдач (14,1%), з одного боку, через обережність, а, з іншого, – боязкість та намагання усіма можливими способами приховати від рідних з метою уникнення осуду і покарання факту залежності, витрачені гроші та вчинені крадіжки. Спочатку адикти відчують провину за те, що обманюють рідних та друзів, а згодом брехати входить у звичку, і проявляється майже у всіх сферах життя особи.

Наведені характеристики мотивації досягнення є проявом специфічних вад адаптації, а саме: у реальному житті через тривожність у адиктивних формується побоювання поразки при намаганні досягнення успіху, тому вони обмежуються мотивацією уникнення невдачі. Це знов-таки компенсується у віртуальній реальності, де навіть досягнення успіху значно більш безпечно, ніж у соціальній дійсності.

Зниження контролю емоційних реакцій веде до підвищення схильності до адиктивної поведінки, що свідчить про низький самоконтроль та є передумовою виникнення психологічної залежності. Разом із тим, чим вищими є показники адиктивності, тим меншою буде екзальтованість, що пояснює постійну пригніченість, незадоволеність, відчай у реальному житті, в той час як відчуття радості та щастя виникає лише у віртуальності або завдяки психоактивним засобам.

Чим вищі показники схильності до адиктивної поведінки, тим нижчі показники установки на соціальні очікування (схвалення), що свідчить про небажання адаптувати власні норми й цінності до загальноприйнятих соціальних норм. Зниження показників педантичності також веде до збільшення схильності до адиктивної поведінки та характеризує особу, яку схиляють до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, як недобросовіс-

ну, непунктуальну, неохайну, що загалом й пояснює ігнорування адиктом ставлення соціального оточення.

Висока адиктивність сприяє підвищенню демонстративності, що, у свою чергу, компенсується у віртуальній реальності, яку поступово витісняє наркотична ейфорія. Це відбувається у референтній групі відповідної субкультури, де особа може проявити себе, бути у центрі уваги та втекти від негативних оцінок соціально адаптованого оточення, адже у реальному житті це не вдається зробити.

Дистимічність*, яка притаманна особам, схильним до залучення щодо вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів через Інтернет-мережі, компенсується отриманням задоволення та ейфорією у віртуальному світі.

Схильність до адиктивної поведінки та екстраверсія мають пряму залежність, тобто при збільшенні показників адикції, буде збільшуватися екстраверсія. Враховуючи той факт, що такі особи постійно спілкуються у чатах з представниками власної субкультури, можна казати про їхню викривлену комунікативність у межах віртуального світу, як компенсацію соціальної інтроверсії. При цьому зменшується гіпертимність, що пояснює низьку соціальну активність адикта, який повністю реалізується у віртуальному світі.

Отже, соціальна дезадаптованість через інтроверсію є провідною рисою «групи ризику», на яку спрямовуються зусилля суб'єктів схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів. Згідно факторного аналізу цієї провідної слід зазначити наступні показники:

- потенційні неповнолітні адикти є недемонстративними (0,364), негіпертимними (0,311), що свідчить про їх відчуженість, самотність, пасивність у реальному житті;

* Дистимічність (дистимічний розлад) – загальна пригніченість, відсутність інтересу до нормальних дій повсякденного життя та постійна хандра.

- неохильні до ризику (0,276) у реальності, але можуть компенсувати цю особливість у віртуальному світі;

- підвищується мотивація до уникнення невдач (-0,165), але при цьому знижується мотивація до досягнення успіху (0,218), що свідчить про відсутність прагнення досягати соціально значимих цілей, про страх перед критикою та покараннями;

- з початку є неохильними до застрягання (0,208), але поступово із формуванням адикції, як непродуктивної компенсації, формується й фіксація на психоактивних речовинах та віртуальному світі;

- побоювання та тривожність зумовлює уникнення будь-чого, що пов'язане з ризиком саморуїнації або самоушкодження (0,186), тому будь-які контрастні почуття одержуються ними вперше, у віртуальній реальності, а у подальшому – у наркотичній ейфорії;

- не здатні отримувати задоволення від життя (0,182), радіти простим життєвим ситуаціям, натомість схильні до відходу від реальності за допомогою зміни психічного стану задля одержання насолоди у наркотичній ейфорії та віртуальному світі;

- не схильні до відкритого порушення правових норм (0,121) через ту ж саму тривожність, але компенсують таку девіантність у віртуальному світі, через що й обирають «безпечні» форми протиправної поведінки, зокрема із використанням Інтернет-ресурсів;

- неагресивні (0,117), знов-таки через тривожність та побоювання негативних наслідків чи поразки, що компенсується каналізацією агресії у віртуальному світі;

- емотивні (-0,113) – вразливі, схильні до тривалих емоційних переживань, зовнішньо неконфліктні через острах постраждати у суперечці, через що всі образи носять в собі та каналізують їх у віртуальній реальності.

Отже, на підставі вищезазначеного, при оцінці переважної кількості інтровертів у вибірці представників «групи

ризик», можна стверджувати, що особи такого типу характеризуються спрямованістю на внутрішній світ. Вони привертають увагу своїми особливостями поведінки – часто заглиблені у себе, важко налагоджують контакти з людьми й адаптуються до реальності. Песимістичні, не люблять непередбачуваних ситуацій, хвилювань, дотримуються заведеного життєвого порядку.

Мають середній рівень мотивації досягнення успіху та середній рівень мотивації уникнення невдач. Хоча провідним мотивом до випробування нових наркотичних ейфорічних відчуттів є цікавість та прагнення до нових вражень замість проблемної буденності.

Інтровертовані особистості відрізняються стриманістю, говіркими стають лише у колі «своїх», коли повідомляють про свої ідеї або пристрасті. Взагалі часто для відповідей таких людей характерна нерішучість. Такі особи живуть не стільки своїми сприйняттями й відчуттями, скільки своїми уявленнями. Тому зовнішні події здійснюють незначний вплив на життя такої людини, набагато важливіше те, як особа внутрішньо аналізує ці події. Здебільшого мають нереальні ідеї. Дії, вчинки не обов'язково або не відразу будуть слідувати за ідеями. Як правило, повільні й нерішучі у вчинках. Зазначимо, що таку повільність можуть обумовлювати й інші фактори, наприклад, певні риси темпераменту, які стримують включення в активні дії.

Характеризуються емоційною нестабільністю – емоційні, вразливі, тривожні, схильні до болючого переживання невдачі та впадають у відчай з найменшого приводу. Їх схильність до ризику проявляється в залежності від ситуації, а саме: при підтримці представників своєї субкультури, у стані наркотичного сп'яніння, у випадках відчуження особистості, у ситуації внутрішнього конфлікту тощо. Аг-

ресивність проявляють в крайніх випадках, коли зачіпають їхні інтереси і противник явно слабший.

Схильні до заперечення загальноприйнятих норм і цінностей, зразків поведінки, до відходу від реальності за допомогою зміни свого психічного стану, до ілюзорно-компенсаторного способу вирішення проблем, зорієнтовані на плотьську сторону життя, відчують «сенсорну спрагу», не цінять власного життя, можливі випадки суїциду. Це створює «сприятливе» тло для пошуку нових вражень у наркотичній ейфорії.

Нестримний інтерес до нових вражень та відчуттів визначає нерозбірливість у виборі знайомств, через що вони легко потрапляють до відповідної, віртуальної, а у подальшому й реальної субкультури наркозалежних. Тому вони легко входять у контакти з випадковими людьми, швидко освоюються в нових ситуаціях, переймають манери, звичаї, лінію поведінки, одяг. Це полегшує їхнє потрапляння під вплив осіб, які поступово схиляють їх до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин.

Наркотизація, навіть у легкій початковій формі, представляє для таких осіб серйозну небезпеку. Це пояснюється тим, що на початку таке залучення до вживання психоактивних речовин, може носити демонстративний характер, коли надається перевага самому антуражу субкультури та неглибоким ейфорічним стадіям сп'яніння, але з часом, по мірі формування адикції, залежність зростає, набуваючи тотального характеру.

Майже всі представники «групи ризику», на яку спрямовуються зусилля суб'єктів схилення до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин. їх аналогів мають шкідливі звички, зокрема: палять, вживають алкогольні напої, наркотичні речовини та зловживають психостимулюючими напоями (кава, енергетики тощо). Всі ці речовини підсилюють та роблять яскравішими сприйняття та відчуття віртуальної реальності та сприяють формуванню зацікав-

леності у набутті нового досвіду вживання більш сильних психоактивних речовин. Деякі неповнолітні спеціально вживають психотропні речовини, щоб повністю «відірватися» від реальності та відчутти задоволення гри, а це вже веде до подвійної залежності.

Таким чином, можна констатувати, що схильність до трансформації захоплення Інтернет-ресурсами у пошукову полінаркоманію обумовлена не лише цікавістю, але й наявністю принципової схожості замкнених субкультур узалежнених осіб, які об'єднуються на основі таких чинників:

- спільні інтереси, захоплення;
- спільні проблеми (самотність, неоптібність, незайнятість);
- почуття захищеності та гордості в результаті приналежності до певної групи, що є досить важливим показником у віці неповноліття;
- почуття комфорту, що полягає у безвідповідальності та безкарності;
- почуття вседозволеності та віртуального лідерства в ході комп'ютерних ігор;
- можливість завоювати авторитет серед однодумців;
- можливість «безпечно» залучати інших до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів з метою здобуття коштів для задоволення власної адикції.

У свою чергу, можна дійти висновку, що адиктивна поведінка безпосередньо пов'язана із делінквентністю суб'єктів схилення до вживання психоактивних речовин, яка може проявлятися у двох тенденціях:

- по-перше, делінквентність виявляється у віртуальному світі як готовність до вчинення різноманітних протиправних дій через безкарність та вседозволеність, через відчуття анонімності;
- по-друге, така «віртуальна делінквентність» трансформується у «реальну делінквентність», коли втрачається почуття відповідальності, а правопорушення вчиняються для отримання матеріальних засобів на наркотичні засоби, психотропні речовини.

1.2. Юридичний аналіз складу злочину, передбаченого ст. 315 КК України, специфіка кримінально-правової оцінки дій щодо схиляння осіб до вживання наркотичних, психотропних речовин, їх аналогів

Суспільна небезпека схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів полягає у потенційному збільшенні незаконного обігу зазначених засобів та речовин у формі незаконного вживання за рахунок втягнення нових осіб, у яких формується наркозалежність. Це, у свою чергу, створює умови для стійкого попиту на такі речовини. Більш того, такий масовий вплив на здоров'я населення може супроводжуватися й іншими тяжкими наслідками: самотійним скоєнням злочинів, зараженням ВІЛ-інфекцією, самогубством, розвитком психічних захворювань, перериванням вагітності тощо. Не викликає заперечень і те, що особи, які захворіли на наркоманію, у тому числі і внаслідок їх схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, поповнюють ряди злочинців і нерідко самі стають на шлях скоєння злочинів¹.

Схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст.315 КК України) є певним різновидом їх розповсюдження, сприяє поширенню наркоманії, що посилює суспільну небезпечність цього злочину. Відповідальність за цей злочин настає незалежно від наслідків схиляння, тобто від того, вжила інша особа нар-

¹ Див.: Данилевська Ю. О. Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення: проблеми кримінально-правової кваліфікації : практ. пос. / Ю. О. Данилевська, Д. В. Каменський. – Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2013. – С. 141.

котичний засіб, психотропну речовину або їх аналог чи відмовилася це зробити.

Кваліфікуючими ознаками злочину є його вчинення:

- 1) повторно;
- 2) щодо двох чи більше осіб;
- 3) щодо неповнолітнього;
- 4) особою, яка раніше вчинила один із злочинів, передбачених статтями 307, 308, 310, 314, 317 КК України.

Основним безпосереднім об'єктом злочину є охоронювані кримінальним законом суспільні відносини, що забезпечують здоров'я громадян і громадську мораль. Додатковим факультативним об'єктом виступають життя і здоров'я конкретної особи. Здоров'я населення є благом і водночас – одним із компонентів цінностей, на які може посягати група злочинів, передбачених розділом XIII КК України. Іншими словами, здоров'я населення – це фактичний або максимально досяжний в Україні стан організму людей, що проживають чи перебувають на її території, необхідний для забезпечення їх біологічного та соціального існування, здатності до активного життя, відтворення здорового людського покоління¹.

Якщо до вживання наркотичних засобів схиляється особа, яка не досягла повноліття, то діяння має ще один об'єкт: відносини щодо забезпечення нормального фізичного і психічного розвитку дитини.

Схиляння до вживання наркотичних засобів було криміналізоване Указом Президії ВРУ РСР від 17 червня 1974 р.

¹ Див.: Музика А. А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів / А. А. Музика. – К. : Логос, 1998. – С. 32, 44, 212.

№ 2718-VIII¹. В ст. 315 КК України предмет було розширено і доповнено психотропними речовинами або їх аналогами.

Обов'язковою ознакою складу злочину, що розглядається, є наявність *предметів*, що становлять підвищену небезпеку для здоров'я людей. Такими предметами є:

- 1) наркотичні засоби;
- 2) психотропні речовини;
- 3) аналоги наркотичних засобів або психотропних речовин.

Поняття та ознаки вказаних предметів визначаються в Законі України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» з наступними змінами від 22 грудня 2006 р.². При цьому всі ці предмети (крім аналогів) передбачені Переліком наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів (далі – Перелік), який складений відповідно до законодавства і міжнародних зобов'язань України і затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 року № 770³ з наступними змінами. Перелік складається з чотирьох таблиць (Таблиці I, II, III і IV), кожна з яких включає Список № 1 і Список № 2, а Таблиця I - ще й Список № 3. Ці списки містять перелік наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, обіг яких в Україні або взагалі заборонений (наприклад, Списки № 1 і 2 Таблиці I), або обмежений, але щодо якого встановлюються заходи контролю різного ступеня суворості.

¹ Див.: Правовий портал України «Ліга закон» [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/P874452.html.

² Див.: Закон України від 22 грудня 2006 р. № 530-V «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» // Вісник Верховної Ради України. - 2007. - № 10. - Ст. 89.

³ Див.: Постанова КМУ від 6 травня 2000 р. № 770 «Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів» // Офіційний Вісник України. - 2000. - № 19. - Ст. 789.

Наркотичні засоби – речовини природні чи синтетичні препарати, рослини, включені до Переліку. Наркотичні засоби природного походження – похідні різних сортів конопель (анаша, марихуана, гашиш тощо), опійні препарати, кокаїн; синтетичні наркотики – це речовини, синтезовані в хімічних лабораторіях (часто в кустарних) з різних хімічних речовин (наприклад, перветин, метадон, фентаніл, фенамін, мелоквалон тощо.).

Психотропні речовини – це речовини природні чи синтетичні препарати, природні матеріали, включені до Переліку. Вони здатні викликати стан залежності та депресивно або стимулюючи впливати на центральну нервову систему або викликати порушення сприйняття, емоцій, мислення чи поведінки і становлять небезпеку для здоров'я населення у разі зловживання ними. До психотропних речовин відносять мескалін, амфетамін, барбітал, діазепам, феназепам, ЛСД тощо.

Аналоги наркотичних засобів і психотропних речовин – заборонені для обігу на території України речовини синтетичні чи природні, не включені до Переліку. Хімічна структура та властивості їх подібні до хімічної структури та властивостей наркотичних засобів і психотропних речовин, психоактивну дію яких вони відтворюють.

Зазвичай виготовлення наркотиків-аналогів має місце при створенні нового фармацевтичного препарату, в ході якого визначається і вивчається низка речовин, які мають порівнянні властивості, але дещо відрізняються своєю молекулярною структурою.

Назви (міжнародні незареєстровані і хімічні) особливо небезпечних наркотичних засобів і психотропних речовин подані відповідно у списках №1 і №2 Таблиці I зазначеного Переліку. Так, до особливо небезпечних наркотичних засо-

бів віднесені, наприклад, героїн, кокаїновий кушц, кокалист, макова соломка (концентрат з макової соломки), меткатинон (ефедрон), опій. У свою чергу, особливо небезпечними психотропними речовинами визнані, наприклад, катинон, ЛСД, ЛСД-25, парагексил, МДМА (3,4-метилендіоксиметамфетамін) тощо.

Оскільки для встановлення виду, назви і властивостей наркотичного засобу, психотропної речовини, аналога такого засобу, речовини або прекурсору, їх походження, способу виготовлення чи переробки, а також належності нарковмісних рослин необхідні спеціальні знання, у справах цієї категорії обов'язково має бути висновок експерта з цих питань¹.

Потерпілими від схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів може бути будь-яка людина (доросла, неповнолітня, малолітня), група осіб, здоров'ю яких, вживання наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів заподіює або може заподіяти шкоду.

Об'єктивна сторона злочину проявляється в *схилянні* до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Під *схилянням* до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів потрібно розуміти будь-які умисні ненасильницькі дії винного, спрямовані на збудження в іншої особи бажання вжити ці засоби або речовини хоча б один раз². Незаконне введення в організм іншої особи проти її волі наркотичного засобу або психотропної речовини, поєднане з насильством, погрозою його застосування чи обманом, слід кваліфікувати за відповідними частинами ст. 314 КК України.

¹ Див.: п. 1 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 р. №4 «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів».

² Див.: п. 12 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 р. №4 «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів».

Стаття 315 КК України передбачає особливий вид підбурювання, причому воно може бути як одноразовим, так і багаторазовим. Схиляння може бути вчинене тільки у формі активної дії. Схиляння має бути застосовано щодо конкретної особи або групи осіб.

Способи схиляння можуть бути різними: умовляння, пропозиція, надання порад, прохання, лестощі, переконання, залякування, підкуп, обіцянка винагороди або іншої вигоди, погроза припинити шлюбні або дружні відносини, особистий приклад тощо. Крім зазначених способів слідчій практиці відомі й інші, наприклад, маскування наркотичних засобів під лікарські засоби, шантаж¹; висловлювання, що возвеличують та додають романтизму відчуттів, які виникають при вживанні наркотичного засобу, психотропної речовини тощо². *Конкретний спосіб схиляння, так само як і спосіб вживання потеплілим наркотиків, на кваліфікацію скоєного не впливає.*

У Словнику української мови наведено тлумачення «схиляння», а саме:

1. Навертати, спрямовувати, приваблювати до когочого-небудь: «Я, шукаючи кохання, У тузі вирішив востаннє Наїну чарами схилить» (Пушкін, Руслан і Людм., перекл. Терещенка, 1949, 21); «Він схиляв кожного до себе своєю лагідною вдачею і вмінням на диво швидко зав'язувати з новою людиною дружелюбні відносини» (Юрій Збанацький, Ліс. красуня, 1955, 109); «Дурень! Не знав він того, що схи-

¹ Див.: Гузеева О. Склонение или пропаганда? / О. Гузеева // Законность. – 2008. – № 2. – С. 35.

² Див.: Курченко В. Н. Противодействие незаконному обороту наркотических средств и психотропных веществ: уголовно-правовой и уголовно-процессуальные аспекты: Научно-практическое издание / В. Н. Курченко. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2003. – С. 282.

лити її [Афіну] вже не вдасться.. Боги так швидко думок не міняють» (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 61);

2. Схиляти до чого. Переконувати, умовляти, примушувати робити що-небудь, погоджуватися на щось: «Побував він і на Дунаї, був учасником Молдавського походу, схиляв буджацьких нападників-татар у підданство Росії» (Олексій Полторацький, Дит. Гоголя, 1954, 5); Кінчилась ця розмова тим, що Ярош пообіцяв Байді свою допомогу – будь-що схилити і Миронця, і правління артілі до механізації ферм» (Дмитро Бедзик, Серце.., 1961, 16); «Попи до послуху схиляли Своїх обідраних братів» (Микола Гірник, Стартують.., 1963, 25)¹.

Отже, можна зробити висновок, що при схилянні до вживання наркотичних засобів вплив виявляється на конкретну особу або групу осіб, заздалегідь визначених і існуючих в реальному світі. Адже не можна вмовляти, підбурювати до вживання наркотичних засобів віртуальних осіб або осіб, коло яких чітко не окреслене. Інтенсивність впливу також грає значну роль при «схилянні» до вживання наркотичних засобів. Так, активність дій злочинця полягає в цілеспрямованому і інтенсивному впливі на психіку конкретної особи. *Іншими словами, не можуть розглядатися як схиляння до вживання наркотичного засобу або психотропної речовини висловлювання або пропозиції вжити їх, адресовані всім і кожному, але не конкретній особі.* Наприклад, розповідь в мережі Інтернет про «корисність» для здоров'я того чи іншого наркотичного засобу, адресована невизначеному колу осіб, не може кваліфікуватися за ст. 315 КК України.

Проте, слід зауважити, що активне «засівання» злочинцями Інтернет мережі інформаційними повідомленнями

¹ Словник Української мови. в 11 т. – Т. 9, 1978. – С. 883.

щодо надання віртуальним особам можливості долучитися до вживання наркотичних засобів формує у багатьох з таких осіб потенційних, а згодом і реальних споживачів цих засобів. Тому в контексті проблеми, яка розглядається, виявляється той специфічний характер Інтернет середовища, який має яскраво виражені риси наркотично злочинно забарвленого Інтернет середовища.

Перераховані дії можуть виражатися словесно, у конклюдентних діях, у письмовій формі, з використанням техніки тощо. Такі переконування, залякування – не що інше, як посягання на певні інтереси особи, і воно має бути впливовим, щоб потерпілий мусив вжити зазначені засоби чи речовини проти своєї волі.

Ступінь сп'яніння і той факт, що потерпілий раніше вже вживав наркотичні засоби чи психотропні речовини, за загальним правилом не впливають на юридичну оцінку скоєного. Водночас, фахівці слушно звертають увагу на те, що поведінка й особа самого потерпілого мають вагоме значення для юридичної оцінки дій, спрямованих на збудження у нього бажання вжити наркотичні засоби чи психотропні речовини¹. Дійсно, якщо особа вже є хворою на наркоманію і не висловлює бажання відмовлятися від прийому наркотиків, можливість схилити її до такого вживання видається сумнівною. *У такому випадку вочевидь матиме місце не схилення, а збут у контексті застосування ст. 307 КК України.*

Вжити – означає прийняти в себе, ввести в організм будь-яким способом. За змістом ст. 315 КК України дії, передбачені у ній, означають збудження бажання у потерпілої особи вжи-

¹ Див.: Мирошніченко Н. А. Уголовно-правовая борьба с наркоманией / Н. А. Мирошніченко, А. А. Музыка. – Одесса : Вища шк., 1988. – 207 с.

ти такі засоби добровільно. У випадку, коли введення цих засобів в організм потерпілого відбувається проти його волі, вчинене належить кваліфікувати за ст. 314 КК України¹.

Злочин має формальний склад і *вважається закінченим* з початку здійснення дій, спрямованих на те, щоб збудити в іншої особи бажання вжити наркотичні засоби. При цьому відповідальність за такий злочин настає незалежно від наслідків схиляння, тобто незалежно від того, вжила інша особа наркотичний засіб, психотропну речовину або їх аналог чи відмовилася це зробити².

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом і наявністю спеціальної мети – викликати у потерпілого бажання вжити наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги.

Суб'єкт, втягуючи особу до незаконного вживання наркотиків, усвідомлює протиправний характер своїх дій, вид засобу та його вплив на фізіологію та психіку цієї особи, її вікові ознаки, усвідомлено, керуючись відповідними мотивами, бажає досягнення своєї мети.

Зміст *інтелектуального моменту* умислу полягає насамперед в усвідомленні особою заповідання шкоди здоров'ю потерпілого як соціальному благу або створення загрози заповідання такої шкоди.

Зміст *вольового моменту* умислу характеризується тим, що суб'єкт спрямовує дії на втягнення до незаконного вживання наркотичних засобів з метою одержати будь-яку ви-

¹ Див.: Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2. т. / За аг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна та ін. – 2013. – С. 665.

² Див.: п. 14 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 р. № 4 «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів».

году для себе (збагачення, помста тощо). В статті 315 КК України вид умислу – прямий. Оскільки ці діяння – злочини з формальним складом, формула умислу визначається усвідомленням особою суспільно-небезпечного характеру діяння та бажанням його вчинення.

Аналіз судової практики засвідчує, що мотив злочину є єдиним критерієм відмежування злочинів, передбачених ст. 315 КК України від посягань, відповідальність за які встановлена статтями 307, 308, 310, 314, 318 КК України.

Суб'єкт злочину – загальний; особа, яка досягла 16-річного віку, а за ч. 2 за ознакою вчинення злочину щодо неповнолітнього – яка досягла 18 років¹. Суб'єктом схиляння неповнолітнього до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ч. 2 ст. 315 КК України) може бути лише осудна особа, яка до моменту вчинення злочину досягла 18-річного віку. Якщо неповнолітнього схиляє до вживання наркотиків інший неповнолітній, дії останнього слід кваліфікувати за ч. 1 ст. 315 КК України².

Треба зазначити, що використання мережі Інтернет при вчиненні злочину, передбаченого ст. 315 КК України, не має юридичного значення для аналізу його складу. Проте, в реальності вчинення цього злочину в умовах кіберпростору значно наділяє його структуру специфічними властивостями й рисами, які є доволі важливими для практики ОРД та досудового слідства.

¹ Див.: пункти 3 і 4 Постанови Пленуму ВСУ від 26.04.2002 р. № 4 «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів».

² Див.: Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 7-ме вид., переробл. та допов. – К. : Юридична думка, 2013. – С. 936.

1.3. Особливості кваліфікації злочинів, передбачених ст. 315 КК України, вчинених з використанням мережі Інтернет

У ч. 2 ст. 315 КК України зазначені кваліфікуючі ознаки злочину: 1) повторно; 2) щодо двох чи більше осіб; 3) щодо неповнолітнього; 4) особою, яка раніше вчинила один із злочинів, передбачених статтями 307, 308, 310, 314, 317 КК України.

Розглянемо докладніше кожен з вищезазначених.

1. Повторність. Відповідно до ч. 1 ст. 32 КК України, повторністю злочинів визнається вчинення двох або більше злочинів, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК України. Важливе значення з точки зору розуміння цієї кваліфікуючої ознаки є положення ч. 2 ст. 32 КК України, якими відмежовується повторність злочинів від одиничного продовжуваного злочину, та ч. 4 ст. 32 КК України, якою передбачені підстави відсутності повторності.

Під повторністю необхідно розуміти вчинення винним дій, зазначених у ч. 1 статей 315, 316, 317 КК України, неодноразово, або хоча б вдруге. При цьому як повторні вони можуть визнаватися лише за умови, що не збіг строк давності притягнення за них до кримінальної відповідальності, а судимість (за її наявності) не знята і не погашена у встановленому законом порядку.

Дії винного, спрямовані на збудження бажання вжити наркотичний засіб, психотропну речовину або їх аналог у двох осіб і більше з використанням мережі Інтернет, кваліфікуються за ч. 2 ст. 315 КК України тоді, коли вони охоп-

лювались єдиним наміром винного і вчинялись, як правило, в одному і тому ж місці без значного розриву у часі¹.

Так, 03 липня 2014 року о 13 годині 37 хвилин, перебуваючи у приміщенні кафе Кайрос, разом з громадянином під вигаданими анкетними даними – Г., схилив останнього вжити шляхом вдихання через ніздрю носу, психотропну речовину «амфетамін». При цьому громадянин Ж. підготував амфетамін до вживання, шляхом висипу цієї речовини у вигляді однієї доріжки на кришку бачка унітаза в туалетному приміщенні кафе Кайрос. В результаті таких активних дій громадяни Г. та Ж. вжили психотропну речовину – амфетамін, шляхом вдихання через ніздрю носу.

19 липня 2014 року близько 16 години 40 хвилин Громадянин Ж., перебуваючи на проїжджій частині вулиці Берегівська – об'їздна в м. Мукачево, що є місцем масового перебування громадян, разом з громадянином Д. та громадянином під вигаданими анкетними даними Г., повторно, схилив останніх вжити, шляхом вдихання через ніздрю носу психотропну речовину «амфетамін». Громадянин Ж. прийняв участь у приготуванні розчину психотропної речовини, шляхом висипу цієї речовини у вигляді трьох «доріжок» на пачку сигарет. Після чого громадяни Ж., Д. та Г. вжили психотропну речовину «амфетамін».

Громадянина Ж. визнано винним у вчиненні кримінального правопорушення передбаченого ч. 2 ст. 315 КК України за кваліфікуючою ознакою схилення до вживання психотропних речовин «амфетаміну», вчинені повторно, щодо двох осіб, а також особою, яка раніше вчинила злочин передбачений ст. 307 КК України по епізоду який мав місце 19 липня 2014 року відносно громадянина Г. та Ж. та призначено йому покарання - п'ять років позбавлення волі.

2. «Особа, яка раніше вчинила один із злочинів, передбачених статтями 307, 308, 310, 314, 317 КК України»

¹ Див.: Постанову Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах / Упоряд. В. В. Рожнова. А. С. Сизоненко, Л. Д. Удалова. – К. : ПАЛІВОДА А.В., 2011. – С. 191.

(ч. 2 ст. 315). Вчинення особою одного із злочинів, передбачених в ч. 2 ст. 315, визнається кваліфікуючою ознакою цих злочинів, якщо особа до вчинення злочину, передбаченого цими статтями, вчинила будь-який інший з перелічених злочинів і не збіг строк давності притягнення до кримінальної відповідальності за зазначені діяння (ст. 49 КК України), або така особа була раніше засуджена за один із них і судимість не знята і не погашена у встановленому законом порядку (статті 88-91 КК України). При кваліфікації вчиненого слід розрізняти схиляння до вживання наркотичних засобів та деякі форми їх збуту (наприклад, пригощання однією цигаркою із гашишем з мотивів зробити «приємність» знайомому є саме схилянням до вживання наркотичних засобів, а не збутом.

3. Щодо неповнолітнього (ч. 2 ст. 315 КК України). Схиляння до вживання наркотичних засобів або психотропних речовин чи їх аналогів неповнолітнього через мережу Інтернет охоплюється ч. 2 ст. 315 КК України і додаткової кваліфікації за ст. 304 КК України не потребує.

Кримінальна відповідальність за схиляння до вживання наркотичних засобів та психотропних речовин неповнолітнього становить підвищену суспільну небезпеку, оскільки проявляється в умисних цілеспрямованих діях повнолітньої особи, які пов'язані із фізичним або психічним впливом на неповнолітнього (неповнолітніх) з метою викликати у нього бажання незаконно вжити наркотики. За таких обставин мова має йти про усвідомлення повнолітнім суб'єктом цього факту або відсутність такого усвідомлення.

Оскільки відповідальність за схиляння до вживання наркотиків неповнолітнього становить підвищену суспільну небезпеку, а тому і визначена обтяжуючою (кваліфікуючою) обставиною цього злочину. У цілому підтримуючи цю позицію Пленуму ВСУ, зазначимо таке. У Постанові ПВСУ

«Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки» № 7 від 04.06.2010 р. в п. 3 викладено подібне в цілому наведеному положення. Проте, ці дії проявляються в умисних цілеспрямованих діях повнолітньої особи, пов'язані, на наш погляд, із фізичним або психічним неправомірним впливом на неповнолітнього (неповнолітніх), з метою схилити (викликати) у нього (них) рішучість взяти участь в незаконному вживанні наркотиків.

Схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів неповнолітнього, як визначено у абз. 3 п. 14 постанови Пленуму ВСУ № 4 від 26 квітня 2002 р., утворює склад злочину, передбаченого ч. 2 ст. 315 КК України. Дії особи, яка поряд зі схилянням неповнолітнього до вживання таких засобів чи речовин залучала його до участі в організації або утриманні місця для їх вживання, виробництва чи виготовлення, мають кваліфікуватися за сукупністю злочинів, передбачених ч. 2 ст. 317 і ч. 2 ст. 315 КК України¹.

Абз. 4 п. 14 постанови Пленуму ВСУ від 26 квітня 2002 р. № 4 визначено, що «якщо особа, яка схиляла когось до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів, збувала ці засоби, речовини споживачеві або брала участь у їх викраденні, незаконному виробництві, виготовленні, придбанні, зберіганні, перевезенні, пересиланні з метою збуту або без такої мети, її дії належить кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст. 315 і відповідно до ст. 307, або ст. 308, або ст. 309 КК»².

¹ Див.: Постанову Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах / Упоряд. В. В. Рожнова. А. С. Сизоненко, Л. Д. Удалова. – К. : ПАЛИВОДА А.В., 2011. – С. 190.

² Див. там само.

При схиланні до вживання та одночасному збуті наркотичних, психотропних речовин або їх аналогів, відповідальність настає за сукупністю злочинів, передбачених статтями 315 і 307 КК України.

Л., будучи схильним до вживання наркотичних засобів, у серпні 2007 р. придбав мак, з якого виготовив особливо небезпечний наркотичний засіб – опій ацетильований, який зберігав за місцем проживання. 29.10.2007 р. та 06.12.2007 р. він незаконно збув неповнолітньому С.Р.М. цей наркотичний засіб.

06.12.2007 р. Л. у своїй квартирі з метою незаконного збуту наркотичного засобу та бажаючи схилити неповнолітнього П.М.М. до вживання наркотику, запропонував йому вжити цей засіб – опій ацетильований. У квартирі Л. незаконно збув йому опій ацетильований, який знаходився, як завжди, в медичному шприці об'ємом 5 мл, та дозволив йому вжити наркотик безпосередньо в своїй кімнаті. У вчиненому кається.

Л. було засуджено: за повторне придбання, виготовлення та зберігання наркотичних засобів без мети збуту, за ч. 2 ст. 309 КК України; за повторний незаконний збут наркотичного засобу як особою, яка раніше вчинила злочин, передбачений ч. 1 ст. 309 КК України, злочин, передбачений ч. 2 ст. 309 КК України; за схилання особи до вживання наркотичних засобів, як особою, яка раніше вчинила злочин, передбачений ст. 307 КК України, за ч. 2 ст. 315 КК України; за надання приміщення для незаконного вживання наркотичних засобів за ч. 1 ст. 317 КК України.

Л. судом визнано винним у вчиненні злочинів, передбачених ч. 2 ст. 309, ч. 2 ст. 307, ч. 2 ст. 315, ч. 1 ст. 317 КК України та призначено покарання: за ч. 2 ст. 309 КК України – три роки позбавлення волі; за ч. 2 ст. 307 КК України – п'ять років і один місяць позбавлення волі з конфіскацією всього належного йому на праві власності майна; за ч. 2 ст. 315 КК України – п'ять років позбавлення волі; за ч. 1 ст. 317 КК України – три роки шість місяців позбавлення волі.

4. Щодо двох і більше осіб (ч. 2 ст. 315 КК України). Пленум ВСУ в абз. 2 п. 14 Постанови № 4 від 26.04.2002 р. зазначив, що «дії винного, спрямовані на збудження бажання вжити наркотичний засіб, психотропну речовину або їх аналог у двох осіб і більше, кваліфікуються за ч. 2 ст. 315 КК України тоді, коли вони охоплювались єдиним умислом винного і вчинялись, як правило, в одному й тому ж місці без значного розриву в часі».

У тих випадках, коли ці дії було вчинено в різні проміжки часу і вони не охоплювались єдиним умислом, має місце повторність злочину.

Аналізуючи кваліфікуючу ознаку, передбачену ч. 2 ст. 315 КК України, слід зазначити, що дії винного, спрямовані на втягнення у незаконне вживання наркотиків двох осіб і більше, мають охоплюватись єдиним умислом винного і вчинялись, як правило, в одному й тому ж місці без значного розриву в часі та сприймаються цими особами однозначно. В інших випадках має місце повторність злочину.

Судова практика засвідчує наявність випадків вчинення злочинів, передбачених ст. 315 КК України групою осіб. Ці злочини, в переважній більшості, вчиняються за попередньою змовою групою осіб (78%), а в деяких випадках (14%) – організованими групами. При цьому суди, постановляючи вироки, посилались на ч. 2 ст. 28 КК України, а що обставину визнавали такою, що обтяжує покарання (п. 2 ч. 1 ст. 67).

Крім того, вирішуючи питання про кваліфікацію дій винного, необхідно мати на увазі, що в тих випадках, коли вони були пов'язані з наркотичними засобами, психотропними речовинами або їх аналогами різних видів, розмір цих засобів (речовин) визначається, виходячи з їх загальної кількості. Якщо ж поряд із такими засобами чи речовинами предметом злочину був ще й прекурсор, неприпустимо об'єднувати їх кількість з кількістю останнього. Можна

складати лише кількість прекурсорів різних видів (п. 21 ППВСУ від 26 квітня 2002 р. № 4 «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» (ВВСУ. -2002. - № 4 (32) зі змінами, внесеними згідно з ППВСУ від 18 грудня 2009 р. № 16 (ВВСУ. - 2010. - № 1). - далі ППВСУ від 26 квітня 2002 р. № 4.

У контексті теми даного посібника кваліфікація злочинів, передбачених ст. 315 КК України, має важливе значення, оскільки з нею пов'язане визнання того чи іншого із зазначених злочинів тяжким злочином. Адже ж саме це дає правову підставу щодо проведення заходів ОРД і НС(Р)Д у відповідних оперативно-розшукових справах та в кримінальних провадженнях. Більш детально про це буде сказано далі.

Контрольні запитання

1. Що таке латентність злочинів та як вона позначається на стані облікованих злочинів, передбачених ст. 315 КК України, у тому числі вчинених з використанням мережі Інтернет?

2. У чому полягає розповсюдженість злочинів, передбачених ст. 315 КК України, що вчиняються з використанням мережі Інтернет з правової точки зору, та їх суспільна небезпека?

3. Які чинники сприяють виникненню наркоманії у сучасних умовах?

4. Що спонукає неповнолітніх до схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів?

5. Які фактори обумовлюють девіантну поведінку, пов'язану із схилянням до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів?

6. Назвіть та охарактеризуйте стадії залежності від комп'ютерних ігор?

7. Які є кваліфікуючі ознаки складу злочину щодо схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів?

8. Яким чином Інтернет середовище впливає на схиляння осіб до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів та яке є його місце в об'єктивній стороні злочину, передбаченого ст. 315 КК України?

Літературні й інші джерела до вступу та першого розділу

1. Гузеева О. Склонение или пропаганда? / О. Гузеева // Законность. – 2008. – № 2. – С. 35–37.

2. Данилевська Ю. О. Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення: проблеми кримінально-правової кваліфікації : практ. пос. / Ю. О. Данилевська, Д. В. Каменський. – Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2013. – 288 с.

3. Закон України від 22 грудня 2006 р. № 530-V «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» // Вісник Верховної Ради України. – 2007. – № 10. – Ст. 89.

4. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін. ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К. : Концерн «Видавничий Дім» «Ін Юре», 2003. – 1196 с.

5. Курченко В. Н. Противодействие незаконному обороту наркотических средств и психотропных веществ: уголовно-правовой и уголовно-процессуальные аспекты : научно-практическое издание / В. Н. Курченко. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2003. – 427 с.

6. Мирошниченко Н. А. Уголовно-правовая борьба с наркоманией / Н. А. Мирошниченко, А. А. Музыка. – Одесса : Вища шк., 1988. – 207 с.

7. Музыка А. А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів / А. А. Музыка. – К. : Логос, 1998. – 324 с.

8. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 7-ме вид., переробл. та допов. – К. : Юридична думка, 2013. – 1288 с.

9. Організований наркобізнес (поняття, форми, підстави кримінальної відповідальності) / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. В. Дорош та ін. ; за заг. ред. Ю. В. Бауліна, Л. В. Дорош. – Х. : Право, 2005. – 256 с.

10. Офіційний сайт аналітичної і просвітницької організації Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.dif.org.ua/ua/polls/2015a/-elennja-.html>.

11. Офіційний сайт Українського науково-дослідного інституту соціальної і судової психіатрії та наркології МОЗ України [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://undisspn.org.ua/index.php/ru/2014-01-18-17-39-31.html>.

12. Пономаренко Ю. Г. Поняття та види попередження злочинності / Ю. Г. Пономаренко // Вісник Юридичної академії МВС України. – 2003. – Вип. 3. – С. 35–42.

13. Постанова КМУ від 6 травня 2000 р. № 770 «Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів» // Офіційний Вісник України. – 2000. – № 19. – Ст. 789.

14. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 р. № 4 «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів».

15. Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах / Упоряд. В. В. Рожнова. А. С. Сизоненко, Л. Д. Удалова. – К. : ПАЛИВОДА А.В., 2011. – 456 с.

16. Правовий портал України «Ліга закон» [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/P874452.html.

17. Фесенко Є. В. Злочини проти здоров'я населення та системи заходів з його охорони : монографія / Є. В. Фесенко. – К. : Атіка, 2004. – 280 с.

18. Japanese ISPs, Carriers, Users Release Guideline for ISP Privacy Protection Duties // Bureau of National Affairs Privacy Law Watch. - 17 апреля 2002 года, с. 25.

Розділ 2

Оперативно-розшукова характеристика злочинів, передбачених ст. 315 КК України, що вчиняються з використанням мережі Інтернет

2.1. Поняття, сутність та основні структурні елементи оперативно-розшукової характеристики злочинів, передбачених ст. 315 КК України, що вчиняються з використанням мережі Інтернет

У теорії оперативно-розшукової діяльності напрацьований власний підхід до характеристики злочинів, яка визначається як оперативно-розшукова характеристика злочинів. Вона має у своєму складі такі специфічні елементи та риси, що влітаються в діяльнісний зміст проведення суб'єктами ОРД необхідних (установлених законодавством) оперативно-розшукових заходів. У сукупності ці елементи та риси злочинів (злочинності) утворюють оперативно-розшукову характеристику об'єктів ОРД (об'єктів впливу) як у цілому (щодо загальних цілей і завдань оперативно-розшукової діяльності: попередження, своєчасне виявлення (розкриття), припинення злочинів, викриття причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів, а також їх профілактика - п. 1, ч. 1, ст. 7 Закону «Про оперативно-розшукову діяль-

ність»), так і стосовно окремих видів злочинів, категорій злочинців (наприклад, неповнолітні, раніше судимі особи тощо).

Вивчення й аналіз суб'єктами оперативно-розшукової діяльності оперативно-розшукової характеристики злочинів (об'єктів впливу) є неодмінною умовою успішного здійснення цієї діяльності, зокрема, щодо проведення організаційно-методичних, організаційно-тактичних та конкретних оперативно-тактичних заходів, спрямованих на виконання завдань ОРД. Неприйняття до уваги в практичній діяльності цієї умови неминуче призводить до неналежного виконання оперативно-розшукових заходів та застосування засобів, а також неефективного використання оперативно-розшукових сил. Воно, як правило, зводиться до безсистемної, механічної та безрезультативної їх реалізації.

До поняття «оперативно-розшукова характеристика злочинів (об'єктів ОРД)» здавна зверталися як учені, так і практичні працівники оперативних підрозділів правоохоронних органів. Проте ні в понятійному, ні в змістовному відношенні його суть й до сього часу не розкрита.

Ймовірно тому чимало вчених, звертаючись до розгляду цієї дефініції* в спеціальних наукових публікаціях, або напряду ототожнюють її зміст з криміналістичною характеристикою злочинів, або вибудовують сумарну модель з елементів криміналістичної, кримінально-правової, кримі-

* Дефініція – стисле логічне визначення, яке містить у собі найістотніші ознаки визначуваного поняття. В останній дефініції, підсумовуючи свої думки, Франко різко виступає проти ідеалізму, теології в мистецтві, стверджує принцип реалізму в поезії (Літературна Україна, 25.VIII 1967, 2). – Словник української мови: в 11 томах. – Том 2, 1971. – С. 259.

нологічної характеристик¹. Такі характеристичні конструкції не можуть цілком задовольнити ОРД. Вони далеко не повною мірою, а головне, – поза системного уявлення діяльнісного структурного змісту ОРД.

На наш авторський погляд, оперативно-розшукова характеристика окремих видів злочинів або їх певної сукупності – це складна їх інформаційна модель як системних об'єктів оперативно-розшукової діяльності. Вона включає комплекс особливих ознак, рис, якостей, що відображають злочинні явища як певні акти людської діяльності в ступінчастому динамічному розвитку з безпосередніми їх причинами, умовами, а головне, у взаємозв'язку з чинниками зовнішнього, потенційно криміногенного соціального середовища. Проте оперативно-розшукова характеристика в значній мірі формується за рахунок спадкоємного використання певних елементів кримінально-правової та криміналістичної характеристик злочинів.

Так, наприклад, у контексті розгляду кримінально-правової характеристики злочинів, передбачених ст. 315 КК України, дуже важливе значення мають базові та додаткові кваліфікаційні ознаки кримінально-правової характеристики цих злочинів, що, залежно від ступеня їх тяжкості, дозволяють поділяти останні на злочини невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі. Саме від цього розрізнення, як уже зазначалося, залежить можливість здійснення тих чи інших заходів та застосування засобів ОРД (також і НС(Р)Д) під час ведення відповідних оперативно-розшукових справ (оперативних розробок), а після

¹ Див.: Гребельский Д. В. О соотношении криминалистических и оперативно-розыскных характеристик / Д. В. Гребельский // Криминалистическая характеристика преступлений: труды Академии МВД СССР, 1984. – С. 70-73; Ларичев В. Д. Оперативно-розыскная характеристика экономических преступлений, понятие и содержание / В. Д. Ларичев // Оперативник (сшычик). – 2009. – № 1 (18). – С. 14 та ін.

їх завершення – проведення гласних та негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях.

У свою чергу, розгляд і оцінка ряду елементів об'єкту, об'єктивної сторони та суб'єкту злочинів, про які йдеться, через призму їх кримінально-правової характеристики дозволяють встановити та задокументувати ті обставини, які лежать у основі кваліфікації останніх за ч. 2 ст. 315 КК України, а саме як таких, що вчинені повторно або щодо двох чи більше осіб, або щодо неповнолітнього, а також особою, яка раніше вчинила один із злочинів, передбачених ч. 3 ст. 307; ч. 3 ст. 308; ч. 3 ст. 314 КК України, тобто до розряду тяжких злочинів.

Для оперативно-розшукової характеристики зазначені елементи набувають дуже важливого значення, оскільки саме з їх наявністю з'являються правові підстави щодо проведення і оперативно-розшукових заходів та реалізації заходів, а також і для проведення негласних слідчих (розшукових) дій в кримінальних провадженнях.

Не менш важлива роль у оперативно-розшуковій характеристиці належить елементам криміналістичної характеристики злочинів. Відомо, що структура останньої включає (із залученням окремих кримінально-правових ознак) такі елементи:

- вид злочину;
- предмет злочинного посягання;
- типові мотиви і цілі скоєння злочину;
- місце, час і спосіб скоєння злочину;
- знаряддя злочину;
- типові джерела матеріальної інформації про злочин;
- типові джерела вербальної інформації про злочин;
- імовірнісні психологічні портрети злочинців, а також можливе їх соціальне оточення тощо.

Головна роль наданої вище структури, як стверджують учені-криміналісти, зводиться до виявлення в її змісті типо-

вих зв'язків і джерел криміналістично значимої інформації, що дозволяють прогнозувати найбільш ймовірні процесуальні шляхи, заходи та засоби розслідування злочину і встановлення істини¹.

Зазначимо, що для здійснення оперативно-розшукової діяльності структурний зміст криміналістичної характеристики злочинів має майже цілковите спадкоємне значення. Будучи по суті зовнішнім матеріальним і внутрішнім психологічним відображенням злочинних дій певних осіб (включаючи вид злочину, його цілі, мотиви, вибір об'єктів або предметів злочинних посягань, визначення способів, засобів і методів їх здійснення, а також досягнуті результати і їх правові, соціально і індивідуально-психологічні наслідки), згадана характеристика в своєму типовому вираженні слугує вихідним інформаційно-орієнтуючим початком при проведенні оперативно-розшукових заходів та застосування засобів у оперативно-розшуковій справі щодо попередження, або своєчасного виявлення (розкриття) і припинення конкретного злочину (злочинів), у тому числі викриття причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів, та їх профілактики.

Отже ті або інші елементи криміналістичної характеристики злочинів, за умови їх аналізу та оцінки з позицій сутності, завдань, форм і методів оперативно-розшукової діяльності, дозволяють виявляти (ідентифікувати) осіб або групи осіб, які підозрюються в підготовці до вчинення злочину, готують його вчинення (або вчиняють уже протиправні діяння, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України), прогнозувати злочинну діяльність таких осіб, документувати її за допомогою заходів і засобів ОРД) тощо, перетворюються в елементи оперативно-

¹ Див., наприклад: Колесниченко А. Н. Криминалистическая характеристика преступлений : учебное пособие / А. Н. Колесниченко, В. Е. Коновалова. - Харьков, 1985 - С. 68.

розшукової характеристики злочинів (у цілому об'єктів ОРД). Зокрема, для оперативного співробітника ключовою є інформація про спосіб схиляння до вживання наркотичних засобів для планування заходів щодо пошуку джерел матеріальної інформації та подальшої їх фіксації.

Слід також визнати правильним віднесення до оперативно-розшукової характеристики і деякі елементи кримінологічної характеристики злочинів. Ідеться про типові зв'язки і закономірності, що характеризують злочини як соціальні явища з детермінуючими їх причинами та умовами. При цьому сукупні показники характеристики стану, структури, динаміки окремих видів злочинів, їх причини і умови мають розглядатися (вивчатися, аналізуватися) в контексті оперативно-розшукової характеристики не інакше, як у тісному взаємозв'язку з навколишнім соціальним середовищем, включаючи специфічні інфраструктурні, окремі категорії оперативного контингенту та інші антигромадські прошарки населення. Важливо відзначити, що в кримінології соціальне середовище (його людський зріз)* розглядається, по-перше, диференційовано стосовно до характеристик різних категорій і типів правопорушників (злочинців); по-друге, з урахуванням різних сфер їх життєдіяльності; по-третє, у органічній єдності з соціально значимими причинами і умовами, що сприяють вчиненню злочинів і по-четверте, у динаміці (у часі та просторі)¹.

Не менш значимим є соціальне середовище в оперативно-розшуковій характеристиці злочинів (об'єктів ОРД).

* Соціальне середовище розглядається в єдності двох складових: населення і фізичного середовища, у якому відбувається соціалізація особи, а також протікає життєдіяльність людей.

¹ Див.: Долгова А. И. Криминология / А. И. Долгова. – М. : Издательская группа НОРМА – ИНФРА. – М., 1999. – С. 137.

При цьому в людяному його зрізі центральне місце належить оперативним контингентам, насамперед, тим, що знаходяться на оперативному обліку, а також об'єктам інфраструктури, які приваблюють останніх можливостями неконтрольованого прояву своєї антигромадської чи відкритої злочинної поведінки.

Слід нагадати, що до завдань ОРД входить, перш за все, пошук і фіксація фактичних даних про злочинну діяльність окремих осіб і груп з метою попередження, виявлення та припинення (розкриття) злочинів. Тобто очевидно, що певні особи і групи є головними об'єктами безпосередньої оперативно-розшукової дії. Відповідно, до їх оперативно-розшукової характеристики потрібно віднести достовірні оперативно-розшукові дані або ознаки, що підтверджують передбачені законодавством підстави для віднесення цих об'єктів саме до категорії об'єктів ОРД. Це означає, що в діях окремих осіб і груп повинні виявлятися такі соціальні, правові, соціально і індивідуально-психологічні ознаки, як рівно і об'єктивні відображення цих дій в навколишньому середовищі, які дозволяють обґрунтовано вичленувати вказаних осіб і учасників груп, вважаючи при цьому, що вони: причетні до злочинів, що готуються або здійсненим невлаштованими особами; ведуть підготовку до злочину або вже безпосередньо здійснюють злочинні дії.

Зрозуміло, що в адекватній мірі соціальне середовище, як структурний елемент оперативно-розшукової характеристики, включає до свого змісту різні людські ресурси (гласні та негласні працівники оперативних підрозділів, інші особи, що співпрацюють з ними на конфіденційній основі), які включені в процес виявлення злочинів, що готуються, осіб, які готують вчинення злочину, попередження, своєчасного виявлення і припинення таких злочинів, викриття причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів,

тощо. Ось чому соціальне середовище слід вважати не тільки елементом оперативно-розшукової характеристики злочинів (об'єктів ОРД), але й оперативної обстановки як характеристики більш загальної категорії.

Особливого значення вивчення суспільного середовища має при характеристиці схиляння до вживання наркотичних засобів за допомогою мережі Інтернет. Адже, у даному випадку, специфічні ознаки мають і особи які схиляють (доступ до мережі Інтернет, уміння користування соціальними мережами та програмами, навички конспірації у мережі при спілкуванні та здійсненні операцій передачі наркотичного засобу тощо) і ті, кого схиляють. При чому, кожен з учасників такого процесу не виражає занепокоєння чи невдоволення.

Наукові дослідження дозволяють виявити та виділити наступний ряд типових ознак оперативно-розшукової характеристики об'єктів ОРД, дані про які, поряд з іншими підставами, передбаченими законодавством, утворюють підстави для проведення оперативно-розшукових заходів з метою попередження, виявлення та припинення (розкриття) злочинів. Це, зокрема, дані:

- про наявність на певній території, у певному соціальному середовищі, на певних об'єктах інфраструктури конкретних осіб або груп, які готують або вчинюють (вчинили) злочин (злочини), наприклад, інформація щодо наявності у певних осіб знарядь, що виготовлені або пристосовані для застосування (або вже застосовувалися) у злочинних діях; відомості щодо розробки окремими особами чи групами планів, схем вчинення злочину (злочинів); пошук лідерами окремих кримінальних груп певних фахівців; прибуття на територію оперативного обслуговування з інших регіонів злочинців «гастролерів»; збут предметів і речей злочинного походження тощо);

- що розкривають регіональні, міжрегіональні, транс-національні кримінальні зв'язки оперативного контингенту, який перебуває на території оперативного обслуговування оперативного підрозділу;

- про певні фактори (явища, події, обставини), що виступають у ролі причин, умов, мотивів, приводів, які можуть спонукати (спонукали) до вчинення певними особами (групами) конкретних злочинів; сприяли залученню окремих осіб до вчинення злочинних дій (наприклад розподіл території злочинного впливу ч и контролю тощо);

- про осіб та місця протизаконного вживання наркотиків; про притони проституції або зборищ наркоманів; про пропозиції та факти незаконного обігу зброї і вибухових матеріалів тощо;

- що викривають місця і способи збуту, приховування або фінансового вкладення кримінальними групами грошей і інших цінностей, здобутих злочинним шляхом, а також місця утримання викрадених осіб, захоплених заручників, поховання трупів людей, які стали жертвами злочинів або кримінальних «розбирань»;

- що вказують на інші явища, процеси, події, які мають відношення до формування структурного змісту об'єктів оперативно-розшукової діяльності.

Слід зазначити, що вищезгадані дані (ознаки) не знаходиться на поверхні і їх пряме отримання оперативними працівниками досягається у край важко, а іноді це стає й недосяжним завданням. Тому важливого значення набувають способи опосередкованого (агентурно-оперативного) отримання необхідної інформації, яка має властивість «прориватися» з епіцентрів власне кримінальних формувань у суміжні соціальні сфери, як-от:

- найближче антигромадське соціальне оточення (раніше судимі особи, наркобізнесмени, повії, молодіжні групи протиправної спрямованості тощо);

- інтимні, сімейно-побутові і споріднені зв'язки злочинців;

- стороннє оточення, що знаходиться у сферах проведення злочинцями дозвілля;

- персонал, що відноситься до сфер задоволення злочинним елементом окремих споживчих потреб і інтересів, наприклад, переобладнання і ремонт квартир, дачне будівництво, придбання і обслуговування престижних автомобілів, перукарі, масажисти, водії тощо.

Резюмуючи значення всіх розглянутих елементів оперативно-розшукової характеристики злочинів, передбачених ст. 315 КК України, відзначимо, що найбільше загальне рольове оперативно-розшукове значення мають:

- предмет (засіб) протиправної діяльності при схилянні осіб до вживання наркотичних, психотропних речовин, їх аналогів;

- способи вчинення злочинів, передбачених ст. 315 КК України, що вчиняються з використанням мережі Інтернет;

- характеристика осіб, причетних до схиляння осіб до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, вчинених із використанням мережі Інтернет та ознаки їх злочинної поведінки;

- характеристика слідів злочинів, передбачених ст. 315 КК України, що вчиняються з використанням мережі Інтернет, та місць їх вчинення.

Проте в контексті зазначених елементів особливу увагу в сучасних умовах боротьби зі злочинами, передбаченими ст. 315 КК України, слід приділяти детальнішому вивченню й аналізу обставин їх учинення, що визначаються використанням злочинцями кібернетичного простору.

2.2. Кіберпростір як віртуальне середовище злочинної діяльності, у тому числі вчинення злочинів, передбачених ст. 315 КК України

Потреби практики протидії злочинності в сучасній обстановці кібернетизації всього суспільства обумовили залучення до цієї практики нетрадиційних методів попередження, виявлення, припинення злочинів та їх розслідування, у тому числі, пов'язаних з використанням електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих інформаційних систем, комп'ютерних мереж і мереж електроз'язку. Це обумовлено тим, що взагалі сьогодні кібернетичний простір в Україні є не тільки середовищем власне «кіберзлочинності», але й середовищем існування й активного розвитку інших видів злочинів, зокрема, передбачених ст. 315 КК України. У той же час заходи з протидії їм наштовхуються на вкрай високу їх латентність, слабке ще інформаційне забезпечення оперативно-розшукової та слідчої діяльності та великі складнощі щодо оперативно-розшукового документування таких видів злочинів. Заважають цьому вади нормативно-правового та термінологічного характеру. Це, з одного боку, обумовлено геостратегічними суперечностями й зіткненням національних інтересів великих держав в питаннях кібернетичної політики, а з іншого – щорічним збільшенням користувачів Інтернет-ресурсу в світі, у тому числі й в Україні. Зокрема, згідно з даними Київського міжнародного інституту соціології, у вересні 2013 року 49,8% дорослого населення України користувалися Інтернетом, а на початок 2016 року цей показник перевищив 62%. Темп приросту протягом лютого 2015-

лютого 2016 років склав 8%¹.

Отже боротьба зі злочинами, що вчинюються у сфері кібернетичного простору, потребує сьогодні оновлених підходів і особливої уваги в цьому відношенні потребують наркозлочини, зокрема схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

У зв'язку з вищенаведеним потребує, насамперед, висвітлення поняття «кіберпростір». Термін «кіберпростір» уведений у обіг для позначення всієї сукупності інформації, що міститься в Інтернеті. На сьогоднішній день Інтернет став глобальним інформаційним простором, що об'єднує всі існуючі телекомунікаційні та інформаційні мережі. Сучасний період становлення і розвитку постіндустріального суспільства характеризується інтенсивним обміном між людьми інформацією як об'єктом людської діяльності. При цьому кіберпростір змінює ставлення багатьох постійних користувачів Інтернет до реальності. Цінність реального життя для них дуже знижується, оскільки віртуальний кіберпростір у змозі надати їм усе й відразу.

Кіберпростір – це більше, ніж просто мережа Інтернет, це всі мережеві форми та цифрова діяльність. У суспільстві кіберпростір «працює» з різним змістом інформації, формою її подання, унаслідок чого виникає низка проблем, таких як: достовірність та надійність інформації, її вплив на свідомість користувача. Перевірити надану інформацію мережею Інтернет дуже складно і майже неможливо, не завжди є дані про авторів, що займаються розробкою та розповсюдженням інформації, на відміну від друкованих джерел інформації.

¹ Харченко Н. Динаміка використання Інтернет в Україні: лютий-березень 2016 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=621&page=1>.

У зв'язку із вищезазначеним необхідно знати, що кіберпростір має 3-и виміри: *під'єднаність* (інфраструктурний), *контент* (дії з інформацією); *когнітивність* (освітній, пізнавальний). Кіберпростір водночас діє в усіх трьох вимірах, але у законодавстві більш менш чітко врегульований інфраструктурний, який забезпечує функціонування електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку. Що ж до контенту та пізнавальної впливовості на свідомість людини (наприклад, нейро-лінгвістичне програмування), то законодавства тут явно бракує.

Для позначення впливового ефекту, який кіберпростір чинить на людину, роблячи можливим діяти більш вільно і безконтрольно, ніж у реальному соціумі, у науковій літературі уведено поняття «ефект онлайн дезінгібіції», основу якого становлять:

- *дисоціативна анонімність* («ти мене не знаєш»). Її сутність полягає в тому, що в умовах анонімності люди можуть відокремити свої дії в кіберпросторі від реального світу й соціуму, вважаючи, що за свої дії можна не брати на себе відповідальність;

- *невидимість* («ти мене не бачиш»). Вона дозволяє уникати встановлення дійсного психологічного контакту між особами, які спілкуються між собою в мережах Інтернет;

- *асинхронність* («побачимо пізніше»). Можливість уникнути необхідності негайної реакції на слова або дії співрозмовника в кіберпросторі, що є дезінгібіруючим фактором;

- *соліптична інтроспекція* («це все в моїй голові»). Суть її полягає в ймовірності того, що при онлайн-спілкуванні в людини може виникнути відчуття того, що все, що відбувається, діється винятково в його власній уяві;

- *мінімізація впливу влади* («ми рівні»). Формування переконання в можливості ігнорування вимог влади.

Тож поряд з кібернетизацією суспільства виявляються і гострі протиріччя щодо невідповідності базових нормативно-правових основ функціонування індустрії віртуального простору як середовища, у якому дедалі набуваються кризові риси соціальних відносин і соціуму взагалі¹, у тому числі ризику неконтрольованого поширення протиправних, зокрема злочинних діянь, особливо в організованих формах.

Отже, кіберпростір це не тільки новітній віртуальний засіб соціальної комунікації та кооперації діяльності, але ще й благодатне середовище та особливий (віртуальний) технологічний інструментарій щодо планування, підготовки та вчинення злочинів, особливо наркозлочинності².

¹ Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну / У. Бек / Пер. с нем. – М. : Прогресс-Традиция, 2000. – 384 с; Неклесса А. И. Конец цивилизации, или конфликт истории / А. И. Неклесса // Мировая экономика и междунар. отношения. – 1999. – № 3. – С. 32–38; № 5. – С. 74–84; Fukuyama F. Our Posthuman Future: Consequences of the Biotechnology Revolution / F. Fukuyama. – N.Y. : Farrar, Straus and Giroux, 2002. – 232 p.; Huntington S. P. Who Are We? The Challenges to America's National Identity / S. P. Huntington. – N.Y. : Simon & Schuster, 2004. – 428 p.

² Белоусов Ю. Л. Правова оцінка діянь, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів / Ю. Л. Белоусов // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – Харків, 2002. – Вип. 18. – С. 488–491; Бутузов В. М. Протидія компютерній злочинності: деякі аспекти міжнародного досвіду (на прикладі діяльності правоохоронних органів США та Німеччини) / В. М. Бутузов // Інформаційна безпека : людина, суспільство, держава. – 2009. – № 1. – С. 30–38; В 2013 році кількість Інтернет-користувачів в Україні складала половину населення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unian.ua/society/846299-v-2013-/rotsi-kilkist-internet-koristuvachiv-v-ukrajini-sklala-polovinu-naselen-nya.html>; Огаренко Т. А. Социальные факторы регулирования правовой системы: проблемное поле исследования / Т. О. Огаренко // Держава та регіони. – Серія : Право. – 2013. – № 2 (40). – С. 28–32; Статистична звітність форми № 1 (річна) «Єдиний звіт про злочинність» // Офіційний веб-сайт Міністерства внутрішніх справ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mvs.gov.ua/mvs/control>; Порфірович О. Віртуальний криміналітет : від хакера до терориста (портрет явища) / О. Порфірович // Актуальні питання масової комунікації. Вип. 9. – 2008. – С. 25–34.

Безумовно, не тільки об'єктивні фактори кіберпростору перетворили його в досить криміногенне середовище, але також активність різного роду злочинців, які, усвідомивши переваги Інтернету, стали активно його використовувати, у тому числі для залучення в злочинну діяльність інших осіб.

Оскільки ключовим моментом для оперативно-розшукової і слідчої діяльності є встановлення мотивів і цілей здійснення злочину, не менше значення мають і фактори, що детермінують їхнє формування. Основою ж формування суб'єктивної сторони злочину в цілому й потреби людини як вихідних мотивів зокрема є соціальне середовище проживання, особливо її змістовна частина. Складність полягає в тому, що мотивація злочинців, що діють у кіберпросторі, формується відразу у двох просторах: реальному й кіберпросторі. При цьому на формування мотивації більший вплив може виявляти і той, і інший простір.

Кіберпростір по-іншому впливає на мотивацію злочинної поведінки за наступних причин: 1) цей простір є внетериторіальним і заснований на інших консолідуючих факторах; 2) у кіберпросторі відбувається не тільки взаємодія, взаємопроникнення й змішування національних культур, але й формування свого власного культурного середовища - кіберкультури. Саме вивчення впливу кіберкультури на злочинну мотивацію є важливим завданням для працівників оперативних підрозділів та слідчих, тому як уже зараз чимало злочинів вчиняються, виходячи з мотивів, сформованих у кіберсередовищі.

Науковий аналіз сучасного стану й структури наркозлочинності, середовищем прояву якої, включаючи злочини, передбачені ст. 315 КК України, здебільшого є кіберпростір, дозволяє надати визначення таким термінам, як: «наркотична кіберситуація»; «кібернетичні або віртуальні аспекти» наркозлочинів; «спланований кібервплив»; «кібернетичне маніпу-

ловання свідомістю» тощо. Ці поняття є робочими в практиці боротьби з віртуальною наркозлочинністю. Вони сприяють адекватному використанню власне самого кіберпростору для протидії розширенню наркотичної кіберситуації в Україні до пандемічних масштабів, удосконаленню правових, зокрема оперативно-розшукових форм і методів попередження, виявлення, припинення наркозлочинів та кримінального провадження щодо їх досудового розслідування. *Сказане тут цілком стосується проблеми виявлення, документування та розслідування злочинів, передбачених ст. 315 КК України, вчинених з використанням мережі Інтернет.*

Серед засобів віртуального обміну інформацією, зокрема, з метою вчинення злочинів у Інтернет середовищі останніми роками активно розвиваються й виходять на перші позиції Інтернет сервіси, що дістали назву «Соціальні мережі», «Інтернет-блоги», «Інтернет-форуми», «Інтернет-чати» та «Інтернет-месенджери». Дані сервіси активно використовуються злочинцями під час вчинення багатьох злочинів, у тому числі схиляння осіб до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, що обумовлює необхідність розгляду питань їх функціонування.

Згідно з даними проведених досліджень встановлено, що серед активних користувачів мережі Інтернет в Україні 56% використовують Інтернет мережу для відвідання саме соціальних мереж¹.

2.2.1. *Соціальна мережа* (з англійської social network) – це соціальна структура, що об'єднує окремих людей та базується на їх зв'язках (в контексті спілкування) або ж взаємних ін-

¹ Див.: Вышинский Г. GfK Украина: «Как меняется профиль и потребности украинских интернет-пользователей» / Майя Яровая // Ain.ua. – 2012. – 29 жовтня // [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://ain.ua/2012/10/29/100132>.

тересах. Іншими словами – Інтернет співтовариство користувачів, об'єднаних за будь-якою ознакою на базі одного сайту, який і називається в цьому випадку соціальною мережею.

Соціальна мережа – це своєрідна віртуальна платформа, за допомогою якої її учасники, в незалежності від географічної віддаленості та місця перебування, мають можливість підтримувати зв'язок між собою та об'єднуватися у групи (онлайн спільноти) за специфічними інтересами. Основним призначенням таких онлайн-сервісів є забезпечення користувачів всіма можливими та доступними засобами для взаємодії один із одним (це і можливість наповнення сторінок соціальної мережі своїм індивідуальним контентом у вільному режимі; написання та отримання текстових повідомлень; ведення «блогів», які вільно можуть коментувати інші учасники; обмін аудіо та відео файлами, графічними зображеннями і текстовими документами; можливість здійснення аудіо-відео-дзвінків у реальному часі та багато іншого). Невидимою технічною стороною соціальних мереж є їх сервери, які забезпечують безперебійне функціонування Інтернет сервісів 24 години на добу та фіксують перебіг обміну інформацією між її користувачами.

Новий напрямок формування онлайн-сервісів заклав ще у 1995 році американський Інтернет – сайт «Classmates.com», який пропонував його користувачам відшукати своїх колишніх або діючих однокласників та старих друзів. Інші онлайн-сервіси, що з'являлися згодом, наприклад «Myspace.com» та ін., призвели до швидкого розростання соціальних мереж та збільшення їх популярності та використання серед користувачів.

Протягом останнього десятиліття найбільш масштабні соціальні мережі України, незважаючи на головні об'єднуючі чинники, об'єднують людей, котрі просто користуються Інтернетом, незалежно від їх віку, професій,

фінансового та соціального становища, звичок тощо. Такою є соціальна мережа в сучасному її розумінні.

Найбільш поширеними в Україні соціальними мережами є: «ВКонтакте», «Однокласники», «Мой мир», «Facebook» та «Ц.укр». Кожна з них має свої специфічні особливості, які приваблюють її потенціальних користувачів та злочинців. Безсумнівна довіра відвідувачів Інтернет мережі до названих брендів робить їх оптимальною ареною для всіляких маніпуляцій, до яких з упевненістю можна віднести і схиляння осіб до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів. Розглянемо принципи роботи окремих найбільш популярних соціальних мереж.

Так, сервіс «ВКонтакте», вважається переважно молодіжною аудиторією, 28% користувачів якої особи молодше 19 років, 39% – віком від 19 до 25 років, 21% – від 25 до 40 років. Створювався як соціальна мережа для студентів елітних ВНЗ за подобою популярного американського сервісу «Facebook», але через певний час набрав популярність і серед школярів та студентів інших навчальних закладів, які й стали його основними користувачами. Програмний потенціал даного сервісу представляє можливість підбору осіб для спілкування за необхідними параметрами (країна, місто, навчальний заклад, вік, стать, сімейний стан, життєва позиція, місця відвідування тощо) з подальшою вибіркою та вивченням профілів таких осіб. Вивчення профілів її ко-

ристувачів, дозволяє дізнатися багато чого про людину та її вподобання, оцінити сугестивність особи* та інші фактори.

Серед контенту, який можна зустріти на теренах даного сервісу присутня й інформація про незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів. Користувачі даної соціальної мережі мають можливість вільно та безперешкодно спілкуватися один із одним на будь-які теми, обмінюватися файлами будь-якого змісту та саме головне, пропонувати для придбання наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги, залучати до сфери обігу контрольованих законом речовин нових осіб, схилиючи останніх до їх уживання. При цьому, заборонений контент наркотичного та іншого антисоціального спрямування з'являється тут швидше, ніж його встигають виявити та видалити.

«Однокласники» є другою за популярністю соціальною мережею. Її аудиторію переважно складають особи віком старше 25 років. Користувачі більше уваги приділяють пошуку колишніх однокласників, спілкуванню з друзями і близькими людьми. Серед можливостей даного сервісу представлені пошук людей за необхідними параметрами, листування з ним та обмін файлами, організація зустрічей тощо.

* *Навіюваність (сугестивність)* – визначається як схильність підкорятися і змінювати поведінку не на підставі розумних, логічних аргументів або мотивів, а на одну лише вимогу або пропозицію іншої особи, причому сам суб'єкт, підданий гіпно-сугестивному впливу, не розуміє такого підкорення, продовжуючи уважати свої дії наслідком власної ініціативи чи самостійного вибору. Сугестія або навіювання – це процес впливу на психіку людини, пов'язаний зі зниженням свідомості й критичності при сприйнятті нав'язаного змісту, який не вимагає ні розгорнутого особистого аналізу, ні оцінки спонукань до психічних дій. Суть навіювання полягає у впливі на відчуття людини, а через них – на її волю та розум. Використовують різні класифікації сутестії: зовнішня (гетеросугестія) й самонавіювання (ауто-сугестія); навіювання пряме чи відкрите, опосередковане чи закрите; навіювання контактне й дистантне тощо. У стані зміненої свідомості в самостійній підгрупі виокремлюють ауто-тренинг і гетеро-тренинг, аутогіпноз і гетеро-гіпноз.

У розглянутих соціальних мережах зареєстровано безліч індивідуальних сторінок, що містять заборонений контент* (фото та відео матеріали виготовлення, вживання, обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, коментарі, враження тощо). Таким чином відбувається безконтактна передача соціально шкідливої інформації від одного користувача до необмеженої кількості осіб, що відвідують дані ресурси. Наукові дослідження вказують на те, що залучення населення в атмосферу поширення деструктивної інформації про вживання та обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів відбувається за типом поширення психічної епідемії¹, що різко посилює тенденції її підхоплення та подальшого поширення серед інших категорій осіб. Цей феномен являє собою далеко не основну причину поширення наркотичних засобів, психотропних речовин серед здорового населення, а розцінюється лише як другорядний фактор, який діє в досить незначних масштабах, який не можна не враховувати правоохоронним органам.

2.2.2. *Блоги* – представляють собою результат зміни стилю мислення суспільства й жанрової організації комунікації. Це мережевий щоденник, стрічка авторських повідомлень, побудована в хронологічному порядку та, як правило, відкрита для читацьких коментарів.

Слово *blog* з'явилося наприкінці минулого тисячоріччя: у грудні 1997 року Йорн Баргер запропонував називати «Інтернет щоденник» коротко – *weblog* (від англ. *logging*

* Під контентом (*content*) слід розуміти інформаційне наповнення інтернет ресурсу (наприклад, тексти, графіка, мультимедіа), представлене у вигляді сторінок засобами гіпертекстової розмітки

¹ Див.: Селиванов Н.А. Советская криминалистика: система понятий / Н.А. Селиванов. – М., 1982. – 152 с.

the web – «записуючий події мережі»). У квітні 1999 року Пітер Мерхольц розщепив неологізм weblog надвоє. Виїшов вираз we blog – «ми робимо блог». З того часу blog (блог) став визначенням Інтернет щоденника.

Масове визнання прийшло до блогів тоді, коли можливість просто й безкоштовно завести особистий блог з'явилася в кожного, навіть не занадто досвідченого користувача. У 1999 році був відкритий сайт Blogger, а потім і відомий багатьом користувачам мережі Інтернет «Живий журнал» (Livejournal.com).

Маніпулятивний потенціал блогів першими оцінили політики. У міру того, як збільшувалася кількість блогів і ширилася їхня аудиторія, розуміючи їх можливості, ними все більше цікавилися бізнесмени та представники інших сфер діяльності, у тому числі, протиправної.

Властивостями сучасних блогів, які з одного боку, відрізняють їх від традиційних засобів масової комунікації, з іншого – роблять ефективним майданчиком сугестивного впливу, є такі:

1. *Легкість публікації.* Блог може відкрити будь-який бажаючий. Написаний пост стає доступним усьому світу за лічені секунди.

2. *Доступність.* Чим більше ви створюєте пости, чим більш активно й творчо підходите до комунікації в блогах, тим доступнішими стаєте.

3. *Соціальний характер.* «Блогосфера – одна велика розмова. Цікаві актуальні бесіди переходять із сайту на сайт, покликаючись одна на одну. За допомогою блогів люди зі спільними інтересами вибудовують дружні стосунки, переборюючи географічні кордони».

4. *Вірулентність.* Інформація часто поширюється блогами швидше, ніж через агентство новин. Блоги більш ефе-

ктивні в поширенні інформації, ніж різноманітні форми вірусного або іншого маркетингу.

5. *Можливість синдиціювання.* Пошукові ресурси дають можливість безкоштовної доставки блогів, що дозволяє дізнатися про відновлення блогів, заощаджує час пошуків.

6. *Взаємозв'язок.* Найбільш ефективний блог буває пов'язаний із безліччю інших посилань, тому блогеру доступні мільйони його колег.

7. *Авторитетна роль автора,* з яким можна безпосередньо спілкуватися.

8. *Висловлення думок й ідей в авторському стилі,* без спеціального літературного оброблення, що робить спілкування більш безпосереднім і викликає довіру.

9. *Можливість відновити колишні комунікативні події.* По мітках у блозі легко вести пошук минулих подій і відвідувачів.

10. *Відкритість комунікації.* Жанр блогів існує тільки за наявності постійного спілкування, відкритого діалогу, у якому репутація й довіра напрацьовуються мовленнєвими вчинками та мовленнєвою поведінкою хазяїна й гостей віртуального щоденника.

11. *Зворотний зв'язок.* У блогах спостерігається принципово нове ставлення до читача. Його думка цікава, вона відразу публікується. Читач стає співавтором блогів.

12. *Стратегічна відмінність від рекламного впливу.* На відміну від реклами, яка розрахована на швидкий та простий ефект, авторські блоги отримують постійну увагу їх читачів за рахунок відкритого діалогу з ними, у якому власне і формується довіра до них. Блоги – це спілкування, відкритий діалог, у якому довіру можна заробити. Сугестивний ефект блогів забезпечується їхньою принциповою настановою на довіру, відкритість, комунікацію.

13. *Аматорський рівень подання матеріалів* автором блогу – викликає більше довіри читачів.

Таким чином, усі характеристики блогу, які роблять його привабливим для масової комунікації (вірулентність, відкритість, зворотний зв'язок, синдикатна організація тощо), створили підґрунтя для суттєвого впливу на тисячі відвідувачів мережі. Не є виключенням можливість завуальованого чи цілеспрямованого впливу на свідомість великої кількості людей з метою схилення найбільш вразливих до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів.

2.2.3. Інтернет форуми.

Одним із найпоширеніших та простих способів спілкування в мережі Інтернет – є спілкування на форумах. Від свого початку поняття «Форум» позначало громадський захід, що проводився з метою спільного вирішення будь-яких питань. Інтернет-форум, переслідує ті ж цілі, але використовує для цього інші засоби і по іншому організовує цей процес.

Інтернет-форум – це специфічний спосіб організації спілкування осіб, які відвідують певний Інтернет-сайт або його розділ із можливістю обговорення з іншими учасниками форуму конкретної теми або питання.

Програмно форуми реалізовано багатьма різноманітними мовами програмування. Найбільш популярними мовами реалізації форумів є Perl, PHP, ASP, Java та ін. Довільні текстові файли чи база даних може бути використана для конфігурації і збереження повідомлень на форумі.

Структурно Інтернет-форуми складаються із трьох основних частин:

- 1) розділи;
- 2) теми;
- 3) коментарі учасників.

Розділи формують адміністратори форуму. Кожний окремий розділ складається із тем, створених її користувачами із можливістю подальшого обговорення кожної з них. Окремо взята тема, по суті, є тематичною гостьовою кни-

гою. По кожній темі користувачі приймають участь у дискусіях, в процесі обговорення яких обмінюються думками та пишуть коментарі.

Інтернет форум відрізняється від Інтернет блогу, оскільки блог зазвичай пишеться однією особою і враховує коментарі інших тільки за відповідною інформацією залишеного коментаря. Інтернет-форум надає можливість всім учасникам залишати власні коментарі і відкривати нові теми. Інтернет форум також відрізняється і від чату. Учасники чату зазвичай ведуть бесіди (переписуючись один із одним) у той час, коли всі зайшли у чат, тоді як учасники форуму «вішають» повідомлення, які зможуть читати інші учасники щоразу після того, як заходять в систему. Для Інтернет-форумів також є характерним більша зосередженість на певній темі, що обрано для обговорення.

На форумах може застосовуватися надзвичайно гнучке розмежування доступу до повідомлень. Так, на одних форумах читання і створення нових повідомлень доступні будь-яким випадковим відвідувачам, на інших необхідна попередня реєстрація (найбільш поширений варіант) – ті та інші форуми називають відкритими. Застосовується і змішаний варіант – коли окремі теми можуть бути доступні на запис всім відвідувачам, а інші – лише зареєстрованим учасникам. Окрім відкритих, існують закриті форуми, доступ до яких визначається персонально для кожного учасника адміністраторами форуму. На практиці також поширений варіант, коли деякі розділи форуму загальнодоступні, а остання частина доступна лише вузькому колу учасників (користувачів).

Для того, аби стати повноправним учасником якогось форуму та отримати можливість обмінюватися повідомленнями з його користувачами, необхідно пройти реєстрацію (обрати власне ім'я (нік), пароль для входу, вказати ад-

ресу електронної пошти для підтвердження, погодитися дотримуватися правил форуму). Після цього підтвердити реєстрацію, перейшовши за посиланням, яке приходить на вказану електронну адресу.

Для зареєстрованих користувачів передбачено широкий перелік додаткових можливостей для спілкування. На особистій сторінці кожен зареєстрований користувач може залишити про себе коротку інформацію, додати аватар і підпис, який будуть додаватися до кожного його повідомлення. Крім цього, ці користувачі форуму мають можливість особистого листування між учасниками форуму. При цьому, повідомлення, написані у «личку» ніхто крім адресата не побачить.

Зареєстровані учасники форуму вправі створювати теми, ставити запитання та першими починають обговорення. Усі охочі поділитися своїми думками залишають повідомлення, які обов'язково містять ім'я автора (нік-нейм), тему, дату та час повідомлення і саме повідомлення. У дискусіях можуть брати участь всі бажаючі. У деяких випадках повідомлення можуть залишати навіть учасники форуму, які не пройшли реєстрацію, їх повідомлення будуть позначені як відправлені від користувача «Гість». Повідомлення та всі відповіді на нього створює гілку (тему, тред, тред, топік, топ).

Під час спілкування на Інтернет форумах їх учасники зазвичай використовують специфічні терміни.

Так, наприклад, поняттям «Флуд» і «офтоп» (від англ. Off-topic) – прийнято позначати відхилення від питання, порушеного автором теми або взагалі відхилення від теми розділу, в якому вона розміщена. Часто на форумах офтоп заборонений правилами.

Терміном «Сабж», «Сабджі», «Субж» (від англ. Subj, скорочення від subject – предмет, тема) – на форумі вказують на те, з чого починалася дискусія, на питання автора теми.

Терміном «Топік» (англ topic) – називають теми.

Терміном «Пост» (англ. Post) – називають окреме повідомлення.

Термін «ІМХО» має походження від англійського ІМНО (In My Humble Opinion або In My Honest Opinion), що перекладається як «на мою скромну думку». Вживання терміну ІМХО говорить про те, що автор висловлює виключно свою суб'єктивну думку, не нав'язуючи її іншим учасникам форуму.

2.2.4. Інтернет-чати.

Одним із засобів спілкування, яке активно використовується користувачами мережі Інтернет, є «чат». У буквальному перекладі з англійської «Chat» означає – «бесіда, розмова». Від форумів та інших веб сервісів для спілкування в мережі Інтернет чати відрізняються тим, що обмін повідомленнями відбувається в режимі реального часу. Віртуальне спілкування в реальному часі максимально наближене до реального. Це пов'язано із тим, що у співрозмовника немає часу обдумати фразу, як це можна зробити при спілкуванні на форумі або за допомогою електронної пошти, тобто відбувається наближене до «живого, реального» спілкування.

Із технічної точки зору чати організовані за наступним принципом:

- *Інтернет-чати.* Це спеціально створені сайти, що надають можливість спілкування в реальному часі. Користувачі чату поділяються на групи залежно від теми розмови. Вхід до групи може бути вільним або обмеженим її засновником. Під час спілкуванні у такому чаті, всі бачать повідомлення один одного, тобто фактично відбувається групова бесіда за подібністю бесіди у компанії друзів. За бажанням, у таких чатах є можливість відправити приватне повідомлення одному з користувачів, при цьому, інші співрозмовники його не побачать, але дізнаються про те, що воно було відправлено.

- *Міні Інтернет-чати.* Як правило, вони застосовуються на корпоративних сайтах підприємств. Наприклад, для спілкування клієнта з технічною підтримкою, менеджерами.

Подібні міні-чати можуть бути як груповими, так і індивідуальними (спілкування один на один).

- *Інтернет-чати додатки*, що використовуються для спілкування в локальній мережі. Прикладом таких додатків можуть служити Vypress Chat, Intranet Chat та інші. Зазвичай такі програми не мають можливості працювати в глобальній мережі, та для їх роботи не потрібен сервер.

- *Інтернет-чати, що функціонують за системою клієнт-сервер*. Принцип їх роботи полягає у тому, що користувачі мережі Інтернет зі встановлених на персональних комп'ютерах (ноутбуках) і персональних мобільних пристроях програм (клієнтів), підключаються до віддаленого серверу для подальшого спілкування. Прикладом таких «чатів» можуть бути «Qip», «Windows Messenger» та інші. Для спілкування у цих системах потрібно відразу знайти або обрати співрозмовника за будь-якими даними: за іменем, унікальним ідентифікатором, адресою електронної пошти або проживання.

Після цього співрозмовник буде добавлений у список контактів, і для початку спілкування із ним потрібно буде просто вибрати його у вікні програми. При використанні таких систем користувач у програмі встановлює власний статус (у мережі, не у мережі, невидимий, не турбувати, відійшов та інші), який підказує потенційним співрозмовникам про можливість і бажання відповідати на їх повідомлення. Список контактів, а в деяких системах і історія спілкувань, зберігаються на серверах.

Завдяки цьому, почати спілкування можна на будь-якому пристрої (персональному комп'ютері та інших пристроях, на які можна встановити клієнтську програму (смартфони, планшети тощо), на якому встановлений клієнт і є доступ до мережі Інтернет. Для цього потрібно просто ввести свій логін і пароль, отримані під час реєстрації.

У підсумку, чат є зручним способом спілкування між людьми у будь-якому форматі: відео, аудіо або текстовому. Чат активно використовується злочинцями для особистих цілей; організації роботи співучасників злочину; спілкування з особами, які проявляють інтерес до наркотичних засобів і бажають їх придбати чи вжити; схиляння осіб до вживання наркотичних засобів.

2.2.5. Інтернет-месенджери.

Месенджер (Instant Messenger) – це програма (мобільний додаток або веб-сервіс), спеціально створена для миттєвого обміну інформацією в мережі Інтернет у режимі реального часу. Програмні можливості месенджерів дозволяють відправляти і отримувати текстові повідомлення, різні вкладення файлів (звукові сигнали, зображення, відео), здійснювати голосовий та відео зв'язок, проводити та брати участь у групових текстових чатах або відео конференціях.

Завдяки своїм можливостям, Інтернет месенджери все активніше переманюють користувачів із соціальних мереж, пропонуючи їм схожі функції або надають можливість спілкування в соціальних мережах безпосередньо з месендже-ра. Перші місця за популярністю серед користувачів у всьому світі займають такі месенджери як «WhatsApp», «Viber», «Skype» і «Google Hangouts». Слідом за ними йдуть, «Mail.ru. Агент» і «ICQ».

Так, месенджер «WhatsApp» – представляє собою безкоштовний кросплатформений мобільний чат, створений як альтернатива традиційному сервісу СМС для економії коштів. Завдяки своїй простоті і відсутності будь-яких обов'язкових платежів (окрім плати безпосередньо за доступ до Інтернет мережі) даний сервіс дозволяє завжди залишатися на зв'язку. Крім можливостей стандартного обміну повідомленнями, користувачі WhatsApp можуть ство-

рювати групи, обмінюватися необмеженою кількістю повідомлень, фотографій, аудіо- і відеофайлів.

Другий за популярністю месенджер «Viber» – представляє собою мобільний VoIP додаток, що інтегрується із адресною книгою мобільного пристрою та авторизується за номером мобільного телефону. Даний сервіс дозволяє здійснювати безкоштовні аудіо та відео дзвінки у високій якості (у мережах 2G, 3G, 4G і Wi-Fi) між мобільними пристроями (смартфонами, планшетами, ноутбуками) із встановленим у їх пам'яті Viber і аудіо дзвінки на номери будь-яких мобільних операторів та стаціонарні номери фіксованого зв'язку по низьким тарифам.

Найбільш поширений у світі та третій за популярністю в Україні та інших країнах пострадянського простору месенджер «Skype» – представляє собою мобільний та стаціонарний (Desktop) додаток, який працює у мережі Інтернет у всіх сучасних мобільних та стаціонарних операційних системах за принципом закритого протоколу. Надає можливість обміну повідомленнями і файлами, використання безкоштовного аудіо та відео зв'язку, здійснення дзвінків на стаціонарні телефони, а також групових відео конференцій за участю до 10 осіб та надання загального доступу до будь-яких файлів¹.

Даний сервіс також дозволяє записати за допомогою вбудованої веб або фронтальної камери і відправити користувачам, що тимчасово не на зв'язку (поза межами дії мережі Інтернет) або з якихось інших причин не виходять на зв'язок – спеціальні відео повідомлення, які можуть містити пропозиції придбати або вжити наркотичні засоби, на яких можуть бути відображені процес їх вживання і подальший

¹ Див.: Інтернет портал «LiveBusiness» [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.voipoffice.ru>.

ефект, обстановка місця скоєння правопорушення, кількість осіб та інші відомості.

Функціонал даного сервісу автоматично зберігає історію повідомлень (включаючи час і дату їх написання), дозволяючи переглядати її незалежно від того, з якого мобільного або стаціонарного пристрою була здійснена авторизація. Крім цього, даний месенджер – це поки єдиний сервіс, в який інтегрований автоматичний перекладач мови, який дозволяє користувачеві спілкуватися з іншими користувачами, включаючи закордонних, чистою українською (російською) або будь-якою іншою мовою. При цьому, вони будуть бачити фрази на своїй рідній мові (наприклад, китайській). Даний сервіс знімає наявний раніше мовний бар'єр між користувачами програми Skype, дозволяючи обговорювати будь-які теми і пропозиції, включаючи пропозиції по придбанню наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, пропозиції вжити їх тощо, не побоюючись бути виявленими співробітниками правоохоронних органів.

Месенджер Google Hangouts – мобільний додаток, що отримав популярність у користувачів завдяки можливості безкоштовного групового відео зв'язку. Даний сервіс встановлений у мобільну операційну систему «Android» версій 4.0 і пізніших, постійно оновлюється, працює у режимі бекграунд і повідомляє користувача про вхідні повідомлення або дзвінках. Також даний додаток підтримує вихідні VoIP дзвінки і відправлення SMS, можливість відео зв'язку у хорошій якості.

Месенджер ICQ. Дуже поширений на теренах вітчизняного Інтернет-простору месенджер з можливістю аудіо і відео зв'язку. Працює під Windows і Mac, має додатки для мобільних пристроїв на всіх популярних платформах (iOS, Android, Symbian, Java, BlackBerry, Windows Mobile). На даний час користувачі месенджера можуть спілкуватися між

собою: додавати в друзі, обмінюватися повідомленнями, файлами, стікерами, дзвонити один одному.

Основними можливостями даного месенджера крім можливості обміну повідомленнями, відео та аудіо дзвінків також є передача і отримання будь-якого формату файлів та можливість підключення до додатків наявних облікових записів у соціальних мережах (ВКонтакте, Однокласники, Facebook) і спілкування у них з цього додатка.

Таким чином, знання щодо сутності та можливостей вказаних засобів віртуального обміну інформацією через Інтернет сервіси дозволить адекватно оцінити сили та засоби для планування діяльності відповідних підрозділів щодо виявлення та розслідування фактів схилення осіб до вживання наркотичних засобів. Знання та навички користування окремими Інтернет сервісами дають змогу проводити аналітичну розвідку мережі з метою пошуку інформації, яка може вказувати на підготовку або вчинення кримінального правопорушення, у тому числі й передбаченого ст. 315 КК України. А обізнаність щодо специфіки збереження інформації в Інтернет сервісах дозволить відповідним чином задокументувати виявлені факти та встановити реальних, а не віртуальних учасників протиправних діянь.

Потрібно усвідомлювати, що будь-який з Інтернет ресурсів є незамінним помічником правоохоронних органів у документуванні злочинної діяльності. Адже будь-яка дія у Інтернет-просторі залишає за собою цифровий слід, який може бути доступний для фіксації та аналізу навіть після видалення першоджерела. А тому, на відміну від показань свідків, Інформація отримана за допомогою Інтернет ресурсів є надійним джерелом доказової бази щодо протиправної діяльності у разі вмілого їх використання.

2.3. Психологічні особливості перебування, спілкування та діяльності людей в умовах кіберпростору, у тому числі щодо вчинення злочинів, передбачених ст. 315 КК України

Як уже відзначалося, кіберпростір є віртуальним середовищем, у якому відбувається будь яка діяльність, воно в цілому забезпечує повсякденне життя сучасної людини. На психологічному рівні людини вона сприймає цей простір як особливий психологічний «простір», віртуальний світ, у якому проводиться частина її життя. Тому кіберпростір у контексті використання його з метою схиляння осіб до вживання наркотичних засобів має розглядатися з позицій психологічного підходу як цілісна віртуальна система з особливими психологічними властивостями.

Не випадково у науковій літературі з'явився термін «Психологія Інтернету», яка в науковому відношенні має вивчатися на рівні міждисциплінарного та комплексного підходів, з позицій психології свідомості, етнічної, когнітивної, соціальної, вікової психології, психології особистості, психології статевих відмінностей і особливо у вимірах діяльній психології.

Узагалі предметний зміст кіберпростору детермінований процесами створення, поширення та споживання в межах Інтернет потрібної людині інформації, а також процедурами взаємодії людини з оффлайновими (поза мережними Інтернет) соціальними об'єктами задля предметного задоволення конкретних людських потреб і інтересів. Тому в емпіричному (практичному) плані психологічне вивчення кіберпростору, у межах якого вчинюються злочини, передбачені ст. 315 КК України, слід пов'язувати, насамперед, з аналізом злочинної діяльності (цілей, мотивів, способів дій тощо)

певних осіб в даному просторі, саме у якій при цьому відображаються їхні особисті потреби, смаки й інтереси.

Слід зазначити, що в умовах кіберпростору суттєво міняється психологічне втримування взаємозв'язків: злочинець – предмет злочину, а також злочинець – потерпілий. Вони із прямих – соціально-правових перетворюються в опосередковані - віртуальні: злочинець – Інтернет мережа – потерпілий (предмет злочину). Це усовує матеріально-ресурсної складової як особистих дій людини, так і соціальної взаємодії. При цьому «віртуальні» способи заволодіння (у тому числі незаконного) матеріальними предметами психологічно вдаються більш доступними, ніж у реальному просторі.

Істотним криміногенним фактором психологічного характеру, властивим кіберпростору, є можливість збереження повної анонімності користувача Інтернет мережі (за винятком технічної інформації про підключення до Мережі, способи приховання якої також існують). Анонімність дозволяє не тільки не бути ідентифікованим у певний момент часу, але також, як наслідок, надавати про себе неправильну інформацію, вступати в соціальну взаємодію, представляючись іншою особою. Очевидно, що в умовах анонімності будь-яка людина відчуває можливість безкарно робити вчинки негативного характеру, при цьому відсутність ефективних механізмів осудження тільки підсилює бажання робити негативні дії, особливо, якщо першопрічина таких дій лежить у реальному світі.

У той же час подібне відчуття безкарності впливає не тільки на окремих осіб, а й створює атмосферу всюдозволеності, яка сприяє подальшому поширенню й розвитку суспільно небезпечних ідей.

Отже, саме анонімність робить кіберпростір «паралельним» нашому життю в реальних умовах. Це дозволяє людині створювати новий образ власної особистості або відра-

зу кілька образів, що відрізняються від реального й не обтяжених психологічним обов'язком додержуватися реального образу, як це було б у випадку ідентифікації користувача. Тому досить імовірно, що у осіб, які вчинюють злочини в умовах кіберпростору, можуть, насамперед, виявлятися такі ж психічні відхилення, як і у звичайних користувачів Інтернету: Інтернет-залежність, емоційні розлади, дисоціативні розлади особистості* тощо.

Можна припустити, що на інтенсивність злочинної діяльності в умовах кіберпростору може впливати ріст потенційних і діючих факторів соціальної взаємодії, швидкість протікання зв'язків і можливість установалення одночасно декількох зв'язків.

Завдяки перерахованим факторам у кіберпросторі, навіть більшою мірою ніж в реальному світі, можливе виникнення переважанню соціальними контактами, буває втрата здатності й можливості зосереджувати увагу на конкретній людині, що веде не стільки до озлоблення й агресії, як у реальному світі, скільки до знецінювання кожного з контактів на тлі «тріумфу» власного «Я», забезпеченого суб'єктивним (якщо навіть не соліптичним**) сприйняттям кіберпростору. При цьому, як відмічається в деяких наукових джерелах, у середовищі з інтенсивними обмінами й ін-

* У Вікіпедії визначається як множинна особистість – психічний феномен, за якого людина володіє двома або більше різними особистостями, або егостанами. Кожна альтер-особистість в такому випадкові має власні патерни сприйняття та взаємодії з навколишнім середовищем. Людям з множинною особистістю визначають діагноз «дисоціативний розлад ідентичності», або «розлад множинної особистості». Таке явище відоме також під назвою «розщеплення особистості» та «роздвоєння особистості».

** Соліпсизм (від лат. solus – один, ipse – він самий) – філософське уявлення про те, що нічого не немає, окрім джерела самого уявлення. Точніше, соліпсизм не упевнений, чи є щось, окрім його власних відчуттів.

формаційними потоками існує проблема інформаційного переповнення, при якому знижується гострота сприйняття людьми фактів девіантної та протиправної поведінки.

Також у кіберпросторі існують і ідеальні умови для приховування злочинної діяльності за рахунок таких психологічних факторів як:

1) «самодостатність» кіберпростору як соціальної системи – наявність у кіберпросторі економічних, культурних і інших соціальних інститутів, які дають можливість людині майже повноцінно існувати не відходячи від комп'ютера, надаючи зловмисникам можливість «маневрувати» у певному соціумі;

2) ідеальна відповідність віртуального середовища для соціального роздвоєння, як соціальної гри зі зміною ролей і декорацій. Перевтілення не вимагає зміни власного зовнішнього вигляду або серйозних психологічних витрат як у випадку зі звичайною злочинною діяльністю, що дозволяє злочинцями успішно відігравати роль законотрухляних громадян.

Значне місце займають психологічні процеси, що протікають при безпосередньому вчиненні злочинів в умовах кіберпростору. На відміну від переважної більшості звичайних злочинів, вчинення злочинів, пов'язаних з використанням Інтернет мереж, не вимагає, як правило, яких-небудь пересувань або прийняття яких-небудь активних фізичних дій. Злочинець вчиняє злочин, перебуваючи в будинку, у комп'ютерному клубі або в іншому місці з безкоштовним доступом в Інтернет. Це місце є комфортним для злочинця або, принаймні, знайомим йому і звичним. Тому при вчиненні злочинних дій можуть не відчуватися, або мало відчуватися дискомфорт, страх бути випадково виявленим і затриманим.

При цьому позитивні відчуття від досягнення заздалегідь планованого злочинного результату, пов'язаного з використанням Інтернет мереж, психологічно закріплює до-

сгнугтий образ злочинної поведінки й полегшує його повторення надалі, тобто веде до наступного вчинення злочинів. Якщо після здійснення звичайного злочину на злочинця, як правило, впливає фактор невизначеності свого положення, обумовлений, з одного боку, свідомістю винності й острахом покарання, а з іншого, – відсутністю інформації про заходи, які вживаються правоохоронними органами для розкриття злочину й викриття винного, то у випадку здійснення злочину в умовах кіберпростору дія даного фактору може виключатися із двох причин: по-перше, злочинці, упевнені у високому рівні своїх знань і можливостей, припускають, що не залишили ні єдиного сліду, який міг би дозволив викрити їх; по-друге, правоохоронні органи не завжди ще мають достатній інтелектуальний і технологічний потенціал для виявлення, документування й розслідування злочинів, про які йдеться.

Вище зроблена спроба визначити й охарактеризувати дію (взаємодію) у кіберпросторі криміногенно значущих зовнішніх психологічних факторів, за результатом проходження яких через свідомість людини і осмислення їх, що відомо в психології як «інтеріоризація», внутрішнє психічне життя останньої отримує зовні виражену (знакову і соціальну) форму свого існування (екстеріоризація). Це – основа психологічної формули будь якої діяльності, у тому числі злочинної, тобто її психологічні закономірності. Проте механізми спрацювання цих закономірностей не можуть бути приведені в дію без урахування особистісних психологічних якостей, станів і процесів людини.

Тому при розгляді психологічних особливостей перебування, спілкування та діяльності людей в умовах кіберпростору, у тому числі щодо вчинення злочинів, передбаче-

них ст. 315 КК України, важлива роль належить з'ясуванню психологічної характеристики суб'єктів цих злочинів.

Ураховуючи надзвичайно об'ємну психологічну характеристику осіб, які вчиняють ті чи інші злочини з використанням мережі Інтернет, розгляд якої буде доступніший у поєднанні з розглядом криміналістичної характеристики злочинів, передбачених ст. 315 КК України, у даному випадку зупинимось лише на виокремленні окремих типів згаданої категорії злочинців.

Так, за критерієм *професійної придатності* до злочинної діяльності в умовах мережі Інтернет можна виділити два типи злочинців:

1) злочинці фахового кіберзлочинного типу. Даний тип осіб не тільки спеціалізується на здійсненні злочинів в умовах кіберпростору, але також кожний з них має спеціальні професійні технічні знання, необхідні для самостійної «роботи» в Інтернет мережі. Критерій наявності спеціальних знань є на сьогодні вкрай важливим, оскільки на віртуальному «чорному ринку» досить багато пропозицій щодо програмного забезпечення будь яких видів діяльності, і користуючись ними особа стає залежною від інколи й сумнівних зовнішніх послуг.

2) злочинці, які здійснюють злочинну діяльність, не маючи при цьому спеціальних технічних знань, а використовуючи тільки придбані програмні засоби та звертаючись за допомогою до фахівців.

Залежно від локалізації злочинної діяльності (у замкнутій чи відкритій Інтернет мережі) можна виділити такі три типи злочинців:

1) що здійснюють основну злочинну діяльність тільки в закритому кіберпросторі. Злочинні установки у таких осіб більш стійкі, оскільки сильно діють раніше визначені такі

фактори, як: самодостатність кіберпростору, анонімність комунікацій, швидкість протікання зв'язків тощо;

2) що займаються злочинною діяльністю рівною мірою як у кіберпросторі, так і у реальному житті. Такі особи в психологічному відношенні мають чітко виражені маргінальні установки;

3) що скоювали раніше злочини в реальному світі, однак перестроїлися на злочинну діяльність у кіберпросторі. Поведінка цього типу злочинців часто зорієнтована на пошуки зв'язків, які мають професійні пізнання щодо програмування та оперування в мережі Інтернет і т. ін. Володіючи організаторськими здібностями, вони можуть залучати до безпосереднього вчинення злочинів у сфері незаконного наркообігу сторонніх фахівців.

Залежно від мотивації злочинної поведінки можна виділити наступні типи кіберзлочинців:

1) корисливий тип - для них характерна будь яка злочинна діяльність, спрямована на отримання матеріальної вигоди. Для злочинів, передбачених ст. 315 КК України, це характерно в значній мірі;

2) насильницький тип – для злочинного схиляння осіб до вживання наркотичних, психотропних речовин, їх аналогів характерним видом насилля може бути психічне насилля;

3) соціально дезорганізуючий тип, для якого характерно порушення законодавчо забезпечених соціальних норм і здійснення деструктивного впливу на соціум;

4) статусний тип. Злочинці цього типу, скоюючи наркозлочини, прагнуть одержати більш високий неформальний соціальний статус у кіберпросторі.

Залежно від кожного із зазначених типів осіб відкривається можливість визначення й вибору адекватних соціальних, інформаційних та комунікаційних каналів виявлення

й ідентифікації цих осіб в оперативно-розшуковому та слідчому напрямках діяльності кримінальної поліції.

Крім того, з'ясування належності злочинців, що вчиняють злочини, передбачені ст. 315 КК України, має істотне значення для встановлення стадій злочинної діяльності, починаючи від виявлення виникнення злочинного наміру, підготовки злочину тощо, що сприяє своєчасному попередженню й припиненню цієї злочинної діяльності.

Отже, опанування оперативними працівниками, слідчими та іншими співробітниками поліції, які ведуть боротьбу з наркозлочинами, зокрема, передбаченими ст. 315 КК України, що вчиняються з використанням Інтернет мережі, знаннями щодо психологічних особливостей перебування, спілкування та злочинної діяльності в умовах кіберпростору слід розглядати як значний резерв для підвищення ефективності зазначеної боротьби.

Контрольні запитання

1. Що таке оперативно-розшукова характеристика злочинів (поняття та сутність)?

2. Яке значення для практики виявлення та розслідування злочинів, передбачених ст. 315 КК України, має оперативно-розшукова характеристика злочинів?

3. Які основні структурні елементи належать до оперативно-розшукової характеристики схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів?

4. Які негативні фактори у всесвітній мережі Інтернет привертають увагу злочинців та сприяють вчиненню злочинів із використанням мережі Інтернет?

5. Які особливості характерні для вивчення ресурсів мережі Інтернет з метою виявлення інформації про обіг

наркотичних, психотропних речовин, їх аналогів, а також осіб, що схиляють інших до їх вживання?

6. Що таке «Соціальні мережі», які їх можливості для спілкування та особливості їх використання для підготовки та вчинення злочинів?

7. Що таке «Інтернет-блоги», які їх можливості для спілкування та особливості їх використання для підготовки та вчинення злочинів?

8. Що таке «Інтернет-форуми», які їх можливості для спілкування та особливості їх використання для підготовки та вчинення злочинів?

9. Що таке «Інтернет-чати», які їх можливості для спілкування та особливості їх використання для підготовки та вчинення злочинів?

10. Що таке «Інтернет-месенджери», які їх можливості для спілкування та особливості їх використання для підготовки та вчинення злочинів?

Літературні й інші джерела до другого розділу

1. Білоусов Ю. Л. Правова оцінка діянь, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – Харків, 2002. – Вип. 18. – С. 488–491.

2. Бутузов В. М. Протидія комп'ютерній злочинності: деякі аспекти міжнародного досвіду (на прикладі діяльності правоохоронних органів США та Німеччини) / В. М. Бутузов // Інформаційна безпека: людина, суспільство, держава. – 2009. – № 1. – С. 30–38.

3. Волеводз А. Г. Следы преступлений, совершенных в сетях / А. Г. Волеводз // Российский следователь. – 2002. – № 1. – С. 4–12.

4. Выготский Л. С. Психология развития человека. – М. : Изд-во Смысл; Эксмо, 2005. – 1136 с.

5. Вышлинский Г. GfK Украина: «Как меняется профиль и потребности украинских интернет-пользователей» / Майя Яровая // Ain.ua. – 2012. – 29 жовтня. – Режим доступу : <http://ain.ua/2012/10/29/100132>.

6. Гребельский Д. В. О соотношении криминалистических и оперативно-розыскных характеристик / Д. В. Гребельский // Криминалистическая характеристика преступлений: труды Академии МВД СССР, 1984. – С. 70–73.

7. Ишин А. М. Современные проблемы использования сети Интернет в расследовании преступлений / А. М. Ишин // Вестник Балтийского федерального университета имени И. Канта. – 2013. – № 9. – С. 116–123.

8. Ларичев В. Д. Оперативно-розыскная характеристика экономических преступлений, понятие и содержание / В. Д. Ларичев // Оперативник (сшыжк). – 2009. – № 1 (18). – С. 14–17.

9. Манжай О. В. Використання кіберпростору в оперативно-розшуковій діяльності / О. В. Манжай // Право і безпека. – 2009. – № 4. – С. 42–149.

10. Погорецький М. Поняття кіберпростору як середовища вчинення злочинів / М. Погорецький, В. Шеломенцев // Інформаційна безпека людини, суспільства, держави. – 2009. – № 2 – С. 77–81.

11. Понимание киберпреступности: руководство для развивающихся стран [Электронный ресурс]. – Режим доступу : http://www.itu.int/dms_pub/itu.-d/oth/01/0B/D0/D010B0000073301/PDFR.pdf.

12. Порфірович О. Віртуальний криміналітет : від хакера до терориста (портрет явища) / О. Порфірович // Актуальні питання масової комунікації. – Вип. 9. – 2008. – С. 25–34.

13. Сердюк А. А. Наркотизм и глобальная сеть Internet // Право і безпека. – 2002. – № 3. – С. 95–198.

14. Ballard M. Police offered robot eye: Intelligence gets «intelligent» // http://www.theregi.ster.co.uk/2006/06/01/police_eye.

15. Newman G. R. Sting Operations. Problem-Oriented Guides for Police Response Guides. U.S. // Department of Justice. – 2007. – № 6. – P. 9.

16. Fukuyama F. Our Posthuman Future: Consequences of the Biotechnology Revolution / F. Fukuyama. – N.Y. : Farrar, Straus and Giroux, 2002. – 232 p.

17. Huntington S. P. Who Are We? The Challenges to America's National Identity / S. P. Huntington. – N.Y. : Simon & Schuster, 2004. – 428 p.

Розділ 3

Криміналістична характеристика злочинів як інформаційна основа виявлення, документування та досудового розслідування злочинів, передбачених ст. 315 КК України, вчинених із використанням мережі Інтернет

3.1. Сутність та зміст основних елементів криміналістичної характеристики схилання до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів

Криміналістична характеристика злочинів є важливою науковою категорією криміналістики, що має значення як для її загальної теорії (теоретичних положень її окремих частин), так і для практичної слідчої діяльності й особливо методики розслідування злочинів.

Розвиток ідей про криміналістичну характеристику злочинів дозволив сформуватися сучасним підходам до розуміння розглядуваного поняття. В їх числі особливо слід виділити інформаційний та функціональний підходи до його дефініції.

Інформаційний підхід являє собою визначення криміналістичної характеристики злочину як сукупності (системи) узагальнених (типових) відомостей про найбільш типові

криміналістично-значимі ознаки (особливості) певного виду (групи) злочинного діяння та його механізм¹.

Відомості, що містяться в криміналістичній характеристиці того чи іншого виду (групи) злочинів не тільки допомагають у розробці нових окремих методик розслідування, але й повинні безпосередньо використовуватись практичними працівниками досудового слідства в процесі роботи за конкретними кримінальними провадженнями. Саме вказана обставина дозволяє відносити криміналістичну характеристику до інформаційних засобів розслідування.

Функціональний підхід до дефініції розглядуваного поняття передбачає його визначення як системи опису криміналістично значущих ознак виду, групи та окремого злочину, які мають прояв у особливостях способу, механізму та обстановки його вчинення, особи його суб'єкта та інших особливостях певної злочинної діяльності, що мають значення для успішного розкриття, розслідування та запобігання злочину².

Отже, якщо інформаційний підхід до дефініції криміналістичної характеристики злочину передбачає її визначення як результату проведених наукових досліджень того чи іншого виду злочинної діяльності у вигляді системи узагальнених (типових) відомостей про неї, то функціональний підхід вказує на порядок (механізм) формування такої системи, тобто як той або інший вид злочину грамотно описати.

Під криміналістичною характеристикою злочинів слід розуміти – систему узагальнених даних про найбільш типові ознаки певного виду (групи) злочинів, що проявляються в способі і механізмі діяння, обстановці його вчинення, особі

¹ Див.: Криминалистика в понятиях и терминах : учебное пособие / Под ред. А. Ю. Головина. - М., 2006. - С. 24.

² Див.: Яблоков Н. П. Криминалистика : учебник / Н. П. Яблоков. - [2-е изд., перераб. и доп.]. - М. : Норма, 2008. - С. 33-34.

суб'єкта злочину, інших обставинах, закономірний взаємозв'язок яких слугує основою наукового і практичного вирішення завдань розслідування¹.

Саме криміналістична характеристика надає слідчому об'єктивне уявлення про злочин (слугує своєрідною інформаційною базою, набором відомостей про його конкретний вид), указуючи його ознаки, які є відправними для методики розслідування.

Значення криміналістичної характеристики злочинів у розслідуванні кримінальних правопорушень полягає також у тому, що на початковому етапі розслідування злочинів, особливо у тих випадках, коли існує дефіцит вихідної інформації, досліджуючи кореляційні зв'язки між її елементами (які мають ймовірну залежність), слідчий може висунути обґрунтовані версії щодо ще невстановлених у кримінальному провадженні обставин. З цього приводу слушно зауважує М.П. Яблоков: «зачепивши одну ланку в цій системі взаємозв'язків, можна встановити всі елементи ланцюга. Зокрема, виявлення наявності будь-якого елемента злочину, що розслідується зі взаємопов'язаного ланцюга елементів із певним ступенем ймовірності може вказати на існування іншого, ще не встановленого елемента і визначити напрямок і засоби його пошуку»². Наприклад, за слідами, залишеними на місці події, можливо припустити професійні навички злочинця, його вік, стать, наявність аномалій психіки та ін. У цьому полягає практична роль криміналістичної характеристики.

¹ Див.: Криміналістика : підручник / В. В. Пяковський, Ю. М. Черноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексеев та ін. – К. : «Центр учбової літератури», 2015. – С. 430.

² Див.: Яблоков Н. П. Информационные основы расследования и криминалистическая характеристика преступлений / Н. П. Яблоков, Л. Д. Самыган // Криминалистика. – М., 1995. – С. 50.

На основі аналізу типових ознак, відомостей, обставин, що містяться в криміналістичній характеристиці, висувуються версії, обираються алгоритми дій та тактика поведінки слідчого на конкретному етапі чи в ситуації розслідування, найбільш ефективні тактичні прийоми проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, прогнозується можлива лінія поведінки злочинця, надається адекватна перспективно-прогностична оцінка ходу розслідування.

Як і будь-яка система, криміналістична характеристика складається з взаємопов'язаних складових частин – елементів (систем відомостей). У криміналістичній літературі порізнному визначаються види таких елементів та їх кількість: від прямого слідування системі елементів складу злочину до переліку криміналістично значущих елементів, які не завжди структурно узгоджуються з системою кримінально-правової характеристики певного виду злочину. Основними вимогами, які пред'являються до елементів криміналістичної характеристики злочинів є теоретична доведеність (яка підтверджена практичною діяльністю співробітників правоохоронних органів), значущість тих чи інших ознак для наукового та практичного вирішення завдань з виявлення, розслідування і попередження злочинців.

У цьому дослідженні, пропонуємо до структури криміналістичної характеристики схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, включати наступні системи відомостей про:

- 1) предмет та обстановку схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів;
- 2) способи схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та слідову картину злочину;

3) особу, щодо якої здійснюється схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів з використанням мережі Інтернет;

4) особу, яка здійснює схиляння осіб до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів з використанням мережі Інтернет.

Подібна логіка розміщення та групування виділених елементів криміналістичної характеристики зумовлена специфікою механізму вчинення злочинів, що нами досліджуються, відображення слідової картини схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також послідовністю вирішення кримінально-процесуальних завдань, що виникають в процесі розслідування даних видів злочинів.

У цілому методика розслідування схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів можна охарактеризувати як комплексну, що являє собою систему криміналістичних рекомендацій з організації та проведенню досудового розслідування діянь розглядуваного виду, направлених на:

- вирішення взаємопов'язаних задач розслідування;
- наукове забезпечення провадження всіх слідчих (розшукових), інших процесуальних дій, тактичних операцій, які мають на меті вирішення таких задач;
- грамотну організацію досудового розслідування, в тому числі забезпечення ефективної взаємодії на початковому та подальшому етапі розслідування розглядуваних діянь.

Розглянемо більш детально елементи криміналістичної характеристики схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів.

3.2. Відомості про предмет схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів

Обов'язковою ознакою злочинів, передбачених ст. 315 КК України, є наявність предметів, що становлять підвищену небезпеку для здоров'я людей. *Наркотичні засоби, психотропні речовини та їх аналоги* при схилянні осіб до їх вживання – виступають саме як *засоби здійснення* цих злочинів.

Поняття та ознаки наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів даються в Законі України від 15.02.1995 р. № 60/95-ВР «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» та Законі України від 08.07.1999 р. № 863-XIV «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів». Наркотичні засоби, психотропні речовини (крім аналогів) передбачені Переліком наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів (далі – Перелік), який складений відповідно до чинного законодавства і міжнародних зобов'язань України і затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 6.05.2000 р. № 770. Даний перелік складається з чотирьох таблиць (Таблиця I, II, III і IV), кожна з яких включає Список № 1 і Список № 2, а Таблиця I – ще й Список № 3. Ці списки містять перелік наркотичних засобів, психотропних речовин, обіг яких в Україні або взагалі заборонений (наприклад, Списки № 1 і 2 Таблиці I), або обмежений, але щодо якого встановлюються певні заходи контролю.

Наркотичними засобами визнаються – речовини природні чи синтетичні, препарати, рослини, включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Психотропними речовинами, відповідно до ЗУ «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори», визнаються – речовини природні чи синтетичні, препарати,

природні матеріали, включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

У Законі України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів» міститься більш розширене визначення *психотропних речовин* – це включені до Переліку речовини природного чи синтетичного походження, препарати, природні матеріали, які здатні викликати стан залежності та справляти депресивний або стимулюючий вплив на центральну нервову систему або викликати порушення сприйняття, або емоцій, або мислення, або поведінки і становлять небезпеку для здоров'я населення у разі зловживання ними.

Аналогами наркотичних засобів і психотропних речовин є заборонені до обігу на території України речовини синтетичні чи природні, не включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, хімічна структура та властивості яких подібні до хімічної структури та властивостей наркотичних засобів і психотропних речовин, психоактивну дію яких вони відтворюють.

У структурі термінів, що нами розглядаються, також присутні терміни препарат та похідний від нього – лікарський засіб, що також потребують розгляду.

Препаратом вважається – суміш речовин у будь-якому фізичному стані, що містить один чи декілька наркотичних засобів або психотропних речовин, включених до Переліку;

Наркотичний (психотропний) лікарський засіб – лікарський засіб, що містить один чи декілька наркотичних засобів або психотропних речовин, включених до таблиць II і III Переліку.

Аналіз судово-слідчої практики злочинів, передбачених ст. 315 КК України дає підстави до висновку, що в якості засобів для схиляння (наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів) найчастіше використовують:

- наркотичні засоби природного походження (переважно рослинної та мінеральної сировини), у тому числі виготовлені шляхом її термічної, хімічної та іншими способами обробки (напівсинтетичні);

- наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги, виготовлені (синтезовані) зі штучної сировини (синтетичні наркотики);

- наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги, виготовлені з лікарських препаратів.

Найбільш поширеними в незаконному обігу засобами та речовинами, що використовуються в якості засобів для схиляння були: особливо небезпечний наркотичний засіб – «канабіс» (марихуана) – 84%; особливо-небезпечна психотропна речовина – «опій ацетильований» – 8%; особливо-небезпечна психотропна речовина – «амфетамін (метамфетамін)» – 5%; особливо небезпечний наркотичний засіб – «макова солома» – 1%; особливо небезпечний наркотичний засіб – «екстракт (концентрат) макової соломи» – 1%; напівсинтетичний наркотичний засіб – «субитекс» – 1% випадків.

Канабіс (марихуана) – верхівки рослини канабіс із суцвіттям і плодами (за винятком плодів і листя, якщо вони не мають верхівки), з яких не була виділена смола. Віднесений до Списку № 1 Таблиці I Переліку «Особливо небезпечні наркотичні засоби, обіг яких заборонено».

Опій ацетильований – напівсинтетична речовина, яку отримують шляхом ацетилювання опію або екстракційного опію, який містить у своєму складі, крім алкалоїдів опію, моноацетил-морфін, ацетилкодеїн, ацетилморфін або їх суміші.

Амфетамін – синтетична психотропна речовина, похідна фенілетиламіну (зустрічається у вигляді кристалічного порошку білого, кремового, бежевого, світло-коричневого чи рожевого кольорів (залежно від наповнювача). Включе-

ний до Списку № 2 Таблиці II Переліку «Психотропні речовина, обіг яких обмежено».

Макова солома – усі частини, цілі або подрібнені (за винятком дозрілого насіння) рослини виду Мак снодійний, зібраних будь-яким способом, які містять наркотично активні алкалоїди опію.

Екстракт канабісу – засіб, отриманий з канабісу або смоли канабісу шляхом екстракції будь-яким розчинником.

3.3. Обстановка вчинення схилення до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів

Одним із важливих елементів криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних зі схиленням осіб до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, є обстановка, в якій правопорушення було підготовлено, скоєно, а також в якій відбувалося його приховування.

У криміналістичній літературі обстановка місця скоєння злочину визначається, як частина матеріального середовища, яка включає, крім ділянки території, сукупність різних предметів, поведінку учасників події, психологічні відносини між ними та інше¹. Як сукупність матеріальних об'єктів на місці злочину, обстановка відображає механізм події, що розслідується, дії злочинця та інших осіб.

Обстановку скоєння злочину можна визначити як систему різного роду взаємодіючих між собою об'єктів, явищ і процесів, що характеризують умови місця і часу, речові, фізико-хімічні, метеорологічні та інші умови навколиш-

¹ Див.: Шеремет А. П. Криміналістика : навчальний посібник / А. П. Шеремет. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – С. 343.

нього середовища, виробничі фактори, особливості поведінки непрямих учасників події та інші обставини об'єктивної реальності, що склалися (незалежно чи з волі учасників) у момент злочину і впливають на спосіб його вчинення і механізм, що проявляються в слідах, що дозволяє судити про особливості цієї системи та змісті злочинної події.

Подія злочину та підготовка до нього відбуваються в певній обстановці, окремі елементи якої залишають сліди, які можуть бути виявлені та досліджені при проведенні окремих процесуальних дій. У таких слідах може міститися суттєва інформація для оцінки події злочину, з точки зору того, в яких саме умовах здійснювалося його вчинення та підготовка. Зокрема, в яких умовах і особливостях місцевості, при виконанні яких дій його учасників, яких часових умовах, які з умов полегшили вчинення злочинів або перешкоджали його скоєнню.

Крім того, обстановка злочину в період його підготовки та вчинення й після досягнення злочинної мети являє собою сукупність просторово-часових, соціально-психологічних факторів, відносин між злочинцем і предметом посягання, а також іншими обставинами об'єктивної реальності, які можуть сприяти швидкому, всебічному, повному та об'єктивному розслідуванню злочинів.

Правильне розуміння обстановки скоєння злочину у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів на практиці має принципове значення. Проникнення в обстановку та обставини правопорушення досліджуваного виду веде до істинного розуміння скоєного, пізнання внутрішніх зв'язків між діями, злочинною волею та відображенням їх зовні. Таке розуміння дає можливість не тільки подумки відтворити картину злочину, а й зрозуміти мотиви, якими керувався злочинець при вчиненні злочину.

Узагальнені знання про обстановку злочину, яка знаходиться у взаємозв'язку з іншими елементами криміналістичної характеристики, дозволяють акцентувати увагу досудового слідства на ефективнішому пошуку та встановленню відповідних обставин.

Важливою рисою обстановки злочинів є те, що вона є динамічною. Завжди існує деяка обстановка до вчинення злочину, наприклад, програмне забезпечення. Обстановка може залишатись такою ж або змінюватись у момент вчинення злочину або після нього. Злочинець завжди оцінює існуючу обстановку до та в момент вчинення злочину як сприятливу або несприятливу, причому не завжди вірно. Досудове слідство ж, навпаки, при ретроспективній спрямованості розслідування стикається з обстановкою, яка склалася після вчинення злочину та найчастіше зміненою природними, виробничими, випадковими або іншими факторами. Так, при огляді місця події слідчий стикається зі слідами злочинця, на які чинився вплив сторонніми особами.

Обстановка злочину багато в чому впливає на спосіб його вчинення і повною мірою відбивається на особливостях і структурі його механізму. Схиляння осіб до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів може бути скоєно певним способом при наявності відповідної обстановки, а остання, в свою чергу, пов'язана з іншими елементами криміналістичної характеристики. Також в обстановці злочину досліджуваного виду проявляються важливі особистісні риси правопорушника, що також впливає на обстановку і сприяє пристосовуваності злочинця до неї.

У обстановці злочину можна виділити суб'єктивні і об'єктивні фактори, які впливають на злочинців й обумовлюють вибір ними способу вчинення злочину. До суб'єктивних факторів відносяться здібності, знання, досвід

злочинців при підготовці, вчиненні і прихованні злочину; до об'єктивних – умови, в яких вони мали намір вчинити злочин.

Обстановка вчинення злочину як елемент його криміналістичної характеристики має істотне значення для виявлення та розслідування досліджуваної категорії злочинів. Правильна оцінка обстановки злочину з урахуванням способу і механізму його вчинення допомагає визначити найбільш ефективний комплекс слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, проведення яких необхідне для встановлення осіб, що його скоїли, а також для виявлення, попередження, припинення інших злочинів пов'язаних зі схилянням осіб до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів.

Слід зауважити, що злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів вчиняються переважно в обстановці, що забезпечує конспірацію незаконних дій. Злочинці попередньо вивчають обстановку, ретельно вибирають місця для скоєння кримінальних правопорушень, чим досягають найбільш ефективних результатів.

Для цього, при вчиненні схиляннь осіб до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів злочинці обирають або навмисно створюють таку обстановку для реалізації їх протиправних намірів, яка б забезпечувала конспірацію протиправних дій з наркотиками (де б їх дії не були об'єктом спостереження, щоб вона до певної міри сприяла прихованню факту схиляння) та особисту безпеку злочинців, де концентрується велика кількість осіб, потенційних наркоспоживачів, яких можна без особливих зусиль схилити до їх вживання, що істотно ускладнює процес виявлення осіб, що вчинили кримінальне правопорушення та розслідування цих злочинів.

Саме тому основними змістовними ознаками обстановки вчинення злочинів, пов'язаних зі схилянням осіб до

вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, є *місце і час* його вчинення. Встановлення цих ознак необхідно не тільки для вирішення завдання щодо встановлення осіб, що вчинили злочин, а й для об'єктивного розслідування кримінального провадження.

Суттєвою є специфіка місця й часу вчинення схильня до вживання наркотичних засобів із використанням мережі Інтернет. Дані злочини відбуваються в специфічному середовищі – віртуальному кібернетичному просторі. Особливістю їх є те, що в результаті використання інформаційних мереж (провідних та безпровідних технологій) в одному злочині одночасно можуть бути задіяні багато персональних комп'ютерів. Відповідно знаходяться ці комп'ютери можуть у просторово віддалених один від іншого місцях та навіть у різних державах. Слід зазначити, що злочинець діє не тільки в конкретній обстановці, але й в деякий час, який значною мірою впливає на його поведінку. Робота деяких програм пов'язана з часом, встановленим на комп'ютері, який може бути змінений по бажанню злочинця. Встановлення точного часу вчинення злочину є складним завданням, вирішення якого не завжди є можливим, у тому числі в зв'язку з відсутністю його синхронізації з еталоном.

У результаті вчинення схильня до вживання наркотичних засобів із використанням мережі Інтернет в обстановці можуть залишатись характерні зміни. Так, наприклад, були незаконно розміщені відповідні матеріали на сторінці окремих користувачів у соціальній мережі. Такі зміни можна виявити при аналізі лог-файлів операційної системи та інших програм, які ведуть облік дій, що здійснюються на комп'ютері. Однак, як правило, специфіка електронно-цифрових слідів має прояв у тому, що багато змін залишається практично непомітними. Крім того, на обстановку, яка складається після вчинення злочину, накладають відби-

ток умови та обставини, що відбуваються в подальшому. Так, деякі електронно-цифрові сліди-наслідки злочину затираються новими, відтворити які в окремих випадках стає неможливим. Обстановка злочинів розглядуваної категорії несе в собі велику інформаційну базу. Знання типового та особливого в ній, а також її впливу на злочин є вкрай важливим як для побудови необхідних кореляційних зв'язків з іншими елементами криміналістичної характеристики злочинів, відомості про які є шуканими, так і для запобігання та припинення таких злочинів у майбутньому.

Аналіз судової та слідчої практики дозволив виділити типові місця підготовки, вчинення і приховування злочинів, пов'язаних зі схилянням осіб до вживання наркотичних засобів:

1) за місцем безпосереднього проживання злочинця – 43 % випадків (квартира або будинок), з яких схиляння відбулося: а) безпосередньо в будинку (квартирі) – 29%; б) на подвір'ї будинку – 5%; в) у підсобному приміщенні – 3%; г) літній кухні – 2%; д) гаражі – 2%; е) підвалі – 1%; ж) саду – 1%;

2) за місцем проживання особи, яку було схилено до вживання, включаючи кімнату гуртожитку – 4%;

3) інших приміщеннях, які не належать до власності особи, яка здійснює схиляння (недобудови, покинуті домівки тощо) – 7%;

4) на території лісу або лісосмуги – 2%;

5) в автомобілі злочинця – 2%;

6) громадських місцях, де здійснюється вільний (бездротовий) доступ до мережі Інтернет – 24%, з яких факт безпосереднього схиляння відбувався на території: а) залізничного вокзалу – 2%; б) кафе – 2%; в) ринку – 1%; г) парку відпочинку – 2%; д) зупинки громадського транспорту – 2%; е) вулиці – 11%; ж) розважального закладу – 1%; з) школи – 2%;

7) громадських закладах, що надають платні послуги доступу до мережі Інтернет (Інтернет клуби або Інтернет-кафе) – 23%¹.

Якщо брати до уваги час скоєння зазначеного виду злочинів, то треба відзначити, що він має кримінально-правове, процесуальне і криміналістичне значення. Криміналістичне значення визначається тим, що в скоєнні більшості злочинів спостерігається певна вибірковість у часі діянь злочинця. Також можна впевнено стверджувати про те, що час скоєння схиляння обирається злочинцем з урахуванням конкретних обставин:

- у період особистих довірчих розмов, надання порад або вживання алкогольних напоїв, наркотичних засобів тощо;

- коли злочинець знаходиться у тому місці, де він зазвичай проводить дозвілля або вживає наркотичні засоби, психотропні речовини;

- коли зловмисник упевнений у тому, що ніхто зі сторонніх осіб не буде випадковим або вимушеним свідком його злочинних дій, або не спробує завадити реалізувати злочинний намір та схилити певну особу до вживання наркотичного засобу, психотропної речовини (зазвичай, для цього обирається більш пізній час або створюються умови, для того, щоб залишитися на одинці з особою, по відношенню до якої заплановано вчинити протиправні дії тощо).

За результатами узагальнення, встановлено, що схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів може відбуватися протягом усього робочого дня, однак більшість офіційно зареєстрованих випадків припадає на період часу з 17.00-20.00 години – 47% випадків; 13.00-16.00 годин – 29%; 9.00-12.00 години приблизно – 13%; 21.00-23.00 години – 9%; 7.30 до 9.00 години приблизно –

¹ Інформація отримана за результатами аналізу, проведеного особисто авторами на підставі вивчення матеріалів кримінальних проваджень та вироків суду щодо досліджуваних злочинів, вчинених в Україні у 2012–2015 роках.

2% злочинів. Ми також не виключаємо того, що вибір часу скоєння злочину також обумовлюється бажанням самого зловмисника, або сприятливою для цього обстановкою.

Розглянуті особливості місця та часу вчинення злочину, характеризують просторово-часовий аспект правопорушення. Саме час та місце дозволяють індивідуалізувати злочин, здійснити прив'язку протиправної події до конкретного місця і часу, тобто окреслити певну територію та період часу, де і коли вчинялись протиправні дії. Місце та час пов'язані між собою і певною мірою впливають на дії та наміри правопорушника. Це означає, що володіючи відомостями про місце і час схиляння до вживання наркотичних засобів, можна висунути версії про ймовірних суб'єктів злочину, засоби та знаряддя, за допомогою яких було здійснено схиляння, способів схиляння тощо.

3.4. Способи вчинення та слідова картина злочинів щодо схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів

В системі елементів криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних зі схилянням осіб до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, особливе місце посідає спосіб вчинення кримінального правопорушення. Пов'язано це з тим, що відповідно до положень ст. 91 КПК України при проведенні досудового розслідування у кримінальному провадженні доказуванню підлягають подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини його вчинення). Крім цього, відомості про спосіб злочину дозволяють визначити шляхи встановлення злочинця, засоби що були використані для

вчинення правопорушення, місця їх ймовірного виявлення або знаходження. Дані про спосіб злочину можуть також допомогти у розкритті раніше вчинених аналогічними способами злочинів або довести факт вчинення кримінального правопорушення одними й тими ж особами.

Правий В.Ю. Шепітько, який вважає, що до способу вчинення кримінального правопорушення, належать зв'язки і відносини суб'єктів злочину між собою в процесі протиправного посягання. Таких відносин може не існувати, якщо злочинець один. Однак якщо злочин вчинено групою осіб, то відносини між ними можуть полягати в спільному виконанні дій чи розподілі окремих обов'язків.

Крім цього, спосіб кримінального правопорушення пов'язаний найбільшою кількістю зв'язків з іншими елементами криміналістичної характеристики: особою злочинця, засобами та обстановкою злочину і його слідовою картиною. Спосіб злочину відображається в матеріальних та ідеальних слідах, які дозволяють зробити висновок про фізичні та психологічні риси особи злочинця, визначити його місце серед людей і речей в події злочину, мотиви і цілі його дії. Отже, за допомогою моделей способу кримінального правопорушення можна прогнозувати сліди злочинної діяльності та ймовірні місця їх виявлення. Як правило, це завдання вирішується на початковому етапі досудового розслідування, коли у слідчого, прокурора бракує даних для характеристики способу конкретного злочину. В цій ситуації використовується типова модель способу. З іншого боку, аналіз виявлених слідів злочину дозволяє слідчому, прокурору створити уточнену модель способу злочину стосовно конкретного випадку.

Криміналістика розглядає спосіб вчинення злочину як об'єктивну закономірність процесу утворення доказів, пізнання якої дозволяє створювати науково обґрунтовані за-

соби, прийоми та методи виявлення, фіксування та дослідження доказів. Спосіб вчинення злочину складається з комплексів взаємопов'язаних дій злочинця, які залишають у зовнішньому світі властиві йому сліди-відображення. Дії з підготовки до вчинення та приховання злочину, що входять до способу вчинення, знаходяться у взаємозумовленому зв'язку між собою та з часом й місцем їх вчинення, з використанням тих або інших знарядь та засобів.

Інформація про спосіб вчинення злочину може бути використана в ході розслідування розглядуваних діянь з метою:

- реалізації положень ст. 91 КПК України відповідно до якої спосіб вчинення злочинів входить у предмет доказування, є однією з обставин, яка підлягає доказуванню в кожному кримінальному провадженні;

- формування вихідної моделі конкретних злочинів, злочинної діяльності всієї групи, її лідера (організатора) та інших членів;

- створення пошукових моделей слідових комплексів для здійснення логічного аналізу механізму вчинення злочину при проведенні окремих невербальних слідчих (розшукових) дій (огляду місця події, обшуку);

- вибору тактики проведення вербальних слідчих (розшукових) дій (допитів);

- формулювання типових визначень функціональної ролі співучасників злочинів при складанні процесуальних документів;

- встановлення та пошуку всіх членів злочинної групи, які скоїли кримінальні правопорушення;

- формування та застосування криміналістичних обліків, інформаційно-пошукових систем, автоматизованих банків даних;

- цілеспрямованого планування та здійснення окремих слідчих (розшукових) дій, тактичних операцій та заходів непроцесуального характеру;

- оцінки результатів кожної проведеної слідчої (розшукової) дії, тактичної операції, негласних слідчих (розшукових) дій та на підставі отриманої інформації коригування версій та плану розслідування;

- вивчення даних про здійснену або таку, що реалізується чи планується протидію розслідуванню, в тому числі з позицій здійснення протидії розслідуванню за різними епізодами злочинів з боку одних й тих самих осіб та (або) подібними способами, що дозволить зробити висновок про можливу причетність одних й тих самих осіб (злочинних груп) до вчинення різних злочинів, у тому числі в різних регіонах країни.

Під способом злочину стосовно досліджуваної категорії злочинів, слід розуміти зумовлену об'єктивними чинниками систему дій суб'єктів протиправної діяльності, спрямованих на досягнення злочинної мети – схиляння особи до вживання наркотичного засобу, психотропної речовини їх аналогу.

Переважає більшість злочинів, передбачених ст. 315 КК України, вчинених із використанням мережі Інтернет, як правило, вчинюється за попередньої підготовки. Дії з готування до вчинення злочину включають: підбір наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів; вибір місця і способу вчинення злочину; підбір та налагодження знарядь для вчинення незаконних дій; розробка плану вчинення злочину; підбір співучасників, розподіл ролей тощо.

Дії щодо безпосереднього вчинення аналізованих злочинів диференціюються на декілька різнопланових способів. Особливістю схиляння осіб до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів є те, що даний злочин у багатьох випадках учиняється у сукупності з іншими взаємопов'язаними самостійними злочинами (наприклад, незаконне виготовлення, незаконне придбання чи контрабанда наркотичних засобів). При цьому, при виявленні та розслідуванні останніх дуже рідко акцент ро-

битися на виявлення саме схильнень осіб до вживання наркотичних засобів, обмежуючись лише встановленням та доведенням обставин події що розслідується.

Способи схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів законодавцем не конкретизуються, проте найбільш поширеними згідно постанови Пленуму ВСУ від 26.04.2002 року № 4 «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» визначаються: 1) пропозиція; 2) умовляння; 3) порада; 4) переконування¹.

Розглянемо їх більш докладно.

Так, *пропозиція* (від лат. *propositio* – порада, побажання) – означає один зі способів впливу на іншу особу з метою схиляння останньої до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, заснований на не примусових (добровільних) мотивах.

Умовляння – є емоційною формою переконання особи відмовитись від власної точки зору та прийняти пропозицію вжити наркотичний засіб, психотропну речовину, їх аналог. Умовляння завжди здійснюється дуже емоційно, інтенсивно та аргументовано, при цьому використовуються особисті мотиви, воно часто супроводжується неодноразовим повторюванням прохання чи пропозиції: «Ну, будь ласка,... ну зроби це для мене... це ж тобі нічого не варто... я буду дуже тобі вдячний... я тобі теж зроблю таку послугу, якщо ти коли-небудь попросиш..... ну, будь ласка,... ну ду-

¹ Див.: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 року № 4 «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» (зі змінами, внесеними постановою від 18.12.2009 року № 16. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf>.

же прошу...». Умовляння ефективно в ситуації емоційного збудження, коли співрозмовник однаковою мірою може виконати прохання, а може й ні. При схилянні до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів спосіб умовляння спрацьовує у ситуаціях схиляння неповнолітніх та молоді особою, яка старша за віком, як правило, після застосування інших способів схиляння «пропозиції» або «поради», які не принесли бажаного результату.

Під *порадою* слід розуміти – вказівку, як саме (краще) вчинити за яких-небудь обставин або підштовхування співрозмовника зробити певні дії в інтересах того, хто дає раду, керуючись позитивним ставленням до особи, що висловлює раду. У ситуації схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів рада може полягати у сприянні у виборі виду наркотичного засобу в залежності від вподобань особи, бажань отримати відчуття, наявності грошей тощо.

Під *переконанням* у значенні способів схиляння осіб до вживання наркотичних засобів необхідно розуміти – певний спосіб впливу на свідомість особи, який передбачає аргументоване доведення істинності того чи іншого положення, думки, оцінки. Суб'єкт впливу (злочинець) пропонує об'єктові впливу (особі, що підлягає схилянню) – аргументи, факти, докази і висновки, покликані показати позитивні наслідки від вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів. Аргументи, що використовуються під час схиляння, повинні бути значущими для особи, яку схиляють до їх вживання. При цьому, об'єкт переконуючого впливу (особа, що схиляється) повинен виявляти зацікавленість і готовність до обговорення тих питань, які йому пропонують, повинен бути психологічно захопленим цим процесом, бути уважним, не відчувати упередженості проти суб'єкта впливу (злочинця).

Для того, щоб об'єкт переконуючого впливу повівся так, як того прагне його суб'єкт, останній вдається до ґрунтовного вивчення і врахування інтересів, вподобань і рівня готовності особи, що схиляється до сприйняття потрібної інформації, яка пропонується у процесі переконування. При цьому, забезпечується можливість адекватної передачі повідомлення адресату, для того, щоб останній зосередив на цьому повідомленні свою увагу, зрозумів його суть, прийняв його для себе, сформував і закріпив прийнятий зміст у вигляді нової настанови і на її основі почав діяти. Переконування, як правило, застосовується у випадках, коли виникає необхідність змінити або зміцнити існуюче у людини переконання.

Ефект переконуючого впливу буде залежати, насамперед, від:

а) власної справжньої переконаності суб'єкта впливу у тому, в чому він хоче переконати інших;

б) наявності у нього мотиву «переконати», а не якогось іншого (наприклад, досягти мети у будь-який спосіб);

в) внутрішньої психологічної готовності суб'єкта до застосування переконуючого впливу;

г) зовнішніх умов, необхідних для здійснення переконування (достатній час, сприятливе оточення, відсутність факторів, що відвертають увагу тощо);

ґ) визнання суб'єктом впливу права об'єкта впливу на власні переконання, на критичну позицію і опір;

д) врахування суб'єктом впливу загального рівня підготовленості і готовності об'єкта до сприйняття переконуючого впливу;

е) прояву належного рівня зацікавленості, уважності і критичності з боку об'єкта впливу до інформації, яка йому пропонується;

є) здатності об'єкта впливу перетворити матеріал переконування у власні переконання, а останні – в готовність до відповідної поведінкової активності.

Як свідчить аналіз кримінальних проваджень, вироків судів України, експрес опитувань співробітників оператив-

них підрозділів НП України, злочинцями активно застосовуються й інші способи схиляння.

За даними узагальнення встановлено, що переважна більшість злочинів даного виду скоєно із використанням лише одного із вказаних вище способів, а саме:

- 1) пропозиції (54% випадків);
- 2) умовляння (9% випадків);
- 3) поради (4%);
- 4) переконування (8% випадків).

Крім цього, встановлені випадки скоєння зазначеного виду злочинів із застосуванням декількох різних способів схиляння, серед яких:

- 1) пропозиція поєднана з умовлянням – 9% випадків;
- 2) переконання поєднане з наданням порад – 7% випадків;
- 3) переконання поєднане з пропозицією – 8% випадків;
- 4) пропозиція поєднана з особистим прикладом вживання – 3% випадків;
- 5) умовляння поєднане зі спонуканням – 4% випадків;
- 6) умовляння поєднане із проханням та демонстрацією власного прикладу – 1% випадків тощо.

У більшості встановлених випадків, пропозиція вжити наркотичний засіб, психотропну речовину, їх аналог була поєднана із:

- а) *розповіддю про добрі відчуття після вживання наркотику*¹;
- б) *вказівкою на важливість випробувати свій організм та переконатися у можливостях впливу наркотичного засобу (отримати нові відчуття, враження тощо)*²;

¹ Див.: Вирок Конотопського міськрайонного суду Сумської області № 1807/1927/12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24490380>.

² Див.: Вирок Свалявського районного суду Закарпатської області № 710/1368/12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30205034>.

в) особистим прикладом вживання¹;

г) із впливом на свідомість, поєднанім з переконанням у безпечності вживання та покращення настрою після вживання наркотичного засобу²;

г) вказівкою на можливість урізноманітнити свій відпочинок за рахунок вживання наркотичного засобу³.

Поряд із названими вище способами схиляння, можуть застосовуватися й інші, не поширені у слідчій та судовій практиці способи, наприклад пов'язані із розпалюванням заздності, помсти, низинних спонукань, підкресленням розумової чи фізичної неповноцінності особи, що підлягає схилянню або способів схиляння особи до вживання наркотичних засобів із використанням глобальної мережі Інтернет.

До числа останніх слід відносити способи схиляння осіб до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів за допомогою засобів та програмних продуктів електронно-цифрового походження:

- пірінгових мереж (наприклад, Overnet, Shareaza, Gnutella), принцип роботи яких передбачає встановлення програм по файлообміну, які знаходяться у вільному розповсюдженні в мережі Інтернету і дозволяють робити обмін файлами виключно в пірінговій мережі;

- електронної пошти, яка використовується переважно для розповсюдження каталогів наркопродукції, ознайомлення з

¹ Див.: Вирок Бериславського районного суду Херсонської області № 1-412/11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/23772105>.

² Див.: Вирок Білозерського районного суду Херсонської області № 2102/5118/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/28379460>.

³ Див.: Вирок Першотравневого районного суду м.Чернівців. – Справа № 1-29/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27710868>.

умовами оплати, надсилання ключів для розшифровки інформації, вказівкою місць облаштування схованок (закладок);

- Інтернет месенджерів (наприклад, Skype, Viber, WhatsApp, Google Talk та інші), що забезпечує шифрований голосовий та відео зв'язок через Інтернет між комп'ютерами, портативними мобільними та іншими пристроями, можливість обміну повідомленнями, текстовими, аудіо- та відео файлами у форматі реального часу, а також платні послуги для дзвінків на мобільні і стаціонарні телефони;

- соціальних мереж (наприклад, «ВКонтакте», «Однокласники», «Мой мир», «Facebook», «Twitter» та «Ц.укр») на сторінках яких поширюється наркотичний контент, пропонується до придбання найбільш поширені наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги, здійснюється добірка осіб та цілеспрямований вплив на їх свідомість з метою схиляння до їх вживання;

- спеціальних веб-ресурсів, які є суто комерційними проектами та пропонують до продажу препарати, в тому числі сильнодіючі та нарковмісні;

- Інтернет-форумах, блогах та чатах.

Встановлено, що обрання особою певного способу схиляння, місця та часу вчинення цього злочину може залежати від конкретно обраної особи, від особливостей її характеру, взаємовідносин з нею тощо. Визначальним при цьому є тривалість знайомства, наявність родинних зв'язків, наявність або відсутність у такої особи антигромадських установок. Крім того, спосіб схиляння особи залежить і від особистих якостей підозрюваного, а також намірів в подальшому втягти цю особу у вчинення інших злочинів у цій сфері. Таким чином, спосіб схиляння особи до вживання наркотичних засобів завжди детермінується сукупністю обставин, що характеризують злочин, особу злочинця та особу, яку було схилено до вживання. Серед різноманітних способів

схиляння осіб до вживання наркотичних та інших засобів найбільш небезпечним та зухвалим є *умовляння поєднане зі спо-нукуванням або впливом на свідомість*. Наведений спосіб вчинення злочину досягає протиправної мети за рахунок цілеспрямо-ваного впливу на свідомість особи та містить у собі елементи психічного насилля. Однак, жодної вказівки на це в нормати-вно-правових актах України не міститься.

Застосування злочинцем будь-якого способу схиляння зали-шає в матеріальній обстановці та свідомості осіб сукупність різно-го роду *матеріальних, ідеальних та інформаційних слідів*, що підля-гають встановленню і закріпленню процесуальним шляхом.

У криміналістиці сліди розглядаються в широкому та вузькому розумінні. В широкому сенсі – будь-які матеріа-льні зміни того чи іншого об'єкта, що відбулися в результа-ті вчинення злочину. У вузькому сенсі – результат дій і кон-тактів, пов'язаних з подією злочину, матеріальне відобра-ження ознак зовнішньої будови та інших властивостей об'єктів, що мають стійкі просторові межі.

Механізм слідоутворення може бути визначений як особлива форма протікання процесу, яка має своїм підсум-ком утворення сліду, зумовленого специфікою слідового контакту, процес впливу на об'єкти оточуючої обстановки. Таким чином, елементами слідоутворюючого механізму є:

- а) злочинна дія;
- б) вплив на об'єкти оточуючої обстановки, що здійс-нюються ним;
- в) сліди, що залишилися в результаті такого впливу.

Механізм слідоутворення досліджуваного різновиду зло-чинів залежить від способу їх вчинення, обстановки в якій від-бувалося схиляння, а також від засобів та знарядь, що викорис-товувалися при вчиненні злочину. Від того, які конкретно дії, з якими засобами, предметами, знаряддями, в якому місці і в

який час використовувалися злочинцем, буде залежати те, які конкретно сліди відб'ються і на яких саме об'єктах.

Аналіз правозастосовної практики засвідчує, що найбільш активно процесу слідоутворення при скоєнні схилян'я осіб до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів сприяють дії особи злочинця, що безпосередньо здійснює схилян'я, а також тієї особи, протиправні дії якої більше за інших можуть спостерігати очевидці події.

За даними узагальнення встановлено типові *матеріальні сліди*, що становлять слідову картину схилян'я до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, які можна умовно поділити на наступні групи:

1. Сліди – речовини (наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги);

2. Сліди – предмети, за допомогою яких було вжито наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги та які містять на собі їх залишки (недопалки самокруток, засоби для вживання наркотичних засобів, кальяни тощо);

3. Сліди, які дозволяють встановити та ідентифікувати особу підозрюваного, що здійснив схилян'я (сліди рук на окремих предметах, які використовувалися під час вчинення протиправних дій, ніг, транспортних засобів, запаху, слини на недопалках, виділень організму тощо);

4. Сліди, які дозволяють підтвердити покази особи, по відношенню до якої було здійснено схилян'я до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та свідчать про її перебування в певному місці в певний проміжок часу (сліди рук, ніг, тощо);

5. Сліди документальної фіксації протиправних дій:

а) аудіо- чи відеозаписи, на яких зафіксовано факт схилян'я особи до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів;

б) фотографії осіб на місці вчинення схиляння, наприклад у автомобілі особи, що проводила схиляння або у помешканні у випадку заперечення факту зустрічі та безпосередньо протиправних дій).

Ідеальні сліди являють собою відображення процесу схиляння осіб до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, а також його елементів (у тому числі підготовки до його вчинення) у свідомості (пам'яті) злочинця, особи, щодо якої було здійснено схиляння, а також окремих свідків схиляння та осіб, які володіють тими чи іншими відомостями щодо цих подій або їх наслідків тощо. Характер ідеальних слідів та їх збереження значною мірою залежить від стану органів чуття особи, що сприйняв ці сліди, його пам'яті, рівня інтелекту. Враховуючи те, що у більшості випадків носіями ідеальних слідів є наркозалежні особи їх свідчення повинні піддаватися ґрунтовній перевірці та підтверджуватися іншими доказами у кримінальному провадженні.

Інформаційні сліди відображують особливе середовище – інформаційне та являють собою електронні коди та сигнали, що передаються на рівні користувачів, передбачаючи наявність джерела, носія, володільця (споживача) та середовища. Інформаційні сліди існують у файловій системі персонального комп'ютера, на електронних та інших матеріальних носіях інформації, наділені фізичними властивостями віртуальних слідів, але, на відміну від них, й конкретним інформаційним змістом, у зв'язку з чим не можуть бути віднесені до жодного з елементів традиційної класифікації слідів злочинів. У той самий час інформаційний слід, поданий у відриві від середовища та первинної форми, вже не несе свого істинного доказового значення. Результати проведеного дослідження дозволяють зробити висновок, що сучасна злочинна Інтернет-діяльність залишає за собою матеріальні сліди, ідеальні сліди, віртуальні сліди у вигляді

кеш-файлів, IP-адрес, журналів історій, log-файлів тощо. Одним з важливих елементів слідової картини розглядуваної категорії злочинів є інформація, залишена злочинцями в мережі Інтернет, або як наслідок їх контакту з жертвою (листування у соціальних мережах, Інтернет-месенджерах, електронній пошті, фотографії, всі можливі записи, відправлені та отримані файли тощо). Таким чином, елементами слідової картини, яка залишається при вчиненні злочинів із використанням мережі Інтернет є традиційні сліди (матеріальні та ідеальні), а також нові види – віртуальні та інформаційні, фіксуванню та вилученню яких має бути приділено особливу увагу, зумовлену їх властивостями.

Особливу складність виявлення слідів злочинів, що вчиняються із використанням Інтернету, зумовлюють його особливості, отже, сліди злочинних дій можна розподілити між багатьма об'єктами: комп'ютерна система жертви, злочинця, провайдера, проміжні мережеві вузли тощо.

При розміщенні протиправної інформації в мережі Інтернет злочинець може діяти самостійно та обмежуватись одним або декількома ресурсами, а також використати допомогу професійних спамерів або можливості спеціального програмного забезпечення для масової розсилки відповідного наркотичного контенту.

Необхідно також враховувати намагання злочинця до забезпечення власної анонімності. Слідова картина буде залежати від способу розміщення інформації протиправного характеру. У випадку розміщення протиправної інформації силами самого злочинця необхідно проглядати log-файли веб-сервера, акаунти соціальних мереж, аналізувати трафік, при розміщенні з використанням спеціальних програм перевірити налаштування, сліди їх запуску. Крім того, особливе значення має сама розміщена протиправна інформація, її форма та зміст.

Для приховання електронно-цифрових слідів може застосовуватись не тільки шкідливе, але й законне програмне забезпечення, наприклад, таке, що дозволяє безповоротно видаляти інформацію з носія шляхом численного її перезапису. Як правило, приховання полягає в спробі ускладнити визначення місцезнаходження злочинців. Подібна мета може досягатись шляхом використання сервісів, які дозволяють здійснити підміну реальної IP-адреси на іншу, або значно ускладнює її визначення (наприклад, у випадку доступу до мережі Інтернет шляхом використання мережі проміжних серверів (Double/Triple-VPN) (Double/Triple-VPN) тощо). У випадках, коли не потрібна висока роздільна здатність каналу зв'язку, злочинець може надати перевагу таким технологіям як, Tor, з огляду безкоштовного надання анонімності при роботі в телекомунікаційних мережах.

3.5. Характеристика особи, щодо якої здійснюється схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів з використанням мережі Інтернет

Система ознак, що стосуються особи щодо якої здійснюється схиляння, має складну структуру. Вона охоплює загальні демографічні ознаки (стать, вік, місце проживання, роботи або навчання, професію, фах, освіту та ін.), дані про спосіб життя, риси характеру, навички і схильності, зв'язки і стосунки, відомості про віктимність, тобто схильність ставати внаслідок низки обставин жертвою схиляння до вживання наркотичних засобів. Психологія конфлікту «злочинець – жертва» може набувати різних форм. Особа, щодо якої здійснюється схиляння може виражати різне відно-

шення до події злочину, що буде залежати від її поведінки (позитивна, нейтральна або провокуюча).

Слід також пам'ятати, про існування взаємозв'язку між особливостями особи щодо якої здійснюється схиляння і особи злочинця, певну вибірковість у діях останнього. Наявність і характер зв'язків та стосунків між особою, щодо якої здійснюється схиляння і злочинцем впливають на мету, мотив, місце, час, способи вчинення і приховування злочину.

Проведеним дослідженням встановлено, що особи, щодо яких було вчинено схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів *характеризуються недостатнім рівнем комунікабельності, відсутністю достатньої волі до самостійного прийняття рішень та відстоювання власної точки зору.* Крім цього, ці особи доволі легко піддаються впливу сторонніх осіб, невимушено вступають у контакт з особами, що вживають наркотичні засоби, психотропні речовини.

Переважає більшість осіб, щодо яких здійснюється схиляння це *молоді люди, більша частина з яких чоловічої статі (приблизно 68%) та приблизно 32% – жіночої.* Переважає більшість осіб щодо яких здійснювалося схиляння були схилені до вживання наркотичних, психотропних речовин у віці 18-24 років, та майже 7% осіб були схилені до вживання наркотичних засобів ще до досягнення ними 15 річного віку. Представники останньої категорії осіб зазвичай піддані страху зізнатися у тому, що відносно них було здійснено схиляння, не можуть без сторонньої допомоги довіритись та розповісти подробиці події батькам, вчителям або заявити про факт злочину до правоохоронних органів.

Для осіб, щодо яких здійснюється схиляння до вживання наркотиків не характерно мати високий рівень освіти: *більше половини з них мали незакінчену середню, повну загальну та незакінчену вищу освіту.* Приблизно 14% осіб мають базову середню освіту та базову вищу освіту (ВНЗ I-II рівнів ак-

редитації). Найменша кількість осіб, щодо яких здійснювалося схиляння це особи з повною вищою освітою. Серед жінок переважають особи із неповною середньою та середньо-спеціальною освітою.

За показником зайнятості, *більше половини осіб, щодо яких здійснюється схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин не мають визначеного роду занять, вони не працюють та не навчаються.* Серед тих, хто працює лише 13% мають постійну роботу, а 29% отримують дохід лише від випадкових заробітків. Для представників вікової групи 14–19 років найпоширенішим родом занять є навчання. До цієї категорії осіб відносяться учні загальноосвітніх або спеціалізованих шкіл, студенти перших курсів ПТУ та ВНЗ. Їх дозвілля зазвичай проходить серед осіб, які значно старші їх за віком, без належного контролю за їх поведінкою та діями з боку батьків. Більш старші за віком особи зазвичай намагаються нав'язати їм свої правила поведінки, привчають до шкідливих звичок (вживання алкоголю, куріння тютюнових виробів) тощо. Не виключені факти пропонування та подальшого схиляння цих осіб до вживання контрольованих законом речовин.

За показником сімейного стану, *більшість осіб, щодо яких здійснюється схиляння до вживання наркотичних речовин не одружені або розлучені.* В офіційно зареєстрованому шлюбі перебували лише 16% таких осіб. Найменше одружених осіб щодо яких здійснюється схиляння виявилось серед осіб наймолодшої вікової групи. Середній вік жінок щодо яких здійснювалося схиляння складає 18–23 роки.

3.6. Характеристика особи, яка здійснює схилення до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів з використанням мережі Інтернет

У переважній більшості випадків спосіб і обстановка злочину перебуває в прямій залежності від характеристик особи злочинця. Чим міцніше зв'язок злочинця з предметом злочинного посягання, тим його дії по вчиненню злочину і прихованню слідів правопорушення більш вибагливі і досконалі.

Особа злочинця, як універсальне джерело відтворення і накопичення різноманітної інформації, є об'єктом уважного вивчення багатьох наук юридичного профілю. Вона вивчається науками кримінального права, кримінології, криміналістики, а також теорією ОРД.

Криміналістичне вивчення особи злочинця носить комплексний характер. Вивчаються ознаки та властивості особи злочинця, які вказують на її закономірні зв'язки з вчиненням злочином, мають прояв у різноманітних слідах (матеріально фіксованих, ідеальних). Зі всієї різноманітності властивостей та якостей особи злочинця інтерес криміналістики викликають лише ті з них, які беруть участь у процесі детермінації механізму злочину, зумовлюють особливості його відображуваних можливостей та процесу слідоутворення та, разом із тим, відчують на собі та фіксують впливи інших осіб, предметів та процесів, які взаємодіють із ними. Сліди, що виявляються, дозволяють судити не тільки про фізичні якості та «професійні» навички злочинця, але й встановлювати соціальні та психологічні якості його особи, наприклад, комунікативність (при вчиненні злочину групою осіб), вольові якості, пов'язані з досягненням злочинного результату тощо. Всі ці особистісні злочинця мають велике значення для його розшуку та оптиміза-

ції процесу розслідування.

Низка ж особистісних рис злочинця залишається за межами кримінологічної характеристики – це риси, головним чином пов'язані зі злочинною діяльністю, в тому числі й «професійні» навички злочинця.

Кожна подія злочину містить сліди особи злочинця і, зокрема, відомості про деякі його соціально-психологічні характеристики і якості, злочинний досвід, професію, володіння спеціальними знаннями, стать, вік тощо. Характер і вид вчиненого злочину знаходиться в безпосередньому зв'язку з особистістю його суб'єкта. Про все це можна судити по залишених злочинцем слідах, наявність яких – закономірне явище, оскільки суб'єкт злочину є самостійним і важливим об'єктом злочинної діяльності в процесі якої утворюються докази, важливим джерелом інформації в криміналістичній оцінці злочину.

Особа злочинця це багатогранне поняття з яскраво вираженим міждисциплінарним характером. Поняття особи злочинця виражає його соціальну сутність, складний комплекс ознак, які його характеризують, зв'язки, відносини, моральний та духовний світ, взяті в розвитку, у взаємодії з соціальними умовами, з психологічними особливостями, які в тій чи іншій мірі вплинули на скоєння злочину.

Особистість злочинця як слідоутворюючий об'єкт завжди залишає сліди ознаки злочинної поведінки, що свідчать не тільки про подію злочину, але і про самого злочинця, тобто про те, хто його вчинив і як.

Особистість людини дуже динамічна, вона розвивається і видозмінюється в процесі набуття життєвого досвіду, отримання знань. Протягом усього життя під впливом різних обставин люди нерідко можуть неодноразово змінювати погляди, переконання, звички, уявлення про головні цінності, власні плани та цілі, переосмислювати події. При

цьому важливо вивчати всю сукупність соціально-значущих властивостей, ознак і особливостей характеру особистості, які у взаємодії з умовами соціального середовища, зумовили вибір шляху скоєння злочину.

У зв'язку з чим, з метою успішного вирішення завдань виявлення та розслідування злочинів, вкрай важливим є вивчення особистості суб'єкта злочинної діяльності у сфері незаконного обігу наркотичних засобів як елемента криміналістичної характеристики злочинів, досліджуваного виду.

Вивчення особистості злочинця, який схиляє до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів може проводитися за двома основними напрямками:

- отримання відомостей про особу злочинця по залишених ним на місці злочину матеріально-фіксованих або психофізичних слідах;

- отримання відомостей про особу злочинця шляхом оцінки та аналізу його особистісних якостей.

При цьому, у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів неможливо виділити в цілому конкретну категорію за віком, освітою, статтю осіб, залучених до схиляння інших до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів. До цієї сфери злочинної діяльності може бути залучена особа з будь-якої категорії – неповнолітній або дорослий, сімейний або самотній, особа, яка не має освіти або володіє кількома вищими, судима або не судима тощо.

Одним з структурно-змістовних ознак особистості суб'єкта злочину, пов'язаного з незаконним обігом наркотиків, є *вік* особи. Аналіз вікових особливостей людини дозволяє слідчому, оперативному співробітнику отримати необхідні відомості про життєвий досвід особи, його здібності та відношення до вчиненого злочину, про можливість володіння будь-якими профільними знаннями, вміннями, навичками тощо.

Так, за віковими особливостями, осіб, що вчиняють схиляння інших до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів можна розділити на неповнолітніх (14–18 років); молодь (18–30 років); осіб середнього віку (30–45 років); осіб вище середнього віку (45–60 років) та осіб похилого віку (віком від 60 років і старше).

Найбільша кількість схилянь до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин вчиняється особами, які належать до перших трьох категорій осіб, тобто неповнолітніми, молоддю та особами середнього віку. При цьому, більш схильні до схиляння осіб до вживання наркотичних засобів із використанням мережі Інтернет – це молодь, яка найбільш активно залучена в науково-технічний прогрес і знайома з сучасними комп'ютерними технологіями.

Відомості про попередні засудження злочинця можуть свідчити про наявність у нього кримінального досвіду, злочинних зв'язків, схильностей до скоєння злочинів і надання протидії співробітникам правоохоронних органів, знань про прийоми та методи оперативної та слідчої роботи, що необхідно враховувати при підготовці та проведенні оперативно-розшукових заходів, слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій.

З'ясовано, що 26% злочинів досліджуваного виду скоєно особами, що раніше були засуджені, з числа яких 57% осіб – за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів; 74% злочинів скоєно особами, які раніше не притягалися до кримінальної відповідальності.

Важливою ознакою особи злочинця, що вчиняє схиляння до вживання наркотичних засобів є його *освітній рівень*. Якщо злочинець володіє хімічною або медичною освітою, то велика ймовірність того, що він володіє певними знаннями, вміннями і навичками роботи з хімічними речовинами, лікарськими препаратами, а також обізнаний у

формах та характері впливу наркотичних засобів на організм людини. Наявність у злочинця юридичної освіти може вказувати на те, що особа ймовірно володіє певними знаннями правових положень у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, що дозволяє їй різними шляхами їх порушувати, не привертаючи до себе увагу співробітників правоохоронних органів тощо.

Що характерно, більшість злочинців, що схиляють інших до вживання наркотичних засобів, мають середню (у тому числі середньо-спеціальну та технічну) освіту – 76%; приблизно – 16% злочинів вчинено особами з неповною середньою освітою та майже – 8% особами з вищою освітою.

Крім цього, на схильність до вчинення досліджуваної категорії злочинів може вказувати минула чи теперішня *трудова діяльність злочинця*. У цій сфері людської діяльності злочинець також набуває певних знань, вмінь, навичок, певних соціально-побутових й інших можливостей, заводить знайомства з різними людьми, відточує професійну майстерність здійснення будь-яких дій, що в подальшому може їм успішно застосовуватися при вчиненні та прихованні злочинів.

Встановлено, що переважна більшість, а саме 91% злочинів даного виду вчинено особами, які ніде не працюють або проживають за рахунок випадкових заробітків, серед яких – 4% це інваліди та – 9% студенти ВНЗ та місцевих ПТУ; 9% злочинів вчинено особами, які офіційно працевлаштовані.

Невід'ємною ознакою особистості злочинця також є його *матеріальне становище*, низький рівень якого може послужити першопрічиною початку здійснення злочинної діяльності. Особа, яка відчуває труднощі з грошима, при певних умовах (життєвих обставинах) може вдатися до протиправної реалізації наркотичних засобів і схиляння до їх вживання інших осіб, як потенційних клієнтів для здійснення майбутніх угод.

Крім того, кількість соціальних функцій особи збільшується за наявності у останнього *сім'ї, дітей, утриманців*, що також може служити своєрідною детермінуючою ознакою вчинення досліджуваного виду злочинів, а також визначити мотив і мету його вчинення.

Абсолютну більшість злочинів, що розглядаються, а саме 84% скоєно самотніми особами (неодруженими або розлученими); 17% таких злочинів скоєно одруженими особами, з яких 47% мають на утриманні неповнолітніх осіб або осіб похилого віку.

Про схильність особи до вчинення злочинів, передбачених ст. 315 КК України, вчинених з використанням мережі Інтернет може також свідчити наявність у нього будь-якого *серйозного захворювання* (у томі числі невиліковного), що також є важливою ознакою особистості злочинця як елемента криміналістичної характеристики злочинів даного виду.

У характеристиці особи злочинця важливе значення має і його соціальний статус, який визначає належність особи до певної соціальної групи. Статус людини дозволяє встановити можливих співучасників вчинення злочинів, очевидців уже скоєних злочинів, осіб, які протидіють розслідуванню або сприяють правоохоронним органам у протидії злочинам досліджуваної сфери. До цього можуть бути віднесені: зв'язки людини (ділові й особисті, у кримінальних колах та правоохоронних органах), авторитет серед близьких і знайомих, становище в суспільстві, коло спілкування, наявність законної діяльності тощо.

Крім того, значимим елементом особи злочинця для криміналістичної характеристики є *статева ознака*, яка повинна враховуватися при підготовці та проведенні оперативно-розшукових заходів, слідчих (розшукових) та інших процесуальних діяч, оскільки тактика їх проведення щодо чоловіків і жінок має деякі відмітні особливості.

Абсолютна більшість злочинів даного виду скоєно чоловіками – 93% випадків та лише – 7% жінками.

Окремі вчені відзначають, що жінка-злочинець, як і будь-яка жінка в сучасному світі, залучена в цілий ряд соціальних та сімейно-побутових відносин, що дозволяють виявити її психологічні якості, установки, цінності, коло спілкування, соціальний статус, характер взаємозв'язку з чоловіком, взаємини з дітьми. Ці характеристики, а також відомості про особливості поведінки до, під час і після скоєння злочину, можуть бути використані, щоб налагодити з ними психологічний контакт, отримати правдиві покази і викрити помилкові, обрати найбільш ефективні способи профілактики і впливу на неї.

Крім того, у чоловіків та жінок, в силу їх положення в суспільстві, сім'ї, психологічних та інших відмінностей, можуть, крім навичок, не збігатися і інтереси, пристрасті, схильності, побічні заняття, фізичні можливості, що також позначається на виборі способів вчинення злочину. *Наприклад, обладнання окремих схованок для приховування та зберігання наркотичних засобів потребує значних фізичних зусиль, що є не завжди можливим для жінки.*

Наступною важливою ознакою, що характеризує особу злочинця, є його *суб'єктивні особистісні якості*. До них можна віднести: життєві, моральні, політичні та ідеологічні переконання; фізичні здібності; психологічні, морально-вольові та ділові якості; рівень життєвого досвіду; інтереси; тип темпераменту і риси характеру; загальні знання, вміння та навички; звички; життєві установки; ціннісні орієнтації; дефекти правосвідомості; громадські та антигромадські погляди; манера поведінки; зовнішній вигляд; індивідуальні особливості окремих психічних процесів (уваги, емоцій, відчуттів, мислення, сприйняття, почуттів, волі і пам'яті).

Комплексне та всебічне вивчення особи злочинця дозволяє отримати конкретизовані відомості про характер і спрямованість злочинної діяльності, механізм вчинення злочину, а також істотно розширити і диференціювати сформовану систему заходів їх виявлення, попередження та розкриття.

Слід також відзначити, що відомості про структурно-змістовні елементи особи злочинця у сфері незаконного обігу наркотичних засобів як одного з елементів криміналістичної характеристики злочинів даного виду, слід вивчати і використовувати в роботі з виявлення та розслідування злочинів лише у комплексі. Це обумовлено тим, що найбільш повну інформацію про об'єкт злочинної діяльності можна отримати шляхом систематизації та аналізу сукупності ознак, що їх характеризують. Тому освоєння їх окремо без подальшого зіставлення може виявитися марним для виявлення, попередження, припинення і розслідування даного виду злочинів.

Особливістю особи злочинця також є те, що вони можуть займатися вчиненням злочинів як в одному самостійному напрямку злочинної діяльності, так і паралельно з іншим напрямком, пов'язаної воедино підсистемою.

Встановлено, що схиляння осіб до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів зазвичай вчиняється у сукупності з іншими злочинами у досліджуваній сфері, та є доволі рідким одиничним злочином. За показником сукупності злочинів, за якими осіб було притягнуто до кримінальної відповідальності встановлено, що злочинці піддавалися покаранню: 1) за ст.315 КК України – у 7% випадків, з яких 1% поєднано із крадіжкою майна; 2) за ст. 315 та ст. 309 КК України – 23%; 3) за статтями 307 та 315 КК України – 19%; 4) за статтями 315 та 316 КК України – 1%; 5) за статтями 315 та 317 КК України – 1%; 6) за статтями 307, 309, 315 КК України – 7%; 7) за статтями 309, 315, 317

КК України – 14%, з яких 1% поєднано із крадіжкою та 1% з незаконним поводженням зі зброєю; 8) за статтями 307, 315, 317 КК України – 7%; 9) за статтями 310, 315, 317 КК України – 1%; 10) за статтями 307, 314, 315 КК України – 1%; 11) за статтями 307, 309, 315, 317 КК України – 4%; 12) за статтями 309, 310, 315, 317 КК України – 2%; 13) за статтями 307, 309, 310, 315, 317 КК України – 1%; 14) за статтями 307, 309, 311, 315, 317 КК України – 1%; 15) за статтями 307, 309, 311, 313, 315, 317 КК України – 1%.

Усіх злочинців, що вчиняють схиляння осіб до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів можна розподілити за наступними ознаками:

1. За спрямованістю протиправної діяльності та намірами злочинця:

- особи, у яких подібна протиправна поведінка викликана виключно наявністю деформацій психіки внаслідок вживання або зловживання наркотичними засобами, психотропними речовинами;

- особи, які скоюють кримінальні правопорушення даної категорії виключно з корисливих мотивів.

2. За показником схильності до споживання наркотичних засобів, психотропних речовин:

- особи, що не споживають наркотичні засоби;

- особи, що споживають наркотичні засоби, психотропні речовини але не пов'язані з діяльністю злочинних наркоугруповань;

- особи, що споживають наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги та пов'язані з організованими групами, що спеціалізуються на незаконному обігу наркотичних засобів.

Представники останньої групи є найбільш небезпечними, з причин того, що націлені на схиляння інших осіб до вживання наркотичних засобів з метою розширення масштабів збуту заборонених до вільного обігу речовин та залучення

раніше схилених осіб в якості розповсюджувачів у тих місцях, де останні навчаються, працюють або проводять дозвілля.

Споживачі наркотичних засобів також можуть підрозділятися на споживачів наркотичних засобів певного виду або групи. Наприклад, особи, що вживають героїн, марихуану, метамфетамін, синтетичні наркотики, аналоги наркотичних засобів (суміші для куріння «спайси»).

3. За роллю у злочинній діяльності:

- організатори і лідери злочинної діяльності;
- активні члени злочинних груп;
- виконавці (наркозбувачі; особи, які безпосередньо схиляють осіб до вживання наркотичних засобів; організатори та власники місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів);
- посібники (посередники в збуті наркотичних засобів, перевізники наркотиків).

4. За напрямками злочинної діяльності:

- особи, що спеціалізуються на схилянні осіб до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів;
- особи, що спеціалізуються на вчиненні інших злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Відомості про осіб, що готують, вчиняють або вже вчинили злочини, пов'язані зі схилянням осіб до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів можуть бути отримані з таких джерел інформації:

- від осіб, які на конфіденційній основі сприяють органам, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність та досудове розслідування (агентів і конфідентів (інформаторів));
- від осіб, які належать до оточення злочинців (їх родичі, знайомі, сусіди, товариші по службі та інші);

- в різних державних та інших установах (БПІ, РЕУ, Державна міграційна служба, пенсійний фонд, податкова інспекція, наркологічний диспансер та інші);

- з архівних та інших інформаційних масивів (вивчення інформації, що міститься в інформаційних системах правоохоронних органів, архівних кримінальних проваджень і справах оперативного обліку);

- від осіб, які утримуються в установах кримінально-виконавчої системи, де злочинець раніше відбував покарання або утримувався під вартою, а також від співробітників цих установ;

- по місцях колишньої роботи, навчання, заняття спортом, проходження військової служби наркозлочинців;

- в лікувальних закладах (з історії хвороби та інших документів);

- шляхом проведення оперативно-розшукових заходів, слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій.

Контрольні запитання

1. Що таке криміналістична характеристика злочину?

2. Яке значення криміналістичної характеристики злочинів у розслідуванні кримінальних правопорушень?

3. Які елементи входять до складу криміналістичної характеристики схилення осіб до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів?

4. Що таке наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги?

5. Які предмети (засоби) найчастіше використовують злочинці під час схилення до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів?

6. Яке значення для розслідування злочину мають відомості про спосіб злочину?

7. Які способи схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів є найбільш типовими?

8. Які способи схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів є найбільш малодослідженими та найменш поширеними у судово-слідчій практиці?

9. Що є властивим для слідової картини схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів?

10. Які типові матеріальні сліди становлять слідову картину схиляння до вживання наркотичних, психотропних речовин, їх аналогів?

11. Що є типовим для обстановки схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів?

12. Які місця є типовими для підготовки, вчинення і приховування злочинів, пов'язаних зі схилянням до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів?

13. З урахуванням яких обставин злочинцями обирається час для схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів?

14. Які якості характеризують осіб, що схильні до схиляння їх до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів?

15. За якими основними напрямками проводитиметься вивчення особистості злочинця, який схиляє інших осіб до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів?

16. Які структурно-змістовні ознаки особистості суб'єкта злочину характеризують осіб, які схиляють інших до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів?

17. За якими ознаками можна розподілити усіх злочинців, що вчиняють схиляння осіб до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів?

Літературні й інші джерела до третього розділу

1. Вирок Бериславського районного суду Херсонської області № 1-412/11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/23772105>
2. Вирок Білозерського районного суду Херсонської області № 2102/5118/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/28379460>
3. Вирок Конотопського міськрайонного суду Сумської області № 1807/1927/12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24490380>
4. Вирок Першотравневого районного суду м.Чернівців. – Справа № 1-29/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27710868>
5. Вирок Свалявського районного суду Закарпатської області № 710/1368/12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30205034>
6. Закон України від 08.07.1999 р. № 863-ХІV «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів» // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 36. – Ст. 317.
7. Закон України від 15.02.1995 р. № 60/95-ВР «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 10. – Ст. 60.
8. Криміналістика в поняттях и терминах : учебное пособие / Под ред. А. Ю. Головина. – М., 2006. – 384 с.
9. Криміналістика : підручник / В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексеев та ін. – К. : «Центр учбової літератури», 2015. – 544 с.
10. Ошлыкова Е. А. Методика расследования незаконного сбыта наркотических средств и поддержания государственного обвинения по уголовным делам данной категории : монография / Е. А. Ошлыкова. – М. : Изд-во «Юрлитинформ», 2013. – 200 с.
11. Постанова Кабінету Міністрів України від 6.05.2000 р. № 770 «Про затвердження переліку наркотичних засобів,

психотропних речовин і прекурсорів» // Офіційний вісник України. – 2000. – № 19. – стор. 91. – Ст. 789.

12. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 року № 4 «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» (зі змінами, внесеними постановою від 18.12.2009 року № 16. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf>.

13. Роганов С. А. Личность преступника и потерпевшего по делам о преступлении в сфере незаконного оборота синтетических наркотических средств / С.А. Роганов // Закон и право. – 2003. – № 4. – С. 8–12.

14. Романова Л. И. Наркопреступность: цена, характеристика, политика борьбы / Л. И. Романова. – М. : Изд-во «Юрлитинформ», 2010. – 304 с.

15. Татенко В. Соціально-психологічні механізми впливу людини на людину / В. Татенко // Соціальна психологія. – 2003. – № 1. – С. 60–72.

16. Шепитько В. Ю. Криміналістика : курс лекцій / В. Ю. Шепитько. - Х. : «Одиссей», 2006. – 367 с.

17. Шеремет А. П. Криміналістика: навчальний посібник / А. П. Шеремет. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 472 с.

18. Шукин А. М. Обстановка совершения преступлений, связанных с незаконный оборотом наркотических средств / А. М. Шукин // Сборник материалов криминалистических чтений. – Барнаул : БЮИ МВД России, 2011. – С. 111–112.

19. Яблоков Н. П. Информационные основы расследования и криминалистическая характеристика преступлений / Н. П. Яблоков, Л. Д. Самыган // Криминалістика. – М., 1995. – С. 50–59.

20. Яблоков Н. П. Криміналістика : учебник / Н. П. Яблоков. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Норма, 2008. – 718 с.

Розділ 4

Особливості виявлення злочинів щодо схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, що вчиняються з використанням мережі Інтернет

4.1. Характеристика мережі Інтернет, як віртуального інформаційного середовища щодо виявлення ознак схиляння осіб до вживання наркотичних, психотропних речовин та їх аналогів

Виявлення ознак злочинів, передбачених ст. 315 КК України, що вчиняються з використанням мережі Інтернет, являє собою допроцесуальну форму діяльності оперативних підрозділів кримінальної поліції, що полягає у проведенні ними в межах своїх повноважень відповідно до законів, які становлять правову основу ОРД*, заходів і засобів

*Правову основу ОРД становлять: Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність», уведений в дію Постановою ВР N 2136-XII (2136-12) від 18.02.92, ВВР, 1992, N 22, ст.3044; Кримінально-процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року, №4651-VI: Голос України від 19.05.2012 – / № 90-91 /; 3 прийнятих законів, найбільш тісно пов'язані з Інтернетом Закони України від 18.11.2003 р. № 1280-IV «Про телекомунікації», від 2.10.1992 р. № N 2657-XII «Про інформацію», від 13.01.2011 р. № 2939-VI «Про доступ до публічної інформації», від 09.01.2007 р. № 537-V «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки». Крім цього, розпорядженням КМУ від 15.05.2013 р. № 386-р схвалено «Стратегію розвитку інформаційного суспільства в Україні».

цієї діяльності з метою виявлення і фіксації фактичних даних щодо вчинення зазначених видів злочинів**.

Слід відзначити, що злочини пов'язані зі схилянням осіб до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, вчинені з використанням мережі Інтернет, є достатньо новими для правоохоронних органів. Враховуючи бурхливий розвиток комп'ютерних технологій, проблема поширення наркотичних, психотропних речовин, їх аналогів у мережі Інтернет актуалізувалася в Україні лише в останні роки. При цьому досі в чинному законодавстві не прийнято базового нормативного акту, який би регламентував основні правила, яких повинні дотримуватися правоохоронці під час виявлення, припинення та документування злочинів, учинених за допомогою мережі Інтернет. Для прикладу, у США ще в 1999 році були прийняті «Правила онлайн-розслідувань для правоохоронних органів», які закріпили основні положення, що стосувалися:

- 1) отримання інформації із загальнодоступних ресурсів;
- 2) отримання ідентифікуючої інформації про користувачів мережі;
- 3) комунікації в режимі реального часу;
- 4) доступу до ресурсів обмеженого користування;
- 5) комунікації онлайн;
- 6) комунікації під прикриттям;
- 7) спілкування під онлайн-іменем співпрацюючого свідка за його згодою;
- 8) онлайн діяльності агентів в особистий час;
- 9) міжнародної діяльності.

** Див.: п. 1 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>.

Крім того, в Правилах онлайн-розслідувань також закріплюються інструкції з провадження деяких інтрузивних оперативно-розшукових заходів шляхом використання мережі Інтернет¹.

Тому, організовуючи роботу із виявлення ознак злочинів, передбачених ст. 315 КК України, працівники оперативних підрозділів НП України, перш за все, мають визначити ймовірні джерела (зокрема, віртуальні) отримання відповідної інформації.

Як уже відзначалося, кіберпростір є не тільки середовищем перебування та вчинення злочинної діяльності, спрямованої на схиляння осіб до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, але й віртуальним інформаційним середовищем, що містить у собі інформацію власне про підготовку та вчинення певними особами згаданих злочинів. Тому до основних джерел отримання потрібної інформації слід, насамперед, віднести змістовні інформаційні елементи найбільш витребуваних у суспільстві Інтернет ресурсів.

Слідча та судова практика свідчать про те, що в даний час злочинці доволі активно застосовують інформаційні технології, телекомунікаційні системи в якості знаряддя та засобу вчинення багатьох злочинів. Не винятком є злочинне схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів з використанням мережі Інтернет.

Мережа Інтернет – це всевітня інформаційна система загального доступу, яка логічно зв'язана глобальним адресним простором та базується на Інтернет-протоколі, визначеному міжнародними стандартами², і яка забезпечує, ви-

¹ Див.: Online Investigative Principles for Federal Law Enforcement Agents. – November 1999.

² Див.: Закон України «Про телекомунікації» від 18 листопада 2003 року № 1280-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 12. – ст. 155

користує або робить доступним комунікаційний сервіс високого рівня. За даними дослідницької компанії Comscore, на 01.01.2009 глобальною мережею Інтернет в усьому світі користувалися більше 1 млрд. людей¹. Можливості, які надає мережа Інтернет в Україні, досить різноманітні, включаючи, на жаль, і злочинне їх використання. Так, наприклад, в даний час за допомогою спеціально створених Інтернет ресурсів є можливість отримати консультації з технологій синтезу наркотичних засобів, психотропних речовин, а також дистанційно замовити засоби і речовини, та отримати їх засобами поштового зв'язку, перевізниками, або в місцях закладках.

Факторами, що привертають увагу злочинців до глобальної мережі Інтернет виступають: відсутність сталої законодавчої бази для ефективної протидії злочинності в мережі Інтернет, а також відсутність у мережі Інтернет достовірної системи ідентифікації особи, яка його використовує. У цих умовах оперативні підрозділи кримінальної поліції вимушені самотужки розробляти та впроваджувати у практичну діяльність систему засобів і методів виявлення та документування злочинів, передбачених ст. 315 КК України, що вчиняються за допомогою мережі Інтернет.

У зв'язку із цим представляється необхідним розглянути окремі технічні питання роботи мережі Інтернет, а також ті можливості, які можуть надати співробітникам оперативних підрозділів Інтернет-ресурси. Узагалі в мережі Інтернет доступні два основні режими передачі інформації: передача статистичної інформації; передача повної інформації.

¹ Див.: Рубцов И. И. Криминалистическая характеристика преступлений как элемент частных методик расследования: дис. на соискан. науч. степени канд. юрид. наук. по спец. 12.00.09 / И. И.Рубцов. – СПб., 2001. – С. 37.

У режимі передачі статистичної інформації забезпечується отримання таких даних: час початку і завершення надання послуги; мережеві адреси (імена) користувачів.

У режимі ж передачі повної інформації забезпечується отримання таких даних: час початку і завершення надання послуги; мережеві адреси (імена) користувачів; інформація, що передається або приймається конкретним користувачем і що проходить через вузол (вузли) на мережах (службах) документального електров'язку в процесі надання послуг.

Технічне обґрунтування можливості застосування Інтернету для пошуку потрібної інформації має кілька аспектів. По-перше, для отримання доступу до мережі Інтернет користувачу комп'ютера необхідно обрати провайдера – організацію, яка надає доступ до мережі і надає послуги з підключення до неї в режимі реального часу (online). Після цього, комп'ютеру присвоюється IP-адреса за якою він надалі реєструється в мережі Інтернет.

У пам'яті комп'ютера фіксуються відомості про модем – обладнання, яке застосовувалося для з'єднання із сервером провайдера та приймає цифровий сигнал. При підключенні й використанні модему залишаються сліди у файльовій системі, які в подальшому можуть бути використані для його ідентифікації. Нарешті, персональний комп'ютер може використовуватися як накопичувач для зберігання інформації, необхідної для здійснення протиправної діяльності і функціонування організованої групи. Однак і в цьому випадку виявлення «схованки» інформації цілком можливе, так як в пам'яті обчислювального пристрою обов'язково залишаться сліди з'єднання із сервером або іншим персональним комп'ютером, на якому зберігається інформація.

Практично кожен сайт у мережі Інтернет, на який заходить користувач, також фіксує його IP-адресу. Для того, щоб приховати сліди своєї протиправної діяльності,

особи, які вчиняють злочини у мережі Інтернет, часто використовують підміну інформації у файлі, стираючи ту, яка там знаходилася, замінюючи на потрібну, або підмінюють весь файл повністю.

Результати проведених в Україні досліджень доводять, що web-ресурси переважно використовуються для надання інформації про наркотичні засоби, для обізнаності у їх різновидах та способах вживання, з описанням характеру впливу на відчуття і сприймання людини; із зазначенням наслідків впливу наркотиків на стан здоров'я. Деякі Інтернет-сайти містять інформацію про субкультуру наркоманів, розшифровують значення жаргонних слів, наводять приклади способів утаювання факту вживання наркотиків. Завдяки прихованому впливу на свідомість, по суті, в Інтернеті здійснюється популяризація наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів.

Також трапляються випадки реалізації через мережу Інтернет наркотичних засобів (зустрічаються вказівки на місця, де їх можливо придбати, ознаки контактерів та способи оплати тощо). Менше, але також через Інтернет-мережу відбувається схилення певних осіб до вживання наркотичних засобів.

Диспозиція статті 315 КК України передбачає адресні дії (індивідуальну спрямованість) щодо схилення до вживання наркотиків тільки конкретної особи або декількох конкретних осіб. Неперсоніфіковані дії з приводу зародження у іншої особи бажання вжити наркотичний засіб, психотропну речовину або їх аналог будуть кваліфікуватися за іншою статтею Кримінального кодексу України. Безумовно, це ускладнює процес виявлення підбурювачів до схилення, оскільки потребує втручання у приватне спілкування. Але, законодавство дозволяє у межах оперативного пошуку (без дозволу суду) отримувати інформацію з різних

Інтернет-ресурсів, у яких листування виставлено для загального доступу (Інтернет форуми, чати, блоги тощо). У цьому випадку буде доцільним використання перевіреного методу – «ловля на живця», або використання добровільної допомоги громадян, застосування агентурного методу тощо.

Виявлення осіб, які пропонують наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги за допомогою мережі Інтернет, може здійснюватися різними способами:

1) шляхом самостійного пошуку оголошень або інформаційних повідомлень у мережі Інтернет від осіб, які можуть бути причетними до такої злочинної діяльності;

2) шляхом свідомої публікації неправдивих повідомлень про купівлю або продаж наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів;

3) шляхом створення спеціальних «сайтів-пасток» тощо.

Так, пошук інформації протиправного характеру в мережі Інтернет, може здійснюватися за допомогою пошукових систем (Google, Yandex тощо). Виявленню підлягають як повідомлення, оголошення, коментарі, пропозиції на публічних он-лайн ресурсах (форуми, дошки оголошень, соціальні мережі, блоги), так і спеціально створених сайтах. У залежності від виду злочину, який підлягає виявленню, в пошуковий запит необхідно включати ключові слова, характерні для даного виду діяльності (наприклад, для пошуку повідомлень протиправного характеру, опублікованих особами, які вчиняють протиправну реалізацію наркотичних, психотропних речовин, характерними ключовими словами можуть бути: «зілля», «трава», «гвинт», «колеса», «приход» тощо. Як правило, при перегляді повідомлень, оголошень або коментарів, можна знайти повідомлення протиправного характеру, та зв'язатися з їх автором у той чи інший спосіб.

Іншим способом пошуку інформації протиправного характеру є свідомо публікація повідомлень про купівлю

або продаж контрольованих законом товарів (наркотичних, психотропних речовин). З цією метою, доцільно, опублікувати ряд повідомлень на безкоштовних онлайн-дошках повідомлень, в коментарях до повідомлень на певних веб-сайтах, або на тематичних форумах та чекати пропозицій протиправного характеру. Під час встановлення контактів із особами, які можуть бути причетними до незаконного обігу наркотичних засобів через мережу Інтернет, необхідно дотримуватись базових принципів конспірації:

а) за можливості не використовувати службові комп'ютери та Інтернет з'єднання, оскільки, не виключені додаткові контрзаходи з боку злочинців на предмет перевірки клієнта на причетність до правоохоронних структур;

б) використовувати виключно нові персональні комп'ютери, з новою операційною системою, не зберігати на них будь-які документи, які можуть свідчити про службу діяльність особи;

в) користуватися бездротовим доступом до мережі Інтернет, бажано мобільним Інтернетом операторів мобільного зв'язку, що працюють за передплатою (без контракту), (наприклад Life, Інтертелеком), для реєстрації якого не потрібні паспортні або інші дані його користувача.

Головною умовою виявлення та припинення розгляданого виду наркозлочинів, що вчинюються із використанням мережі Інтернет, є встановлення особи злочинця. Після налагодження контакту зі злочинцем та отримання протиправної пропозиції, за допомогою технічних можливостей мережі здійснюється встановлення його місця перебування та персонального комп'ютера або іншого мобільного пристрою, яким він користувався.

Після отримання первинної інформації про ознаки схиляння певних осіб до вживання наркотичних засобів у

мережі Інтернет наступає етап встановлення суб'єктів вказаних злочинів. Це напряму пов'язане із встановленням:

- IP-адреси, під якою комп'ютер працював у мережі Інтернет;
- провайдера Інтернет послуг, до мережі якого належить IP-адреса, з використанням якої здійснювалася протиправна реалізація наркотичних, психотропних речовин, їх аналогів або схиляння осіб до їх уживання;

- встановлення місця знаходження персонального комп'ютера або іншого мобільного пристрою, який мав доступ до мережі Інтернет у вказаний час під встановленою IP-адресою.

Враховуючи специфіку та складність виконання окреслених вище дій, окремі з них потребують більш детального висвітлення.

Так, інформація щодо протиправної реалізації наркотиків або закликів до їх вживання, що міститься на відповідному веб-сайті, фізично розміщена на комп'ютерному та іншому мобільному обладнанні, яке працюючи в мережі Інтернет використовує універсальну IP-адресу – ідентифікатор. Крім цього, веб-сайт на якому розміщено подібну інформацію, окрім IP-адреси має веб-адресу – алфавітно-цифрового позначення, яка називається доменним ім'ям і також є унікальною в мережі Інтернет.

Створення нескладного веб-сайту (при наявності доступу до мережі Інтернет, IP-адреси та доменного ім'я) потребує від користувача відповідного програмного забезпечення та обладнання, спеціальних знань та навичок. У зв'язку із чим користуються попитом така послуга Інтернет-провайдерів і реєстраторів доменних імен як хостінг (hosting) – забезпечення доступу до мережі Інтернет шляхом надання:

- 1) дискового простору для розміщення фізичної інформації замовника на комп'ютерному обладнанні компанії (так званий віртуальний веб-сервер);

- 2) віртуального серверу як емулятора фізично окремого сервера;
- 3) фізично окремого сервера;
- 4) місця у спеціальному приміщенні провайдера для обладнання клієнта.

Враховуючи, що на даний час неможна створити усереднену математичну пошукову модель, як неможливо і задати параметри для програмного пошуку в мережі наркотичного контенту, пошук потрібної інформації практично завжди здійснюється вручну. До подібних дій, в першу чергу, відноситься *оперативний моніторинг* інформаційних ресурсів мережі Інтернет, як один із перспективних напрямів оперативного пошуку.

Цей моніторинг являє собою комплексну систему спостереження криміногенних процесів у мережевому соціальному середовищі, спрямовану на збір, обробку та аналіз оперативно значущої інформації. Такий моніторинг цілком кореспондується з оперативно-розшуковою діяльністю. У той же час наростання обсягів одержуваної при цьому інформації здатне привести до появи проблем забезпечення її достовірності, несуперечності і повноти.

Вивчення інформаційних джерел, існуючих в глобальних комп'ютерних мережах, дозволило виділити наступні основні напрямки моніторингу мережевого інформаційного простору, здатні забезпечити високу інтенсивність надходження оперативно-розшукової інформації у справах про схиляння осіб до вживання, поширення та обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів:

1. Автоматизований пошук загальнодоступних мережевих інформаційних ресурсів, що містять відомості про обіг наркотичних засобів, їх аналогів, а також про схиляння осіб до їх вживання. Цей напрямок моніторингу проводиться з

використанням звичайних пошукових сервісів або спеціалізованого програмного забезпечення.

2. Вивчення змісту виявлених Інтернет ресурсів, пов'язаних із розповсюдженням та обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів. Зіставлення та узагальнення отриманих матеріалів дозволяє встановити:

а) осіб, інтереси яких представлені на сайті;

б) способи і суб'єктів поповнення Інтернет-ресурсу наркотичним контентом інформацією та відомостями про можливість придбання та асортимент контрольованих законом речовин (його власників або користувачів);

в) способи надання доступу до наявного на сайті контенту, довідкових та інших відомостей (простий доступ, безпосередня реєстрація, перехід по спеціальному посиланню, спосіб та форма замовлення, тощо);

г) умови оплати та отримання обраного засобу та речовини (використання електронних платіжних систем, онлайн банкінгу, мобільного переказу коштів тощо);

г) наявність зв'язку між власниками сайту і іншими організованими групами тощо.

Як уже відзначалося раніше, значні резерви для отримання фактичних даних криються у використанні оперативними співробітниками національної поліції методу пошуку по інформаційних ресурсах мережі Інтернет з використанням різного роду пошукових систем (таких як Google, Yandex, Rambler, Meta, Bing та ін.). У ході його проведення виявляються Інтернет ресурси (переважно сайти), що містять заборонений наркотичний контент. За результатами отриманих відомостей вживаються заходи до їх блокування і встановлення осіб, що їх створили та наповнювали.

Слід зазначити, що стандартні пошукові сервери можуть використовуватися також для отримання додаткової інформації про користувача або групу користувачів Інтер-

нет мережі. Відомості про деяких осіб можуть бути отримані у відкритому доступі на їх особистих сторінках в соціальних мережах («Однокласники.ру», «Вконтакте.ру» і т.п.) або в персональних блогах.

При здійсненні інформаційного пошуку слід також звернути увагу на таку обставину. У мережевому інформаційному просторі існують досить великі закриті зони, які можуть використовуватися в деструктивних цілях (наприклад, для розсилки асортименту доступного для замовлення та придбання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів на електронні поштові скриньки користувачів, запрошення перейти по посиланнях на інші Інтернет ресурси з наркотичним контентом та інших протиправних діянь).

За даними американської організації Arbor Networks, майже 5% мережевого простору (близько 100 млн. мережевих вузлів) недоступні для звичайних користувачів. Ці ресурси не індексуються пошуковими машинами, а доступ до них можливий тільки для «посвячених» осіб, яким відомі їх мережеві адреси. За іншими оцінками, до «невидимого» Інтернету належить близько 20–30% мережевих ресурсів¹.

На сьогоднішній день для підвищення ефективності Інтернет-моніторингу великих обсягів інформації розроблені та активно використовуються складні алгоритми контент-аналізу, засновані на виявленні контекстів вживання заданих понять і здійсненні емоційно-лексичного, факторного і кореляційного аналізу. У цьому відношенні представляють інтерес повідомлення про розробку в США проекту ADVISE, який передбачає, що потужний комп'ютерний комплекс буде автоматично збирати практично всі дані в глобальних комп'ютерних мережах і проводити їх контент-

¹ Див.: Ющук Е. Л. Інтернет-разведка: руководство к действию / Е. Л. Ющук. – М.: Издательство деловой литературы «Вершина», 2007. – 256 с.

аналіз в інтересах забезпечення національної безпеки¹. Безумовно, подібні можливості важливі для підвищення ефективності пошуку первинної оперативно-розшукової інформації про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психotropних речовин, їх аналогів.

Під контент-аналізом слід розуміти формалізований аналітичний метод виявлення відомостей, що представляють оперативний інтерес, які містяться в інформаційних масивах, що досліджуються. У якості основних об'єктів такого аналізу у сфері боротьби з наркозлочинами можуть бути названі мережеві інформаційні ресурси та тексти в місцях мережевого спілкування (соціальні мережі, блоги, форуми, чати тощо).

Застосування контент-аналізу, в першу чергу, може бути націлене на:

а) виявлення відомостей про значимі факти, інформація щодо яких відображена в аналізованих текстових повідомленнях або масивах текстів (ключові слова, їх смисловий зміст, частота вживання, співвідношення з іншими елементами повідомлень);

б) виявлення потрібних ознак в аналізованих текстах інформації, забороненої до поширення;

в) отримання даних про злочини, що готуються (плануються), які вимагають швидкого оперативного реагування.

Основна особливість методу контент-аналізу полягає в тому, що він дає можливість вивчати документи в їх соціальному контексті. Сучасне програмне забезпечення здатне здійснювати категоризацію текстів в аналізованих інформаційних масивах за тематикою обговорюваних питань.

¹ Сударева Л. А. Правовое и информационное обеспечение деятельности ОВД по предупреждению компьютерных преступлений : дис. канд. юрид. наук / Л. А. Сударева. – М., 2008. – С. 71.

Зрозуміло, що для успішного здійснення контент-аналізу важливо, щоб суб'єкт, який його проводить володів необхідними аналітичними навичками та певними знаннями з досліджуваної предметної галузі, володів методами і прийомами виділення релевантної інформації з загального масиву відомостей, що надходять. Він повинен уміти формулювати цілі, завдання та гіпотези контент-аналізу і на цій основі правильно визначати область і глибину проведення дослідження, формувати перелік його об'єктів, визначати методіку і допустимі тактичні прийоми, вибирати алгоритми пошуку. Крім того, він повинен добре знати лексичні особливості мережевого спілкування в контрольованих областях мережі Інтернет, розуміти жаргонні вирази, знати «індикатори», що достовірно вказують на високу ймовірність появи оперативно-значущих відомостей. Слід підкреслити, що відомості, які надходять в процесі такої роботи, необхідно зіставляти з оперативною інформацією, отриманою раніше з інших джерел.

Це дозволить уточнити й розширити оперативно-розшукову інформацію, визначити напрямки подальшого інформаційного пошуку. Особливе значення при цьому набуває оцінка достовірності відомостей, що надходить з конкретних джерел.

Більш складною формою здійснення інформаційного пошуку в мережевому просторі можна вважати безпосереднє спостереження за закритими для загального доступу місцями ймовірного розповсюдження і обігу наркотичного контенту. Даний напрямок моніторингу мережевих інформаційних ресурсів передбачає цілеспрямоване вивчення повідомлень, що публікуються у відповідних чатах, конференціях, на форумах, і забезпечують можливість отримувати відомості про наміри злочинців, встановлювати їх зв'язки, дізнаватися деталі запланованих злочинів, виявля-

ти організаторів, стежити за їх переміщеннями, вести підбір осіб для залучення до співпраці, а також контролювати активність відвідувачів Інтернет ресурсу і ступінь затребуваності відомостей, які на ньому розміщено. У цьому зв'язку є цікавим досвід представників ФБР, які у певних ситуаціях беруть під свій контроль виявленні сайти і форуми, отримуючи при цьому цінну інформацію (включаючи Інтернет адреси тих, хто часто відвідує контрольовані Інтернет ресурси, характер їхньої активності в мережевому спілкуванні, відомості про конкретні факти злочинної діяльності)¹.

Як показує вивчення досвіду зарубіжних правоохоронних органів, підвищити ефективність аналізованого напрями інформаційного пошуку можливо шляхом створення в Інтернет-просторі оперативними працівниками різного роду «пасток» для виявлення осіб, причетних до розповсюдження та обігу контрольованих законом речовин у мережі Інтернет. Поліцією ряду держав цей метод використовується ефективно². Даний прийом можна розглядати як оперативно-розшуковий захід «оперативний експеримент».

Таким чином, пошук інформації про схиляння осіб до вживання наркотиків до початку кримінального провадження можна звести до автоматизованого моніторингу за допомогою спеціальних програмних продуктів з метою виявлення та зняття такої інформації, а також цілеспрямованого виявлення інформації кримінального змісту.

Наприклад, у 30 зарубіжних країнах для розпізнавання дитячої порнографії використовується програмний продукт «PERKEO» – програма виявлення відмінних ознак дитячої порнографії. Вона успішно застосовується при прова-

¹ Newman G. R. Sting Operations. Problem-Oriented Guides for Police Response Guides. U.S. // Department of Justice. – 2007. – № 6. – P. 9.

² Див.: Ballard M. Police offered robot eye: Intelligence gets «intelligent» // http://www.theregi.ster.co.uk/2006/06/01/police_eye.

дженні слідчих дій (огляду, обшуку, виїмки), оскільки дає можливість перевірити будь-який носій інформації на наявність дитячої порнографії і навіть ідентифікувати конкретну людину за його відображенням на електронних носіях. Після завершення перегляду програма видає тестову карту теку із вказівкою на точне місце знаходження ідентифікованої інформації. Подібні аналоги програмного забезпечення можуть бути корисними й у виявленні фактів схиляння осіб до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів.

4.2. *Форми, засоби й способи виявлення фактичних даних щодо вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в умовах використання злочинцями мережі Інтернет*

Після виявлення інформації про ознаки схиляння осіб до вживання наркотичних засобів подальша робота в Інтернет середовищі має бути спрямована на встановлення і документування (фіксацію) таких обставин:

- наявність у мережі Інтернет на певних ресурсах (з точним зазначенням web-адреси та докладним описом Інтернет-ресурсу) конкретних фактичних даних, які свідчать про незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та факти схиляння до їх вживання інших осіб;
- особу (осіб), яку (яких) було схилено (або була реальна спроба схилити) до вживання наркотичних засобів;
- особу, яка вчинили або намагалася вчинити зазначене схиляння; його фактичне місцезнаходження на момент здійс-

нення ним незаконних дій з наркотичними засобами, психотропними речовинами, їх аналогами в мережі Інтернет;

- характер здійснених дій щодо схиляння осіб до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів (публічна демонстрація в Інтернет середовищі факту вживання, способів виготовлення наркотичних речовин, їх аналогів тощо);

- інших обставин, які можуть мати доказове значення для відкриття та проведення кримінального провадження.

Слід зазначити, що поняття «оперативне документування» є робочим поняттям у оперативно-розшуковій діяльності, суть якого полягає технічному закріпленні фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України (у нашому випадку щодо схиляння осіб до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів). Метою такого документування є забезпечення використання виявлених фактичних даних в інтересах кримінального провадження. Предметом документування є фактичні дані, на підставі яких у визначеному законом порядку уповноважені особи приймають рішення про відкриття та проведення кримінального провадження.

За змістом фактичні дані можна розподілити на:

1. Факти-події, що містять відомості про випадки, які реально відбулися, щодо ознак схиляння осіб до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, наприклад:

а) факт вживання особою наркотичної речовини перший раз у житті може свідчити про імовірність психологічного впливу на її свідомість з боку підбурювача до їх вживання;

б) факт повторного вживання наркотичної речовини або факт повторного добровільного звернення до лікаря-

нарколога може свідчити про здійснення на особу стороннього впливу, зокрема з боку того ж підбурювача;

в) факт протиправної реалізації наркотичної речовини особі, яка її не вживає дає підстави вважати, що особа, котра їх придбала могла бути схилена до вживання наркотичної речовини або ця особа планує пропонувати дану речовину іншій особі, у тому числі, з метою схилити її до вживання наркотику;

г) факт збуту наркотичного засобу особі може бути обумовлений попереднім схиленням її до вживання наркотичного засобу.

2. Факти ситуації – сукупність об'єктивних умов, які утворюють обстановку імовірних ризиків вчинення схилення до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, наприклад:

а) поява в оточенні неповнолітніх, осіб, які значно старше їх за віком або раніше судимих;

б) перебування осіб, що систематично вживають наркотичні засоби серед осіб, які їх не вживають;

в) вживання наркотичних засобів одним із членів родини;

г) тривале перебування особи у стані глибокої депресії або наявність тяжкого захворювання, що супроводжується нестерпними болями тощо.

При цьому, факт-подія є підставою для проведення передбачених законом заходів, спрямованих на виявлення та документальне закріплення ознак злочину, передбаченого ст. 315 КК України. Факт-ситуація є підґрунтям для застосування заходів попередження злочинів у цій сфері і одночасно

приводом для виявлення фактів схилення особи до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів*.

До числа фізичних осіб, стосовно яких можуть бути проведені перевірочні заходи на предмет встановлення інформації щодо їх причетності до протиправного схилення до вживання наркотичних речовин відносяться:

- особи, які безпосередньо схиляють (у минулому схиляли) інших до вживання наркотичних, психотропних речовин, їх аналогів, переслідуючи особисті не майнові, корисливі або інші цілі та:

а) самі вживають наркотичні речовини;

б) вживають та займаються їх протиправною реалізацією;

в) лише схиляють інших осіб до їх вживання, без особистого вживання та реалізації;

- особи, які імовірно за все самі були об'єктом протиправних дій, або володіють відомостями про факти схилення до вживання наркотичних речовин інших осіб, зокрема тих які:

а) особисто контактують з особами, що їх вживають;

б) нещодавно почали вживати наркотичні речовини у тому числі їх зв'язки (батьки, друзі, колеги по роботі);

в) були затримані у стані наркотичного сп'яніння або самі звернули за кваліфікованою допомогою до фахівців наркологічних установ тощо;

г) є постійними відвідувачами розважальних закладів у яких були зафіксовані факти протиправної реалізації наркотичних речовин та схилення до їх вживання;

* Більш докладно про фактологічну базу оперативного пошуку див. Сафронов С. О. Виявлення фактів схилення особи до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів: оперативно-розшукові аспекти / С. О. Сафронов // [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://elib.org.ua/theoryoflaw/ua_readme.php?subaction=showfull&id=1406746381&archive=&start_from=&ucat=17&#.

г) працюють у медичних установах та за сферою діяльності контактують з особами, що вживають наркотичні речовини;

1. Особи (їх зв'язки), які потрапили у поле зору правоохоронних органів у зв'язку із кримінальним минулим або наявністю відомостей щодо їх можливої причетності до незаконних дій з наркотичними речовинами, що використовуються під час протиправного схиляння осіб до їх вживання.

Вище було з'ясовано, що кіберсередовище являє собою кіберпростір злочинного схиляння осіб до вживання наркотичних засобів, а тому й головне інформаційне середовище щодо виявлення фактичних даних про таке схиляння.

Проте, це середовище містить в собі й основний інструментарій документування вказаних фактів. Зокрема, ідеться про визначення адреси Інтернет-протоколу; встановлення реєстратора доменного імені веб-сайту; встановлення IP-адреси (IP-адреса – місцезнаходження програмного засобу у мережі Інтернет), яка належить провайдеру і взаємопов'язана з розміщенням серверу, на якому знаходиться сайт, та відомостями щодо власника сайту) з якої за допомогою персональної комп'ютерної або іншої мобільної техніки було розміщено відомості протиправного характеру.

Для встановлення IP-адреси сайту (домену користувача мережі Інтернет) існує декілька програмних продуктів та утиліт (ping, Trace, Figner LookUp, тощо) або Інтернет сервісів (наприклад, <http://ru.smart-ip.net/>), який дозволяє встановити відомості про:

- а) тип мережі – IPv4 (Internet Protocol version 4);
- б) ім'я комп'ютера – 216-37-134-95.pool.ukrtel.net;
- в) зворотну адресу – 216.37.134.95.in-addr.arpa;
- г) числову адресу – 1602627032;
- г) країну, місто – Україна;
- д) провайдер – JSC Ukrtelecom;
- е) проксі – не використовується / анонімний;

є) географічні координати та інші доступні дані).

Найбільш простішим є використання команди «ping» із зазначенням доменного імені сайту (ping privet.ru). За результатами використання зазначених програмних комплексів встановлюється інформація про IP-адресу та компанію Інтернет провайдера, яка надає послуги хостингу та забезпечення доступу до мережі Інтернет, і реєстратора доменного імені сайту відповідного сайту за допомогою сервісу «Whois». Після цього є можливість звернутися до власника (розпорядника) веб-сайту або до компанії реєстратора доменного імені для отримання додаткової інформації.

Одним із онлайн інструментів, що здатні встановити IP-адресу та деякі інші відомості про комп'ютерну техніку її користувача, є створення *сайту-пастки*, на якому встановлено лічильник відвідувань. Лічильники відвідувань являють собою спеціальний серверний скрипт, який будучи встановленим в HTML-код будь-якої веб-сторінки фіксує інформацію про кількість відвідувачів даної сторінки, а саме:

- IP-адресу персонального комп'ютера користувача;
- точну дату відвідування веб-сайту;
- відомості про провайдера Інтернет послуг користувача;
- географічне положення комп'ютера користувача;
- тип підключення до мережі Інтернет;
- версію браузера Інтернет сторінок;
- версію операційної системи тощо.

Описану функцію лічильника відвідувань можливо використати з метою встановлення інформації про IP - адресу зловмисника, за умови, якщо він був відвідувачем сторінки, на якій попередньо було встановлено такий лічильник.

З метою встановлення сайту-пастки, працівнику оперативного підрозділу необхідно виконати наступні дії:

- створити шаблон веб-сторінки;

- зареєструвати обліковий запис веб-сторінки на сервісі лічильника відвідувань;
- встановити код лічильника у створений шаблон веб-сторінки;
- розмістити даний шаблон веб-сторінки в Інтернеті;
- надіслати зловмиснику посилання на дану веб-сторінку із пропозицією її перегляду;
- перевірити статистику відвідувань створеної веб-сторінки на сайті лічильника, після перегляду її зловмисником, з метою встановлення інформації про його IP-адресу;
- встановити провайдера Інтернет послуг, до чиеї мережі належить виявлена IP-адреса;
- встановити місцезнаходження персонального комп'ютера або іншого мобільного пристрою, який мав доступ до мережі Інтернет у вказаний час під встановленою IP-адресою.

Установивши осіб, причетних до злочинної діяльності, пов'язаної з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів через Інтернет, завданням оперативного підрозділу є встановлення IP адреси комп'ютера, з якого зловмисник користується послугами доступу до мережі Інтернет. На жаль, сучасні програмні продукти та принципи їх роботи в мережі не дають можливості, без дозволу користувача або провайдера послуг, побачити його IP адресу. Тому оперативному працівнику в ході дистанційного, залегендованого контакту зі зловмисником, необхідно схилити останнього до дій, які дозволять у прихованому режимі зафіксувати його IP адресу. З цією метою, складається попередня легенда, під якою працівник виходить на зв'язок зі зловмисником. Характер легенди залежить від профілю злочинної діяльності та тексту повідомлення протиправного характеру.

Отримавши листа з легендованою пропозицією та посиланням на Інтернет сторінку, на яку встановлено лічильник, зловмисник найвірогідніше відвідає дану веб-сторінку з тим, щоб зрозуміти суть питання, викладеного в листі, після чого буде намагатися вийти на зв'язок у той чи інший спосіб. Оскільки програмні клієнти миттєвих повідомлень – Інтернет месенджери типу Viber або Skype більш зручніші для обговорення ділових питань ніж електронна пошта, зловмисник скоріш за все вийде на контакт за допомогою одного із перерахованих вами в листі способів. Таким чином оперативний працівник отримує номер або ім'я облікового запису абонента, тобто зловмисника та зафіксує IP – адресу та деяку іншу інформацію про персональний комп'ютер зловмисника у разі завантаження надісланого йому посилання.

Встановивши IP-адресу комп'ютера зловмисника та точний час відвідання веб-сторінки, який також вказується в статистиці лічильника, оперативний працівник має можливість звернутися із запитом до Інтернет провайдера, якому належить дана адреса із вимогою *надання відомостей про користувача, який користувався послугами доступу до мережі Інтернет, у визначений час та під конкретною IP адресою*. Встановити провайдера, який надавав послуги доступу до мережі Інтернет та його юридичну адресу можливо за допомогою одного зі спеціальних онлайн сервісів, наприклад *Whois.domaintools.com*.

Наступним важливим етапом роботи зі встановлення особи, що поширює протиправну інформацію про незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів – є *встановлення місця знаходження комп'ютерної техніки*.

Найбільш поширеними дротовими каналами та технологіями передачі даних у мережі Інтернет є телефонна лінія, мережевий та телевізійний кабелі.

Незважаючи на низьку стабільність підтримки сеансу зв'язку з провайдером та швидкість передачі даних, досі поширеним способом підключення до мережі Інтернет залишається використання модему та звичайної комутованої лінії телефонного зв'язку. Цей вид з'єднання передбачає підключення до сервера провайдера за допомогою телефонної лінії шляхом «дозвону» модему на відповідний технічний номер провайдера.

Користування послугами доступу до мережі Інтернет у такий спосіб передбачає попереднє створення в операційній системі комп'ютера користувача, програмного з'єднання віддаленого доступу. У настройках даного з'єднання зберігається інформація про модем, що використовується для підключення, протоколи підключення та інформація про обліковий запис користувача Інтернет. Обліковий запис складається з імені та пароля користувача, які використовуються системою провайдера послуг Інтернет для аутентифікації.

Під час з'єднання, модем користувача здійснює дозвін на технічний номер провайдера по протоколу SLIP. На іншому боці лінії модем провайдера приймає вхідний сигнал, авторизує користувача у системі, після чого відкриває доступ до мережі. Оскільки тарифікація послуг за такою схемою здійснюється залежно від тривалості сеансу зв'язку, сервер провайдера фіксує у відповідний обліковий запис номер телефону, з якого здійснювався дозвін, час початку та закінчення сеансу зв'язку. Таким чином, провайдер завжди знає, який користувач, коли і з якого номеру телефону підключався до мережі й скільки часу тривав сеанс зв'язку.

Знаючи IP-адресу, час відвідування Інтернет-сторінки та провайдера Інтернет послуг, до чийої мережі відноситься відповідна IP-адреса, слідчий або оперативний працівник може направити офіційний запит на адресу такої організа-

ції з вимогою надати інформацію про реквізити клієнта, який здійснював доступ до мережі "Інтернет" під визначеною ІР-адресою в конкретний час.

Встановивши реквізити клієнта, що отримує послуги доступу до мережі Інтернет, у тому числі й адресу та номер телефону, з якого здійснювався дозвіл до провайдера, оперативний працівник має можливість провести, за наявності правових підстав, оперативно-розшукові заходи або НС(Р)Д, направлені на встановлення особи користувача персонального комп'ютера, який поширював протиправну інформація про незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та відпрацювання останнього на причетність до злочинної діяльності.

Наступним за поширеністю типом підключення до Інтернету є підключення за допомогою звичайних мережевих карт (LAN) та мережевого кабелю напряду або за допомогою ADSL модемів із спеціальними комутованими лініями. Подібні типи підключення мають свої особливості, які дозволяють встановити персональний комп'ютер та його власника.

Так, усі мережеві плати відповідають певним стандартам побудови мереж TCP/IP, згідно з якими вони мають свої апаратні мережеві ідентифікатори (MAC-adress). Відповідно до протоколу TCP/IP кожен комп'ютер у комп'ютерній мережі має свою унікальну IP-адресу, яку йому присвоює представник Інтернет провайдера. Кожен провайдер надаючи доступ до мережі Інтернет реєструє MAC-адресу мережевої карти користувача, яка виступає технічним ідентифікатором користувача в мережі провайдера на каналному рівні. Коли користувач Інтернету за допомогою персонального комп'ютера з мережевою картою, що має MAC-адресу підключається до сервера Інтернет провайдера, сервер автоматично зберігає у спеціальному файлі обліку (Log file) інформацію про події в хроноло-

гічному порядку (час з'єднання, MAC-адресу мережевого пристрою, тривалість сеансу, надану IP-адресу, та ін.).

Першочерговим завданням працівника оперативного підрозділу, щодо встановлення комп'ютерної техніки, за допомогою якої здійснювалася пропозиція протиправної реалізації або схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, є встановлення MAC-адреси мережевого пристрою комп'ютера. MAC-адреса може бути вказана у документації до комп'ютерної техніки або додатку до договору про надання Інтернет послуг. У випадку їх відсутності, направити відповідний запит про наявність реєстрації пристрою до провайдера Інтернет послуг. Для цього, бажано вести спеціальний облік провайдерів Інтернет послуг з відміткою про типи підключення до мережі провайдера.

Визначивши MAC-адресу мережевого пристрою, яким було обладнано комп'ютер, потрібно підготувати та розіслати на адреси провайдерів Інтернет послуг, що працюють з цим типом підключення, запит із вимогою *перевірити, чи не працює у вашій мережі мережевий пристрій з такою MAC-адресою. У разі позитивного результату надати всю інформацію про цього абонента у друкованому та електронному вигляді. У разі негативного результату, поставити цю MAC-адресу на постійний контроль із негайним повідомленням на нашу адресу в разі його підключення до вашої мережі.*

Останнім часом широкого розповсюдження набуває технологія CDMA, що надає доступ до ресурсів Інтернет бездротовими каналами зв'язку (наприклад, за допомогою CDMA модему, що працює з відповідними протоколами передачі даних). Кожен з таких модемів має унікальний ідентифікатор ESN, що визначає пристрій в мережі. Підключення до провайдера Інтернету може здійснюватися двома шляхами: як прив'язка апаратного ESN ідентифіка-

тора до сервера провайдера або як встановлення R-UIM картки (це замінювана ідентифікаційна картка користувача, що містить необхідні дані, потрібні для роботи мобільного телефону або модему в мережах CDMA (аналог SIM картки для мереж GSM)), з необхідними налаштуваннями, в модем. R-UIM картка містить особистий номер телефону користувача, з якого здійснюється дозвіл до провайдера для активації Інтернет з'єднання. Оскільки провайдери CDMA зв'язку поряд з послугами Інтернет надають послуги голосового зв'язку, R-UIM картка з модему, будучи встановленою в CDMA телефон, може бути використана для здійснення дзвінків у мережі провайдера та на інші оператори мобільного або стільникового зв'язку. У такому разі оперативному працівнику слід вжити стандартних оперативнорозшукових заходів з використанням ОТЗ № 6 для пошуку мобільного апарату за номером телефону.

У разі підключення до CDMA провайдера шляхом прив'язки ESN номера модему, оперативний працівник має можливість встановити ESN номер модему аналогічно встановленню MAC-адреси мереженого пристрою, а саме шляхом запиту на адресу провайдера про надання інформації про користувача, також ESN номер можна встановити у разі наявності упаковки від модему, на якій він, як правило, відображається.

Як CDMA модем може бути використано звичайний мобільний телефон, який працює в мережі CDMA провайдера (оператора) та підтримує спеціальний протокол передачі даних HSDPA. Як і мобільні телефони стандарту GSM, такі телефони мають свій апаратний ідентифікатор IMEI, який завжди відображається в системі провайдера (оператора) й який звичайно використовують оперативні працівники для розшуку викрадених мобільних телефонів з використанням ОТЗ № 6.

Якщо немає інформації про IMEI номер, який використовувався для розповсюдження інформації про незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, його можливо отримати, надіславши відповідний запит на адресу оператора зв'язку. Отримавши IMEI номер телефонного апарату, оперативний працівник ставить його на контроль в усіх операторів CDMA зв'язку.

Установивши адресу, з якої здійснювалося підключення до мережі Інтернет, оперативний працівник планує подальші перевірочні заходи. Залежно від ситуації, це може бути як оперативна установка за даною адресою, так і обшук із вилученням наявної там комп'ютерної техніки з подальшою її перевіркою.

Інформація, що представляє інтерес для досудового розслідування та стосується фактів схилення осіб до вживання наркотичних засобів, може передаватися за допомогою різних комунікаційних засобів. Найбільш популярними засобами для спілкування за допомогою Інтернету є електронна пошта та Інтернет-месенджери. Вони надають можливість користувачам спілкуватися між собою в режимі реального часу, обмінюватися будь-якими файлами тощо.

При документуванні злочинів, пов'язаних із схиленням осіб до вживання наркотичних засобів із використанням мережі Інтернет та комп'ютерних засобів, коли злочинцем було застосовано електронну пошту, особливу увагу слід приділити двом моментам. По-перше, необхідно вивчити сам зміст електронного листа (текст), по-друге, комплекс додаткової службової інформації, що супроводжує кожен відправлений адресату (особі що була схилена до вживання наркотичних засобів) лист.

Текст електронного листа може бути використаний для отримання інформації про підбір спільників, про обговорення деталей злочинного задуму підозрюваними, в їх змісті можуть міститися конкретні пропозиції вжити наркотичні засо-

би та інші важливі для кримінального провадження обставини. Дуже часто електронні листи відправляються у незашифрованому вигляді, тому їх зміст не потребує дешифрування. У разі шифрування листів, доступ до їх вмісту можливий тільки за допомогою застосування спеціальних програм.

Службова інформація супроводжує кожен електронний лист. Вона містить короткі відомості про відправника листа та його електронну адресу (наприклад, Іванов Іван Іванович `iii90@mail.ru`), відомості про одержувача листа (наприклад, Петров Максим `retrov-m@mail.ru`), дату відправлення у форматі (наприклад, четвер, 8 жовтня 2014, час 22:47, часовий пояс +03:00), тему листа (наприклад, «Наркота просто космос КРУТО!»), те, що повинно бути передано адресату (або конкретний текстовий фрагмент, або прикріплений файл із протиправними пропозиціями тощо). Накопичення важливої службової інформації про електронний лист відбувається по мірі його руху і починається з моменту його створення. Кожному електронному повідомленню автоматично присвоюється тема (заголовок), яка містить службову інформацію для поштових серверів і програм, через які воно проходить.

Обов'язкові поля заголовку електронного листа незмінні. Він містить інформацію про поштову програму, дату написання листа, адресу поштового сервера провайдера, а також адресу відправника. При відправленні електронного листа він проходить через кілька різних серверів, кожен з яких залишає свої позначки, а потім знаходиться на поштовому сервері доти, поки одержувач його не забере (не прочитає). До моменту отримання листа адресатом весь набір позначок вже сформований.

Таким чином, по службовим відміткам у заголовку листа можливо встановити сервер постачальника послуг доступу до мережі Інтернету, що передав інформацію, за адресою електронної поштової скриньки відправника, з якого

були відправлені відомості. Однак деякі програми надають користувачеві можливість внесення змін в заголовок електронного листа. У цьому випадку може бути вказана адреса електронної пошти відправника, що не відповідає дійсності, але позначки поштових серверів, через які прослідувало повідомлення, будуть незмінні. Крім того, електронний лист може бути відправлено з поштової скриньки організації, що надає послуги доступу до мережі Інтернет.

Постачальники послуг доступу до мережі Інтернету, як правило, мають дані про обмін повідомленнями, які можна отримати за допомогою обладнання, що реєструє конкретні аспекти інформаційного обміну, включаючи час, тривалість і дату будь-якого повідомлення, відомості про осіб, що здійснювали обмін повідомленнями, видах послуг, що їм надавалися тощо. Такі відомості зазвичай зберігаються протягом певного періоду, залежно від комерційних інтересів оператора, а також юридичних вимог, що стосуються нерозголошення інформації обмеженого доступу.

Слід зазначити також, що одна і та ж особа може використовувати декілька адрес електронної пошти. Їх кількість може бути довільною. Особи, які організують та вчиняють злочини, як правило, одну електронну адресу використовують для спілкування зі співучасниками та жертвами злочину, іншу – для спілкування із рідними та близькими. У такому випадку з першого джерела можна отримати інформацію про злочинний задум, співучасників та схилених осіб, хід реалізації протиправних дій. Друге джерело дозволить встановити особу злочинця і відомості про нього.

Отримані відомості будуть служити інформаційною основою для проведення оперативно-розшукових заходів, слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій з метою встановлення особи, яка вчинила злочин, і його можливих співучасників.

Останнім часом, для спілкування у мережі Інтернет користувачі все частіше обирають Інтернет-месенджери. Найбільш популярними серед них є «WhatsApp», «Viber», «Skype» і «Google Hangouts», «Mail.ru. Агент» і «ICQ». Кожен із названих менеджерів надає можливість передачі інформації у режимі реального часу, а також повідомляє їх користувачів про доступність для спілкування осіб, зареєстрованих у одній із названих систем. При інсталяція програм для роботи цих менеджерів, користувачу пропонується вказати відомості про себе. Однак внесені їм дані (ім'я, прізвище, вік, стать, місто та ін.) не завжди відповідають дійсності. Вони надаються користувачем за його бажанням, і будь-який контроль правильності наданих відомостей відсутній. До підключення користувача до мережі Інтернет передана йому інформація зберігається на сервері компанії відповідного Інтернет-месенджера. При підключенні до мережі Інтернет вона йому одразу передається.

Кожен Інтернет-месенджер має свої особливості роботи, характеристику та можливість встановлення та роботи не тільки на персональному комп'ютері, але й планшеті, смартфоні тощо. Компанії, що поширюють послуги мобільного зв'язку та доступу до мережі Інтернет намагаються залучити якомога більше користувачів і надати їм практично безмежні можливості для спілкування. При цьому, різноманітність Інтернет-месенджерів, можливості їх встановлення на різні засоби персональної комп'ютерної та іншої мобільної техніки, специфіку їхньої роботи слідчі враховують не завжди.

Інтернет-месенджер може надати неоціненну допомогу у виявленні та документуванні злочинів. Багато месенджерів мають функцію ведення журналів повідомлень (в ньому зберігаються всі повідомлення, відправлені та отримані користувачем, із зазначенням часу та інших відомостей, що індивідуалізують співрозмовника – прив'язку до сторінки у соціальній мережі, електронної поштової скриньки, мобі-

льного телефону тощо). Але деякі месенджери таких журналів повідомлень не ведуть, хоча така можливість є, і листування також не зберігається. Однак у більшості випадків користувачі та злочинці які використовують Інтернет-месенджери, які зберігають вище вказані дані (наприклад, «Viber», «Skype», «ICQ» та інші), або не знають про можливість відключення такої функції або забувають її відключити.

Так, у жовтні 2012 р. в місті Київ на одному з фармацевтичних складів було виявлено факт недостачі лікарських засобів, що містили у своєму складі наркотично активні компоненти. У підозрюваного було проведено обшук, вилучено персональний комп'ютер і призначена комп'ютерно-технічна експертиза. Слідчого цікавило питання, чи є на жорсткому диску вилученого комп'ютера будь-які відомості, що мають відношення до нестачі лікарських засобів, до яких мав причетність підозрюваний І. Хоча будь-яких документальних відомостей, які б підтверджували даний факт виявлено не було, у журналах повідомлень програми ICQ були виявлені переговори підозрюваного із іншими фігурантами справи, які були замовниками цих препаратів у підозрюваного. У результаті досудового розслідування були встановлені додаткові епізоди злочину підозрюваного, всі фігуранти та свідки подій, виявлені речові докази.

Таким чином, мережа Інтернет може бути як середовищем проведення пошукових дій, так і інструментом пошуку, технічна можливість якого дозволяє встановити:

- 1) місце, з якого відбувався сеанс виходу у мережу Інтернет;
- 2) конкретну адресу, якщо з'єднання відбувалося по виділеній лінії зв'язку;
- 3) телефонний номер, якщо з'єднання відбувається через стаціонарний, 3G або CDMA модем.

Невід'ємною частиною документування є – документальна фіксація злочинів, передбачених ст. 315 КК України. Зокрема, фіксуватися повинні:

- а) факти підготовки або вчинення злочину, передбаченого ст. 315 КК України, у тому числі час, місце, спосіб та інші обставини правопорушення;

- б) осіб, яких було схилено до вживання наркотичних засобів;
- в) осіб ймовірних підозрюваних;
- г) осіб, ймовірних свідків вчинення протиправних дій;
- г) осіб, ймовірних співучасників вчинення злочинів.

Формами документування можуть бути:

- документи (файли), що підтверджують наявність фактичної інформації на сайті у вигляді скріншоту – копії сторінки веб-сайту з екрану;

- документ (файл) з посиланням на сторінку веб-сайту з фактичною інформацією для можливості її перегляду в режимі оффлайн;

- повноцінна копія сторінки веб-сайту за допомогою спеціальних програм;

- інформаційна довідка про ідентифікаційні дані веб-сайту: IP-адреса, URL, Інтернет-провайдер, електронна адреса, номери телефонів;

- рапорти і протоколи щодо проведення за наявними підставами оперативно-розшукових заходів і засобів про виявлення і фіксацію фактів схиляння осіб до вживання наркотичних засобів.

Ці документи мають бути спрямовані в установленому порядку для вирішення питання щодо відкриття та належного проведення кримінального провадження.

Контрольні запитання

1. Якими основними способами може здійснюватися виявленні осіб, які пропонують наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги за допомогою мережі Інтернет?

2. Які способи пошуку інформації протиправного характеру в мережі Інтернет застосовуються співробітниками правоохоронних органів?

3. Які відомості можливо отримати під час вивчення листів електронної пошти при розслідуванні схилянь осіб до вживання наркотичних засобів, вчинених із використанням мережі Інтернет?

4. Які відомості можливо отримати під час вивчення встановлених у пам'ять персональних комп'ютерних засобів та інших персональних мобільних пристроїв Інтернет-месенджерів при розслідуванні схилянь осіб до вживання наркотичних засобів, вчинених із використанням мережі Інтернет?

Літературні й інші джерела до четвертого розділу

1. «Доповідь про стан інформатизації та інформаційного суспільства в Україні за 2014 рік». – [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://www.dknii.gov.ua/content/shchorichna-dopovid-pro-rozvytok-informaciynogo-suspilstva>.

2. Закон України «Про телекомунікації» від 18 листопада 2003 року № 1280-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 12. – Ст. 155.

3. Кириченко О. В. Методика виявлення та документування злочинної діяльності осіб, які розповсюджують наркотики за допомогою всесвітньої мережі Інтернет: Методичні рекомендації / О. В. Кириченко, О. М. Міщанинець, О. В. Шамара та інші. – К. : Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України, 2014. – 55 с.

4. Рохлин В. И. Проблемы уголовного преследования за киберпреступления / В. И. Рохлин, С. П. Кушниренко // Законность. – 2007. – № 3. – С. 28–31.

5. Рубцов И. И. Криминалистическая характеристика преступлений как элемент частных методик расследования : дис. на соискан. науч. степени канд. юрид. наук. / И. И. Рубцов. – Спб., 2001. – 234 с.

6. Україна посідає перші місця світових рейтингів за кількістю кібератак, смертністю та експортом зброї [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://www.newsru.ua/ukraine/09oct2013/uaua.html>.

7. Online Investigative Principles for Federal Law Enforcement Agents. – November 1999.

Розділ 5

Особливості організації розслідування злочинів щодо схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів

5.1. Типові слідчі ситуації при розслідуванні схилянь до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів

Розслідування схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів має ситуаційний характер і являє собою діяльність, спрямовану на розв'язання конкретних завдань, які визначаються наявністю певних обставин, котрі необхідно встановити в конкретних умовах. Цей процес залежить від об'єму попередньо отриманої інформації про подію кримінального правопорушення, яка й визначає слідчу ситуацію та служить підставою для постановки завдань для їх розв'язання.

Під слідчою ситуацією слід розуміти – сукупність умов, що об'єктивно формуються в процесі розслідування злочинів і утворюють своєрідну реальну обстановку на його певний момент, що ставить перед слідчим потребу вибору відповідного напрямку дій і прийняття конкретних процесуальних рішень.

У слідчій практиці відзначається повторюваність ситуацій, що створює передумови для їх типізації. Стосовно ти-

пових ситуацій можна намітити певний спосіб дій слідчого в процесі одержання доказової інформації. Знання типових ситуацій дає змогу не тільки передбачати їх виникнення у відповідних умовах як закономірних, а й обрати відповідні засоби, прийоми і методи їх розв'язання.

Інформаційну основу для типізації слідчих ситуацій початкового етапу розслідування фактів схиляння осіб до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, становлять предмет доказування, окреслений ознаками складу цього злочину і ст. 91 КПК України, а також відомості, що входять до його криміналістичної характеристики.

Вважаємо за можливе погодитись з вченими-криміналістами (В.Ю. Шепітько, П.І. Орлов, А.Ф. Волобуєв, І.М. Осика та ін.), які в основу типізації слідчих ситуацій початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень кладуть три найбільш істотні інформаційних джерела. Відповідно досліджуваному нами виду злочинів такими джерелами є:

- 1) відомості про факт вчинення схиляння;
- 2) відомості про спосіб схиляння;
- 3) відомості про особу підозрюваного.

Наявність або відсутність інформації щодо цих елементів значною мірою зумовлює спрямованість пізнавальних та організаційних дій слідчого.

Залежно від варіацій інформаційного наповнення щодо перелічених елементів на початковому етапі розслідування розглядуваної категорії злочинів можна виділити такі типові слідчі ситуації, кожній з яких притаманна своя програма дій слідчого щодо їх вирішення:

Ситуація 1. Встановлено ознаки та спосіб вчинення схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів. Наявна інформація про особу підозрюваного, відоме її місцезнаходження, однак вона не затримана.

Наведена слідча ситуація вважається сприятливою. В її розв'язанні визначальними є виявлення та закріплення всіх виявлених слідів злочину та речових доказів. Для цього слідчому необхідно провести:

- огляд місця події;
- допит особи, що було схилено до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів;
- допит свідків події злочину;
- затримання та допит підозрюваного;
- обшук за місцем проживання (роботи) підозрюваного, із вилученням предметів та документів, що містять відомості про факт схиляння та сліди злочину;
- одночасний допит двох вже допитаних осіб;
- необхідні судові експертизи.

Ситуація 2. Встановлено ознаки вчинення схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, у тому числі за допомогою мережі Інтернет. Наявна інформація про особу підозрюваного, однак не встановлено спосіб схиляння.

Наведена слідча ситуація характеризується відсутністю даних про спосіб схиляння особи до вживання наркотичного засобу, головні зусилля слідчого повинні бути спрямовані на те, щоб позбавитись інформаційних прогалин саме стосовно цього елемента. Це можливе насамперед шляхом проведення:

- ретельного дослідження обстановки на місці вчинення злочину;
- дослідження змісту відомостей, що містяться в пам'яті засобів та програмних продуктів встановлених у персональних комп'ютерах та інших мобільних пристроях, відомостей, що містяться у їх файловій системі, носіях інформації, у листуванні тощо.
- допиту особи, що була схилена до вживання наркотичних засобів;

- допиту свідків та очевидців протиправної події;
- допиту підозрюваного тощо.

Ситуація 3. Встановлено ознаки вчинення схилення до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів. Особу підозрюваного не встановлено та не затримано.

Подібна ситуація частіше всього виникає в ситуації виявлення особи у стані наркотичного сп'яніння після вживання наркотичного засобу, психотропної речовини, яку за її словами було схилено до вживання наркотичного засобу невідомою їй особою. Або даний факт стає відомим співробітникам правоохоронних органів під час розслідування інших злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (наприклад, виготовлення та збуту наркотичних засобів (ст. 307 КК України) або організація чи утримання місць для незаконного вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 317 КК України). *Для першої ситуації характерний високий ступінь інформаційної невизначеності* – відсутність даних про особу підозрюваного, а коло інших джерел для розшуку злочинця вкрай обмежене. У даній ситуації відомості про злочин заносяться до ЄРДР по факту виявлення злочину при відсутності особи, підозрюваної в його вчиненні.

У зазначеній ситуації початкові слідчі (розшукові) дії та інші перевірочні заходи повинні бути спрямовані на збирання вихідної інформації про обставини злочину, особу злочинця, засоби, що були використані для схилення до вживання наркотичного засобу, психотропної речовини, їх аналогу. Серед них:

- огляд місця події (виявлення слідів злочину, предметів, що можуть містити сліди правопорушника, засобів для вживання наркотичних речовин);
- допит заявника (потерпілого) та осіб, встановлених у кримінальному провадженні, як можливих свідків (очевидців) події;

- призначення необхідних судових експертиз;
- організація та проведення негласних слідчих (розшукових) дій;
- інформування співробітників оперативних підрозділів та інших служб правоохоронних органів про прикмети особи, що вчинила злочин з метою організації його розшуку;
- аналіз фактів вчинення подібних злочинів на території міста, району або області на предмет встановлення схожих правопорушень та їх можливого вчинення тими ж самими особами;
- виявлення та дослідження можливих засобів фото-, відео-, аудіо фіксації у місці вчинення злочину чи на прилеглих територіях;
- використання інформації з обліків НП України та інших підрозділів, підпорядкованих МВС України на предмет встановлення особи злочинця та інші необхідні заходи.

Ситуація 4. Встановлено ознаки вчинення схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів. Наявна інформація про особу підозрюваного, однак вона не затримана та її місцезнаходження невідоме.

Вказана ситуація, у переважній більшості, має місце у випадку реалізації матеріалів оперативно-розшукової діяльності оперативними підрозділами. Зазвичай факт схиляння встановлений та зібрані фактичні дані, які вказують на причетність певної особи до вчинення даного злочину. З моменту виявлення та попередньої перевірки таких відомостей виникає необхідність реалізації матеріалів ОРД шляхом внесення відомостей про злочин до ЄРДР та початку кримінального провадження, з подальшим застосуванням процесуальних засобів щодо пошуку та затримання злочинця, доведення провини та притягнення до відповідальності.

У таких випадках проводяться слідчі (розшукові) дії,

спрямовані на збирання й аналіз інформації про подію злочину, особу підозрюваного, його зв'язки, коло інших осіб, причетних до вчинення злочину:

- огляд місця події;
- допит особи, що було схилено до вживання наркотичних засобів;
- дослідження відомостей, що містяться в пам'яті засобів та програмних продуктів встановлених у персональних комп'ютерах, мобільних пристроях, відомостей, що містяться у їх файлової системі, носіях інформації, у листуванні.
- допит свідків та очевидців злочину.

Також одночасно проводиться комплекс процесуальних заходів, спрямованих на розшук особи злочинця, а після його затримання:

- особистий обшук підозрюваного;
- освідування особи підозрюваного;
- допит підозрюваного;
- збирання матеріалів, що характеризують особу підозрюваного;
- за необхідності одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у свідченнях підозрюваного та особи, що було схилено до вживання наркотичних засобів; підозрюваного та свідків;
- обшук за місцем проживання підозрюваного на предмет виявлення засобів вчинення злочину (наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів), засобів, що були використані для їх вживання під час схиляння, інших предметів та документів, що можуть підтвердити подію і причетність підозрюваного до злочину;
- слідчий експеримент шляхом відтворення обстановки або обставин події;

- інші необхідні слідчі (розшукові) дії, спрямовані на доведення причетності підозрюваного до вчинення злочину.

Для наступного етапу розслідування схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів характерні такі слідчі ситуації:

Ситуація 1. Встановлено ознаки вчинення схиляння до вживання наркотичного засобу, психотропної речовини, їх аналогу. Підозрюваного затримано на місці події і він зізнається у скоєному.

Наведена слідча ситуація вважається найбільш сприятливою в інформаційному й організаційному планах. Головним напрямом діяльності слідчого у її розв'язанні є збирання, аналіз і процесуальне закріплення доказів причетності особи підозрюваного до вчиненого злочину:

- встановлення всіх обставин події, їх дослідження, оцінка і використання з метою одержання нових фактичних даних (у тому числі встановлення причетності підозрюваного до інших правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів);

- аналіз свідчень підозрюваного за кожним пунктом підозри і їх зіставлення з іншими джерелами доказів;

- встановлення інформації, яка б могла стати відомою тільки особі, що скоїла злочин;

- з'ясування мотивів злочину, причин та умов, які сприяли його вчиненню.

Ситуація 2. Встановлено ознаки вчинення схиляння до вживання наркотичного засобу, психотропної речовини, їх аналогу. Підозрюваного затримано, однак він не визнає себе винним.

При розв'язанні даної слідчої ситуації слідчому необхідно:

- детально зафіксувати, уточнити і перевірити (проаналізувати) заперечення особи щодо висунутої підозри, зіставивши отримані свідчення з іншими зібраними у криміна-

льному провадженні доказами з метою їх підтвердження чи спростування. Зазначені дії здійснюється в рамках проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. З цією метою проводиться одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їх свідченнях; розшук осіб, на яких послався підозрюваний і їхній допит; слідчий експеримент; повторний допит підозрюваного з пред'явленням окремих доказів; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, спостереження за особою або місцем та ін.

Аналогічним чином повинен діяти слідчий у випадку, коли підозрюваний частково визнає підозру, але висуває заперечення з окремих обставин вчиненого злочину або звинувачує інших осіб.

У випадку відмови підозрюваного від надання свідчень застосовуються тактичні прийоми, засновані на методі переконання, що спрямовані на з'ясування дійсних причин такої поведінки. Такими причинами можуть бути, наприклад, страх, побоювання помсти, намагання взяти вину на себе, хибні товариські почуття, зухвалість та ін.

Розглянуті слідчі ситуації є найбільш узагальненими за своєю сутністю. Водночас кожна з них може набувати значно диференційованого вигляду залежно від обсягу інформації стосовно виділених структурних складових.

5.2. Обставини, що підлягають встановленню у кримінальних провадженнях щодо схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів

Стосовно розслідування фактів схиляння осіб до вживання наркотичних, психотропних речовин, їх аналогів до основних обставин, що підлягають встановленню, відповідно до ст. 91 КПК України, слід віднести наступні:

І. *Подія кримінального правопорушення*. При встановленні події злочину встановлюються:

- чи дійсно мав місце факт схиляння особи до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або інший злочин чи їх сукупність у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів;

- час та місце вчинення злочину;

- спосіб схиляння;

- засоби та знаряддя, що були використані під час вчинення схиляння;

- стадії реалізації злочинного наміру.

Крім цього, кримінальний процесуальний закон передбачає необхідність встановлення й інших обставин, які складають подію злочину, стосуються обставин, які зумовлюють суспільну небезпеку вчиненого злочину та його наслідки.

Таким чином, подія злочину, говорячи мовою кримінального процесу, умовно використовується для позначення кола обставин, що характеризують суттєві ознаки складу кримінального правопорушення, в першу чергу об'єктивної сторони та об'єкту злочину¹.

¹ Див.: Теория доказывания в советском уголовном процессе / Отв. ред. Н. В. Жогин. – М. : Юридическая литература, 1973. – С. 164–165.
188

Необхідність встановлення події злочину передбачена п. 1 ст. 91 КПК України. Інформація про протиправні дії особи, що вчинила схилення іншої особи до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів стає відомою правоохоронним органам із різних джерел на етапі її перевірки до відкриття кримінального провадження. Однак у більшості випадків про факти схилення стає відомо під час розслідування інших злочинів у цій же сфері.

У кримінальних провадженнях щодо схилення осіб до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів встановленню підлягають:

1. *Час:*

- а) знайомства підозрюваного з особою, яку схилено до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів;
- б) протягом якого підозрюваний здійснював протиправний вплив на свідомість іншої особи з метою схилення до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів;
- в) безпосереднього схилення до вживання наркотичних засобів.

2. *Місце схилення.*

Місце вчинення злочину – це частина простору, в межах якого були вчинені дії, що складають об'єктивну сторону складу злочину. Місце злочину виступає в якості об'єктивного фактору, що сприяє визначенню поведінки винного, конкретизує та індивідуалізує кримінальне правопорушення. При дослідженні місця вчинення аналізованого злочину встановленню підлягає місце:

- а) безпосереднього схилення особи до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів (включаючи територію, де були виявлені сліди або залишки речовин до вживання яких схиляли, засобів для їх вживання, сліди осіб або транспортних засобів, одягу тощо);

б) місце затримання особи, яка підозрюється у вчиненні схиляння у випадку втечі з місця скоєння злочину, або переховування.

3. *Спосіб схиляння осіб до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів.*

Спосіб злочину представляє собою комплекс дій, що виконуються злочинцем у певній логічній послідовності, спрямованих на досягнення злочинної мети. Спосіб злочину має важливе кваліфікуюче значення для оцінки дій та відповідальності підозрюваного. У зв'язку з цим встановленню підлягають:

а) дії підозрюваного з підготовки до вчинення злочину, які збуджують у іншої особи інтерес і бажання вжити наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги;

б) спосіб протиправних дій:

- якій зі способів або їх сукупність було обрано злочинцем для здійснення схиляння (пропозиція, умовляння, порада, переконування або інший спосіб чи їх сукупність, в чому саме такі дії проявилися, чи пропонувалися конкретні наркотичні засоби для вживання та на яких умовах;

- чи застосовувався під час схиляння примус або чи мало місце насилля;

- якщо під час схиляння застосовувалися засоби та програмні продукти електронно-цифрового походження, встановленні у пам'яті персональної комп'ютерної або іншої портативної мобільної техніки встановленню підлягають: а) місце знаходження такої техніки та її власника; б) назва, характеристики, призначення, можливості, порядок використання засобів чи програмних продуктів електронно-цифрового походження тощо;

- якщо під час схиляння пропонувався певний наркотичний засіб, психотропна речовина чи їх аналог, мають бути встановлені характеристики такого засобу (назва, властивості,

кількість, спосіб вживання), джерело та обставини придбання, а також чи було вжито цей засіб або речовину тощо.

Якщо наркотичний засіб було виготовлено саморобним способом, необхідно встановити:

- з яких джерел підозрюваний дізнався методику виготовлення наркотичного засобу;
- місця придбання сировини та місця виготовлення з неї наркотичного засобу;
- за допомогою яких засобів було виготовлено наркотичний засіб;
- чи отримував підозрюваний поради від будь-кого з приводу можливості схиляння інших осіб до вживання наркотичних засобів тощо;
- чи має особа, що здійснювала схиляння алібі, якщо так, то в чому його сутність, хто зі свідків може підтвердити його свідчення;
- чи використовувався для здійснення протиправних намірів транспорт, який саме, кому належить тощо;
- засоби, що були використані для вживання наркотичних засобів під час схиляння.

4. Винуватість обвинуваченого у вчиненні злочину, мета та мотив кримінального правопорушення відносяться до суб'єктивних ознак злочину.

Дослідженню та доказуванню повинні підлягати винуватість суб'єкта злочину та форма його вини, обставини, що будуть враховані при призначенні покарання.

Схиляння особи до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів може бути вчинено тільки з прямим умислом, тобто повинно бути доведено, що винна особа усвідомлювала протиправність дій, що ним були вчинені, суспільну небезпеку своїх дій, передбачала можливість чи невідворотність настання суспільно-небезпечних наслідків та бажала їх настання.

Про це можуть свідчити, наприклад, конкретні пропозиції вжити наркотичний засіб з уточненням процесу його отримання, вживання та очікуваної реакції організму, з можливим наведенням прикладів. Зазначені відомості повинні міститись у повідомленнях, посиланнях та додатках (фото, відео файли тощо) на відповідних Інтернет-ресурсах (електронна пошта, соціальні мережі, мобільні додатки тощо), утворюючи «віртуальні сліди» злочину.

Вищевказані відомості про факти протиправних дій за умови своєчасного виявлення та належної фіксації в установленому Кримінальним процесуальним законом порядку можуть стати основними, а часто єдиними об'єктивними доказами вини підозрюваних осіб.

Мета та мотив схиляння до вживання наркотичних засобів також підлягає обов'язковому встановленню.

Під мотивом злочину розуміється усвідомлений особою внутрішній потяг, що сформувався під впливом потреб підозрюваної особи. Мотив схиляння може виступати обставиною, що обтяжує або пом'якшує покарання, підлягає урахуванню судом при визначенні винної особі виду та розміру покарання.

Абсолютна більшість злочинів досліджуваного виду вчиняється з корисним мотивом, який передбачає намагання підозрюваного отримати матеріальну вигоду для себе та інших осіб чи позбавитися матеріальних витрат.

Виявлені мотиви та цілі вчинення злочину також дають можливість встановити *причини виникнення у підозрюваного антигромадських поглядів і звичок та причини й умови вчинення кримінального правопорушення*. Проходячи скрізь свідомість особи підозрюваного, вони представляють собою його суб'єктивне відношення до події, що вчиняється та проявляються в конкретних діях та їх наслідках.

У зв'язку з чим встановленню у кримінальних провадженнях також підлягають:

- умови життя та виховання підозрюваного, що сприяли формуванню у нього антигромадського психологічного настрою;
- обставини, що підтверджують наявність у свідомості підозрюваного антигромадських поглядів, звичок або традицій, що зумовили вчинення злочину;
- обставини, що вказують або підтверджують наявність зовнішніх обставин, що сформуvalи антигромадські погляди у особи підозрюваного;
- життєві ситуації, які у взаємодії з позицією підозрюваного стали причиною протиправних дій;
- обставин, що полегшили виникнення злочинного наміру, створили сприятливі умови для підготовки, вчинення та приховування злочину й досягнення злочинної мети.

5. Відомості, які характеризують підозрюваного.

Подібний підхід ґрунтується на загальних засадах призначення покарання (ст. 65 КПК України), серед яких від суду вимагається індивідуальний підхід, урахування особи винного та обставин справи, що пом'якшують або обтяжують покарання. Так, відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 91 КПК України у кожному кримінальному провадженні підлягають доказуванню обставини, що впливають на ступінь тяжкості злочину, а також обставини, що характеризують особу підозрюваного, пом'якшують чи обтяжують покарання.

До обставин, які характеризують особу підозрюваного, пом'якшують чи обтяжують покарання і підлягають доказуванню, належать такі:

- а) усі наявні у провадженні пом'якшуючі та обтяжуючі покарання обставини (з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розслідуванню злочину, вчинення злочину у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння тощо);

б) сукупність обставин, які позитивно або негативно характеризували винну особу (ставлення підсудного до праці, навчання, громадського обов'язку, поведінка на виробництві і в побуті, працездатність, стан здоров'я, сімейний стан, дані про минулі судимості);

в) обставини, які становлять соціально-психологічну характеристику підозрюваного;

г) психічний або фізичний стан підозрюваного, коли виникають сумніви щодо його осудності або здатності самостійно захищати свої права та законні інтереси у кримінальному провадженні (наявність фізичних або психічних вад; володіння рідною мовою, якою ведеться судочинство тощо).

г) стать, вік, національність, віросповідання, родинне положення, наявність осіб, які знаходяться на утриманні;

д) місце роботи та службове становище, якщо не працював та не вчився, то з якої причини, який проміжок часу;

е) навички злочинця, у тому числі щодо роботи в мережі Інтернет;

є) чи є підозрюваний учасником бойових дій, чи брав участь у ліквідації наслідків на ЧАЕС, чи має державні нагороди;

ж) відомості про попередні судимості, за якими конкретно статтями КК України, чи погашена судимість, чи не знято актом амністії, помилування;

з) характеристика за місцем роботи та мешкання;

и) характеристика умислу та мотиву злочинних дій;

і) чи вживає наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги, які саме, з якого часу тощо.

б. Відомості, які характеризують особу, яку було схилено до вживання наркотичного засобу, психотропної речовини, їх аналогу:

а) стать, вік, національність, віросповідання, сімейне становище;

б) місце роботи, навчання;

в) наявність судимостей, за якими конкретно статтями КК України;

г) характеристика за місцем роботи, навчання та мешкання;

ґ) відомості, що підтверджують або спростовують факт вживання особою раніше наркотичних засобів, психотропних речовин;

д) як давно ця особа знайома з особою, що вчинила схиляння, коли та при яких обставинах відбулося знайомство, хто його ініціював та з якою метою; які взаємини цієї особи з особою, що вчинила схиляння тощо.

е) психічний або фізичний стан особи, що була схилена до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, у випадку виникнення сумнівів у її здатності правильно сприймати обставини, що мають значення для кримінального провадження, і давати свідчення.

7. Характер і ступінь шкоди, заподіяної здоров'ю особи, що була схилена до вживання наркотичних засобів та інші наслідки вчиненого кримінального правопорушення:

а) поява психічних розладів від вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів;

б) настання тяжких наслідків у вигляді захворювань на невиліковні хвороби, смерті тощо;

в) самостійне вчинення особою, що була схилена, злочинів, пов'язаних з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин (придбання, зберігання збут тощо);

г) скоєння інших правопорушень на ґрунті наркоманії (у стані наркотичного збудження (сп'яніння) чи з метою добування коштів для придбання наркотиків).

ґ) характер матеріальної та (або) моральної шкоди, яку понесла особа, що була схилена до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин під час лікування (реабілітації).

8. Вік підозрюваного, особи, що була схилена до вживання наркотичного засобу, коли він має значення для кримінального провадження, а документи, що підтверджують його, відсутні або викликають сумнів. Встановлення цієї обставини відіграє важливу

роль як при вирішенні питання про притягнення особи до кримінальної відповідальності, так і при кваліфікації скоєного.

9. *Обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання, якщо такі мають місце.*

Контрольні запитання

1. Які обставини підлягають встановленню під час розслідування фактів схилянь осіб до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів?

2. Які інформаційні джерела використовуються для типізації слідчих ситуацій початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень?

3. Які елементи складають інформаційну основу для типізації слідчих ситуацій початкового етапу розслідування фактів схиляння осіб до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів?

4. Які слідчі ситуації є типовими для початкового етапу розслідування схиляння до вживання наркотичних засобів?

Літературні й інші джерела до п'ятого розділу

1. Веліканов С. В. Класифікація слідчих ситуацій в криміналістичній методиці: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / С. В. Веліканов. – Харків, 2002. – 20 с.

2. Криміналістика: питання і відповіді : навч. посіб. / А. В. Кофанов, О. Л. Кобилянський, Я. В. Кузьмічов та ін. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 280 с.

3. Кримінальний процес : підручник. / За заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. – К. : «Центр учбової літератури», 2013. – 544 с.

4. Теория доказывания в советском уголовном процессе / Отв. ред. Н. В. Жогин. – М. : Юридическая литература, 1973. – С. 164–165.

5. Шепітько В. Ю. Криміналістика : курс лекцій : издание четвертое / В. Ю. Шепітько. – Х. : ООО «Одиссей», 2011. – 368 с.

Розділ 6

Тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій при розслідуванні схилення до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів із використанням мережі Інтернет

Спираючись на отримані емпіричні дані, аналіз судової та слідчої практики та враховуючи досвід правоохоронних органів України з виявлення, документування та розслідування злочинів, скоєних у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів можна зробити висновок про те, що в рамках кримінального провадження найбільш важливими з точки зору збору і фіксації криміналістично значимої інформації є такі слідчі (розшукові) дії як огляд, допит підозрюваного, свідків, особи, що було схилено до вживання наркотичних засобів, обшук, призначення судових експертиз. У зв'язку з тим, що механізм злочинів передбачених ст. 315 КК України, вчинених із використанням мережі Інтернет має складний характер, тактика провадження означених слідчих (розшукових) дій потребує більш детального розгляду.

6.1. Огляд

Слідчий огляд належить до числа початкових, невідкладних, неповторних та незамінних слідчих (розшукових) дій, що має проводитися у кожному кримінальному провадженні, початому за фактами вчинення злочинів у досліджуваній сфері. Відповідно до ст. 237 КПК України метою огляду є виявлення та фіксація відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення. Слідчий огляд має забезпечувати можливість виявлення та закріплення слідів злочину й інших речових доказів, мати пізнавальну універсальність, включати прийоми та методи, орієнтовані на всебічне дослідження будь-яких об'єктів матеріального світу.

Серед інших видів слідчого огляду (місцевості, приміщення, речей та документів), огляд місця події має вирішальне значення, адже спрямований на формування інформаційної основи розслідування злочину. Більшість вчених прихильні вважати дану процесуальну дію однією з найбільш складних, трудомістких і продуктивних¹. Це пов'язано з тим, що слідчому доводиться стикатися з об'єктами огляду, які мають свою специфіку. Насамперед, це різна техніка та мобільні пристрої (від ЕОМ і ноутбуків до мобільних пристроїв), які не просто необхідно правильно описати в протоколі, але і виявити відомості, що будуть підтверджувати факт вчиненого кримінального правопорушення, сприятимуть встановленню причетних осіб, від-

¹ Див.: Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів : науково-практичний посібник / В. П. Бахін, В. К. Весельський, Н. І. Клименко ; за ред. Н. І. Клименко. - К. : Юрінком Інтер, 2005. - С. 5; Дворкин А. И. Настольная книга следователя : тактические приемы проведения осмотра места происшествия и допросов при расследовании преступлений различных категорий : науч.-метод. пособие / А. И. Дворкин. - М., 2006. - С. 637.

новленню повної картини події, що розслідується.

Аналіз та узагальнення практики розслідування злочинів досліджуваної категорії свідчить про те, що слідчі в деяких випадках необґрунтовано відмовляються від проведення огляду місця події або не проводять його в ситуаціях, де він необхідний, допускаючи при цьому безліч помилок як тактичного, так і організаційного характеру. Ігнорування необхідності проведення цієї слідчої (розшукової) дії призводить до невиправної втрати доказової інформації і найбільш негативним чином позначається на повноті й об'єктивності розслідування, розв'язанні завдань кримінального провадження.

Огляд місця події не можна замінити іншими процесуальними діями, зокрема, допитами осіб, які є очевидцями події злочину, оскільки жоден свідок не в змозі дати у своїх показаннях необхідного обсягу інформації, яку може виявити слідчий безпосередньо під час проведення огляду, застосовуючи при цьому науково-технічні засоби та допомогу спеціалістів. Під час огляду місця події оглядають усі об'єкти, які можуть мати відношення до злочину, залежно від конкретної слідчої ситуації. Тому й інформативність даної процесуальної дії набагато вища, ніж, наприклад, обшуку або інших слідчих (розшукових) дій¹.

Загальним завданням огляду місця події є встановлення механізму вчинення злочину у всіх деталях, тобто вирішення питання про те, що саме і яким чином відбулося. При розслідуванні схилення осіб до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів поряд із за-

¹ Див.: Чаплинський К. О. Тактика слідчого огляду при розслідуванні злочинів у сфері використання комп'ютерів та комп'ютерних мереж / К. О. Чаплинський // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2011. – № 3. – С. 325-331.

гальним завданням огляду місця події доцільно вирішувати і *приватні завдання*, що полягають у:

- вивченні й фіксації обстановки місця злочину;
- виявленні, фіксації та вилученні слідів злочину і злочинця;
- встановленні злочинця (злочинців) і мотивів скоєння злочину;
- встановленні факту використання технічних засобів та їх найменування;
- встановленні причин і умов, що сприяли вчиненню злочину;
- отриманні необхідних даних для проведення подальших слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій.

Крім загального та приватних завдань в ході огляду місця події можливо встановити *негативні обставини* – ознаки, що свідчать про інсценування певної події, яка зазвичай здійснюється з метою приховання факту вчинення злочину, його мотивів або інших важливих обставин.

В якості основних тактичних прийомів проведення слідчого огляду, пов'язаних з дослідженням засобів криміналістичної техніки, можна назвати:

- залучення до участі в слідчій (розшуковій) дії спеціалістів у області програмування, комп'ютерного обладнання та технологій;
- залучення в якості понятих осіб, які володіють пізнаннями в області комп'ютерної техніки й технологій;
- вивчення характеру комп'ютерного обладнання, яке знаходиться в місці проведення слідчої (розшукової) дії;
- планування слідчої (розшукової) дії;
- забезпечення безпеки комп'ютерного обладнання, яке знаходиться на місці;
- належне технічне забезпечення проведення слідчих

(розшукових) дій;

- вивчення та фіксування в протоколі та іншими засобами (фото-, відеозйомка, схеми, плани) розташування та характеру комп'ютерного обладнання, характеру програм, що працюють на момент проведення слідчої (розшукової) дії, вжиття екстрених дій щодо запобігання втрати комп'ютерної інформації;

- вилучення виявлених об'єктів способами, які виключають їх пошкодження або втрату яких-небудь даних, а також такими, що дозволяють використовувати вилучене комп'ютерне обладнання в процесі дослідження.

Однією з відмінних особливостей досліджуваних злочинів є фактична відсутність матеріальних слідів на місці скоєння правопорушення одразу по його закінченні. В ході досудового розслідування злочинів даної категорії цей факт викликає найбільші труднощі у співробітників правоохоронних органів. Наприклад, у випадку висловлення пропозицій вжити наркотичні засоби вербально за допомогою мобільного зв'язку або спеціальних додатків, що працюють у мережі Інтернет та використовують функції голосових дзвінків, встановлених у мобільний телефон, планшет чи ЕОМ сліди на місці злочину взагалі відсутні. Найбільший обсяг слідової інформації міститься в пам'яті мобільних пристроїв, ЕОМ та встановлених у їх пам'ять програмних продуктів, повідомленнях соціальних мереж, листуванні (відправлених або отриманих листах електронної пошти) та прикріплених до них файлів, які використовував злочинець і сприймала особа, яка схиляється до вживання наркотичних засобів. Тому особливо важливим є своєчасне та оперативне проведення огляду місця події за фактами вчинення злочинів, пов'язаних зі схилянням осіб до вживання наркотичних засобів із використанням мережі Інтернет, виявлення, огляд та дослідження використаних для

цих цілей технічних засобів (мобільних телефонів, ЕОМ, ноутбуків тощо) до моменту знищення слідів злочину, повної зміни обстановки місця події.

Слід відзначити, що у практиці розслідування злочинів, передбачених ст. 315 КК України, вчинених із використанням мережі Інтернет найбільш поширеною та водночас складною є ситуація, пов'язана з необхідністю проведення огляду місця події через деякий час після вчинення злочину або в ситуаціях виявлення ознак цього злочину при розслідуванні інших кримінальних правопорушень.

В ситуації проведення огляду місця події після вчинення дій зі схилення особи до вживання наркотичних засобів із використанням мережі Інтернет, що проводиться через певний проміжок часу, слідчим вживаються невідкладні заходи щодо виявлення можливих свідків і очевидців з метою з'ясування всіх подробиць події (чи дійсно мало місце схилення до вживання наркотичних засобів, рекламування та спроба їх збуту чи усі перелічені дії одночасно тощо); прикмет ймовірних злочинців, їх кількість, предметів та транспортних засобів, якими вони користувалися; особливостей обстановки вчинення злочину; тривалості й особливостей здійснення протиправних дій (скоєно один епізод або має місце триваючий злочин, багаторазовість або повторюваність протиправних дій).

Наступне завдання слідчого полягає у збиранні відомостей, які допоможуть якомога повніше відновити обстановку вчиненого злочину та підтвердити факт настання суспільно небезпечних наслідків, встановити коло осіб, які були схильні до вживання наркотичних засобів та фактично були до цього схилені. Також, за можливості необхідно отримати інформацію про застосовану під час вчинення злочину комп'ютерну або іншу техніку, її можливості, технічні характеристики, завчасно запросити відповідного спеціаліста.

Консультації спеціалістів на стадії підготовки до слідчого огляду дозволяють визначити перелік об'єктів, котрі можуть входити в єдиний виробничий цикл, що цікавлять слідство та підлягають вилученню. Особливої уваги слід приділяти об'єктам, які містять коди, паролі доступу, ідентифікаційні номери, назви та адреси мережевих ресурсів, адреси електронної пошти тощо.

Отримавши необхідні відомості про подію, що розслідується (опитавши свідків, очевидців), слідчий приступає безпосередньо до огляду.

Особливості проведення огляду будуть залежати від вчинених злочинцем дій. Так, у разі виготовлення злочинцем інформаційних чи інших буклетів, брошур, слайдів, фотографій або відеозаписів і їх використання при схилянні інших осіб до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів за допомогою мережі Інтернет та засобів комп'ютерної чи іншої техніки, огляду в обов'язковому порядку підлягає ця техніка і всі пристрої і носії інформації, які можуть мати відношення до неї.

Кваліфікований огляд зазначених предметів і аналіз інформації, що міститься в їх пам'яті, сприятиме відтворенню більш повної картини події злочину, послідовності дій злочинця, отриманню важливих доказів. Нерідко під час слідчих оглядів виявленої комп'ютерної техніки, вдається виявити відомості, які мають важливе значення для кримінального провадження. Зокрема, інформацію про:

- осіб, яких було схилено до вживання наркотичного засобу (наприклад, компрометуючі їх матеріали, відомості про діяльність, телефонні номери, адреси тощо);
- підготовку та вчинення злочинів (наприклад, плани, графіки, схеми);
- злочинну діяльність організованої групи (наприклад, списки членів групи та дані про них, адреси, відомості про

постачальників наркотичних засобів, місця ймовірного організації місць для схиляння осіб до вживання наркотичних засобів тощо).

Комп'ютерна техніка може бути:

а) автономною – тобто, наявність комп'ютера із власною операційною системою, який не під'єднаний безпосередньо до інших комп'ютерів чи мережі. У такому випадку докази протиправної діяльності локалізовані й виявити їх можна шляхом дослідження вмісту інформації такого комп'ютера;

б) у складі мережі – локальної чи розподіленої (за наявності кількох комп'ютерів, з'єднаних між собою). У випадку наявності з'єднання комп'ютерів у локальну мережу – вони зосереджені в одному приміщенні, з'єднуються між собою лініями зв'язку, які забезпечують комплексну обробку й обмін інформацією між ними. За наявності розподіленої мережі – комп'ютери знаходяться у різних місцях (різних містах) та поєднуються між собою за допомогою телекомунікаційних систем. Функціонування мережі комп'ютерів, зазвичай, забезпечується роботою сервера – комп'ютера, який містить основну, базову інформацію, інші комп'ютери мережі є робочими станціями. За наявності мережі, доказова інформація про протиправну діяльність може бути виявлена в серверах (файлі-сервері, сервері програм, сервері баз даних), робочих станціях¹.

У кримінальних провадженнях досліджуваної категорії огляд місця події рекомендується проводити ексцентричним методом – тобто за спіраллю від центру місця події до периферії. Центром у даному випадку може виступати, наприклад, місце знаходження у приміщенні засобів комп'ютерної техніки тощо. Оптимальним варіантом при

¹ Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів : науково-практичний посібник / За ред. Н. І. Клименко. – К., 2005. – С. 159-160.

цьому є візуальний огляд і подальше вилучення персональної комп'ютерної техніки і носіїв інформації з місця скоєння злочину для подальшого більш детального огляду і дослідження із залученням необхідних фахівців.

Для цього слідчому рекомендується в протоколі огляду детально описати конфігурацію виявленої техніки (обладнання) на місці виявлення, до відключення комп'ютерної техніки скласти її схему та схему підключення до мережі (якщо така має місце)¹, за допомогою засобів фото фіксації зафіксувати її розташування, зробивши при цьому:

1) орієнтуючий знімок розташування виявленої техніки і периферійних пристроїв щодо навколишнього оточення;

2) вузловий знімок комп'ютерної техніки з підключеним до нього периферійним обладнанням;

3) детальні знімки: зображень на екрані в момент початку огляду; документів, що надруковані на принтері в момент початку огляду; слідів, електронних документів та інших речових доказів, виявлених в ході слідчої (розшукової) дії або супроводжувати процес огляду відеозаписом.

За результатами проведення огляду слідчий складає протокол з додержанням вимог ст. ст. 104-106, 237 КПК України. До додаткових засобів фіксації можна віднести фотозйомку, відеозапис, складання планів, схем, графіків, креслень та ін. Якщо проведений огляд місця події неповно відбивається у протоколі, то доказова значимість інформації значно знижується, а нерідко загалом втрачається.

Вивчення практики розслідування кримінальних проваджень за фактами злочинів, передбачених ст. 315 КК України, показує, що в ході огляду у справах даної кате-

¹ Горбаньов І. М. Особливості огляду місця події при розслідуванні незаконного використання комп'ютерних програм / І. М. Горбаньов // Вісник ЛАВС України. – 2005. – Спецвипуск у 2-х ч. – Ч. 2. – С. 79.

горії можуть бути виявлені і вилучені для подальшого дослідження наступні види об'єктів, які можуть бути визнані речовими доказами:

- персональна комп'ютерна техніка та інші електронно-цифрові пристрої, за допомогою яких злочинець схиляв інших осіб до вживання наркотичних засобів із використанням мережі Інтернет;

- предмети, що містять сліди злочинця, дослідження яких може допомогти у встановленні його особистості (сліди пальців рук, предмети одягу, що містять запахові сліди тощо);

- наркотичні засоби, психотропні речовини, засоби для їх вживання, інші предмети і пристосування, що застосовував злочинець при схилянні інших осіб до вживання наркотичних засобів;

- об'єкти, на яких зафіксовано подробиці факту схиляння до вживання наркотичних засобів або які підтверджують або спростовують цей факт;

- документи:

- а) в яких зафіксовано діалоги спілкування злочинця з особою, яку було схилено до вживання наркотичних засобів;

- б) що посвідчують особу злочинця тощо.

За результатами опитування працівників слідчих та оперативних підрозділів НП України встановлено, що останні зазнають певних труднощів при проведенні огляду персональної комп'ютерної техніки, мобільних телефонів, інших предметів та документів, що мають пряме відношення до події злочину, що розслідується. Зазначений факт зумовлює необхідність надання рекомендацій з питань огляду та подальшого вилучення зазначених об'єктів.

Огляд предметів. Під час огляду предметів, встановлюється їх вид, призначення і стан. В деяких випадках можуть з'ясуватися розмір, об'єм, матеріал, з якого виготовлений конкретний предмет, його індивідуальні ознаки,

дефекти та інші дані, що дозволяють встановити зв'язок предмета, який оглядається з подією, що розслідується.

Огляд мобільних телефонів (смартфонів). Цей вид огляду за можливості проводиться у присутності відповідного фахівця. Перш ніж приступити до огляду даних об'єктів, слід переконатися, що акумуляторна батарея заряджена. В іншому випадку необхідно забезпечити їх роботу від електромережі. Крім цього в місці огляду не повинні знаходитися предмети, що містять елементи з потужним електромагнітним випромінюванням тощо.

У ході огляду звертається увага на найменування мобільного пристрою, його розміри, колір, конструкцію, зовнішній вигляд, матеріал, з якого виготовлений, модель, серійний номер, характеристику клавіатури, а також фоновий малюнок на дисплеї.

У випадку виявлення подряпин, відколів на корпусі або дисплеї слід вказати, що вони з себе представляють, де конкретно розташовані, їх кількість і розміри. При залипанні чи інших дефектах клавіш фіксується, які конкретно клавіші залипають, і які конкретно інші дефекти присутні. У разі виявлення на корпусі телефону (смартфону) наклейок або прикрас у протоколі зазначається їх розташування, форма, колір тощо.

В обов'язковому порядку вказується IMEI, розташований на корпусі під акумуляторною батареєю, а також ідентифікаційний номер, для чого на клавіатурі необхідно ввести комбінацію цифр * # 06 #. При цьому на дисплеї з'явиться п'ятнадцятизначний номер.

За результатом огляду SIM-карти встановлюються її колір і розмір, номер, логотип, індивідуальні ознаки, якщо такі є.

Інформація, що міститься в даному мобільному телефоні (смартфоні), може бути виявлена під час дослідження змісту його розділів.

Так, вивчення розділу «записна книга» дозволяє вста-

новити відомості щодо збережених у пам'яті телефону або на SIM-картках номерів телефонів та окремі дані про їх власників; розділу «контакти» та «журнали» – останніх вхідних і вихідних дзвінках, дати, часу та тривалості з'єднання; «повідомлення» – вхідних і вихідних sms, mms, ems. Аналіз роботи встановлених додатків (Viber, Skipe, WhatsApp Messenger тощо) – дозволяє встановити абонентів, з якими були здійснені сеанси зв'язку, їх час і тривалість, а також суть листування або файли, обмін якими був проведений. При цьому, у протоколі докладно вказується лише та інформація, яка має значення для кримінального провадження.

Огляд документів. Такими документами при розслідуванні схиляння осіб до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів із використанням мережі Інтернет можуть бути: договори оренди приміщень, рахунки сплати за послуги Інтернет (у разі використання дротового з'єднання), контракти на використання бездротового (мобільного, 3G або Wifi) Інтернету, документи фінансових установ з найменуванням відкритих рахунків, записні книжки, аркуші паперу, чернетки, а також паспорти, водійські посвідчення, свідоцтва про реєстрацію транспортних засобів та ін.

При огляді документів описуються їх найменування, призначення, форма, зовнішній вигляд, наявні реквізити. Особлива увага приділяється наявним на них позначкам, а також звертається увага на ознаки підробки або невідповідності.

Огляд наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів. У разі виявлення при проведенні огляду місця події заборонених до обігу речовин (наркотичних засобів, психотропних речовин або нарковмісних рослин) в протоколі огляду в обов'язковому порядку необхідно відобразити: що з себе представляє об'єкт огляду (речовина рослинного або іншого походження), де конкретно її виявлено, які розміри має, характер пакування (паперовий, поліетиленовий або інший згортки,

шприц чи інша ємність); індивідуальні ознаки (агрегатний стан і консистенція, форма, колір, характерний запах); кількість (вага і об'єм, із зазначенням характеристик ваг та інших засобів, якими проводилися виміри). У разі, якщо об'єктом огляду є лікарський препарат, вказуються його назва, завод-виробник, дата випуску, термін дії тощо.

При огляді нарковмісних рослин в протоколі описується не тільки зовнішній вигляд рослини, але й її складові частини: стебло, розташування листя, період вегетації, кількість тощо.

Огляд персональних комп'ютерів (ЕОМ), планшетів, іншої техніки та носіїв інформації.

Проведенню огляду даних об'єктів повинна передувати ретельна підготовка. Перш за все, до участі в даному огляді слід запросити відповідного фахівця (ів) (наприклад, спеціаліста з проведення комп'ютерно-технічних досліджень ДНДЕКЦ МВС України) та разом із ним з'ясувати тип комп'ютерної техніки, вид встановленого програмного забезпечення, характер взаємодії пристроїв, наявність апаратних і програмних засобів захисту від несанкціонованого доступу тощо. У підготовчій дії також входить підготовка науково-технічних засобів, які використовуватимуться в ході огляду:

- спеціалізований лабораторно-дослідний переносний комп'ютер зі спеціальним програмним забезпеченням;

- портативний принтер для друку протоколу огляду та списку каталогів і файлів, виявлених на досліджуваному комп'ютері;

- зовнішній вінчестер (USB-флеш-накопичувач) з відповідним програмним забезпеченням, необхідний для запуску операційної системи комп'ютера, що оглядається у випадку, коли запуск його власної операційної системи неможливий або це може призвести до втрати інформації на жорсткому диску тощо.

При проведенні огляду слідчий та інші учасники по-

винні знати і дотримуватися загальних правил поведінки з комп'ютерною технікою та носіями інформації, недотримання яких може призвести до втрати важливої для вирішення кримінального провадження інформації.

До числа основних таких правил слід віднести наступні:

- заборонити усім членам слідчо-оперативної групи торкатися засобів комп'ютерної техніки з метою запобігання можливості пошкодження або знищення інформації; самовільно відключати від мережі електроживлення комп'ютерну техніку, технічні засоби;

- усі включення (виключення) ЕОМ та інших технічних засобів повинні проводитися тільки фахівцем або під його керівництвом, коли це можливо і доцільно;

- застосування криміналістичної техніки, з метою уникнення пошкодження носіїв інформації, мікросхем пам'яті, повинно бути узгоджене з фахівцем;

- з усіх питань, що стосуються термінології, будови та функціонування техніки, необхідно звертатися тільки до фахівця;

- слід вжити заходів до виявлення та вилучення слідів рук та запахових слідів, які залишилися на засувках дисків, кнопках включення живлення, клавіатурі й миші, гніздах портів і мережевих плат.

Огляд комп'ютера (ЕОМ) може проводитися як у приміщенні, де він встановлений, так і в службовому кабінеті слідчого, куди після вилучення він може бути доставлений.

Під час проведення огляду слід дотримуватися наступних правил:

- якщо комп'ютери, що знаходяться в приміщенні, з'єднані в локальну мережу, їх огляд доцільно почати з сервера, потім оглянути працюючі комп'ютери, після цього решту комп'ютерної техніки і джерела живлення;

- за допомогою відео – або фотозйомки зафіксувати інформацію на екрані монітора, індикаторних панелях,

положення перемикачів і стан індикаторних ламп всіх пристроїв комп'ютерної системи, про що зробити відповідні записи у протоколі;

- зупинити виконання програми і зафіксувати в протоколі результати своїх дій, відобразити зміни, що відбулися на комп'ютері;

- визначити наявність у комп'ютера зовнішнього накопичувача інформації, зовнішніх пристроїв віддаленого доступу до системи, визначити їх стан (наприклад, підключення до локальної мережі, наявність модему), після чого відключити комп'ютер від мережі, вимкнути модем, зафіксувавши у протоколі результати дій, що були виконані;

- скопіювати файли даних, створені на віртуальному диску (якщо він є) на жорсткий диск комп'ютера в окрему директорію;

- перед вимиканням живлення, коректно завершити всі програми, що виконуються на момент огляду, за можливості зберегти всю проміжну інформацію (тексти, інформацію стану, зміст буферів обміну та ін.) у спеціальних файлах, якщо можливо – на окремих дисках, в іншому випадку на жорсткому диску комп'ютера. У протоколі вказати імена цих файлів, вид інформації, що зберігається в кожному, розташування файлів (найменування дисків і їх маркування або логічний диск і каталог на вінчестері комп'ютера);

- вимкнути комп'ютер, який ймовірніше за все використовувався під час схилення до вживання наркотичних засобів із використанням мережі Інтернет, вжити заходів для виключення доступу до інформації даного комп'ютера, за можливості скопіювати її, належним чином зафіксувати усі зміни інформації, які відбуватимуться згодом.

Недотримання зазначених правил може призвести до негативних наслідків.

При огляді комп'ютерної техніки слід звертати увагу на

правильність внесення записів до протоколу слідчої (розшукової) дії, для чого необхідно:

- встановити і зафіксувати в протоколі огляду і схемі до нього – розташування всіх комп'ютерів у мережі, їх периферійних пристроїв, наявність сервера, місця прокладки кабелів, пристроїв телекомунікації (модемів, тощо), їх розташування і підключення до каналів зв'язку;

- відбити в протоколі назву пристроїв, серійний номер, комплектацію, наявність з'єднання з локальною мережею, стан (зі слідами втручання або без);

- точно описати порядок з'єднання між собою виявленої техніки, провівши маркування (за необхідності) сполучених кабелів і портів їх підключення, після чого роз'єднати пристрої комп'ютера;

- зафіксувати у протоколі, які файли або програми скопійовані і звідки, час початку і закінчення копіювання, кількість копій. Вказуються фізичні носії, на які скопійована інформація, їх пакування, технічні характеристики принтера, який був використаний для роздруківки виявленої інформації.

З метою недопущення нештатних ситуацій при огляді комп'ютера, які можуть спричинити знищення криміналістично значимої інформації, необхідно дотримуватися таких застережних заходів:

- з'ясувати наявність спеціальних засобів захисту від несанкціонованого доступу до інформації, вжити заходів до встановлення ключів (паролів);

- за допомогою фахівця встановити наявність всередині комп'ютера нештатної апаратури, можливість вилучення мікросхем, відключення внутрішнього джерела живлення (акумулятора);

- звернути увагу на записи, що стосуються роботи комп'ютерної техніки, – в них можуть виявитися відомості щодо сеансів входу-виходу з комп'ютерної системи, паролі доступу тощо.

Так, правильно використовуючи тактику огляду комп'ютерної техніки, знайденої у громадянина О., було виявлено особисту переписку, яку він вів з громадянином П. з приводу схиляння останнього до вживання наркотичних засобів.

Крім комп'ютерів і периферійного обладнання повинні досліджуватися носії комп'ютерної інформації (оптичні диски, знімні вінчестери, флеш-накопичувачі тощо). Під час пошуку інформації на вінчестері слід звертати увагу на так звані «приховані» файли та архіви, де може зберігатися криміналістично значима інформація. Обов'язково слід здійснювати пошук відомостей у оперативному запам'ятовуючому приладі (ОЗП) комп'ютера, зокрема у ОЗП периферійного обладнання (принтер, сканер, модем) тощо.

Встановлюється, чи є на зазначеному об'єкті сліди рук, механічні пошкодження. У протоколі зазначаються місце виявлення кожного носія, температура повітря, при якій вони зберігалися, серійний заводський номер, тип, назва, розміри, щільність запису, відомості про виробника, вказуються написи на упаковці, наклейки на носіях з відповідними написами, колір матеріалу упаковки і наклейок, стан засобів захисту записів від стирання. Після опису в протоколі і фіксації процесу огляду за допомогою фото-, відео зйомки слідчий та спеціаліст можуть провести попереднє дослідження виявлених фізичних носіїв комп'ютерної інформації.

Перед дослідженням інформації, що міститься на виявлених дисках слід скопіювати її на інший носій і працювати з копією, що страхує на випадок зміни або пошкодження даних. Вихідний носій при цьому не використовується, його дані зберігаються повністю в початковому вигляді.

Наведемо типовий приклад роботи з комп'ютерної технікою та носіями інформації. За участі експерта відділу комп'ютерно-технічних та телекомунікаційних досліджень ДНДЕКЦ МВС України або іншого спеціаліста проводиться

огляд та часткове розбирання корпусу комп'ютера, моноблока (ноутбука) з метою виявлення та вилучення накопичувача інформації (жорсткого магнітного (HDD) або твердотільного накопичувача (SSD drives), наприклад «Hitachi HDS723020BLA642» серійний номер «MN1240F33SYVTD») з метою дослідження його вмісту. Далі, за допомогою апаратно-технічних засобів блокування запису, наприклад «Tableau eSATA Forensic Bridge», накопичувач підключається до робочої станції в режимі «тільки читання» (Read-Only), після чого проводиться пошук графічних файлів та електронних документів з відомостями, що мають відношення до події, що розслідується.

Під час аналізу вмісту носія інформації обов'язково проводиться пошук історії користування веб-браузерами (Internet Explorer, Google Chrome, Mozilla Firefox, Opera та ін.) для можливості встановлення відомостей про веб-сайти, які систематично відвідувала підозрювана особа з метою придбання наркотичних засобів, підшукування осіб для послідовного їх схилення до вживання наркотичних засобів, реалізації злочинних дій зі схилення з наступною фіксацією відомостей, що підтверджують протиправність намірів, висловлювань та дій підозрюваної особи. Пошук історії користування веб-браузеру складається з вивчення:

1) журналу відвідувань (списку відвідуваних сайтів, їх електронних адрес, дати та часу відвідування) і завантажень (списку завантажених файлів із відомостями про дату завантаження та веб-сайту);

2) журналу форм (відомості про те, що вводили в полях для заповнення на веб-сторінках) і пошуку (відомості про те, яку інформацію вводили в панель пошуку веб-браузеру);

3) кукі (відомості про відвідані веб-сайти, налаштування сайтів, статус логіну тощо);

4) кешу (тимчасові файли, такі як веб-сторінки та інші мультимедіа-дані, завантажені веб-браузером із мережі Інтернету, щоб прискорити завантаження сторінок і сайтів, які вже раніше відвідувалися);

5) активних сеансів (відомості про веб-сайти, які відвідува-

лися особою із введенням особистого логіну та пароля);

б) відомостей про веб-сайти, які працюють в автономному режимі (веб-сайти, файли з якого завантажені в пам'ять пристрою, для можливості роботи з ними без підключення до мережі Інтернет);

7) налаштування веб-сайту (налаштування для кожного сайту, а саме збережений масштаб сайту, кодування тексту, і дозволу для сайтів тощо).

Також повинен проводитися пошук історії користування Інтернет-месенджерами – програмами для обміну миттєвими повідомленнями (Skype, Viber) з метою встановлення історії обміну повідомленнями та файлами з особами, що могли здійснювати збут наркотичних засобів підозрюваному, особами по відношенню до яких здійснювалися спроби схилення до вживання наркотичних засобів, іншими особами, які можуть володіти відомостями про факти схилення або вчинення інших протиправних дій з наркотичними засобами, психотропними речовинами, їх аналогами.

Отримані під час дослідження вмісту жорсткого диску відомості (графічні, електронні документи, історії користування веб-браузерами та Інтернет-месенджерами) записуються на окремі оптичні диски, наприклад DVD-R «Ridata» та додаються до матеріалів кримінального провадження.

Для забезпечення подальшого експертного дослідження комп'ютерної техніки потрібно вилучати всі пристрої. При вилученні для виключення можливості доступу до комп'ютерної інформації, розукомплектування та фізичного пошкодження основних робочих елементів рекомендується помістити техніку в спеціальну упаковку, яку заклеюють і опечатують.

Якщо вилучення всього пристрою неможливо, слід вилучити встановлений в ньому носій (носії) інформації.

При неможливості вилучення носіїв інформації потрібно вжити заходів щодо виключення доступу до них зацікавлених осіб.

Ідеальним засобом забезпечення збереження комп'ютерної техніки є блокування приміщення, в якому вона встановлена, з одночасним відключенням джерел електроживлення. Якщо останнє не представляється можливим (комп'ютер є сервером або робочою станцією в мережі), за допомогою фахівця створюються умови тільки для прийому інформації. У цьому випадку опечатуються всі необхідні вузли, деталі, частини і механізми комп'ютерної системи.

При вилученні засобів комп'ютерної техніки слід керуватися наступними правилами:

- вилучення засобів електронно-обчислювальної техніки проводиться тільки у вимкненому стані;

- перед виключенням електроживлення потрібно витягти носії інформації і підготувати жорсткі диски до транспортування;

- від'єднати всі шнури з системних блоків комп'ютера, за необхідності кожне гніздо шнура і відповідне йому гніздо на блоці пристрою мають бути позначені спеціальною биркою.

Упакувати засоби комп'ютерної техніки необхідно у спеціальну антистатичну упаковку для безпечного транспортування:

- за наявності – у спеціальне пакування, в якій таку техніку поставляє виробник;

- у картонні та дерев'яні коробки відповідного розміру, ущільнити їх прокладками з пружного матеріалу (гофрованого картону, пінопласту, м'якого паперу та ін.), з метою виключення довільного переміщення техніки всередині упаковки;

- у поліетиленові пакети відповідного розміру; якщо в пакети упаковуються плати або блоки, необхідно вжити заходів для виключення пошкодження мікросхем (помістити плату між двома пластинами м'якого гофрованого картону і перетягнути липкою стрічкою або ниткою тощо).

Слід також опломбувати пакування (обклеїти паперовими стрічками з підписами слідчого, спеціаліста і понятих).

При неможливості або недоцільності застосування зазначених способів пакування комп'ютерних засобів необхідно: від'єднати від корпусу пристрою шнури живлення, мережеві шнури і кабелі, місця їх підключення опломбувати. Якщо від'єднати шнур від корпусу не представляється можливим, необхідно акуратно згорнути його в кільце, починаючи з мережевого гнізда, і перетягнути ниткою або дротом, щоб не допустити розмотування. Отриманий таким чином джгут поміщається в поліетиленовий пакет, горловина якого затягується якомога ближче до місця виходу шнура з пристрою. Зверху затяжка заклеюється аркушем паперу з підписами слідчого, спеціаліста і понятих; всі панелі корпусу, що мають кнопки і клавіші управління, дисководи, а також місця стикувань частин корпусу закладаються аркушами паперу і обклеюються паперовими стрічками з підписами слідчого, спеціаліста і понятих, таким чином, щоб не допустити включення комп'ютера або проникнення до корпусу пристрою без їх пошкодження.

Транспортування вилученої техніки необхідно здійснювати таким чином, щоб виключити:

- механічні дії на вилучені об'єкти (трясіння, удари та ін.);
- атмосферні дії (дощ, сніг, підвищену вологість);
- вплив електромагнітних випромінювань;
- вплив високих і низьких температур.

Отже, від повноти, всебічності й об'єктивності проведення огляду та докладного опису отриманих результатів багато в чому залежить доказове значення цієї слідчої (розшукової) дії.

6.2. Допит підозрюваного, свідків, особи, яку було схилено до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, одночасний допит двох чи більше раніше допитаних осіб

Допит (ст. 224 КПК) – це передбачена кримінальним процесуальним законом слідча (розшукова) дія, яка полягає в одержанні слідчим від свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, експерта показань про обставини, що мають значення для кримінального провадження.

Якщо допит фіксується за допомогою технічних засобів (аудіо- та /або відеозапис), текст показань може не вноситися до відповідного протоколу за умови, що жоден з учасників процесуальної дії не наполягає на цьому (ч. 2 ст. 104 КПК). У такому разі протокол слідчої (розшукової) дії складається, у ньому позначається вступна частина, як це передбачено ч. 3 ст. 104 КПК, але в описовій частині необхідно зазначити, що показання осіб зафіксовані на носії інформації, який додається до протоколу. Причому у матеріалах кримінального провадження повинні зберігатися оригінальні примірники технічних носіїв інформації зафіксованої процесуальної дії, резервні копії яких зберігаються окремо (ч. 3 ст. 107 КПК).

За загальним правилом, допит проводиться у службовому кабінеті слідчого – за місцем проведення досудового розслідування або в іншому місці за погодженням із особою, яку мають намір допитати. Згідно частини 2 статті 224 КПК України, допит не може продовжуватися без перерви понад дві години, а в цілому – понад вісім годин на день.

6.2.1. Допит підозрюваного

Допит підозрюваного під час досудового розслідування є однією з найбільш складних слідчих (розшукових) дій, що пояснюється кримінально-процесуальною специфікою положення підозрюваного.

Чинним законодавством передбачено дві підстави для визнання особи підозрюваним:

- 1) повідомлення їй про підозру, яке здійснюється в порядку, встановленому статтями 276-279 КПК України;
- 2) затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, порядок та підстави якого містяться у ст. 208 КПК України.

З інших підстав особа не може набути правового статусу підозрюваного, що має важливе значення для забезпечення правової визначеності у цьому питанні, передбачуваності встановленої законом процедури притягнення особи як підозрюваного.

Процесуальними документами, на підставі яких особа набуває процесуального статусу підозрюваного, є повідомлення про підозру, зміст якого встановлено у ст. 277 КПК України, та протокол затримання особи за підозрою у вчиненні злочину, який складається відповідно до вимог ст. 208 КПК України.

Фізична особа перебуває у статусі підозрюваного з моменту повідомлення їй про підозру або затримання її за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення до моменту передачі обвинувального акта щодо неї до суду.

Тактика проведення допиту включає:

- 1) визначення шляхів встановлення і підтримування психологічного контакту;
- 2) визначення раціональної системи тактичних прийомів, засобів реалізації, умов найкращого їх здійснення;

- 3) визначення послідовності та моменту їх застосування;
- 4) визначення можливого ефекту впливу;
- 5) практичну реалізацію тактичного осмислення ситуації допиту. Під час осмислення різноманітних ситуацій допиту зароджується тактичний задум слідчого, шляхи та засоби їх реалізації. Практична реалізація тактичного осмислення здійснюється формуванням та використанням систем тактичних прийомів допиту.

Загальні положення тактики допиту підозрюваних:

- дотримання норм закону відносно всіх підозрюваних;
- вибір оптимальної тактики проведення допиту;
- встановлення ролей підозрюваних та формування між ними певних психологічних відносин;
- встановлення психологічного контакту з підозрюваним та підтримання його в ході допиту;
- ситуаційність;
- послідовність проведення допитів підозрюваних;
- цілеспрямованість.

Розглянемо вказані положення більш докладно.

Дотримання норм закону відносно всіх підозрюваних означає, що допит повинен проводитись обґрунтовано, коли у слідчого достатньо підстав, перевіреної оперативної інформації, доказів та він може вважати, що допитувана особа має відношення до вчинення злочину, який розслідується. Дотримання закону – це дотримання всіх правових гарантій. Дотримання закону передбачає об'єктивність. Слідчий зобов'язаний в процесі допиту підозрюваних отримати всю інформацію про вчинене кримінальне правопорушення, його цілі та мотиви, роль кожного учасника. Інформація повинна відповідати дійсності, а не вигадкам, котрі є можливими з боку підозрюваних або єдиної версії, висунутій слідчим.

Суб'єктивний відбір отримуваної інформації є вкрай

шкідливим для кримінального провадження та неприпустимий з позицій закону, тому показання в протокол допиту (у випадку його складання) вносяться дослівно, процес допиту фіксується за допомогою аудіо- або відеозапису повністю, а не частково. Законність включає морально-етичні норми, категорії моральності. Так, при допиті одного з підозрюваних є неприпустимим приниження честі та гідності іншого тощо. Незаконним є використання низинних почуттів підозрюваних, схиляння їх до дачі неправдивих показань, схвалення аморальних вчинків, повідомлення слідчим підозрюваному надуманих відомостей.

Однак це не означає, що слідчий не може використовувати під час допиту правомірні тактичні прийоми та методи впливу.

Вибір оптимальної тактики проведення допиту охоплює весь комплекс прийомів та методів проведення цієї слідчої (розшукової) дії. Тактичні прийоми, які застосовуються при проведенні допитів підозрюваних, базуються:

- на ситуації;
- особі підозрюваного;
- майстерності того, хто допитує;
- наявних доказах.

Також необхідно враховувати ще декілька факторів, котрі можуть суттєво впливати на вибір тактичних прийомів: вивчення всіх членів групи, їх ролі та відношення до злочину, а також їх взаємовідносин.

Використання наявних доказів із урахуванням незнання підозрюваними змісту показань співучасників може підвищити ефективність допитів. При розслідуванні кримінальних правопорушень правдиві показання окремих учасників, як правило, сприяють визнанню вини іншими членами групи. Визнання співучасника впливає на підозрюваного ще й тому, що останній надає такому визнанню особливого доказового значення.

Встановлення ролей підозрюваних та формування між ними певних психологічних відносин є невід'ємною частиною всього досудового розслідування та має особливе значення при проведенні допиту. Необхідно враховувати характер взаємовідносин між учасниками злочину та вміло використовувати їх нерідко протилежні інтереси для визначення ролей всіх учасників злочину та правильної кваліфікації їх дій.

Встановлення психологічного контакту з підозрюваним та підтримання його в ході допиту.

Психологічний контакт – це погоджене взаємовідношення слідчого з підозрюваним, котре виникає на основі правильної процесуальної позиції слідчого та поведінки допитуваного, яке відповідає та не суперечить задачам кримінального провадження.

Встановлення психологічного контакту не означає виникнення симпатії, готовності до поступок. Його виникненню сприяє об'єктивність слідчого, неухильне дотримання прав та законних інтересів допитуваного, прагнення розібратись у справі, не перекладаючи вину одного члена групи на іншого, більш сильного на слабкого. Така постановка питання дозволяє встановити психологічний контакт та забезпечити ефективність проведення допиту навіть із замовниками та організаторами злочину.

Ситуаційність означає проведення допиту в умовах безконфліктної або конфліктної ситуації з урахуванням того, що в ході допиту обстановка може різко змінитись та слідчий має бути готовий до цього. Особливо яскраво це має прояв при допитах підозрюваних.

В конфліктній ситуації для слідчого є надзвичайно важливим вміння прогнозувати, передбачати поведінку допитуваного та хід його думок, цим багато в чому визначається позитивний результат допиту. Таке передбачення здійснюється за допомогою так званого «рефлексивного

мислення», яке є притаманним усім людям, але рівень його розвитку суто індивідуальний.

Передбачаючи таку протидію, слідчому перед допитом необхідно розробляти декілька варіантів його проведення, правильно та послідовно групувати докази. Необхідно слідкувати, аби ситуація не виходила з-під контролю, навіть якщо вона конфліктна, а у випадку її зміни своєчасно коригувати свої дії.

Поняття послідовності проведення допитів підозрюваних є більш широким та включає стабільність, порядок допиту замовника, організатора, виконавця, тобто їх черговість. Вірно визначена послідовність допитів підозрюваних шляхом встановлення серед них слабкої ланки в поєднанні з наявною оперативною інформацією та доказами, як правило, призводить до позитивного результату допиту та розслідування в цілому.

Визначаючи черговість серед членів злочинної групи, готуючи план допиту, слідчий повинен враховувати:

- особу підозрюваного (обвинуваченого), його психологічні якості, наявність злочинного досвіду, практики спілкування з працівниками слідчих органів, у тому числі й перебування в слідчих ізоляторах (перевага надається співучаснику, який не має такого досвіду);
- наявні докази участі підозрюваного (обвинуваченого) у вчиненні групового злочину (чим очевидніша вина допитуваного, тим більше підстав чекати правдивих показань);
- роль підозрюваного при вчиненні схиляння (другорядний учасник більш швидко та легко дає правдиві показання);
- відомості про те, що один з підозрюваних займає в злочинній групі положення «опозиціонера» (такі особи зазвичай протиставляють себе лідеру групи, а тому більш схильні давати правдиві показання про злочинну діяльність групи);

- дані про те, чи були співучасники розмежовані при затриманні та перебуванні в ізоляторі тимчасового утримання (слідчому ізоляторі) до допиту.

При допиті підозрюваного слід використати психологічний вплив на нього майбутніх доказів, які можуть з'явитися в розпорядженні слідства пізніше. З цією метою корисна певна демонстративність при підготовці експертизи, роз'ясненні суті й тих доказів, які можуть бути отримані з її допомогою. Наприклад, дактилоскопіювання підозрюваного, призначення дактилоскопічної експертизи слід проводити так, щоб допитуваний зрозумів, що в найближчий час у слідчого з'являться докази, що викривають його у вчиненні кримінального правопорушення.

Психологічний вплив посилюють такі тактичні прийоми:

- 1) проведення попереднього допиту за обставинами, що стосуються доказів, які пред'являються;
- 2) постановка запитань, відповіді на які ускладнили б для допитуваного можливість нейтралізувати доказ, який пред'являється, після ознайомлення з ним;
- 3) умовчання про відомі слідчому окремі факти;
- 4) створення умов, при яких в уяві допитуваного виникає перебільшене уявлення відносно зібраного доказового матеріалу.

За для посилення психологічного впливу на допитуваного й досягнення оптимальної психологічної напруги в спілкуванні доцільно використати такі тактичні прийоми:

- 1) попередній допит про особу та відносини зі співучасником, який зізнався, показання якого слідчий збирається пред'явити;
- 2) пред'явлення на допиті лише тієї частини показань співучасника, який зізнався, яка, на думку слідчого, є достовірною та підтверджується іншими зібраними до моменту допиту доказами;

3) пред'явлення частини показань співучасника, який зізнався в сукупності з іншими доказами. Якщо всі докази пред'являються за зростаючою силою, то правдиві показання співучасника пред'являються для чинення найбільш сильного психологічного впливу, як правило, останніми;

4) пред'явлення частини показань співучасника, який зізнався, разом з іншими доказами, отриманими завдяки цьому (наприклад, якщо співучасник схиляння дав про осіб, котрі брали участь у його вчиненні правдиві показання та видав місця зберігання засобів, які були використані при вчиненні злочину, то пред'явлення показань цього співучасника необхідно завжди супроводжувати демонстрацією виданого майна);

5) обов'язкове повідомлення слідчим при допиті фактів та деталей вчинення злочину, про які знали лише допитуваний та співучасник групового злочину, який зізнався раніше.

Під час проведення допиту підозрюваного в кримінальних провадженнях розглядуваної категорії можна виділити наступні ситуації:

- підозрюваний налаштований давати правдиві повні показання;
- підозрюваний не буде давати показання;
- підозрюваний буде давати частково правдиві показання;
- підозрюваний буде давати частково повні показання.

Успішна діагностика даних ситуацій починається з аналізу матеріалів кримінального провадження: допитів свідків, які його знають, пояснень підозрюваного, матеріалів оперативно-розшукової діяльності. Слідчому, готуючись до допиту такого підозрюваного, необхідно чітко уявляти, яке місце він займав у механізмі злочинної діяльності, які функції на нього були покладені. Необхідні дані про ситуацію, що складається можна отримати з бесіди між слідчим та запідозреною особою під час розслідування кримі-

нального провадження. В ході такої бесіди слідчий зможе скласти попередній психологічний портрет особи підозрюваного за його позою, мімікою, жестами. У випадку, коли слідчий сам проводить бесіду, то на даному етапі найбільш ймовірним є досягнення психологічного контакту між слідчим та особою, яка підозрюється в скоєнні злочину, цьому сприяє сприятлива обстановка невимушеного та неформального характеру.

Підбір та подача інформації в бесіді повинні варуватися слідчим залежно від психологічного стану підозрюваного. Слід зазначити, що особи, які займаються схилянням до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів з використанням мережі Інтернет, відповідно до проведеного дослідження є безробітними або такими, що навчаються в віковій групі від 18 до 25 років, здебільшого раніше не судимими, часто з інших регіонів, працювати намагаються в великих населених пунктах або містах, займаються схилянням до вживання в основному «молодіжними» (N-метилефедрон, амфетамін тощо), дизайнерськими наркотичними засобами (синтетичні речовини серії JWH) або «спайсами» (курильні суміші). У випадку затримання вони відчувають достатньо серйозний стрес через викриття та очікування майбутнього покарання. Слід зазначити, що діагностика таких ситуацій не закінчується в ході бесіди, ситуація може діаметрально змінитись після консультації з захисником. Деякі з них прямо рекомендують підзахисному не давати жодних показань під час першого допиту. Таким чином, слідчий повинен бути готовий до зміни ситуації допиту та переходу від однієї ситуації до іншої.

Керування та коригування таких ситуацій при допиті підозрюваного потребують низки тактичних прийомів, які можна згрупувати наступним чином:

- встановлення психологічного контакту (вивчення

особи, вплив на позитивні якості, стимулювання до дачі показань);

- кримінальні процесуальні (можливість досудової угоди про співробітництво);

- вплив на мотивацію – «пошук винних на стороні» – приносить свої результати як при встановленні психологічного контакту до початку слідчої (розшукової) дії, так і під час самого допиту, особливо ефективним цей прийом буде у випадку знаходження співників на волі;

- вплив на ціннісно-змістовну складову (продемонструвати прийом контрастів який полягає в описанні слідчим розміру санкції за вчинене кримінальне правопорушення, а потім допитуваному описується «красиве» життя його знайомих, співучасників, які знаходяться на волі в зв'язку з відсутністю проти цих осіб показань, які викривають).

Одним із стратегічних завдань допиту є найбільш повне пізнання обставин схиляння особи до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів із використанням мережі Інтернет.

Як уже зазначалося, для того аби допит підозрюваного пройшов успішно та вдалося отримати якомога більше інформації про подію, що розслідується, необхідно налагодити психологічний контакт із допитуваним. Досягнення зазначеної мети багато у чому залежить від ступеня обізнаності слідчого про особу допитуваного, його здатність імітувати хід думок і правильно прогнозувати поведінку допитуваного, передбачати ймовірний результат слідчої (розшукової) дії. Крім цього, які б антипатії не відчував слідчий по відношенню до особи, що допитується, він завжди повинен бути стриманим, спокійним, коректним, ввічливим і тактовним. Питання задавати грамотно та чітко.

Обстановка, в якій відбувається допит, також відіграє важливу роль у встановленні психологічного контакту. Ре-

комендується допитувати підозрюваного наодинці, а у необхідних випадках, якщо він є громадянином іншої держави, неповнолітнім – у присутності захисника, психолога, законного представника. Крім цього, на час проведення допиту необхідно відключити мобільний телефон і виключити можливість відвідування даного кабінету іншими співробітниками.

Після того як психологічний контакт між слідчим і підозрюваним буде встановлений, тактика допиту буде залежати від того, яку позицію по даному кримінальному провадженню зайняв підозрюваний.

Якщо підозрюваний в процесі допиту буде розуміти, що його свідчення важливі для встановлення істини у кримінальному провадженні, що слідчий не має наміру за будь якої мети інкримінувати йому даний злочин, то даний факт відіграє важливу роль у встановленні взаємовідносин між учасниками допиту.

У той же час, помилкою в тактиці допиту підозрюваного слід визнати прагнення слідчого провести допит так, щоб підозрюваний обов'язково зізнався у скоєному. Можливість подальшого використання його показань залежить від їх правдивості та повноти. При цьому, відмова від надання свідчень підозрюваним не повинна розглядатися як прояв протидії розслідуванню, та є правомірною поведінкою, що передбачена ст. 63 Конституції України та п. 4, 5 ч. 3 ст. 42 КПК України. Крім цього, необхідно також враховувати, що свідчення підозрюваного в силу ст. 87 КПК України можуть бути визнані недопустимими, якщо вони отримані внаслідок істотного порушення прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а саме: отримані внаслідок катування, жорстокого, нелюдсь-

кого або такого, що принижує гідність особи, поведження або погрози застосування такого поведження; порушення права на захист; отримання показань від особи, яка не була повідомлена про своє право відмовитися від давання показань та не відповідати на запитання, або їх отримання з порушенням цього права. У зв'язку із чим, допит цього учасника процесу бажано проводити за участі захисника, або з фіксацією ходу та результатів процесуальної дії технічними засобами, тим паче, якщо особа визнає провину.

Перед тим, як допитувати підозрюваного необхідно:

- допитати особу, яку схилено до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів про обставини скоєння правопорушення;
- допитати в якості свідків осіб, які були очевидцями події, що розслідується;
- ознайомитися з матеріалами кримінального провадження, в яких зафіксовано відомості про місце схиляння до вживання наркотичних засобів, виявлені засоби або сліди правопорушення, дані, що характеризують особу допитуваного;
- забезпечити присутність під час допиту захисника та підготувати необхідні науково-технічні засоби;
- підготувати перелік необхідних питань.

Виконання зазначених дій дозволить:

- а) в подальшому більш ефективно використовувати свідчення підозрюваного, у разі відмови від раніше наданих показань та не визнання провини у суді;
- б) підтвердити факт того, що допитуваний міг правильно сприймати обстановку і давати адекватні відповіді на поставлені йому питання;
- в) спростувати позицію сторони захисту у спробах визнання зібраних доказів неприпустимими або хибними, або критики їх процесуальної форми, прагнення довести, що вони здобуті з порушенням вимог КПК України тощо.

Крім цього, аудіо-відео фіксація допиту дисциплінує особу, що допитується.

У всіх випадках перед початком допиту підозрюваного необхідно обов'язково з'ясувати, чи не знаходиться допитуваний у стані наркотичного або іншого сп'яніння, чи потрібна йому медична допомога або присутність лікаря. Це пов'язано з тим, що свідчення особи після вживання наркотичного засобу, ще протягом доби можуть містити відомості, що не відповідають дійсності (за рахунок несвідомої помилки). Якщо стан такої особи викликає сумніви (передбачається наркотичне сп'яніння або «наркотичний голод»), допит доцільно перенести.

Після цього, необхідно ознайомити підозрюваного з обставинами, що стали підставою для його затримання або застосування запобіжного заходу, роз'яснити йому процесуальні права, обов'язки та порядок провадження слідчої (розшукової) дії.

Якщо підозрюваною особою є неповнолітній, іноземець або особа із фізичними вадами, то до участі у допиті потрібно залучити необхідних спеціалістів (педагога або психолога, перекладача тощо).

Тактику допиту підозрюваного рекомендується будувати таким чином, щоб спонукати останнього посилатися виключно на об'єктивні дані (місця зберігання наркотичних засобів, психотропних речовин, засобів для їх вживання, місця, де відбувалося схилення тощо).

Якщо підозрюваний повідомляє відомості, що відносяться до події злочину, то дана слідча (розшукова) дія протікає **у безконфліктній ситуації**. Завдання слідчого, у цьому випадку зводяться до того, щоб допомогти підозрюваному згадати всі обставини, які стосуються факту, що розслідується. З цією метою можуть бути застосовані наступні тактичні прийоми:

1. Допит з використанням асоціативних зв'язків.
2. Допит на місці.
3. Повторний допит по обмеженому колу обставин.

У безконфліктній ситуації можна використовувати і такі тактичні прийоми як: допит у хронологічній послідовності, пред'явлення допитуваному різних речових доказів, фотознімків, схем, планів та ін.

Використання зазначених прийомів сприятиме встановленню повної картини схиляння особи до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, місця, часу, способу, характеристик речовин та засобів, що були використані в ході схиляння, причин на умов злочину та інших обставин, що входять до предмету доказування у кримінальному провадженні. Повне та детальне висвітлення обставин схиляння до вживання наркотичних засобів є основою для подальшої перевірки свідчень підозрюваного під час проведення інших слідчих (розшукових) дій. При цьому важливо враховувати необхідність перевірки об'єктивності інформації, що повідомив допитуваний та можливої самообмови у скоєнні злочину.

У випадку часткового визнання підозрюваним фактів, що підтверджують його провину у скоєнні злочину, передбаченого ст. 315 КК України, у протоколі допиту обов'язково повинно бути відображено, в чому саме він визнає свою провину, а в чому ні, а також його доводи щодо часткової відмови від висунутої проти нього підозри. При повному визнанні провини підозрюваним слідчий повинен максимально деталізувати показання допитуваного, точно зафіксувати їх у протоколі допиту.

У тих випадках, коли підозрюваний відмовляється від надання свідчень або дає неправдиві покази, складається **конфліктна ситуація допиту**.

Виходячи з того, що схиляння зазвичай відбувається за

відсутності незацікавлених свідків, позиція осіб, які здійснювали схиляння на початковому етапі розслідування практично завжди є конфліктною. За результатами досліджень, проведених науковцями у цій сфері, встановлено, що більше половини осіб, які здійснювали схиляння не визнають своєї провини у вчиненні вказаного злочину, близько чверті – заперечують свою поінформованість про вік особи або те, що під час спілкування мало місце схиляння до вживання наркотичних засобів. Але навіть у тих випадках, коли підозрюваний визнав свою провину у схилянні особи до вживання наркотичних засобів повністю, не слід переоцінювати його показання. Оскільки відповідно до ч.2 ст. 91 КПК України кожен доказ підлягає перевірці та оцінці на предмет встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. Визнання підозрюваним своєї провини може бути покладено в основу обвинувачення лише у випадку підтвердження цього визнання сукупністю інших доказів, зібраних у провадженні. А тому, вкрай необхідно матеріалізувати свідчення, отримані від підозрюваного в інші види доказів та підтвердити їх іншими.

В ході вивчення особи допитуваного слідчий повинен визначити, на які особливості підозрюваного необхідно впливати, які вербальні засоби використати для того, щоб схилити підозрюваного до дачі правдивих свідчень та відмови від можливої протидії розслідуванню. Для цього слідчому бажано заручитися підтримкою захисника, законного представника, для того щоб переконати допитуваного у безглуздості його поведінки.

У конфліктній ситуації допиту метою слідчого є – отримання від підозрюваного правдивих свідчень.

Для цього, під час допиту можуть бути застосовані такі тактичні прийоми. Наприклад, роз'яснення підозрюваному того, до яких шкідливих наслідків для нього можуть приве-

сти надання ним неправдивих свідчень або відмова від дачі показів. У той самий час, правдиві покази є обставинами, що пом'якшують покарання та враховуються судом при його визначенні. А оскільки схиляння осіб до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів можна розглядати в якості однієї з ланок у структурі організованої злочинної діяльності групи осіб, то можна пояснити підозрюваному, що якщо він і далі буде давати неправдиві свідчення, то з'ясувати його справжню роль в даному злочині буде важко, а інші члени групи можуть перекласти свою частину провини на нього.

Дієвим тактичним прийомом може виявитися вплив на позитивні сторони підозрюваного, його симпатію до членів сім'ї та родичів. Потрібно роз'яснити йому про те, що ще нічого не пізно виправити в житті, все ще можна почати спочатку, подумати про те, який біль він заподіє близьким, якщо отримає значний термін покарання.

У випадку, якщо зазначені прийоми не вплинуть на допитуваного, можна використовувати й інші.

Наприклад, під час надання підозрюваним неправдивих свідчень їх можна деталізувати, фіксуючи в подробицях повідомлені допитуваним відомості, а після їх ґрунтовного вивчення виявляти в них протиріччя.

При цьому, чим більше неправдивих відомостей про факт схиляння особи до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів він повідомить, тим легше його буде викрити у брехні.

Надання неправдивих свідчень можна прискікти пред'явленням будь-яких доказів.

У тих випадках, коли підозрюваний заявляє, що не знає, чому його підозрюють у схилянні осіб до вживання наркотичних засобів за допомогою мережі Інтернет і він нічого такого не вчиняв, можна пред'явити протокол допиту осо-

би, яку було схилено до вживання наркотичних засобів та протокол огляду комп'ютерної техніки і фрагментів листування, де зафіксовано пропозиції вжити наркотичні засоби, висловлені ним тощо.

У слідчій практиці застосовуються й інші тактичні прийоми допиту в умовах конфліктної ситуації¹. Однак, який конкретно прийом обрати у ситуації, що виникла, буде залежати як від особливостей самого злочину, що розслідується так і від особи допитуваного.

При цьому, не потрібно забувати головного – необхідності обов'язкової перевірки та підтвердження показів підозрюваного свідченнями особи, що була схилена, інших співучасників злочину, осіб, які можуть охарактеризувати відносини між підозрюваним та особою, що було схилено до вживання наркотичних засобів: яким чином здійснювався вплив на особу, в чому він виявлявся, як характеризується підозрюваний та особа, що була схилена до вживання, чи знав підозрюваний, що особа, яку було схилено до вживання раніше не вживала наркотики, а також проведення одночасних допитів підозрюваного та особи, що було схилено до вживання, очевидців тощо.

Допит підозрюваного, особливо на початковому етапі, повинен бути найбільш об'ємним, стосуватися всіх етапів вчинення злочину, адже повторний допит із аналогічних питань може супроводжуватися відмовою від раніше даних показань.

Під час допиту підозрюваного у схилінні до вживання

¹ Криміналістика : учебник для вузов / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Российская. – М., 1999. – С. 614–616; Расследование преступлений, связанных с незаконным оборотом наркотических средств и психотропных веществ: учеб. пособие / Под ред. Б. П. Смагоринского. – М., 2001. – С. 170–180; Криміналістика : учебник / Под ред. А. Ф. Вольнского, В. П. Лаврова. – М., 2008. – С. 405–410 ; Криміналістика. Полный курс : учебник. 5-е изд. / Под общ. ред. А. Г. Филиппова. М. : Юрайт, 2013. – С. 370–397.

наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, з'ясуванню підлягають:

1) *відомості, що відносяться до особи підозрюваного та характеризують останнього.* Встановленню підлягають:

- паспортні дані, місце проживання та роботи, контактні телефони, умови виховання та проживання, особливості характеру, склад сім'ї, близького оточення, відомості про освіту, стан здоров'я та дані, що можуть вказувати на відставання в психічному розвитку (наявність травм голови, тяжких захворювань, перебування на обліку у нарколога, психіатра); перебування на обліку правоохоронних органів, наявність судимості, вживання наркотичних засобів, психотропних речовин тощо;

- якими спеціальними знаннями в сфері високих технологій та технічних засобів, які використовуються при обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, у тому числі схиляння до їх вживання за допомогою мережі Інтернет, володіє особа;

- чи має підозрюваний власну ЕОМ або інший мобільний пристрій, підключений до мережі Інтернет, як давно, який рівень володіння комп'ютерною технікою, де він в даних час знаходиться;

- чи має він власний веб-сайт, електронну адресу, сторінку в соціальній мережі, чи веде власний блог, є активним користувачем форумів та яких саме та в якості кого (користувач або адміністратор);

- якими сучасними додатками та програмами зв'язку та передачі цифрової інформації користується, як давно, для яких цілей їх використовує, що саме передає, з ким спілкується;

- якщо підозрюваний працює, то де, і ким, чи має ця організація доступ до мережі Інтернет; чи має він змогу на робочому місці у робочий або вільний від роботи час використовувати Інтернет для власних цілей; де в даний час

знаходиться ЕОМ або інший мобільний пристрій за яким він працює на підприємстві; чи мають доступ до даної ЕОМ інші особи, хто вони, коли і на яких умовах вони отримали такий доступ;

2) *відомості щодо обставин, що передували вчиненню злочину.* Необхідно встановити:

- коли, де та за яких обставин у підозрюваного виник намір вчинити цей злочин;

- яким мотивом він керувався; хто або що вплинуло на рішення вчинити злочин;

- чи попередньо готувався підозрюваний до вчинення злочину, якщо так, то в чому полягали такі дії;

- чи використовувались «підставні особи» при реєстрації технічних засобів, за допомогою яких здійснювалося схиляння, якщо так, то яким чином отримані їх анкетні дані. Які кодові слова та паролі використовувалися для зв'язку;

- за яким принципом здійснювався вибір місця для схиляння, способу та часу вчинення злочину;

- за яким принципом та за яким критерієм обирав особу (осіб) для вчинення по відношенню до них схиляння (особа, з якої він давно знайомий, працював, підтримує дружні стосунки, або за якою він стежив та вивчав спосіб життя чи це випадкова особа);

- чому саме обрав мережу Інтернет для вчинення схиляння;

3) *відомості щодо обставин вчинення злочину.* Встановлюється:

- коли, де, в який саме час, із використанням яких засобів, за допомогою яких способів та з якою метою підозрюваний схилив певну особу до вживання наркотичного засобу, психотропної речовини, їх аналогу;

- який наркотичний засіб було використано в якості засобу для схиляння, де саме та у кого він був придбаний (отриманий), на якій підставі або за які кошти; де особа

зберігає наркотичні, психотропні речовини, засоби для їх вживання, одяг в якому перебував під час схиляння;

- як часто він вчиняв подібні дії та по відношенню до кого саме;

- яким чином здійснювався вплив на свідомість особи, по відношенню до яких вчинялося схиляння;

- чи застосовувалося до такої особи фізичне чи психічне насильство, і якщо так, то для чого, в чому воно полягало;

- яка була реакція особи, що підлягала схилянню на протиправні дії підозрюваного;

- чи вжила особа в результаті вчинення відносно неї протиправних дій наркотичний засіб або психотропну речовину, якщо так, то в якому місці, яким способом, за допомогою яких засобів і які були наслідки цього споживання;

- чи знав підозрюваний про вік особи, що схилялася до вживання наркотичних засобів;

- чи передбачав підозрюваний, що у результаті його злочинних дій можуть настати тяжкі наслідки;

- якщо схиляння до вживання наркотичних засобів мало серійний, багатоепізодний характер, вчинено групою осіб, по відношенню до двох чи більше осіб або неповнолітнього необхідно з'ясувати:

а) коли, в який час та де саме були вчинені ці протиправні дії, по відношенню до кого;

б) наявність змови з іншими особами і ким є ці особи; хто їх ініціатор; розподіл ролей між учасниками злочину;

в) які конкретні дії з підготовки, вчинення або приховання злочину, вчинені допитуваним;

г) хто міг спостерігати за вчиненням схиляння;

- яким чином для схиляння використовував можливість мережі Інтернет;

4) відомості щодо обставин приховання вчиненого злочину.

- чи позбувся він ЕОМ або іншого мобільного пристрою, підключених до мережі Інтернет за допомогою яких схиляв осіб до вживання наркотичних засобів;

- чи змінював провайдера надання послуг до мережі Інтернет після вчинення злочину;

- чи реєструвався у соціальних мережах під реальними чи вигаданими даними та чи видаляв створені профілі користувача із соціальних мережах в яких підшукував осіб для схиляння та схиляв останніх до вживання наркотичних засобів;

- чи змінював номери телефонів за допомогою яких активував програмні додатки для обміну повідомленнями в мережі Інтернет за допомогою яких схиляв осіб до вживання наркотичних засобів тощо.

Що характерно, перелік питань, що потребують з'ясування визначається слідчою ситуацією, яка склалася на початковому етапі розслідування, і обставинами, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні.

Під час допиту рекомендується запропонувати допитуваному підкріпити свої слова посиланням на документальне підтвердження, речові докази, конкретних осіб, які допоможуть деталізувати, підтвердити чи спростувати отримані показання.

Слідчий вільний у виборі тактики допиту, однак, ставлячи питання, він повинен слідкувати за тим, щоб їх формулювання не містило відомостей, що підказували б відповідь.

На початковому етапі розслідування у слідчого, як правило, недостатньо доказів, а тому перед ним стоять два основних завдання:

- 1) заповнити існуючі прогалини;
- 2) не дати можливості підозрюваному здогадатися про них.

Для цього, бажано створити перебільшене уявлення про добру поінформованість слідчого про обставини події та наявні беззаперечні докази.

Перебільшене уявлення про обізнаність слідчого може бути створена за рахунок вмілих та старанно продуманих дій та використання комплексу тактичних прийомів:

- поступового пред'явлення наявних доказів зі значним інтервалом часу, що створює у допитуваного перебільшене уявлення про їх кількість;

- використання оперативних відомостей про скоєння правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, відповідно до вимог Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та КПК України;

- встановлення другорядних обставин скоєння схиляння, створюючи уявлення про те, що все інше вже відомо та встановлено;

- демонстрація перед допитуваним своєї поінформованості про розвиток ходу події, використовуючи неповні відомості, що є в розпорядженні слідчого;

- використання свідчень очевидців події, демонструючи факти, що вже доведені слідством;

- використання обмовок та протиріч у свідченнях – для постановки питань та отримання відповідей від допитуваного.

Якщо підозрюваний входив до складу організованої групи, тактика допиту повинна будуватися, насамперед, з урахуванням структури, ступеня організованості та стійкості злочинної групи, її кількісного складу, часу членства у групі, характеру взаємовідносин, розподілу ролей при скоєнні злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів.

Крім цього слідчий повинен враховувати:

- психологічні якості підозрюваного, наявність злочинного досвіду, особливості поведінки по фактах, за які особа притягувалася до кримінальної або адміністративної відповідальності. Доречно також вивчити матеріали, що характеризують особу з місця роботи, навчання, відомості з ме-

дичних документів;

- роль підозрюваного при скоєнні інших злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів поєднаних зі схилянням до їх вживання;

- роль особи у складі злочинної групи, його статус;

- наявність та характеристику доказів скоєння схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та інших злочинів з цими ж засобами.

6.2.2. Допит свідків

Допит свідків є однією із найпоширеніших слідчих (розшукових) дій у розслідуванні злочинів щодо схиляння осіб до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів.

Аналіз кримінальних проваджень досліджуваної категорії злочинів доводить, що встановлення та допит свідків проводиться, якщо існує реальна можливість це зробити, одразу після внесення відомостей про злочин до ЄРДР.

Усіх свідків у провадженнях даної категорії доцільно поділити на такі види:

1) свідки, яким відомі будь-які відомості про намір підозрюваного схилити іншу особу (осіб) до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів із використанням мережі Інтернет;

2) свідки, що були очевидцями схиляння до вживання наркотичних, психотропних речовин, їх аналогів із використанням мережі Інтернет;

3) свідки, що були очевидцями затримання осіб, що здійснювали схиляння до вживання наркотичних, психотропних речовин, їх аналогів;

4) свідки, які володіють інформацією про осіб, яких бу-

ло схилено до вживання наркотичних засобів із використанням мережі Інтернет;

5) свідки, які володіють інформацією про особу підозрюваного.

За загальним правилом, кожен свідок повинен допитуватися окремо, без присутності інших свідків. У тих випадках, коли слідчому необхідно допитати по одному провадженню кількох свідків, він повинен визначити послідовність їх виклику. Як правило, першими допитуються свідки, які можуть повідомити слідчому найбільш важливі обставини по матеріалу провадження. Але в усякому разі необхідно вжити відповідних заходів, щоб вони не могли до проведення їх допиту спілкуватися між собою. Це необхідно для того, щоб виключити вплив одних свідків на інших.

Дуже важливе значення в тактичному плані мають підготовка до допиту і, зокрема, формулювання і послідовність питань, які слідчий має намір задати свідкові. Вони повинні бути чіткими, зрозумілими, коректними, послідовними. Питання що підказують відповідь у процесі допиту не допускаються.

Предмет допиту того чи іншого свідка залежить від того, яку інформацію від нього хоче отримати слідчий.

Плануючи допит свідків, необхідно завжди мати на увазі можливість дачі ними неправдивих (помилкових) свідчень.

У зв'язку з цим, із самого початку спілкування з особою, що з'явилася на допит, першим тактичним завданням для слідчого має стати діагностика інформаційного стану допитуваної особи, визначення її ставлення до інформації, що підлягає встановленню, налагодження психологічного контакту та виявлення ознак протидії у встановленні істини у провадженні.

Кримінальний процесуальний закон (ч. 3 ст. 224 КПК України) зобов'язує слідчого перед початком допиту

встановити особу, роз'яснити їй права та обов'язки свідка (ст. 66 КПК України), порядок проведення допиту, а також попередити свідка про кримінальну відповідальність за відмову давати показання і за давання завідомо неправдивих показань (статті 384, 385 КК України). Відмітка про це робиться у протоколі допиту.

Проте в даному випадку необхідний індивідуальний підхід до кожного свідка. Це залежить від особистості й зайнятої позиції самого свідка. Тому сумлінних свідків досить просто ознайомити з відповідною нормою закону, а недобросовісним, у свою чергу, детально роз'яснити їх обов'язки.

Після цього, з психологічної точки зору правильним буде чітке формулювання завдання допитуваної особи: *розповісти все відоме про обставини, у зв'язку з якими вона викликана на допит.*

Аналіз інформації, отриманої під час вільної розповіді, дозволить перевірити сумлінність свідка, з'ясувати якою інформацією він володіє, як і які факти перекручує, про які замовчує, що може впливати на визначення тактики подальшого допиту. При цьому, свідок може бути допитаний щодо попередніх показань, які не узгоджуються із його показаннями та зобов'язаний відповідати на запитання, спрямовані на з'ясування достовірності його свідчень (ч.3,4 ст. 96 КПК України).

Враховуючи раніше виділені категорії свідків, коротко розглянемо особливості їх допиту.

1. *У свідків, із числа осіб, яким можуть бути відомі будь-які факти щодо намірів підозрюваного схилити іншу особу (осіб) до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів із використанням мережі Інтернет (знайомих, приятелів або близьких підозрюваного) з'ясуванню підлягають такі питання:*

- коли, де і за яких обставин їм стало відомо про намір підозрюваного скоїти схиляння іншої особи до вживання наркотичного засобу, психотропної речовини, їх аналогу із використанням мережі Інтернет. Чи пояснював підозрюва-

ний, чому саме віддає перевагу такому способу;

- від кого конкретно їм стала відома така інформація (із розповіді самого підозрюваного або від інших осіб, кого саме) і наскільки серйозно вона була сприйнята свідком;

- чи було відомо свідку, кого саме підозрюваний мав намір схилити до вживання наркотичного засобу, психотропної речовини, їх аналогу із використанням мережі Інтернет;

- чи висловлював підозрюваний раніше подібні наміри, якщо так, то наскільки серйозно, стосовно кого і чим їх мотивував;

- чи не помічав свідок будь-яких змін у поведінці підозрюваного до або після вчинення ним протиправних дій у мережі Інтернет.

2. Найбільшу складність для розслідування становить ситуація допиту свідків, що були очевидцями факту схилення до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів із використанням мережі Інтернет, коли особа, що здійснювала схилення не встановлена. В цій ситуації необхідно поставити та з'ясувати такі питання:

- у зв'язку із чим, свідок опинився поблизу або безпосередньо на місці вчинення злочину (аудиторія інформатики, Інтернет-клуб, сквер із вільним доступом до мережі Інтернет, інше місце);

- коли саме він помітив підозрілу на його погляд ситуацію (наприклад, нетипову розмову про можливість спробувати вжити наркотичний засіб, умовляння певної особи до цього, висловлювання погроз тощо) або особу, чим він займався в той час, чому саме звернув на неї/нього увагу, чи упізнав він кого-небудь, якщо так, то кого саме;

- з якої відстані він спостерігав за подією, які особливості для сприйняття були в той час (слабке освітлення, стонний шум, наявність значної кількості людей, які голосно спілкувалися, сперечалися тощо; наявність меблів, які розділяли спостерігача);

- чи спілкувалися особи між собою, якщо так, то яким був предмет їх розмови;

- якою була поведінка особи, яку схилили до вживання наркотичних засобів (охоче погоджувався, ухилився від пропозицій, намагався припинити розмову, просив більше йому подібного не писати (говорити), намагався вирватися або вчинити опір);

- чи застосовував підозрюваний насильство по відношенню до особи, яку намагався схилити до вживання наркотичних засобів, якщо так, то в чому виражалися його дії; чи висловлював на адресу особи, що підлягала схиланню будь-які погрози і чим конкретно погрожував, принижував, висказував образливі слова;

- чи допомагав хто-небудь підозрюваному схилити особу до вживання наркотичного засобу, психотропної речовини, якщо так, то в чому полягали його дії;

- як себе поводити особи, дії яких сприймалися (чи бачили вони, що за їх діями спостерігають, чи намагалися приховати предмет розмови, звести почуте від них на жарт, висловлювали претензії присутнім з приводу зауважень тощо);

- хто ще бачив (міг бачити) протиправну подію та особу злочинця (адміністратор, присутні);

- чи знайомі йому особи, про яких йдеться (якщо так, хто це, коли та за яких обставин відбулося знайомство), якщо ці особи йому незнайомі, з'ясовуються ознаки зовнішності цих осіб та можливість подальшого впізнання їх свідком (зокрема злочинця).

Після повідомлення свідком даних про зовнішній вигляд злочинця, його особливі прикмети, проводиться комплекс заходів, спрямованих на встановлення особи злочинця та організацію його розшуку за рисами зовнішності (складання суб'єктивного композиційного портрету, перегляд відеотек або альбомів раніше засуджених осіб, направ-

лення орієнтувань в сусідні райони тощо).

У випадку, якщо злочинець пересувався з місця вчинення ним злочину на транспортному засобі, бажано зафіксувати його марку, колір, номерні знаки. Якщо злочинець користувався послугами «Таксі» у їх водіїв слід з'ясувати такі обставини:

- чи знає він особу, яку підвозив до конкретного місця;
- якщо так, то хто це; якщо ні, то які його прикмети;
- де саме ця особа сіла до нього в машину;
- які речі при собі мала;
- куди просив підвести;
- де саме особа вийшла із автомобіля та куди саме пішла;
- чи зустрічалася особа з ким-небудь у цьому місці;
- якщо пасажирів було декілька, то як вони виглядали;
- які розмови вели під час поїздки;
- якими купюрами розплачувалися;
- якщо таксі заказували по телефону, то на яку адресу з якого номеру.

3. Свідки з числа очевидців затримання особи, що здійснювала схиляння до вживання наркотичних, психотропних речовин, їх аналогів можуть бути допитані за наступними питаннями:

- за яких обставин вони виявилися очевидцями затримання певної особи;
- як дана особа поводити себе під час затримання;
- чи були у даної особи у руках які-небудь речі, предмети, згортки тощо;
- що особа робила безпосередньо перед затриманням;
- в який момент особа була затримана;
- чи намагалася особа позбутися від предметів та інших речей, що знаходилися при ній;
- якщо так, то в чому це проявлялося;
- що завадило особі здійснити заплановані дії;
- якщо ж дана особа все ж викинула якісь предмети або

речі, то куди саме;

- чи помітив це хто-небудь;

- яким чином викинуті предмети або речі опинилися у затриманого?

4. Свідки з числа осіб, які володіють інформацією про особу, що було схилено до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів із використанням мережі Інтернет (однокурсники, товариші по службі такої особи, друзі, знайомі, родичі) в ході допиту можуть повідомити інформацію, що характеризує особистість схиленого, стан його здоров'я, коло інтересів, зв'язків тощо. Розповісти про його захоплення, нові знайомства (у першу чергу віртуальні), зустрічі з новими знайомими, які здалися свідкові підозрілими, про зміну поведінки особи, що було схилено до вживання наркотичних засобів, місця проведення його дозвілля. Крім цього, може бути повідомлена інформація про події, які відбулися в житті особи, про яку допитуються, у тому числі про нових або колишніх знайомих, конфліктні ситуації між ними та охарактеризовані довірчі стосунки між особою, що було схилено до вживання наркотичних речовин із використанням мережі Інтернет та підозрюваним.

5. Під час допиту осіб, які володіють інформацією про особу підозрюваного (його родичів, друзів, знайомих, сусідів, товаришів по службі тощо) необхідно з'ясувати:

- спосіб життя, фізичний стан підозрюваного (чи перебував, або досі перебуває на обліку у психіатра або нарколога, чи переносив коли-небудь черепно-мозкові або інші травми, якщо так, то коли та у зв'язку з чим);

- чи спостерігали вони у поведінці підозрюваного будь-які відхилення, дивацтва, якщо так, то коли, де, за яких обставин і як це відбувалося;

- чи вживав підозрюваний наркотичні або психотропні речовини, які саме, кому крім допитуваного про це було відомо;

- коло знайомих підозрюваного;
- де, з ким і на яких умовах проживав підозрюваний; чи приходили до нього додому сторонні особи, якщо так, то хто, та з якою метою, характерні прикмети цих осіб, періодичність їх появи, рід відносин з підозрюваним тощо;
- наявність у власності підозрюваного персональної комп'ютерної техніки (комп'ютера, ноутбука, планшета, смартфона тощо), які він міг використовувати під час вчинення схилянть осіб до вживання наркотичних засобів із використанням мережі Інтернет;
- рівень володіння комп'ютерною технікою та ІТ-технологіями;
- місце його можливого перебування (у випадку переховування під правоохоронних органів), місце ймовірного знаходження знарядь або засобів скоєння злочину тощо.

У разі необхідності в якості свідків можуть бути допитані й інші особи, залежно від особливостей кожного кримінального провадження про схилянтя осіб до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів. При цьому предмет їх допиту буде залежати від того, яку інформацію з конкретного матеріалу кримінального провадження бажає від них отримати слідчий для повного, всебічного та об'єктивного розслідування.

6.2.3. Допит особи, яку було схилено до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів із використанням мережі Інтернет

Осіб, яких схилили до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії злочинів визнають та допитують в якості свідків. Однак, фактично вони є потерпілими та на них повинні поширюватися права та обов'язки

потерпілої особи. Обґрунтуванням цього факту є те, що у результаті вчинення злочину особі може бути заподіяно морально шкоду, а у випадку вживання наркотичних засобів після схиляння, ще й фізичну або майнову (ст. 55 КПК України). Тому, вважаємо за доцільне розглянути питання допиту даних осіб стосовно до процедури допиту особи в якості потерпілого.

Право давати свідчення є невід'ємним правом потерпілого, яке спрямоване на надання йому можливостей для захисту своїх прав і законних інтересів. При цьому, кримінальний процесуальний закон вказує, що потерпілий не несе відповідальності за відмову давати показання як щодо самого себе, своїх близьких родичів, так і стосовно будь-яких інших обставин кримінального провадження взагалі, оскільки можливість відмовитись від давання показань згідно з п. 6 ч. 1 ст. 56 КПК України є його правом. У той же час, потерпілий несе кримінальну відповідальність за давання завідомо неправдивих показань (ст. 384 КК України).

Реалізація особою, що була схилена до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів права давати свідчення дозволяє встановити фактичні обставини злочину за його участі, спростувати показання підозрюваного чи іншого учасника кримінального провадження, дати власну оцінку вчиненим діям щодо нього тощо. Досить часто показання особи, що була схилена до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів – є єдиним прямим доказом вини підозрюваного. У зв'язку із чим, під час допиту даної особи підлягають з'ясуванню такі обставини:

- коли, де і за яких обставин допитуваний познайомився із підозрюваним і в яких відносинах із ним перебував. Чи бачив візуально свого співрозмовника (в момент спілкування в режимі он-лайн або в реальному житті), що стало при-

водом для знайомства, з чого почалася розмова, що він про себе розказував, яке враження справив;

- коли, де і яким чином допитуваний був схилений до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів. При цьому потрібно детально описати:

а) коли вперше особа зрозуміла, що по відношенню до неї вчиняються спроби схилити її до вживання наркотичного засобу; як реагувала на висловлені пропозиції;

б) обстановку місця, де здійснювалося схиляння, особливо в ситуаціях, коли протиправні дії здійснювалися у не знайомому для потерпілого місці або він був підвезений до цього місця на автомобілі, або у випадку схиляння до вживання наркотичних засобів у мережі Інтернет;

в) засоби, що використовував підозрюваний під час схиляння;

г) які дії були вчинені потерпілим при виявленні ознак схиляння; чи є у нього прямі підтвердження факту вчинення проти нього протиправних дій (скрін-копії екрану в момент спілкування зі злочинцем, діалоги листування, отримані електронні та СМС повідомлення із відповідними пропозиціями тощо) та можливість доступу до них для їх дослідження та належної процесуальної фіксації;

- скільки на момент схиляння до вживання наркотичних засобів або психотропних речовин потерпілому було повних років. У разі неповноліття потерпілого в останнього також з'ясується, чи знав підозрюваний про його неповноліття;

- чи застосовувалося щодо потерпілого і його близьких фізичне або психічне насильство, якщо так, то ким саме, безпосередньо підозрюваним або іншою особою (особами) і в чому це полягало;

- чи звертався потерпілий за фактом застосування щодо нього фізичного або психічного насильства до медичної установи. При позитивній відповіді, слідчому необхідно провести вилучення медичних документів в порядку тимча-

сового доступу до речей і документів з метою подальшого призначення і проведення судово-медичної експертизи;

- при застосуванні психічного насильства важливо встановити його характер, а саме:

а) в чому конкретно виражалася загроза, висловлена на його адресу або адресу близьких йому осіб;

б) чи побоювався потерпілий їх реалізації;

в) чи розповідав він кому-небудь про це і чи звертався з цього приводу до правоохоронних органів;

- в який спосіб підозрюваний намагався схилити особу до вживання наркотичного засобу, які обґрунтування при цьому наводив, які засоби застосовував, чи передавав будь-які речі, документи для ознайомлення, чи демонстрував наркотичні засоби, психотропні речовини, засоби для їх вживання або безпосередньо вживав наркотичний засіб у присутності потерпілого;

- ким конкретно висловлювалися погрози (безпосередньо підозрюваним чи передавалися через інших осіб, чи супроводжувалися ці погрози будь-якими діями з боку підозрюваного або інших осіб);

- чи був присутній хто-небудь при схиланні допитуваного до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, якщо так, то хто саме і як реагував на події;

- чи вжив потерпілий в результаті вчинення відносно нього протиправних дій, передбачених ст. 315 КК України, наркотичні засоби, психотропні речовини, якщо так, то чи відомо йому, що саме він ужив, що при цьому відчував;

- при потраплянні особи, що допитується в медичний заклад у останнього належить з'ясувати, чи пам'ятає він про те, коли і за яких обставин йому стало погано і яким чином він опинився в лікарні;

- при неодноразовому здійсненні вищевказаних злочинних дій відносно неповнолітнього у останнього

з'ясовуються причини, в силу яких обставини його схиляння до вживання наркотичних, психотропних речовин залишалися невідомими для батьків, педагогів, правоохоронних органів;

- чи відомо допитуваній особі що-небудь про аналогічні злочинні дії, що здійснюються підозрюваним у відношенні інших осіб, у тому числі неповнолітніх, тощо.

У випадку, якщо особа підозрюваного не встановлена, слідчому потрібно якомога детальніше описати його зовнішній вигляд, для можливості складання словесного портрету та орієнтувань. Особлива увага повинна звертатися на опис особливих прикмет злочинця, наявність будь-яких порушень мовлення або вад розвитку опорно-рухового апарату тощо.

6.2.4. Одночасний допит двох чи більше раніше допитаних осіб

Особливим різновидом допиту є одночасний допит двох чи більше раніше допитаних осіб, якому притаманні спеціальні завдання, особлива організація і тактика. Проведення даного виду допиту регламентується ч. 9 ст. 224 КПК України.

Одночасний допит двох чи більше раніше допитаних осіб посідає одне з ключових місць серед засобів усунення протидії розслідуванню у формі давання неправдивих показань й суперечностей у показаннях раніше допитаних осіб, що виникли внаслідок надання неправдивої інформації, або помилок у сприйнятті та розумінні подій допитаною особою (потерпілим, свідком, підозрюваним, експертом).

Відповідно, завданнями одночасного допиту у кримінальних провадженнях щодо схиляння осіб до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів варто вважати такі:

- з'ясування причин розбіжностей у показаннях раніше

допитаних осіб та їх усунення;

- викриття одного з допитаних в умисному чи помилковому наданні неправдивих показань;

- посилення тактико-психологічного впливу на несумлінного учасника слідчої (розшукової) дії (у більшості випадків саме підозрюваного) з метою схиляння його до надання правдивих показань;

- зміцнення вольових якостей і позиції сумлінного учасника (учасників) одночасного допиту (особи, що було схилено до вживання наркотичного засобу, свідків протиправної події на якого чиниться тиск з боку представників підозрюваного тощо);

- виявлення та встановлення нових обставин розслідуваної події (обставин схиляння до вживання наркотичних засобів, які замочує підозрюваний або обставин на які слідчим не було акцентовано увагу під час допиту);

- додаткова перевірка й закріплення показань свідків, потерпілих, підозрюваних;

- мінімізація тактичних ризиків, які полягають в унеможливленні неправомірного психологічного впливу на учасника (учасників), зміни показань добросовісних (правдивих) учасників, розголошення таємниці слідства тощо.

Порядок проведення одночасного допиту дає підстави для виділення таких його особливостей:

- 1) метою інших видів допиту є отримання показань від особи про відомі їй обставини події. Мета ж одночасного допиту двох або більше вже допитаних осіб – з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях;

- 2) предмет допиту є значно ширшим за предмет одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб. Якщо предметом допиту є будь-які обставини, що мають значення для кримінального провадження, то предметом одночасного допиту є конкретні обставини (наприклад, спосіб та

засоби схиляння тощо), про які учасники одночасного допиту дали суперечливі показання на попередніх допитах і які стосуються зазвичай лише частини інформації про злочин, отриманої під час допиту від чітко окреслених законом учасників кримінального провадження (свідків, потерпілих, підозрюваних);

3) одночасний допит є слідчою (розшуковою) дією, завжди спрямованою на перевірку вже отриманих доказів, що водночас не виключає можливість отримання нових доказів під час її проведення);

4) організація одночасного допиту значно відрізняється від організації допиту та є більш складною, оскільки активними учасниками цього виду допиту є водночас дві й більше раніше допитані особи;

5) одночасний допит має свою тактичну своєрідність: під час його проведення застосовуються тактичні прийоми психологічного впливу, які найкраще відповідають принципам психологічної конфронтації та притаманні саме одночасному допиту;

6) у психологічному аспекті одночасний допит також відрізняється від інших слідчих (розшукових) дій, адже він є одним із найпотужніших засобів психологічного впливу його учасників (безпосередніх учасників одночасного допиту, їхніх представників, захисників, допоміжних учасників, а саме педагогів, перекладачів та інших) один на одного. Ці взаємні впливи пов'язують слідчого, прокурора й осіб, які беруть участь в одночасному допиті, у єдину систему інформаційної та психологічної взаємодії, при цьому роль слідчого, прокурора полягає в управлінні й контролі за функціонуванням такої системи.

Причини розбіжностей у показаннях раніше допитаних осіб можуть бути такими:

1) сумлінна омана. Сумлінна омана може бути

пов'язана з труднощами сприйняття, переробки, запам'ятовування і відтворення інформації про ту чи іншу обставину схиляння до вживання наркотичного засобу в силу різних причин (брак життєвого досвіду, освіти тощо). У цьому разі головне завдання слідчого, прокурора – ліквідувати таку оману на одночасному допиті, а не поглиблювати її;

2) завідомо неправдиві показання, у тому числі самообмова одного чи декількох учасників одночасного допиту. У цьому разі слідчому, прокурору необхідно насамперед зрозуміти мотиви завідомо неправдивих показань, а вони можуть бути найрізноманітнішими: прагнення уникнути кримінальної відповідальності або пом'якшити її, небажання видавати співучасників, родинні почуття, страх помсти, підкуп, сором, хибне розуміння солідарності, дружби тощо;

3) протиріччя, пов'язані з колишнім злочинним досвідом допитуваного. Слідчому, прокурору в цьому випадку необхідно детально вивчити попередні кримінальні провадження та оперативні матеріали для встановлення причини розбіжностей;

4) неприязні відносини між учасниками одночасного допиту. У цьому разі конфлікт на одночасному допиті є продовженням конфліктної ситуації в житті, а тому до прийняття рішення про проведення одночасного допиту за таких обставин варто підходити дуже обережно, при цьому глибоко вивчати конфлікт і його причини;

5) відмінні рольові позиції учасників одночасного допиту в події схиляння, що є предметом розслідування, а також різний соціальний та інший статус у житті (керівник – підлеглий, багатий – бідний, дорослий – неповнолітній тощо);

6) відмінності в темпераменті або психофізіологічному стані того чи іншого допитуваного.

У спеціальній літературі також вказується на необхідність обережного підходу до проведення одночасного до-

питу (очної ставки) у випадках, коли про це заявляють клопотання учасники (зазвичай, підозрювані, свідки з боку підозрюваного або їхні представники), які, на думку слідчого (прокурора), дали неправдиві показання. Найчастіше такі клопотання заявляють для того, щоб спробувати під час одночасного допиту схилити учасника, який дав правдиві показання, до відмови від своїх показань або їх зміни, що нерідко вдається через незадовільну підготовку до проведення такої слідчої (розшукової) дії, недосвідченість слідчого тощо. Водночас, як відомо, про повну або часткову відмову в задоволенні клопотання має виноситися вмотивована постанова з наведенням підстав, мотивів прийняття такого рішення, їх обґрунтуванням (ч. 5 ст. 110, ч. 2 ст. 220 КПК України). Формальну відмову в задоволенні клопотання, у тому числі про проведення одночасного допиту, може бути оскаржено й скасовано.

6.3. Обшук

Порядок проведення обшуку, в тому числі й у кримінальних провадженнях, пов'язаних зі схилянням осіб до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів, докладно регламентований статтями 223, 234–236 КПК України.

Метою проведення обшуку є – виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшуканих осіб.

Дана слідча (розшукова) дія у провадженнях досліджуваної категорії злочинів може проводитися за місцем пос-

тійного або тимчасового проживання підозрюваного або в інших місцях (наприклад, на дачних ділянках, в підсобних приміщеннях, Інтернет-кафе, за місцем роботи підозрюваного тощо) в тих випадках, коли є підстави вважати, що у зазначених місцях можуть бути виявлені різні предмети, документи, сліди, пов'язані з подією правопорушення, що розслідується.

Проведення обшуку при розслідуванні фактів схиляння осіб до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, вчинених із використанням мережі Інтернет має важливе практичне та тактичне значення. Виявлення під час обшуку предметів та документів, які викривають злочинця у вчиненому злочину, сприятиме тому, що останній:

1) зізнається у вчиненому та надасть вичерпні свідчення про: а) обставини вчинених і підготовлених ним злочинів; б) особливості вчинення протиправних дій; в) місця підшукування схильних до вживання наркотичних засобів осіб; г) особливості впливу на їх свідомість; д) засоби та предмети, застосовані ним в ході вчинення протиправних дій та їх місцезнаходження;

2) прийматиме активну участь у проведенні слідчого експерименту, відтворенні дій та обстановки в якій ним було вчинено злочин;

3) вкаже джерела придбання наркотичних засобів або компонентів для їх виготовлення, засобів для вживання;

4) добровільно надасть дані, необхідні для входу до створених та використаних ним у протиправних цілях сторінок соціальних мереж, акаунтів додатків для обміну повідомленнями, електронної пошти, які він використовував у протиправних цілях;

5) повідомить інформацію про співучасників, замовників тощо.

Для того аби обшук був проведений якомога якісніше, необхідно ретельно підготуватися до його провадження.

Для цього, слід докласти максимум зусиль та зібрати якомога більше доступної інформації про особу, у якої планується проводити зазначену процесуальну дію та місце обшуку. Як правило, ці відомості встановлюються оперативним та процесуальним шляхом.

До початку проведення обшуку, слідчому необхідно отримати наступну інформацію про особу, у якої планується проводити обшук:

- про рід занять, професію, трудові та інші навички, вік, особливості поведінки в житті (на роботі, в сім'ї, на відпочинку тощо), спосіб життя, стан здоров'я, психофізіологічні риси;

- про схильності і захоплення (наприклад, комп'ютерні ігри, програмування, колекціонування, читання книг, захоплення спиртними напоями, наркотичними засобами, азартними іграми тощо.);

- про склад сім'ї, відносини в родині та з сусідами, склад трудового колективу, відносини зі співробітниками та колегами за місцем роботи або навчання, служби, розпорядок дня в сім'ї, режим роботи (навчання, служби) на підприємстві (установі, організації);

- відомості про рідних, близьких, знайомих, взаємини між ними;

- про знайомства і зв'язки (особливо у кримінальній сфері);

- про наявність у минулому судимостей, зокрема за аналогічні або суміжні склади злочинів;

- якщо особа, що підлягає обшуку має знайомства і зв'язки у кримінальному середовищі, то за можливості встановлюється положення обшукуваного в цьому середовищі (наприклад, «кримінальний авторитет», «шістка» тощо).

Крім цього, до проведення обшуку слідчому слід мати у своєму розпорядженні наступні відомості:

- 1) про місце обшуку (якщо це квартира – де вона розташована, в якому будинку, під'їзді, на якому поверсі, куди

виходять вікна, чи є балкони (лоджії), запасний вихід, кількість кімнат у квартирі, порядок їх розташування, перепланування тощо; якщо об'єктом обшуку є ділянка місцевості – встановлюються її розміри, стан, ландшафт тощо);

2) про об'єкти пошуку (їх вигляд, стан, пакування тощо). Специфіка обшуку полягає у тому, щоб слідчий добре розумів, які саме предмети потрібно відшукати та які можуть служити речовими доказами у кримінальному провадженні. До початку обшуку бажано скласти їх перелік та ознайомити з ними оперативних співробітників та фахівців, які будуть приймати участь у слідчій (розшуковій) дії;

3) про можливість швидкого і раптового для обшукуваного проникнення в приміщення (заздалегідь запросити працівника ЖЕК, листоноші або інших осіб, які проживають у квартирі (під'їзді, будинку), де буде проходити обшук, яким довіряє підозрюваний); підібрати потрібних, перевірити готовність необхідних технічних засобів, які будуть використані при проведенні обшуку, запросити необхідних фахівців.

Перед початком обшуку особі, у якої буде проводитися обшук, пред'являється постанова та ухвала про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи та пропонується добровільно видати об'єкти, які підлягають пошуку.

У тих випадках, коли затребувані предмети видані добровільно, але у слідчого виникли сумніви в тому, що об'єкти пошуку видані не в повному обсязі, обшук все одно проводиться.

Якщо в приміщенні на момент початку обшуку знаходяться сторонні особи, необхідно з'ясувати, з якою метою вони знаходяться у даному приміщенні, яке відношення мають до особи, що обшукується.

При наявності припущення, що ці особи ховають при собі об'єкти пошуку і відмовляються їх видати слідчому, необхідно провести особистий обшук цих осіб.

Усі особи, присутні в приміщенні, де планується провести

обшуку, повинні знаходитися в одній кімнаті, і за ними встановлюється спостереження. Після того як виконані всі підготовчі дії, починається сам процес обшуку. При цьому, обшук складається з оглядової, детальної та заключної стадій.

На оглядовій стадії обшуку слідчий з'ясовує характер приміщень, наявність закритих кімнат та сховищ, порядок та особливості їх використання, власників або орендарів, наявність запірних пристроїв, місцезнаходження ключів від цих приміщень; виділяє найбільш ймовірні місця знаходження об'єктів пошуку; намічає послідовність проведення обшуку приміщень, визначає тактичні прийоми, які можуть бути застосовані та їх послідовність.

На детальної стадії обшуку послідовно досліджуються обстановка відповідних приміщень та наявних у них предметів з метою відшукування об'єктів пошуку та слідів злочинів.

При цьому можуть бути застосовані різні тактичні прийоми.

У спеціальній літературі вчені пропонують застосовувати наступні тактичні прийоми при проведенні обшуку:

- послідовне або вибіркоче обстеження;
- одиночний або груповий пошук (спільний або роздільний);
- паралельне або зустрічне обстеження;
- порівняння однорідних об'єктів;
- вимірювання;
- мікрообшук¹.

Доволі часто для приховання об'єктів пошуку злочинець вдається до їх маскуванню або використовує різні тайники у стінах приміщення, підлоговому покритті, відкритій місцевості тощо.

У зв'язку із цим, особливу увагу при детальному обсте-

¹ Див.: Филиппов А. Г. Тактика обыска и выемки : криминалистика. Полный курс. Углубленный курс. 5-е изд. / Под общ. ред. А. Г. Филиппова. М., 2013. – С. 427–428.

женні приміщень слідчому необхідно приділити пошуку місць ймовірного приховування персональної комп'ютерної та іншої мобільної техніки, жорстких дисків та інших носіїв інформації, наркотичних засобів, психотропних речовин, засобів для їх уживання, які були використані підозрюваним у демонстраційних цілях при схилянні інших осіб до вживання наркотичних засобів, особистих речей підозрюваного (в яких він був одягнений у момент схиляння), характерних предметів обстановки, на які вказала особа, яку було схилено до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та інших об'єктів. Окремі з названих предметів мають значні розміри; можуть розбиратися на частини, які легко приховати; мають специфічний запах. З цих причин, їх часто зберігають у недоступних для очей місцях, маскують під будь-які предмети, приховують серед господарських речей та харчових продуктів, у щільно зав'язаних поліетиленових пакетах, мішках, валізах, закопують у землю, ховають у підвали або на горища.

Маскування об'єктів пошуку також має свої особливості, які повинні враховуватися слідчим. Так, передбачаючи можливість свого викриття, злочинець, зазвичай, вживає заходів до приховання місць зберігання інформації, що містить сліди його злочинної діяльності. Маскування може здійснюватись шляхом зміни місця розташування електронного носія всередині системного блоку або приміщення носія за межі системного блоку. Зовнішньо електронний носій може виглядати як предмет, що не має відношення до комп'ютерної техніки (брелок, сувенір, іграшка тощо). Нерідко для зберігання інформації використовуються носії, що належать іншим користувачам, доступ до яких забезпечується за рахунок використання мережевих можливостей. Певного розповсюдження набуло зберігання великих об'ємів комп'ютерних даних у так званих хмарних схови-

цах, розташованих на віддалених мережевих серверах. Ця обставина має обов'язково враховуватись при пошуку криміналістично значимої інформації. Ознаки дистанційного використання носіїв інформації можуть бути виявлені при зверненні до журналів подій, що формуються операційною системою. Можливо, стане за необхідне виконання деяких нехарактерних для звичайного обшуку заходів, таких, наприклад, як визначення конфігурації обчислювальної системи, топології внутрішніх комп'ютерних мереж, використовуваної схеми підключення до глобальних мереж тощо. Необхідно також враховувати, що різними типами карт флеш-пам'яті оснащена більшість сучасних електронних цифрових пристроїв (смартфони, планшети, фотоапарати, електронні книги, відеореєстратори тощо). Злочинці можуть навмисно приховувати значущу інформацію шляхом її запису на флеш-карту, поміщену в пристрій, який дану інформацію може не розпізнавати. Наприклад, фоторамка, що висить на стіні, може мати карту пам'яті, на якій поряд із файлами фотознімків записані інші файли, які не сприймаються даним пристроєм. Текстова інформація може бути зашифрована або приховано розміщена в файлах інших типів з використанням методів стеганографії, для її виявлення потрібно застосувати алгоритми крипто аналізу та стеганоаналізу в лабораторних умовах при проведенні спеціалізованих судових експертиз.

З цих причин до проведення обшуку у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії рекомендується залучати в якості спеціалістів осіб з числа фахівців окремих галузей знань: спеціалістів у галузі криміналістичної техніки, програмістів, інженерів з технічної експлуатації та ремонту ЕОМ та інших фахівців. Вони за допомогою використання спеціальних приладів і засобів, спеціальних знань та навичок сприятимуть встановленню місць організації схо-

ванок, відкриттю замкнених приміщень, опису виявлених об'єктів, визначенню відношення виявлених предметів до події, що розслідується тощо.

Процес проведення обшуку заноситься до протоколу, який є основним засобом фіксації. Додатковими засобами фіксації при проведенні даної слідчої (розшукової) дії можуть бути фотознімки або відеозапис, а також плани, схеми, креслення.

У протоколі зазначається, які об'єкти були видані особою, що обшукувалась добровільно, а які виявлені у ході пошукових дій. При цьому акцентується особлива увага на тому, де конкретно у приміщенні були виявлені об'єкти пошуку з детальним описанням цього місця (наприклад, схованки). Також докладно описуються об'єкти, вилучені у ході пошукових дій.

6.4. Призначення судових експертиз

Використання спеціальних знань у виявленні, розслідуванні та попередженні злочинів є найбільш ефективною формою використання сучасних досягнень природничих та технічних наук у протидії злочинності.

Особливе значення в частині встановлення обставин схиляння осіб до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів належить судовій експертизі, висновки якої є незамінним джерелом доказів у кримінальному провадженні.

Проведеним дослідженням встановлено, що судові експертизи у провадженнях про схиляння осіб до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів у тому числі вчинених із використанням мережі Інтернет,

практично не призначаються. І це в ситуаціях, коли на місці події залишаються сліди наркотичних засобів, сліди пальців рук на засобах, що використовувалися для вживання наркотиків під час схиляння, сліди транспортних засобів, взуття осіб, що здійснювали схиляння, електронно-цифрові сліди в пам'яті персональних комп'ютерів та інших мобільних пристроїв та ін. Ігнорується вимога Пленуму Верховного Суду України № 4 від 26.04.2002 року «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» в частині необхідності обов'язкового призначення судової експертизи для встановлення виду, назви і властивостей наркотичного засобу, психотропної речовини, аналога, їх походження, способу виготовлення чи переробки, а також належності нарковмісних рослин. Ігнорується необхідність встановлення факту вживання наркотичної речовини особою, що була схилена до вживання або особою, що здійснювала схиляння, що значно обмежує об'єм доказів провини особи у вчиненні злочину та не сприяє перевірці або спростуванню отриманих свідчень.

У зв'язку з цим, охарактеризуємо найбільш типові види судових експертиз, що можуть бути призначені у кримінальних провадженнях про схиляння осіб до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, у тому числі, вчинених із використанням мережі Інтернет.

Після того, як у процесі розслідування виникне необхідність проведення будь-якого виду судової експертизи, слідчий, прокурор на підставі ч. 3 ст. 110 КПК України виносить відповідну постанову.

Постанова, якою слідчий, прокурор доручає проведення експертизи, повинна містити: а) підстави для призначення експертизи (з коротким описом обставин кримінального провадження); б) назву експертизи; в) відомості про экс-

партну установу або конкретного експерта, кому доручається її проведення; г) питання, поставлені на вирішення експерта; д) матеріали, необхідні для експертного дослідження.

Питання, які ставляться на вирішення експерта, повинні відповідати наступним вимогам:

1. Вони не повинні виходити за межі компетенції експерта.
2. Питання мають бути конкретними. Двозначність питань не допускається.

Перед постановкою питань, необхідно враховувати рівень науково-технічного прогресу, наявні можливості та засоби для їх вирішення. Для цього слідчий, прокурор перед призначенням експертизи може проконсультуватися у відповідного спеціаліста (експерта) про можливість експертної установи; узгодити питання, які згодом будуть поставлені на вирішення експерта, порядок їх постановки; об'єм необхідних матеріалів та зразків для проведення експертизи, тощо.

Матеріали, які надаються у розпорядження експерта, повинні відповідати принципу допустимості, тобто бути отримані у порядку, передбаченому КПК України, належним чином оформлені (упаковані і опечатані), їх повинно бути в достатній кількості для того, щоб на належному рівні провести експертне дослідження і відповісти на поставлені запитання.

Враховуючи специфічні властивості наркотичних засобів, психотропних речовин (можливість зміни ваги (усихання) та хімічного складу (нестійкості органічних складників – канабіноїдів за умов неналежного зберігання), ці об'єкти повинні направлятися на дослідження в максимально короткі терміни.

У випадку виявлення речовини в слідових кількостях, недоцільно застосовувати для її попереднього дослідження будь-які хімічні тести, адже їх результати не матимуть будь-якого доказового значення. Потрібно вжити заходів застереження у відношенні речовин, які представляють загрозу

життю експерта. Супровідна документація, повинна відноситися до кожного окремого зразка та містити достатню інформацію, на підставі якої можна однозначно його ідентифікувати й визначити, які дослідження необхідні.

При розслідуванні злочинів, пов'язаних зі схилянням осіб до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, можуть бути проведені різні види судових експертиз.

Одним із основних видів експертиз, що повинні призначатися у розслідуванні злочинів досліджуваного виду – є **судова експертиза наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.**

Предметом даної експертизи – є встановлення природи засобів та речовин, відомості про походження яких відсутні, але є всі підстави вважати, що ними можуть бути наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги або прекурсори; джерела їх походження, визначення класифікаційної належності, особливостей виготовлення тощо.

Типовими завданнями даної експертизи є наступні:

1) *класифікаційні*, спрямовані на встановлення належності об'єкту до:

- а) стандартизованого (універсального) класу;
- б) довільного (спеціального) класу;

2) *ідентифікаційні*, пов'язані із ототожненням:

а) цілого об'єкта за розділеними частинами (одиночні фізичні тіла, порошок, ємкості рідини, маси спресованих наркотичних засобів тощо);

б) загального джерела походження різних наркотичних засобів (природних, антропогенних). Як правило, експертне дослідження завершується встановленням загальної родової або групової належності наркотичних засобів, психотропних речовин, що порівнюються;

3) *діагностичні*, спрямовані на:

- а) виявлення слідів наркотичних засобів, психотропних

речовин, прекурсорів на об'єктах-носіях;

б) встановлення стану об'єктів;

в) існування факту і його особливостей;

г) встановлення причинно-наслідкових зв'язків, часу факту.

Серед *основних завдань*, що можуть бути вирішені в рамках даного виду експертного дослідження, є:

- дослідження речовин, природа яких невідома, на предмет встановлення хімічного складу;

- встановлення належності речовини до наркотичного засобу, психотропної речовини, їх аналогу або прекурсору; визначення виду та належності до конкретного роду (групи), способу виготовлення;

- виявлення слідів наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів на різних предметах-носіях;

- виділення наркотичних, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів з харчових продуктів, рідин, сумішей, визначення їх кількості (ваги) у складі суміші або в чистому вигляді та інші.

На дослідження найчастіше надходять такі об'єкти:

- речовини, невідомого походження, рослини та їх частини, які можуть відноситися до наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів або містити їх у своєму складі;

- хімічні речовини, що використовуються у виготовленні, виробництві чи переробці наркотичних засобів і психотропних речовин (прекурсори);

- предмети носії, на поверхні яких ймовірно виявити сліди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші сліди:

а) спеціальний хімічний посуд, господарські та інші предмети, які використовували під час виготовлення та вживання наркотичних засобів, прекурсорів або містять їх сліди на своїй поверхні;

б) одяг та особисті речі підозрюваних осіб (штани, сорочки, захисні маски, рукавички, сумки, барсетки, гаманці, портсигари);

в) засоби пакування, в яких зберігалися або розфасовувалися речовини;

г) засоби, що були використані для вживання наркотичних засобів, психотропних речовин тощо;

- змиви з поверхонь рук підозрюваної особи;

- зрізи нігтів з піднігтьовим вмістом з рук підозрюваного тощо.

На вирішення даної експертизи можуть бути винесені наступні типові питання:

- Чи містять представлені на дослідження об'єкти наркотичні засоби, психотропні речовини, прекурсори? якщо так, то які, яка їх маса?

- Чи є на представлених об'єктах (предметах) сліди (залишки, нашарування) наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів або інших речовин? якщо так, то яких і яка їх маса?

Судово-біологічна експертиза (в частині дослідження нарковмісних рослин) – призначається з метою встановлення: природи та конкретної родової (видової) приналежності об'єктів рослинного походження; обставин, що свідчать про перебування особи на конкретній ділянці місцевості тощо.

Об'єктами даної експертизи є рослини або їх частини (листя, стебла, суцвіття, насіння, пилок), рослинні суміші, лікарські препарати рослинного походження, відомості про об'єкти, що містяться в матеріалах кримінального провадження, які мають відношення до події, що розслідується.

За допомогою судово-біологічної експертизи може бути встановлено:

- належність об'єктів рослинного походження до конкретного біологічного таксона (родини, роду, виду тощо), наявність мікрооб'єктів рослин у будь-якій масі (суміші)

або на предметі-носії;

- належність об'єктів рослинного походження до наркотичних засобів, психотропних речовин.

Крім цього, за частками рослинного походження можна встановити:

- факт присутності особи на місці події;
- факт контактної взаємодії предметів одягу підозрюваного з наркотичним засобом;
- ідентифікувати локальну ділянку місцевості при комплексному дослідженні ґрунтів;
- час, що пройшов з моменту вчинення злочину, пору року тощо.

На вирішення судово-біологічної експертизи виносяться такі питання:

- Чи належить представлена на дослідження рослина (її частки, суміш) до категорії наркотичного засобу або нарковмісних рослин? Якщо так, то до якого виду або яка її таксономічна належність?

- Чи можливо з наданої на дослідження рослини виготовити будь-яку наркотичну речовину, якщо так, то яку саме?

- Якому впливу (хімічному, механічному тощо) піддавався даний рослинний об'єкт?

- Чи наявні на предметі-носії мікрооб'єкти біологічного походження. Якщо так, то яка їх таксономічна належність?

- Чи наявні у кишнях одягу частини нарковмісних рослин. Якщо так, то яких саме?

Із числа криміналістичних досліджень також повинні призначатися трасологічні експертизи (дактилоскопічні, слідів взуття, транспортних засобів), технічні дослідження документів, почеркознавчі, а у зв'язку із необхідністю встановлення конкретних обставин подій можуть призначатися й інші види судово-експертних досліджень.

Завданням **дактилоскопічної експертизи** – є ідентифіка-

ція особи за слідами пальців рук, які залишені на місці події.

До типових об'єктів, що направляються на експертизу належать:

1) предмети або їх частини зі слідами рук, вилучені з місця події або на яких допускається їх наявність. При цьому такі об'єкти, мають надсилатися до експертної установи в найкоротші терміни;

2) копії слідів рук (дактилоскопічні плівки, зліпки об'ємних слідів, масштабні фотознімки сліду), вилучені з місць події;

3) експериментальні зразки відбитків рук (пальців, долонь) підозрюваного та особи, яку було схилено до вживання наркотичного засобу;

4) експериментальні відбитки рук (пальців, долонь) осіб, які випадково могли їх залишити в ході звичайної діяльності;

5) матеріали кримінального провадження, необхідні експерту для дачі висновку (протокол огляду місця події, протокол відібрання зразків для дослідження, протокол допиту підозрюваного та особи, що була схилена до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів.

До кола осіб, які перевіряються, також слід включати і тих, хто не причетний до скоєння злочину, у випадку, якщо вони могли залишити сліди на місці події, наприклад жителі квартири, де було здійснено схиляння. Це допоможе попередити призначення зайвих у провадженні експертиз.

На вирішення експерту можуть бути поставлені питання:

1) *діагностичного характеру:*

- Чи є на представлених предметах сліди папілярних візерунків пальців рук (долонь)?;

- Чи придатні наявні сліди для ідентифікації особи, яка їх залишила?

- Чи належать сліди одній людині або декільком особам? Скільки людей залишили сліди на місці злочину?

- Якою рукою (лівою чи правою) і якими пальцями залишені сліди?

- Яка локалізація слідів на предметі?
- Яка давність залишених слідів?
- У результаті яких дій залишені сліди (торкання, захоплення)?

2) ідентифікаційного характеру:

- Чи не залишені сліди рук (пальців, долонь) особою, що підозрюється у вчиненні злочину або особою, яку було схилено до вживання наркотичних засобів?

У випадку виявлення під час проведення огляду місця події та інших місць або обшуку приміщень, які займав або в яких переховувався підозрюваний у схилянні осіб до вживання наркотичних засобів різних документів (чорнових записів, блокнотів, контрактів, договорів, ліцензій, товарно-транспортних накладних, відомостей, платіжних доручень, лікарняних листів, рецептів тощо) та виникненні сумнівів у їх достовірності чи інших питань, може бути призначена *почеркознавча експертиза та технічна експертиза документів*.

Основним завданням **почеркознавчої експертизи** є ідентифікація виконавця рукописного тексту, в тому числі цифрових записів і підпису. Цією експертизою також вирішуються деякі не ідентифікаційні завдання (встановлення факту виконання рукопису в незвичних умовах або в незвичайному стані виконавця, навмисно зміненим почерком, із імітацією почерку іншої особи, визначення статі виконавця, а також належності його до певної групи за віком).

Почеркознавча експертиза дозволяє вирішити такі питання:

- Чи виконано рукописний текст певною особою?
- Чи виконані рукописні тексти різних документів, або різні частини одного документа однією особою?
- Чи не виконано рукописний текст навмисно зміненим почерком?
- Чи не виконано рукописний текст в незвичних умовах?
- Особою якої статі виконаний рукописний текст?

- До якої групи за віком належить виконавець рукопису?
 - Яка загальна соціально-демографічна характеристика виконавця рукопису: освітній рівень формування писемних навичок, рідна мова, професія?
 - Чи виконано підпис у документі від імені певної особи або їм самим, якщо ні, то чи не виконано його іншою конкретною особою?
- Проведення **технічної експертизи документів** дозволяє отримати відповіді на такі питання:
- Чи вносилися у записи документа зміни? Якщо вносилися, то яким способом (підчистка, дописка, травлення, переклеювання літер та цифр, тощо) і який зміст первісних записів?
 - Чи не дописана літера (слово, цифра, фрагмент тексту) до основного тексту документу?
 - Чи переклеювалася в документі фотокартка?
 - Чи є на обгорілих аркушах який-небудь текст і (або) зображення? Якщо є, то який (яке) саме?
 - Чи не мають надані на дослідження зразки паперу спільної родової (групової) належності?
 - За допомогою яких фарбових матеріалів виготовлений даний документ? Де вони можуть використовуватися?
 - Чи мають фарбові матеріали, за допомогою яких виготовлені надані на дослідження документи, спільну родову (групову) належність?
 - Чи не надрукований текст на даній друкарській машині (іншому друкарському засобі)?
 - На одній чи на різних друкарських машинах надруковані окремі фрагменти тексту документа (декількох документів)?
 - Яким друкарським засобом (тип, марка, модель) виготовлено даний текст?
 - Чи нанесено відбиток печатки (штампа) в наданому документі даною печаткою (штампом)?
 - Однією, чи різними печатками (штампами) нанесено

відбитки на представлених на дослідження документах?

- Чи не виготовлено наданий відбиток на даному розмножувальному апараті (ксероксі та ін.)?

- У якій послідовності виконувались фрагменти даного документа (підпис, печатка тощо)?

- Що було виконано раніше: підпис, чи текст, відтиск печатки чи текст?

Судово-грунтознавча експертиза дозволяє вирішити такі типові завдання:

- виявлення на предметах-носіях часток або нашарувань ґрунтового походження, визначення їх природи, установлення спільної родової (групової) належності з наданими зразками;

- установлення походження ґрунту на предметах-носіях (взутті, предметах одягу підозрюваних) з певної ділянки місцевості (місці організації «закладки», схованки наркотиків, місці вирощування нарковмісних рослин, місця схиляння особи до вживання наркотичних засобів тощо).

Судово-грунтознавча експертиза дозволяє вирішити такі питання:

- Чи є нашарування ґрунту (об'єктів ґрунтово-мінерального походження) на предметі-носії (зазначається, на якому саме)?

- Чи мають порівнювані об'єкти (нашарування на предметі-носії та ґрунт з місця події) спільну родову (групову) належність?

- Чи походять дані нашарування (зазначається, які саме) з певної ділянки місцевості?

- Який механізм утворення нашарувань ґрунту на конкретному предметі?

- Який час утворення нашарувань ґрунту на конкретному предметі?

- Яка характеристика місцевості, з якої походять нашарування ґрунту на об'єктах-носіях?

- Чи містять ґрунтові нашарування домішки, характерні для інших територій?

Судово-медична експертиза – призначається з метою встановлення факту споживання особою наркотичного засобу та констатації наркотичного сп'яніння, визначення виду та кількості речовини, яку було вжито, способу вживання, наявності тілесних ушкоджень та можливості їх отримання в наслідок їх споживання.

На вирішення судово-медичної експертизи можуть бути винесені наступні типові питання:

- Чи наявні у суб'єкта ознаки, які вказують на споживання особою наркотичного засобу або психотропної речовини та якої саме?

- Яким способом наркотичний засіб було введено в організм?

- Яка давність останнього прийому наркотичного засобу?

- Який проміжок часу особа, що обстежується вживає наркотичні, психотропні речовини?

Судово-психіатрична експертиза проводиться для вирішення питань:

- Чи страждав підозрюваний (обвинувачений) під час інкримінованого йому діяння психічними розладами, внаслідок яких він не міг усвідомлювати свої дії або керувати ними?

- До якої категорії хворобливих станів належить даний психічний розлад – хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства, іншого хворобливого стану психіки?

- Чи страждає підозрюваний у даний час психічною хворобою, що позбавляє його можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними; якщо так, то коли почалася ця психічна хвороба?

- Чи потребує підозрюваний застосування до нього примусових заходів медичного характеру, якщо так, то яких саме?

- Чи страждає підозрюваний на хронічний алкоголізм

або наркоманію?

- Чи здатний свідок за своїм психічним станом правильно сприймати факти, що мають доказове значення, і давати показання про них?

Судово-психологічна експертиза проводиться доволі рідко (7% усіх кримінальних проваджень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів), з метою вирішення питань:

1) *Які пов'язані з психічними властивостями і особливостями особи:*

- Якою є загальна психологічна поведінка підекспертної особи (темперамент, характер, нахили, потребомотиваційна сфера)?

- Які психічні особливості особи мають яскраво виражений характер і можуть справляти істотний вплив на її поведінку (запальність, замкненість, крайня необережність тощо)?

- Чи здатний підозрюваний, враховуючи рівень і особливості його розумового розвитку, правильно розуміти значення своїх дій та їх наслідків?

- Чи є у даної особи вікові та індивідуальні особливості, що можуть вплинути на об'єктивність її показань?.

2) *Стосуються впливу на психіку різноманітних умов і пов'язаних з ним станів людини в момент вчинення злочину, що розслідується:*

- Якою є реакція даної особи на перешкоду, що раптово виникає?

- Як відбилися ті чи інші об'єктивні умови на ступені уваги досліджуваного, на швидкості і точності його реакції?

- Яким є можливий вплив тих або інших негативних емоцій (душевних переживань), що виникли у досліджуваної особи до події, на характер її дій?

3) *Пов'язані з особливостями протікання психічних процесів у особи:*

- Чи були викликані протиправні дії підозрюваного

(обвинуваченого) станом сильного душевного хвилювання (фізіологічного афекту)?

- Які психологічні причини обумовили настання цього стану?

- У якій формі протікав афект?

- Чи міг підозрюваний (обвинувачений) у такому стані передбачати наслідки своїх дій?.

У кримінальних провадженнях про схиляння осіб до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, вчинених із використанням мережі Інтернет повинна обов'язково призначатися **комп'ютерно-технічна експертиза**.

Основними її завданнями у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії є пошук, виявлення, фіксація та дослідження криміналістично значимої інформації – відомостей про незаконний обіг наркотичних, психотропних речовин, прекурсорів, поданих на комп'ютерних носіях інформації та в пам'яті інших мобільних пристроїв.

Комп'ютерно-технічна експертиза дозволяє вирішувати такі завдання як:

- пошук явних та відновлення видалених файлів (документів) що містять відомості про незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів на носіях інформації (жорстких дисках, флеш-накопичувачах, мобільних телефонах, персональних комп'ютерах);

- пошук явних та відновлення видалених SMS-повідомлень, MMS-повідомлень, журналів вхідних та вихідних дзвінків з пам'яті мобільних телефонів та SIM-карток;

- пошук наявності встановлених програм для обміну повідомленнями за допомогою мережі Інтернет (історії Інтернет браузерів, видаленої чи явної переписки, дзвінків, обміну мультимедійних зображень чи документів) як на мобільних телефонах так і на персональних комп'ютерах користувачів;

- встановлення відомостей щодо встановленої операційної

системи персональних комп'ютерів, програмного забезпечення, відомостей про користувачів персонального комп'ютера, відомостей щодо налаштувань мережевого оточення тощо;

- встановлення дати, часу та способу створення матеріалів, що містить дані про незаконний обіг наркотичних засобів;
- встановлення способу розповсюдження протиправної інформації.

На вирішення комп'ютерно-технічної експертизи можуть бути поставлені такі питання:

- Чи можливе використання даного технічного засобу для поширення інформації у мережі Інтернет?
- Яке програмне забезпечення на ньому встановлено?
- Чи є у складі встановленого на комп'ютері програмного забезпечення програми для обміну повідомленнями (інформацією) за допомогою мережі Інтернет?
- Яким чином в період часу з ... до ... здійснювався доступ до інформації?
- Через яких провайдерів відбувався обмін інформацією з даного технічного засобу, електронні адреси абонентів, тощо?
- Який зміст виявленої інформації, повідомлень електронної пошти?
- Чи є на поданому на дослідження технічному засобі чи носіїві інформація відомості про незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів; про факти схилення осіб до їх уживання; про особу яку було схилено до вживання наркотичних засобів; про особу злочинця?

Крім розглянутих, у кримінальних провадженнях про схилення осіб до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів можуть бути призначені та проведені такі судово-експертні дослідження, як: експертиза матеріалів і засобів звуко- та відеозапису, портретна експертиза та інші.

Результати експертного дослідження викладаються в письмовому висновку експерта, який є одним із джерел доказів у

кримінальному провадженні. Отримавши висновок експерта, слідчий, прокурор повинні його оцінити. Оцінка висновку експерта може бути проведена за наступними критеріями:

- чи достатньо було надано матеріалів експерту для дачі висновку; чи відповідають ці матеріали меті дослідження; наскільки достовірними є встановлені у кримінальному провадженні відомості, на яких ґрунтується висновок експерта;

- чи усі надані експерту матеріали для проведення експертизи ним досліджені;

- чи є достатньо обґрунтованими висновки експерта по кожному питанню, чи впливають вони із результатів проведеного дослідження, чи немає у них протиріч;

- чи не вийшов експерт за межі своєї компетенції; чи не дає він юридичних оцінок встановленим під час дослідження фактам; чи не торкається експерт вирішення тих питань, які потребують застосування спеціальних знань з іншої галузі знань;

- чи дотримані при проведенні судової експертизи вимоги кримінального процесуального закону;

- чи враховані пояснення та свідчення підозрюваного, особи, що було схилено до вживання наркотичних засобів та інших зацікавлених осіб;

- чи не порушена процесуальна форма висновку експерта;

- чи не суперечать висновки експерта іншим зібраним у кримінальному провадженні доказам.

У тих випадках, коли у слідчого виникли будь-які сумніви з приводу проведення експертизи, він може звернутися до експерта, який проводив дослідження за консультацією або роз'ясненням, допитати експерта по даних обставинах або ж призначити додаткову або повторну експертизу.

6.5. Взаємодія оперативних працівників кримінальної поліції і слідчих під час проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні

Під час досудового розслідування кримінальних правопорушень слідчий надає відповідним оперативним підрозділам, а в разі створення СОГ – конкретним співробітникам оперативного підрозділу, включеним до її складу, письмові доручення про проведення слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій (далі – доручення) відповідно до норм КПК України, як того вимагає Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень затвердженої наказом МВС України від 14.08.2012 № 700.

Види слідчих (розшукових) дій і їх послідовність залежать від конкретних обставин кримінального провадження, внутрішнього переконання слідчого чи прокурора, заявлених стороною захисту клопотань.

Закон визначає чіткий перелік НС(Р)Д, а також регламентує критерії допустимості їх проведення. Відповідно до ч. 3 ст. 246 КПК України рішення про проведення НС(Р)Д приймає слідчий, прокурор, а у випадках, передбачених КПК України, – слідчий суддя за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором. Слідчий зобов'язаний повідомити прокурора про прийняття рішення щодо проведення певних негласних слідчих (розшукових) дій та отримані результати. При цьому прокурор має право заборонити проведення або припинити подальше проведення НС(Р)Д.

Виключно прокурор має право прийняти рішення про проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, як контроль за вчиненням злочину (ч. 4 ст. 246 КПК України).

Що ж до права на безпосереднє проведення негласних слідчих (розшукових) дій, то воно, згідно ч. 6 ст. 246 КПК України, надається слідчому, який здійснює досудове розслідування злочину, або за його дорученням - уповноваженому оперативному підрозділу НП України. Ця ж норма КПК України уповноважує слідчого чи прокурора щодо залучення до НС(Р)Д також інших осіб, якими можуть бути, насамперед, спеціалісти, які традиційно приймають участь у кримінальному провадженні. КПК передбачає можливість залучення до виконання НС(Р)Д негласних співробітників оперативних підрозділів, уведених у організовані групи чи злочинні організації (частини 1, 2 ст. 272 КПК України; ч. 1 ст. 13 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю»), а також осіб, які на конфіденційній основі співпрацюють з органами досудового розслідування (частини 1, 2 ст. 272; ч. 1 ст. 275 КПК України). **Але потрібно враховувати, що з 2015 року, після внесення змін до законодавства, право введення негласних співробітників в організовані злочинні угруповування мають лише спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю Служби безпеки України (ч. 1 ст. 13 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю»).**

КПК України в главі 21 містить вичерпний перелік негласних слідчих (розшукових) дій. Зауважимо, що усі з нижче перерахованих НС(Р)Д можуть застосовуватись під час розслідування схиляння до вживання наркотичних засобів з використанням мережі Інтернет:

1) втручання в приватне спілкування, різновидами якого є аудіо-, відеоконтроль особи, накладення арешту на ко-

респонденцію, огляд і виїмка кореспонденції, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 258, 260–264 КПК України);

2) дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів (ст. 266 КПК України);

3) обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України);

4) встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України);

5) спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України);

6) аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України);

7) контроль за вчиненням злочину, формами якого є контрольована поставка, контрольована та оперативна закупка, спеціальний слідчий експеримент, імітування обстановки злочину (ст. 271 КПК України);

8) виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України);

9) виготовлення, утворення несправжніх (імітаційних) засобів для проведення конкретних негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 273 КПК України);

10) негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України).

Слід зауважити, що специфіка злочину, який досліджується, не дозволяє у повній мірі використовувати можливості розслідування відносно усіх учасників протиправного діяння. Враховуючи те, що, у більшості випадків, особа, яку схиляють до вживання наркотичних засобів є неповнолітньою, то НС(Р)Д будуть стосуватися щодо дорослої особи, яка схиляє до вживання наркотичних засобів. Проте, слід враховувати, що отримання інформації про схиляння до вживання

наркотичних засобів може бути і від неповнолітньої особи, проте з подальшою перевіркою, та відповідною реалізацією.

Важливо усвідомлювати, що обізнаність неповнолітнього у наданні ним інформації правоохоронним органам може поставити під загрозу його життя та здоров'я. Це важливо враховувати оперативним співробітникам, під час проведення заходів, щодо збору оперативно значущої інформації.

Як показує практика, виявлення схиляння до вживання наркотичних засобів відбувається під час здійснення контролю за вчиненням злочину у формі оперативної закупки. При чому, документування схиляння відбувається під час підготовчих до закупки заходів, таких як: аудіо-, відеоконтроль особи, накладення арешту на кореспонденцію, огляд і виїмка кореспонденції, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних систем; обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи; спостереження за особою, річчю або місцем; аудіо-, відеоконтроль місця.

При цьому, якщо під час проведення НС(Р)Д у рамках будь-якого кримінального провадження виникають підстави вважати, що є ознаки схиляння до вживання наркотичних засобів, то слідчий або оперативний працівник, який виконує його доручення повинні детально задокументувати фактичні дані з можливістю подальшого використання у доказуванні вини.

Зокрема, під час оперативної закупки з одночасним аудіо або відеоконтролем можуть обговорюватись подробиці схиляння покупця до вживання наркотичних засобів. Вчасна фіксація таких розмов та їх документування залишають потребу у додаткових заходах економлячи не тільки сили й засоби правоохоронних органів, а й час досудового розслідування.

Рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій приймає на підставах та в порядку, передбачених главою 21 КПК України:

- слідчий суддя за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, про дозвіл на проведення втручання в приватне спілкування (ст. 260–264 КПК України), обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України), установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України), спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України), аудіо-, відеоконтролю місця (ст. 270 КПК України), контролю за вчиненням злочину (у випадках, передбачених ч. 8 ст. 271 КПК України), негласного отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України);

- прокурор або слідчий, за погодженням з прокурором, у виняткових невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, передбаченого розділами I, II, VI, VII (статті 201 та 209), IX, XIII, XIV, XV, XVII Особливої частини КК України (ч. 1 ст. 250 КПК України. При прийнятті рішення про проведення НС(Р)Д у перелічених у ч. 1 ст. 250 КПК України випадках прокурор зобов'язаний невідкладно після початку такої негласної слідчої (розшукової) дії звернутися з клопотанням до слідчого судді про надання дозволу на її проведення.

Якщо слідчий суддя постановить ухвалу про відмову в наданні дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, що розпочата як невідкладна у випадках, передбачених ч. 1 ст. 250 КПК України, то вона повинна бути негайно припинена, а отримана внаслідок такої негласної слідчої (розшукової) дії інформація повинна бути знищена в порядку, передбаченому ст. 255 КПК України;

- прокурор або слідчий щодо зняття інформації з електронних інформаційних систем, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не

пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (ч. 2 ст. 264 КПК України);

- прокурор або слідчий за погодженням з керівником органу досудового розслідування, щодо виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України);

- виключно прокурор щодо контролю за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України);

- керівник органу досудового розслідування, прокурор щодо виготовлення, утворення несправжніх (імітаційних) засобів для проведення конкретних негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 273 КПК України);

- слідчий щодо дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів (ст. 266 КПК України).

Ухвалення процесуальних рішень про проведення НС(Р)Д є результатом оцінки слідчої ситуації, що склалася на певний момент розслідування. Такі слідчі ситуації характеризуються наявністю відомостей про злочин і особу, що його вчинила, які вимагають перевірки, для їх підтвердження або спростування, за умови, якщо іншим способом, ніж шляхом проведення конкретної негласної слідчої (розшукової) дії, це зробити неможливо.

Відповідно до п. 6.2. Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень затвердженої наказом МВС України від 14.08.2012 № 700 не допускається надання слідчим неконкретизованих доручень оперативному підрозділу (співробітнику оперативного підрозділу – члену СОГ) та без встановленого строку їх виконання.

При ухваленні таких рішень обов'язково повинен враховуватися ризик можливості посягання на життя або заподіяння особі (особам), що проводить негласну слідчу (роз-

шукову) дію, бере в ній участь або іншим особам, тілесних ушкоджень, втечі осіб, що скоїли злочин або ж спричинення значної матеріальної шкоди.

Інших наслідків під час проведення НС(Р)Д щодо схиляння до вживання наркотичних засобів не може бути.

За наявності можливості настання таких наслідків у разі проведення негласної слідчої (розшукової) дії слідчий, прокурор або співробітник уповноваженого оперативного підрозділу, якому доручено проведення НС(Р)Д, повинні обрати інший порядок, методи, прийоми, засоби, місце, учасників її проведення або відмовитися від її проведення та обрати такі гласні або негласні слідчі (розшукові) дії, які повністю виключать настання таких наслідків. Ця рекомендація виходить з аналізу нормативних вимог до проведення окремих НС(Р)Д, що містяться в главі 21 КПК України, а також в положеннях ст. 42 і відповідних статей розділів XVII, XVIII КК України.

Слідчий за своїм процесуальним статусом є самостійним у обранні негласної слідчої (розшукової) дії, яку він вважає за необхідне провести за наявності достатніх підстав для її проведення, що наведені у відповідних статтях глави 21 КПК України. Таке рішення у вигляді постанови слідчого, згідно із ч. 1 ст. 250 КПК України, повинно бути письмово узгоджене ним з прокурором, який здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням.

Прокурор же може, за наявності передбачених главою 21 КПК України підстав, самостійно винести постанову про проведення негласної слідчої (розшукової) дії, виконання якої доручити слідчому, органу досудового розслідування, уповноваженому оперативному підрозділу, виходячи із положень п. 4, 5 ст. 36, ст. 41 КПК України.

Але дійсна практика проведення негласних слідчих (розшукових) дій співробітниками уповноважених опера-

тивних підрозділів за дорученням слідчого, прокурора вказує на виправданість обопільного консультування цих суб'єктів з приводу доцільності й можливості здійснення цих дій у конкретних ситуаціях.

Вказана ситуація стала приводом до внесення змін до наказу МВС України від 14.08.2012 № 700 в частині участі оперативних підрозділів у плануванні розслідування¹. Зокрема, в п.5.1. вказано, що діяльність СОГ здійснюється на підставі спільного плану проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, який розробляється з урахуванням наданих обґрунтованих **пропозицій співробітників оперативних підрозділів**, уключених до складу СОГ. У зазначеному плані відображаються версії вчинення кримінального правопорушення, заходи, спрямовані на їх перевірку, у тому числі оперативного характеру, а також зазначаються конкретні виконавці та терміни виконання. Указаний план погоджується керівниками слідчого і оперативного підрозділу та затверджується начальником територіального органу внутрішніх справ. Якщо план проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій виконано повністю, а кримінальне правопорушення залишається нерозкритим, розроблюється план додаткових заходів. Виконання зазначених планів контролюється керівниками слідчого підрозділу та відповідних оперативних підрозділів за напрямками роботи

І це закономірно, адже, не дивлячись на значне обмеження ініціативності оперативних підрозділів, саме вони найбільше володіють достатньою інформацією для прийн-

¹ Зміни до Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень, затверджені наказом МВС України від 23.06.2015 № 748.

яття рішення щодо проведення НС(Р)Д. Адже злочини в сфері незаконного обігу наркотичних засобів, у тому числі і схилення до їх вживання, відносяться до категорії латентних, а тому їх виявлення здійснюється переважним чином оперативними підрозділами за допомогою негласних джерел отримання інформації.

Зокрема, за результатами аналізу матеріалів кримінальних проваджень та справ оперативного обліку, здійсненого під час підготовки посібника в ГУ НП України в Одеській та Миколаївській областях встановлено, що у 100% випадків початкова інформація щодо злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, яка в результаті вилілась у початок кримінальних проваджень за ст. 315 КК України, отримувалась оперативними підрозділами кримінальної поліції за рахунок використання негласних джерел інформації.

Вищевказане дозволило доповнити п. 5.2. Інструкції другим абзацом наступного змісту: **«Співробітники оперативно-го підрозділу, включені до складу СОГ, самостійно надають слідчому обґрунтовані пропозиції щодо необхідності проведення конкретних негласних слідчих (розшукових) дій».**

Кожна постанова слідчого, прокурора про проведення НС(Р)Д у кримінальному провадженні оформлюється згідно з ч. 6 ст. 110 КПК України на офіційному бланку та відповідно до вимог ст. 251 КПК України. У випадках, передбачених ч. 1 ст. 250 КПК України, слідчий, за узгодженням з прокурором, або прокурор у своїй постанові, поряд із відомостями, що наведені у ст. 251 КПК України, повинен розкрити зміст ситуації, що склалася, яка вимагає невідкладного проведення негласної слідчої (розшукової) дії з метою врятування життя людей та запобігання вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, передбаченого розділами I,

II, VI, VII (статті 201 та 209), IX, XIII, XIV, XV, XVII Особливої частини КК України.

У постанові про проведення НС(Р)Д має бути точно вказаний строк її проведення, на що вказує ч. 5 ст. 246, п. 6 ч. 2, п. 5 ч. 4 ст. 248, п. 4 ст. 251 КПК України. Виняток становлять негласні слідчі (розшукові) дії, які проводяться з метою встановлення місцезнаходження особи, що переходується від органів досудового розслідування, слідчого судді або суду, і оголошеної в розшук. Для таких НС(Р)Д в ухвалі слідчого судді (постанові слідчого, прокурора) вказується конкретна дата початку їх проведення, а строк завершення - до встановлення місцезнаходження особи, що переховується від органів досудового розслідування, слідчого судді або суду, і оголошеної в розшук.

Узагалі встановлення і обчислення строків проведення НС(Р)Д, а також їх продовження, здійснюється відповідно до положень глави 7 КПК України, ч. 5 ст. 246 і ст. 249 КПК України.

Слідчий, прокурор, які прийняли процесуальне рішення про проведення негласної слідчої (розшукової) дії, несуть повну відповідальність за її законне та своєчасне проведення. Уповноважені посадові особи оперативних підрозділів органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України, органів Державної митної служби України, які за дорученням слідчого або прокурора проводять НС(Р)Д, також несуть відповідальність за законність та своєчасність її проведення.

Доручення, які даються оперативному підрозділу, повинні бути зареєстрованими в канцелярії територіального органу внутрішніх справ та передаватися в порядку, пе-

редбаченому Інструкцією про організацію діловодства в системі МВС України.

У дорученнях зазначається найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; короткий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення; перелік слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових) дій, які потрібно виконати; інші відомості, які необхідні для виконання цих дій.

Термін виконання доручень слідчих не повинен перевищувати встановленого у них строку. У разі неможливості своєчасного виконання доручення продовження строку його виконання письмово погоджується начальником оперативного підрозділу з начальником слідчого підрозділу.

Фіксація ходу і результатів НС(Р)Д повинна відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, встановленим ст. 103–107, 252, 273 КПК України, а в ході проведення зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж і зняття інформації з електронних інформаційних систем ще і положенням ст. 265 КПК України.

Протоколювання є основною формою фіксації ходу та результатів проведення негласної слідчої (розшукової) дії.

Загальні вимоги до структури та змісту протоколу НС(Р)Д містяться у ч. 3 ст. 104 КПК України, відповідно до яких він повинен складатися з:

1. Вступної частини, яка повинна містити відомості про:
 - місце, час проведення та назву процесуальної дії;
 - особу, яка проводить процесуальну дію (прізвище, ім'я, по батькові, посада);
 - усіх осіб, які присутні під час проведення процесуальної дії (прізвища, імена, по батькові, дати народження, місця проживання);
 - інформацію про те, що особи, які беруть участь у процесуальній дії, заздалегідь повідомлені про застосування техніч-

них засобів фіксації, характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються при проведенні процесуальної дії, умови та порядок їх використання.

У вступній частині протоколу НС(Р)Д додатково повинно бути зазначене відповідне рішення про проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії.

2. Описової частини, яка повинна містити відомості про:

- послідовність дій;
- отримані в результаті процесуальної дії відомості, важливі для цього кримінального провадження, в тому числі виявлені та/або надані речі і документи.

3. Заключної частини, яка повинна містити відомості про:

- вилучені речі і документи та спосіб їх ідентифікації;
- спосіб ознайомлення учасників зі змістом протоколу;
- зауваження і доповнення до письмового протоколу з боку учасників процесуальної дії.

Особливості умов та порядку проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій можуть вимагати:

- забезпечення конфіденційності даних про осіб, які проводили негласну слідчу (розшукову) дію або були залучені до її проведення. Порядок застосування таких заходів забезпечення конфіденційності, щодо названих осіб, визначається відповідними нормативно-правовими актами України;

- складання протоколів за результатами проміжних етапів їх проведення.

Наприклад, коли при проведенні довготривалих НС(Р)Д особи, які їх проводять, отримують фактичні дані, що мають значення для кримінального провадження, зокрема, для прийняття процесуальних рішень щодо проведення інших слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, вони можуть скласти відповідний протокол без завершення цієї НС(Р)Д.

Додатками до протоколу можуть бути:

- 1) спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів;
- 2) письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії;
- 3) стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії;
- 4) фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу.

Додатки до протоколу НС(Р)Д повинні бути належним чином виготовлені, упаковані з метою надійного збереження, а також засвідчені підписами слідчого, прокурора, спеціаліста, інших осіб, які брали участь у виготовленні та/або вилученні таких додатків.

Відповідно до ч. 3 ст. 252 КПК України протоколи НС(Р)Д з додатками до них не пізніше чим через 24 години після їх припинення мають бути передані прокуророві, що здійснює нагляд за дотриманням законів в ході проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, у рамках якого були проведені ці негласні слідчі (розшукові) дії.

Матеріали про виконання доручень слідчих направляються до слідчого підрозділу разом із супровідним листом за підписом начальника територіального органу Національної поліції, який реєструється в його канцелярії.

Контроль за виконанням співробітниками оперативних підрозділів доручень слідчих покладається на начальника територіального органу Національної поліції, який зобов'язаний:

1. Визначати конкретних осіб з числа співробітників оперативних підрозділів, на яких покладати обов'язки з виконання доручень слідчих (за виключенням доручень, які надаються співробітникам оперативного підрозділу, включеним до складу СОГ).

2. Визначати шляхом видання наказу конкретних осіб з числа співробітників оперативних підрозділів, на яких пок-

ладати обов'язки щодо ведення обліку доручень слідчих для їх своєчасного виконання.

3. Щотижня під час оперативних нарад керівництва територіального органу Національної поліції інформувати про стан виконання доручень слідчих.

Начальник слідчого підрозділу особисто розглядає матеріали виконаного доручення слідчого, які надійшли від оперативного підрозділу. У разі його формального виконання повертає матеріали відповідно до вимог діловодства начальнику територіального органу Національної поліції для усунення недоліків та вжиття до винних заходів дисциплінарного впливу в установленому порядку.

Окремо необхідно звернути увагу на положення Наказу Генерального Прокурора України від 19.12.2012 № 4гн «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні». За змістом цей наказ здебільшого спрямований на впорядкування процесуального контролю прокурора за кримінальним провадженням. Але деякі приписи стосуються й уповноважених оперативних підрозділів, які приймають участь у досудовому слідстві та представники яких у даних випадках одержують статус слідчих.

Наказ містить важливі положення, що потребують повної усвідомленості з боку осіб, які здійснюють як слідчі (розшукові), так і негласні слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні.

Як уже зазначалося, механізми проведення НС(Р)Д за новим КПК поставлені в один ряд з проведенням будь яких інших слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні, а тому однаково підпорядковані вимогам загальної та видових криміналістичних методик розслідування злочинів. Останні, як відомо, спрямовані на отримання слідчим, починаючи з моменту початку ним конкретного кримінального провадження, відповідей, принаймні, на такі питання:

1) чи є в події кримінального порушення, що внесена до Єдиного реєстру досудових розслідувань, усі основні ознаки злочину;

2) щодо яких із цих ознак бракує на певний момент досудового слідства фактичних даних, у тому числі стосовно всіх елементів складу злочину та надання йому кримінально-правової кваліфікації;

3) які додаткові докази потрібні для з'ясування всіх обставин, що, згідно зі ст. 91 КПК України, підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, а саме:

а) події злочину (часу, місця, способу та інших обставин його вчинення);

б) винуватості підозрюваного, форми вини, мотиву, мети вчинення злочину;

в) виду й розміру шкоди, завданої злочинцем, а також розміру процесуальних витрат;

г) обставин, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого злочину, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

д) обставин, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання.

Отримання й оцінка вищезазначених відповідей дають змогу слідчому правильно визначитися відносно того, проведенням яких чергових слідчих, зокрема, негласних слідчих (розшукових) дій можна заповнити прогалини й інші недоліки щодо доказової бази в кримінальному провадженні.

При цьому слідчий має виходити із того, що рішення про проведення будь якої слідчої дії, особливо НС(Р)Д не зводиться до формального процесуального акту, тобто лише до процесуального його оформлення, бо прийняття цього рішення являє не тільки правовий, але складний дія-

льнісний процес, у якому мають бути враховані наступні складові елементи:

- об'єктивна потреба в проведенні негласної слідчої (розшукової) дії;
- її мета та завдання;
- об'єкт (об'єкти) проведення НС(Р)Д;
- умови проведення негласної слідчої (розшукової) дії, включаючи її зв'язок з іншими слідчими діями, що вже проведені чи плануються, їх цілями, об'єктами тощо;
- суб'єкт (суб'єкти) проведення НС(Р)Д;
- інші особи, залучені до проведення НС(Р)Д;
- очікувані результати проведення негласної слідчої (розшукової) дії, форми (способи) їх використання в кримінальному провадженні тощо.

Усього вищевказаного можна досягти за декількох умов, але головне, – за умови наявності правових підстав щодо проведення НС(Р)Д, повної обізнаності слідчого відносно їх потенційних можливостей, а також об'єктивної оцінки ним слідчої ситуації на кожний даний момент досудового розслідування.

Тож є підстави віднести до важливішої складової методичного й організаційно-тактичного забезпечення проведення співробітником уповноваженого оперативного підрозділу негласних слідчих (розшукових) дій інформаційну взаємодію слідчого і зазначеного оперативного співробітника, залученого до проведення слідства.

У основу такої взаємодії має бути покладено взаємний обмін між згаданими суб'єктами інформацією про:

- зміст і оцінку слідчої ситуації в кримінальному провадженні в обсязі, що послугувало підставою для прийняття рішення про проведення конкретної негласної слідчої (розшукової) дії;

- зміст і оцінку оперативно-розшукової ситуації, як інформаційної й організаційно-тактичної передумови проведення зазначеної дії;

- хід виконання доручення слідчого щодо проведення негласної слідчої (розшукової) дії співробітником уповноваженого оперативного підрозділу, труднощі, перепони, очікувані та отримані результати, методи, форми і способи документування тощо;

- наміри слідчого щодо спрямованості використання в досудовому слідстві фактичних даних, отриманих шляхом проведення негласної слідчої (розшукової) дії співробітником оперативного підрозділу, тощо.

На жаль в законодавчому порядку питання інформаційної взаємодії, про яку йдеться, не вирішені. Проте частково вони врегульовані Інструкцією «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні», що затверджена наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листопада 2012 року №№ 114/1042/516/936/1687/5.

Цим питанням присвячено 3-й розділ зазначеної Інструкції, у якому, зокрема, нагадується, що слідчий може проводити негласні слідчі (розшукові) дії як самостійно, так і доручати їх проведення уповноваженим оперативним підрозділам. Щодо останнього положення, то в Інструкції наголошується, що слідчий (прокурор) повинен надіслати своє доручення керівнику органу, під юрисдикцією якого знаходиться місце вчинення кримінального правопорушення і у складі якого знаходяться орган розслідування, та/або оперативні підрозділи, уповноважені на проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Залежно від злочину, який розслідується, статусу особи, щодо якої проводиться негласна слідча (розшукова) дія, та інших чинників, слідчий, за погодженням з керівником органу досудового розслідування відповідного рівня, може доручати проведення негласної слідчої (розшукової) дії керівнику іншого правоохоронного органу, у тому числі того, під юрисдикцією якого не знаходиться місце вчинення кримінального правопорушення, з обґрунтуванням такої необхідності.

У випадку, коли матеріали оперативно-розшукової діяльності були використані як приводи та підстави для початку досудового розслідування, доручення на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, як правило, надається оперативному підрозділу, який виявив злочин, але враховуються його повноваження (тобто мається на увазі відповідність видової спрямованості діяльності цих підрозділів виду кримінального правопорушення, що розслідується).

До доручення слідчого (прокурора) додається ухвала слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії чи постанова слідчого, прокурора про проведення негласної слідчої (розшукової) дії. Це доручення складається у двох примірниках на офіційному бланку органу досудового розслідування чи прокуратури відповідного рівня. Воно повинно бути мотивованим, містити інформацію, яка необхідна для його виконання, чітко поставлене завдання, що підлягає вирішенню, строки його виконання, визначати конкретного прокурора, якому слід направляти матеріали в порядку, передбаченому ст. 252 Кримінального процесуального кодексу України¹.

¹ Негласні слідчі (розшукові) дії та особливості їх проведення оперативними підрозділами органів внутрішніх справ [Текст] / [Б. І. Бараненко, О. В. Бочковий, К. А. Гусева та ін.] ; за ред. А. В. Іщенко, Б. І. Бараненка ; МВС України, Луган. держ. ун-т. внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка, 2014. – 416 с.

У інструкції вказується й на те, що в дорученні також може визначатися порядок взаємодії між слідчим, прокурором і уповноваженим оперативним підрозділом, а також терміни складання протоколів про хід і результати проведеної негласної слідчої (розшукової) дії або її проміжного етапу.

Керівник органу, отримавши доручення на проведення НС(Р)Д, відповідно до відомчих нормативно-правових актів визначає виконавця – уповноважений оперативний підрозділ (оперативні підрозділи), а останній вже призначає для цього свого оперативного співробітника.

Акцентовано увагу на те, що негласна слідча (розшукова) дія – зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж доручається лише відповідним підрозділам органів Національної поліції та Служби безпеки України.

Оговорюється, крім того, що прокурор має право заборонити проведення ще не розпочатої негласної слідчої (розшукової) дії, оформивши своє рішення вмотивованою постановою.

До того ж роз'яснюється, що прокурор зобов'язаний припинити подальше проведення негласної слідчої (розшукової) дії, якщо в цьому відпала необхідність, та з інших підстав, викладених ним у постанові, яка негайно надається керівникові органу, що проводить негласну слідчу (розшукову) дію за дорученням слідчого (прокурора), або слідчому, який проводить зазначені дії безпосередньо.

Важливим слід вважати роз'яснення, яке міститься в Інструкції, про те, що уповноважений оперативний підрозділ для виконання доручення слідчого (прокурора) з урахуванням необхідності забезпечення умов для проведення негласних слідчих (розшукових) дій залучає на підставі свого завдання інші оперативні та оперативно-технічні підрозділи. Цим роз'ясненням врегульовується певним чином питання про опосередковану участь у проведенні НС(Р)Д спеціалізованих оперативних підрозділів (оперативно-технічних, оперативної служби), що проводять в інтересах кримінального провадження візуальне спостереження, за-

стосовують оперативно-технічні засоби, але за вторинним завданням уповноваженого оперативного підрозділу, а не за прямим дорученням слідчого (прокурора).

Важливе значення має також припис відносно того, що уповноважені оперативні підрозділи, не маючи за законом права виходити за межі доручень слідчого (прокурора) про проведення НС(Р)Д, у той же час зобов'язані повідомляти їх про виявлення обставин, які мають значення для кримінального провадження або вимагати нових процесуальних рішень слідчого (прокурора).

До того ж, за слушними вимогами Інструкції керівник органу, якому доручено виконання негласної слідчої (розшукової) дії, наділяється повноваженнями негайного обов'язкового повідомлення прокурора та слідчого про неможливість виконання доручення, його затримку з обґрунтуванням причини, а також з повідомленням про вжиття заходів до подолання перешкод у виконанні доручення.

У Інструкції також зазначається, що за результатами виконання доручення оперативний співробітник складає рапорт із викладенням результатів виконаного доручення, залучених при цьому сил і засобів, а також їх результатів. Цей рапорт розглядається начальником уповноваженого оперативного підрозділу, який приймає рішення стосовно можливості направлення протоколу проведення НС(Р)Д та додатків до нього прокурору, або щодо вжиття додаткових заходів до належного виконання доручення. Матеріали, що можуть розшифрувати конфіденційних осіб як джерел отримання інформації, до протоколу не залучаються.

НС(Р)Д і процесуальні механізми їх проведення в ході досудового слідства є абсолютно новим утворенням (інститутом) у кримінальному процесуальному праві, а тому і слідчим, і співробітникам уповноважених оперативних підрозділів під час розслідування схиляння до вживання наркотичних засобів з викорис-

танням мережі Інтернет, окрім засвоєння правової сутності негласних слідчих (розшукових) дій і відповідного процесуального механізму щодо їх реалізації, потрібно чітко уявляти потенційні пізнавальні можливості кожної НС(Р)Д, щоб і прийняття рішень про їх проведення, і власне саме проведення відповідали дійсним потребам розслідування і були результативними. У зв'язку з цим зупинимось детальніше на кожній НС(Р)Д.

Втручання у приватне спілкування.

Втручання у приватне спілкування полягає в отриманні доступу до інформації, що передається та зберігається під час приватного спілкування між особами, без їх відома, шляхом аудіо-, відео-контролю особи (ст. 260 КПК України), арешту (ст. 261 КПК України), огляду і виїмки кореспонденції (ст. 262 КПК України), зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України) та зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України).

Спілкування є приватним, якщо під час нього інформація передається та зберігається за таких фізичних та юридичних умов, при яких учасники спілкування можуть розраховувати на захист інформації від втручання інших осіб.

До фізичних умов, які можуть забезпечувати захист від втручання в спілкування, є обрані особами місце та час його здійснення, форма спілкування (вербальна, конклюдентна, письмова, графічна), форма обміну інформацією (безпосередня або опосередкована (листами, бандеролями, посилками, поштовими контейнерами, переказами, телеграмами, іншими матеріальними носіями передання інформації між особами), технічні засоби проводового та безпроводового зв'язку та засоби писемності, створення графічних зображень, кодування інформації та її збереження тощо.

Тож, можливості заздалегідь передбачуваного здобуття шляхом законного втручання в приватне спілкування пев-

них осіб відомостей, у край необхідних для отримання доказів у кримінальному провадженні, є вихідною пізнавальною передумовою щодо прийняття відповідного процесуального рішення про проведення НС(Р)Д зазначеної групи.

Ідеться, наприклад, про фіксування під час аудіо-, відеоконтролю особи її розмови або інших звуків, рухів, дій, які можуть вказувати на схиляння до вживання наркотичних засобів, конкретні пропозиції, запрошення, обговорення впливу наркотичних засобів на свідомість тощо. Враховуючи те, що серед споживачів наркотичних засобів та їх реалізаторів існує свій лексикон, у додатках до навчального посібника надано словник термінів, які ними використовуються, з метою розуміння слідчим або оперативним працівником змісту повідомлень. Ці ж самі можливості й очікування скриті в накладенні арешту на кореспонденцію, її огляді й виїмці, а також у знятті інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, як то: контролі за телефонними розмовами, негласному одержанні, перетворенні і фіксації різних видів сигналів, які передаються каналами зв'язку мережі Інтернет, інших мереж передачі даних, що контролюються.

Юридичними умовами, що забезпечують приватний характер спілкування, є гарантоване приписами Конституції України та інших нормативно-правових актів право будь-якої особи на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, невтручання у її особисте та сімейне життя та можливість обмеження цих прав лише за рішенням суду (статті 31, 32 Конституції України, п. 7 ч. 1 ст. 7, статті 14, 15, ч. 1, 5 ст. 258, 260, 261, 263, 264 КПК України, ст. 9 Закону України «Про телекомунікації», ст. 6 Закону України «Про поштовий зв'язок»), та укладення угоди між особою та юридичною особою, що надає послуги телекомунікаційного, поштового зв'язку на території України для забезпечення її приватного спілкування.

Підставами, достатніми для втручання у приватне спілкування, є:

- фактичні дані, отримані у передбаченому КПК України порядку, що розмови особи або інші звуки, рухи, дії, пов'язані з її діяльністю або місцем перебування, поштово-телеграфна кореспонденція певної особи іншим особам або інших осіб їй, певна електронна інформаційна система можуть містити відомості про обставини, які мають значення для досудового розслідування, або речі і документи, що мають істотне значення для досудового розслідування;

- можливість отримання відомостей про зміст приватного спілкування тільки шляхом проведення негласних слідчих (розшукових) дій, що включають втручання у приватне спілкування.

Частина 2 ст. 258 КПК України зобов'язує прокурора, слідчого за погодженням з прокурором, при встановленні ними наявності зазначених підстав, звернутися до слідчого судді із клопотанням про дозвіл на втручання у приватне спілкування в порядку, передбаченому статтями 246, 248, 249 КПК України.

Тільки ухвала слідчого судді про дозвіл на втручання у приватне спілкування виступає в якості юридичної підстави його проведення слідчим або за його дорученням уповноваженим оперативним підрозділом.

Частина 5 ст. 258 КПК України забороняє будь-який різновид втручання у приватне спілкування, що вказаний у ч. 4 цієї статті, якщо в ньому, з одного боку, приймають участь захисник або священнослужитель, а з іншого – підозрюваний, обвинувачений, засуджений, виправданий.

Під час проведення конкретних НС(Р)Д, що являють собою втручання в приватне спілкування за допомогою технічних засобів, фіксується значний об'єм інформації, який потребує свого опрацювання та визначення - які саме відо-

ності мають доказове значення, а які ні. Це здійснюється слідчим шляхом дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів, у порядку, передбаченому ст. 266 КПК України, про що складається протокол. На виконання вимог ч. 3 ст. 252 КПК України слідчий протягом двадцяти чотирьох годин передає його прокурору для прийняття ним рішення про використання як доказ інформації, отриманої внаслідок втручання в приватне спілкування, в цілому або певного її фрагменту.

Для забезпечення безпосереднього дослідження судом інформації, отриманої під час втручання в приватне спілкування, оцінки її доказового значення ст. 259 КПК України передбачає обов'язок прокурора зберегти всю інформацію, незалежно від того чи вся зафіксована на технічному носії інформація визначена прокурором для використання як доказ, чи тільки її певний фрагмент. Збереження інформації, отриманої внаслідок втручання у приватне спілкування, забезпечується прокурором з дотриманням вимог ст. 100 КПК України або ним складається доручення слідчому щодо забезпечення збереження цієї інформації в порядку, визначеному ст. 100 КПК України та Кабінетом Міністрів України.

Інформація, отримана шляхом проведення вищезазначених дій, має документуватися в порядку, встановленому законом та відомчими нормативними актами органів, які мають право ведення оперативно-розшукової діяльності. Після закінчення НС(Р)Д за їх результатами складається протокол, який разом з відповідними додатками підлягає використанню в процесуальному доказуванні.

Додатками до протоколу є, як правило, предмети і документи, або певні носії інформації. З метою забезпечення представлення стороною обвинувачення до суду у якості доказів додатків до протоколу про проведення зазначеної групи негласних слідчих дій, прокурор повинен застосува-

ти заходи щодо їх збереження (ст. 259 КПК України). Ці додатки повинні зберігатися у прокурора, або у випадках, якщо це неможливо, у органі, що здійснював забезпечення безпосереднього виконання НС(Р)Д. Зокрема, в уповноваженому оперативному підрозділі можуть за рішенням прокурора зберігатися первинні носії та технічні засоби фіксації інформації*.

Аудіо-, відеоконтроль особи.

Аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України), як різновид втручання у приватне спілкування, полягає в отриманні без відома конкретної особи аудіо- або аудіо- та відеозапису її розмов або інших звуків, рухів, дій, пов'язаних з її діяльністю або місцем перебування тощо, що може містити відомості, які мають значення для досудового розслідування.

Відмінність аудіо-, відеоконтролю особи від спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України) та аудіо-, відеоконтролю місця (ст. 270 КПК України) полягає у використанні аудіо-, відеозаписуючих пристроїв, установлених в середині публічно недоступних місць для фіксації поведінки особи. Проведенню аудіо-, відеоконтролю особи в середині публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи завжди передують таємне проникнення до них з метою встановлення в цих місцях, житлі, іншому во-

* Предмети, речі, документи, отримані за результатами проведення негласних слідчих (розшукових) дій, які можуть виступати речовими доказами підготовки або вчинення злочину, зберігаються у порядку, визначеному спільним наказом Генеральної прокуратури України, Державної податкової адміністрації України, Верховним судом України, Міністерством внутрішніх справ України, Служба безпеки України, Державної судової адміністрації України від 27 серпня 2010 року № 51/401/649/471/23/125 «Про затвердження та введення в дію Інструкції про порядок вилучення, обліку, зберігання та передачі речових доказів у кримінальних справах, цінностей та іншого майна органами дізнання, досудового слідства і суду».

лодінні технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи (п. 5 ч. 1 ст. 267 КПК України).

Порядок та тактика проведення аудіо-, відеоконтролю особи зумовлюють необхідність, після отримання ухвали слідчого судді про дозвіл на здійснення цієї негласної слідчої (розшукової) дії, обов'язкового залучення слідчим до її проведення на підставі письмового доручення в порядку п. 2 ч. 2 ст. 40, ст. 41, ч. 6 ст. 246 КПК України уповноваженого оперативного підрозділу правоохоронного органу. Посадова особа підрозділу, якому було доручено аудіо-, відео-контроль особи, звертається з метою його проведення до оперативно-технічних підрозділів, що мають право на проведення ОРД, для застосування при цьому спеціальних технічних засобів. Після завершення даної негласної слідчої (розшукової) дії вказана посадова особа за результатами її проведення негайно повідомляє про це слідчого, а також складає відповідний протокол, який з матеріальними носіями зафіксованої інформації у встановленому законом порядку передає прокурору для використання в доказуванні по кримінальному провадженню.

Накладення арешту на кореспонденцію.

Проведення цієї НС(Р)Д (ст. 261 КПК України) не потребує залучення уповноваженого оперативного підрозділу, оскільки передбачає затримання безпосередньо установою зв'язку поштово-телеграфних відправлень чи надходжень особи (листів усіх видів, бандеролей, посилок, поштових контейнерів, переказів, телеграм, інших матеріальних носіїв передання інформації) без її відома на підставі клопотання слідчого, прокурора та відповідної ухвали слідчого судді.

Фактичними підставами для порушення слідчим клопотання про надання дозволу на накладення арешту на кореспонденцію є отримані під час кримінального прова-

дження відомості, що поштово-телеграфні надходження чи відправлення певної особи може містити відомості про обставини, які мають значення для досудового розслідування, або речі і документи, що є джерелами відомостей, які мають істотне значення для розслідування.

Так, схиляння до вживання може міститись у змісті поштових повідомлень або разом з наркотичними речовинами, що пересилаються у поштових відправленнях.

У клопотанні слідчого, узгодженому з прокурором, або прокурора до слідчого судді про дозвіл на накладення арешту на кореспонденцію зазначаються не тільки відомості, перелічені у ч. 2 ст. 248 КПК України, але також види поштово-телеграфної кореспонденції, що підлягають затриманню та установа зв'язку, на керівника якої покладається обов'язок здійснювати відповідний контроль і протягом доби повідомляти про це слідчого.

Надання слідчим суддею дозволу на накладення арешту на кореспонденцію дає слідчому право провести інші негласні слідчі (розшукові) дії – огляд і виїмку цієї кореспонденції (ст. 262 КПК України).

Факт накладення арешту на конкретне поштово-телеграфне відправлення отримує свою фіксацію у протоколі затримання кореспонденції, який складається слідчим в установі зв'язку за участю представника цієї установи, відповідно до вимог статей 104–107, 252, ч. 1 та 4 ст. 262 КПК України, з обов'язковим описанням всієї затриманої кореспонденції та способу забезпечення її збереження.

При закінченні строку, визначеного в ухвалі слідчого судді, накладений на кореспонденцію арешт вважається скасованим і затримана в установі зв'язку кореспонденція, яка не була вилучена слідчим, підлягає негайному відправленню адресату.

Огляд і виїмка кореспонденції.

Огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК України) проводиться слідчим на підставі ухвали слідчого судді про накладення арешту, огляд та виїмку кореспонденції конкретної особи та отриманих від керівника установи зв'язку відомостей про її надходження та затримання. Слідчий, прибувши до установи зв'язку, вирішує питання про відкриття і оглядає затриману кореспонденцію.

Рішення про проведення огляду конкретної затриманої кореспонденції приймається слідчим та не потребує винесення ним відповідної постанови. Обов'язковим учасником такого огляду є представник установи зв'язку, у необхідних випадках – спеціаліст (наприклад, для забезпечення безпеки учасників огляду при розкритті і безпосередньому огляді конвертів, бандеролей, посилок, що можуть містити сильнодіючі отруйні, вибухові речовини, пристрої тощо, для з'ясування змісту тексту листа, надісланого із-за кордону, надання допомоги слідчому у знятті копій чи отримання зразків об'єктів, що пересилаються, нанесенні на виявлені речі і документи спеціальних позначок, обладнання їх технічними засобами контролю тощо). Огляду в присутності зазначених осіб підлягає вся затримана в установі зв'язку кореспонденція особи.

Огляд затриманої кореспонденції проводиться в установі зв'язку за загальними правилами проведення огляду. У разі не виявлення за результатами проведення даної НС(Р)Д речей чи документів, які мають значення для досудового розслідування, слідчий повинен забезпечити їх таке упакування, що не викликає в особи підозр відносно проведення негласних слідчих (розшукових) дій з її кореспонденцією, щоб не завдати шкоди досудовому розслідуванню.

Тому, якщо слідчий приймає рішення про відкриття затриманої кореспонденції, ця дія повинна завжди прово-

дитися із застосуванням способів та засобів, що забезпечують упакування кореспонденції та розташування її вмісту у відповідності до оригінального. Якщо забезпечити первинне упакування оглянутої кореспонденції є неможливим, а її відправлення адресату завдасть шкоду кримінальному провадженню, вона може бути вилученою та збереженою до прийняття рішення прокурором про її повернення адресату в порядку та на підставах передбачених ст. 255 КПК України.

Під час огляду слідчий може прийняти рішення про:

- зняття копій чи отримання зразків кореспонденції, без вилучення її вмісту, зберігаючи конфіденційність накладення арешту на кореспонденцію та її огляду;

- нанесення на виявлені речі і документи спеціальних позначок, обладнання їх технічними засобами контролю з метою забезпечення проведення інших негласних слідчих (розшукових) дій;

- заміну речей і речовин, що становлять загрозу для оточуючих чи заборонені у вільному обігу, на їх безпечні аналоги тощо.

Факт проведення перелічених дій обов'язково описується в протоколі огляду затриманої кореспонденції.

При виявленні в кореспонденції речей (у тому числі речовин), документів, що мають значення для досудового розслідування, слідчий у межах, визначених ухвалою слідчого судді, здійснює виїмку відповідної кореспонденції або обмежується зняттям копій чи отриманням зразків з відповідних відправлень.

Зокрема, практично завжди факт схиляння до вживання наркотичних засобів супроводжується передачею або продажем схиленій особі наркотичних засобів. Саме тому, після виявлення у кореспонденції повідомлень, що за змістом можуть вказувати на схиляння до вживання наркотич-

них засобів є доцільність продовжити розслідування та спланувати проведення наступних НС(Р)Д, з метою подальшої документації виявленого факту.

Підставами для проведення виїмки, затриманої в установі зв'язку кореспонденції, є:

- наявність в ухвалі слідчого судді про накладення арешту на кореспонденцію дозволу на проведення її виїмки при встановленні в ній відомостей або речей і документів, що мають істотне значення для досудового розслідування;

- фактичне встановлення слідчим за результатами проведення огляду затриманої кореспонденції, що конкретне поштово-телеграфне відправлення містить зазначені вище відомості, речі, документи, і що зняття з них копій або їх фотографування, проведення відеозапису вмісту чи отримання лише зразків з цих відправлень не зможе забезпечити встановлення фактичних даних, які мають значення для досудового розслідування.

Виїмка кореспонденції проводиться слідчим за участю представника установи зв'язку, в якій була затримана ця кореспонденція, про що складається протокол.

У разі встановлення за результатами огляду затриманої кореспонденції відсутності у ній речей чи документів, що мають значення для досудового розслідування, слідчий дає вказівку представнику установи зв'язку, який брав участь у проведенні огляду, про вручення цієї кореспонденції адресату, про що вказується в протоколі огляду затриманої кореспонденції.

Протоколи затримання кореспонденції, її огляду та виїмки складаються слідчим за результатами проведення кожної із цих дій згідно з вимогами статей 104–107, 252, ч. 1 та 4 ст. 262 КПК України. У протоколах обов'язково зазначається, які саме відправлення були затримані, оглянуті, їх зовнішній вигляд, внутрішній вміст, що з них вилучено і що має бути доставлено адресату або тимчасово затримано,

з яких відправлень знято копії чи отримано зразки, а також про проведення інших дій, передбачених ч. 2 ст. 262 КПК України.

Протоколи затримання кореспонденції, її огляду та виїмки не пізніше ніж через двадцять чотири години з моменту припинення цих НС(Р)Д передаються прокурору (ч. 3 ст. 252 КПК України) для його ознайомлення з результатами їх проведення, вжиття ним заходів щодо збереження вилученої кореспонденції, які він планує використовувати у кримінальному провадженні (ч. 4 ст. 252 КПК України).

Частина 5 ст. 262 КПК України встановлює обов'язок керівників та співробітників установ зв'язку, які приймають участь у проведенні конкретних негласних слідчих (розшукових) дій, сприяти їх проведенню та не розголошувати факт їх проведення чи отриману інформацію, про що їх попереджає слідчий на початку проведення, передбачених статтями 261, 262 КПК України, НС(Р)Д.

Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж.

Ця НС(Р)Д (ст. 263 КПК України) є різновидом втручання у приватне спілкування, під час якого за допомогою спеціальних технічних засобів уповноваженими оперативними підрозділами органів внутрішніх справ та органів безпеки за дорученням слідчого та на підставі ухвали слідчого судді проводиться спостереження, відбір, фіксація змісту інформації, яка передається особою, а також одержання, перетворення і фіксація різних видів сигналів, що передаються каналами зв'язку, без відома осіб, які використовують засоби телекомунікації, для встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Важливе значення для розкриття особливостей втручання у приватне спілкування під час проведення даної

НС(Р)Д має розуміння слідчим та співробітником уповноваженого оперативного підрозділу специфічних ключових понять стосовно сфер телекомунікацій, з якими пов'язане її проведення. Ось чому до проведення негласної слідчої (розшукової) дії, що розглядається, залучаються відповідні фахівці оперативно-технічних підрозділів вищезгаданих органів.

У статті 1 Закону України «Про телекомунікації» визначено:

- *транспортна телекомунікаційна мережа* – це мережа, що забезпечує передавання знаків, сигналів, письмового тексту, зображень та звуків або повідомлень будь-якого роду між підключеними до неї телекомунікаційними мережами доступу;

- *телекомунікаційною мережею доступу* – є частина телекомунікаційної мережі між пунктом закінчення телекомунікаційної мережі та найближчим вузлом (центром) комунікації виключно;

- *пунктом закінчення телекомунікаційної мережі* – є місце стику (з'єднання) мережі телекомунікацій та кінцевого обладнання;

- *кінцеве обладнання* – це обладнання, призначене для з'єднання з пунктом закінчення телекомунікаційної мережі з метою забезпечення доступу до телекомунікаційних послуг (телефон, мобільний телефон, модем тощо).

Транспортна телекомунікаційна мережа – це основна частина інфраструктури любого оператора телекомунікації, будь-то оператор традиційної телефонії, сотовий оператор, провайдер безпроводового або проводового доступу до Інтернету.

Для проведення зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж слідчий під час досудового розслідування шляхом проведення тимчасового доступу до документів оператора телекомунікацій, у порядку, передбаченому главою 15 КПК України, має встановити ідентифікаційні ознаки, які дозволяють унікально ідентифікувати:

- абонента спостереження (споживача телекомунікаційних послуг), тобто його абонентський номер (сукупність цифрових знаків для позначення (ідентифікації) кінцевого обладнання абонента в телекомунікаційній мережі;

- транспортну телекомунікаційну мережу, тобто який оператор телекомунікацій має право на технічне обслуговування та експлуатацію телекомунікаційної мережі, якій належить номер абонента спостереження;

- кінцеве обладнання – його ідентифікатор для розпізнання в телекомунікаційній мережі, який надав цьому кінцевому обладнанню виробник (наприклад, код IMEI мобільного телефону, USB-модему) або адресу точки підключення кінцевого обладнання для публічних фіксованих проводових мереж телекомунікацій.

Підставами для проведення зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж є відомості, що особа, користуючись засобами телекомунікації, передає та отримує інформацію, яка має значення для досудового розслідування.

У клопотанні слідчого, узгодженому з прокурором, про дозвіл на зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж поряд із зазначенням відомостей, що перелічені у ч. 2 ст. 248 КПК України, додатково повинні бути вказані ідентифікаційні ознаки, які дозволять унікально ідентифікувати абонента спостереження, транспортну телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання, на якому може здійснюватися втручання у приватне спілкування.

Отримавши ухвалу слідчого судді про дозвіл на зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, слідчий письмово, в порядку п. 2 ч. 2 ст. 40, ст. 41, ч. 6 ст. 246, ч. 4 ст. 263 КПК України, доручає проведення цієї НС(Р)Д уповноваженому оперативному підрозділу.

Відповідно до положень ч. 4 ст. 39 Закону України «Про телекомунікації» та ч. 4 ст. 263 КПК України керівники та

співробітники операторів телекомунікаційного зв'язку зобов'язані сприяти виконанню дій зі зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, вживати необхідних заходів щодо нерозголошення факту проведення таких дій, організаційних і тактичних прийомів їх проведення та отриманої інформації, зберігати її в незмінному вигляді. Оператори телекомунікацій також зобов'язані забезпечувати захист технічних засобів проведення зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж від несанкціонованого доступу.

Зняття інформації з електронних інформаційних систем.

Вказана НС(Р)Д (ст. 264 КПК України) полягає у здійсненні на підставі ухвали слідчого судді пошуку, виявлення і фіксації відомостей, що містяться в електронній інформаційній системі або її частинах, доступ до яких обмежений власником, володільцем або утримувачем системи розміщення її у публічно недоступному місці, житлі чи іншому володінні особи або логічним захистом доступу, а також отримання таких відомостей без відома її власника, володільця або утримувача.

Під електронною інформаційною системою в контексті зазначеної статті КПК розуміється сукупність електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), периферійного обладнання та програмного забезпечення, призначених для автоматизації прийому, зберігання, обробки, пошуку і видачі інформації споживачам.

За своєю архітектурою електронні інформаційні системи можуть бути як локальними, в яких всі їх компоненти (база даних, система управління базою даних, клієнтське програмне забезпечення) знаходяться на одному комп'ютері, так і розподіленими, в яких компоненти розподілені по декількох комп'ютерах.

Розподілені електронні інформаційні системи, у свою чергу, розділяють на *файл-серверні інформаційні системи* (у них база даних знаходиться на файловому сервері, а система управління базою даних та клієнтське програмне забезпечення знаходяться на робочих станціях) та *клієнт-серверні інформаційні системи* (у них база даних та система управління базою даних знаходяться на сервері, а на робочих станціях знаходиться клієнтське програмне забезпечення).

Як локальні так і розподілені електронні інформаційні системи можуть бути відкритими для громадян так і закритими, тобто доступ до яких обмежений їх власником, володільцем або утримувачем шляхом розміщення файлових серверів та робочих станцій інформаційної системи у публічно недоступних місцях, житлі чи іншому володінні особи та встановленням систем логічного захисту доступу до електронної інформаційної системи з робочих станцій локальної мережі підприємства, установи, організації тощо, або з робочих станцій зв'язаних з файловим сервером через мережу Інтернет.

Зняття інформації з електронних інформаційних систем або їх частин можливе без дозволу слідчого судді, якщо доступ до них не обмежується їх власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту.

Слід зауважити, що у випадках, коли під час досудового розслідування встановлюється, що файловий сервер електронної інформаційної системи встановлений у публічно недоступному місці, житлі або іншому володінні особи, але доступ до баз даних, розміщених на ньому, не захищений системами логічного захисту доступу і можливий з робочих станцій, розташованих поза межами місць розміщення файлових серверів електронної інформаційної системи, зняття інформації з електронних інформаційних систем або її частин та-

кож можливе без дозволу слідчого судді. У цій ситуації складається тільки протокол зняття інформації з електронних інформаційних систем з відповідними додатками до нього з дотриманням вимог статей 104–107, 252 та 265 КПК України.

Підставами для проведення зняття інформації з електронних інформаційних систем є відомості, що в електронній інформаційній системі або її частині є в наявності інформація, яка має значення для досудового розслідування.

У клопотанні слідчого, узгодженому з прокурором, про дозвіл на зняття інформації з електронних інформаційних систем, поряд із зазначенням відомостей, перелічених у ч. 2 ст. 248 КПК України, додатково повинні бути вказані ідентифікаційні ознаки електронної інформаційної системи (найменування електронної інформаційної системи, фізична адреса розташування її файлових серверів та робочих станцій або електронна адреса в мережі Інтернет, її власник, володілець або утримувач) та спосіб, яким обмежений доступ до неї.

Отримавши ухвалу слідчого судді про дозвіл на зняття інформації з електронної інформаційної системи, слідчий письмово, у порядку п. 2 ч. 2 ст. 40, ст. 41, ч. 6 ст. 246 КПК України доручає проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії уповноваженому оперативному підрозділу.

Кримінальний процесуальний кодекс у ст. 265 передбачає різні способи фіксації та збереження інформації, отриманої з телекомунікаційних мереж за допомогою технічних засобів, та в результаті зняття відомостей з електронних інформаційних систем, а саме:

- зміст інформації, що передається особами через транспортні телекомунікаційні мережі, з яких здійснюється зняття інформації, згідно з ч.1 названої статті КК зазначається в протоколі про проведення цієї НС(Р)Д. При виявленні в інформації відомостей, що мають значення для конкретно-досудового розслідування, в протоколі відтворюється від-

повідна частина такої інформації, після чого прокурор вживає заходів для збереження знятої інформації;

- зміст інформації, одержаної внаслідок здійснення зняття відомостей з електронних інформаційних систем або їх частин, фіксується на відповідному носіїв особною, яка здійснювала це зняття. Вона ж зобов'язана забезпечити обробку, збереження або передання інформації.

При знятті інформації з транспортних телекомунікаційних мереж та з електронних інформаційних систем, так само, як і при проведенні інших НС(Р)Д (відеоконтролю особи, аудіо,- відеоконтролю місця тощо), як правило, застосовуються технічні засоби отримання й фіксації інформації (формуються носії інформації, що фіксують звукозапис, відеозапис, перебіг подій, розмов, звуків тощо або містять електронні копії друкованих документів чи повідомлень, що передавались засобами зв'язку). Її відтворення й оцінка по суті потребують відповідних спеціальних знань, якими слідчий зазвичай не володіє. Тому ч. 1 ст. 266 КПК України передбачає дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів, у разі необхідності за участю спеціаліста*.

Рішення про проведення цього дослідження приймає слідчий, підставою для чого є отримання за результатами проведення НС(Р)Д інформації із застосуванням технічних засобів, у якій можуть міститися відомості, що мають значення для досудового розслідування.

Дане дослідження особливо потрібне за умови того, що слідчий самостійно не проводить для отримання інформації НС(Р)Д із застосуванням спеціальних технічних засобів,

* Відповідно до ч. 1 ст. 71 КПК України спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок.

а доручає їх проведення уповноваженим оперативним підрозділам. Саме після отримання технічних носіїв інформації від цих оперативних підрозділів слідчий, на підставі зазначеної вище норми КПК України, із дотриманням правил секретного діловодства, досліджує в повному обсязі відомості, які містяться на вказаних їй технічних носіях.

За результатами проведення дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів, слідчим з дотриманням вимог статей 104–107, 252, 266 КПК України складається протокол. При виявленні відомостей, що мають значення для досудового розслідування і судового розгляду, в протоколі відтворюється відповідна частина інформації, після чого прокурор вживає заходів для збереження отриманої інформації.

Технічні засоби, за допомогою яких отримано інформацію під час проведення НС(Р)Д, а також первинні носії цієї інформації повинні зберігатися до набрання законної сили вироком суду (ч. 2 ст. 266 КПК України). Їх збереження також забезпечується прокурором з дотриманням вимог ст. 100 КПК України та в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, або за дорученням прокурора це здійснює уповноважений оперативний підрозділ, який проводив відповідну негласну слідчу (розшукову) дію для отримання інформації із застосуванням технічних засобів.

Слід зазначити, що збереженню підлягають всі носії первинної інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів, незалежно від того, чи виявлені на цих носіях за результатами дослідження слідчим первинної інформації відомості, що мають значення для досудового розслідування і судового розгляду, чи ні.

У разі виникнення питань щодо змісту носіїв первинної інформації, технічних можливостей її отримання при застосуванні конкретних технічних засобів під час проведен-

ня НС(Р)Д, для з'ясування яких необхідні спеціальні знання, зазначені носії інформації та технічні засоби, за допомогою яких її отримано, можуть бути предметом дослідження відповідних спеціалістів або експертів у порядку, передбаченому КПК України (ч. 3 ст. 266 КПК).

Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи.

Вказана НС(Р)Д полягає в таємному проникненні, в тому числі з використанням технічних засобів, до публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи з метою:

- виявлення і фіксації слідів вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, речей і документів, що мають значення для досудового розслідування;

- виготовлення копій чи зразків зазначених речей і документів;

- виявлення та вилучення зразків для дослідження під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину;

- виявлення осіб, які розшукуються;

- встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи.

Передбачає можливість таємного виявлення предметів, речей, речовин, документів або інших матеріальних об'єктів, що є або предметами, або знаряддям вчинення злочину, або носіями його слідів, або виявлення осіб, які розшукуються і ін., що здійснюється таємним проникненням у зазначені місця й на об'єкти, їх негласним оглядом та обстеженням, а також шляхом встановлення в них технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи.

Виявлені в ході негласного проникнення предмети, речі, речовини, документи не вилучаються. Вони можуть фіксуватися шляхом фото-, відеозйомки, виготовлення відгисків, відбитків, зліпків тощо. Надалі матеріальні носії цієї

інформації виступають додатками до протоколу про проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії та використовуються для досягнення цілей кримінального провадження.

Слід зазначити, що особливості організації та проведення обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи передбачають обов'язкове залучення слідчим уповноважених оперативних підрозділів, у тому числі спеціалістів підрозділів, які мають статус оперативних підрозділів, на підставі письмового доручення, наданого у порядку, визначеному ст. 41, ч. 6 ст. 246 КПК України.

Місцями проведення даної НС(Р)Д є:

- публічно недоступне місце, що є місцем, до якого неможливо увійти або в якому неможливо перебувати на правових підставах без отримання на це згоди власника, користувача або уповноважених ними осіб (наприклад, приміщення або ділянка місцевості підприємств, установ, організації тощо) (ч. 2 ст. 267 КПК України);

- житло особи, під яким, відповідно до ч. 2 ст. 233 КПК України, розуміється будь-яке приміщення, яке знаходиться у постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення і правового статусу, та пристосоване для постійного або тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також всі складові частини такого приміщення.

Тобто до житла відносяться: 1) особистий будинок з усіма приміщеннями, які призначені для постійного чи тимчасового проживання в них, а також ті приміщення, які хоча й не призначені для постійного чи тимчасового проживання в них, але є складовою будинку; 2) будь-яке житлове приміщення, незалежно від форми власності, яке належить до житлового фонду і використовується для постійного або тимчасового проживання (будинок, квартира в будинку будь-якої форми власності, окрема кімната в квартирі тощо); 3) будь-яке інше приміщення або забудова, які

не належать до житлового фонду, але пристосовані для тимчасового проживання (дача, садовий будинок тощо);

- інше володіння особи: транспортний засіб, земельна ділянка, гараж, інші будівлі чи приміщення побутового, службового, господарського, виробничого та іншого призначення тощо, які знаходяться у володінні особи (ч. 2 ст. 233 КПК України).

Виходячи з того, що приміщення, які спеціально призначені для утримання осіб, права яких обмежені відповідно до закону (приміщення з примусового утримання осіб у зв'язку відбуттям покарання, затримання, взяттям під варту тощо), мають статус публічно доступних (ч. 3 ст. 267 КПК України), вони не є місцями проведення розглядуваної НС(Р)Д.

Підставами для проведення обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, згідно меті цієї НС(Р)Д, є відомості, що в конкретному публічно недоступному місці, житлі чи іншому володінні особи, можуть знаходитися: сліди вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, речі і документи або можуть бути виготовлені з них копії, чи отримані відповідні зразки, переховуватися особи, що розшукуються, а також перебувати особа, аудіо- відеоконтроль якої (її розмов, рухів, дій тощо) шляхом установлення в цих місцях технічних засобів може призвести до виявлення й фіксації відомостей, які мають значення для досудового розслідування тяжких чи особливо тяжких злочинів.

За наявності хоча б однієї з перелічених підстав у випадках, коли іншим шляхом отримати ці відомості є неможливим, або іншим чином не можна виготовити копії чи вилучити зразки речей, документів або інших матеріальних об'єктів, виявити осіб, які розшукуються, або здійснити аудіо-, відеоконтроль особи за допомогою встановлення відповідних технічних засобів у публічно недоступному місці, житлі чи іншому володінні особи, прокурор або слідчий вносить клопотання, узгоджене з прокурором, до слідчого

судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, про яку йдеться. Це клопотання повинно бути укладеним відповідно до вимог ч. 2 ст. 248 КПК України. Ухвала про обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи повинна бути постановлена слідчим суддею в порядку, передбаченому статтями 246, 248, 249 КПК України.

Співробітник уповноваженого оперативного підрозділу, якій проводив обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, складає протокол з описанням всіх виконаних при цьому окремих дій та їх результатів, який протягом двадцяти чотирьох годин з моменту його припинення передається прокурору (ч. 3 ст. 252 КПК України). Відомості про осіб, що проводили цю негласну слідчу (розшукову) дію або були залучені до її проведення, у разі здійснення щодо них заходів безпеки, можуть зазначатися із забезпеченням конфіденційності даних про таких осіб у порядку, визначеному законодавством.

Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу.

Частина 1 ст. 268 КПК України надає право на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, спрямованої на установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу, що полягає в застосуванні технічних засобів для локалізації місцезнаходження радіоелектронного засобу, у тому числі мобільного терміналу систем зв'язку (мобільного телефону, GSM, UMTS, HSDPA, WiMAX, LTE модемів), що забезпечують бездротовий доступ до мережі Інтернет та інших радіовипромінюючих пристроїв, активованих у мережах операторів рухомого (мобільного) зв'язку, без розкриття змісту повідомлень, що передаються, якщо в результаті цього можна встановити обставини, які мають значення для кримі-

нального провадження (наприклад, виявлення радіоелектронних засобів та інших радіовипромінюючих пристроїв, активованих у мережах операторів рухомого (мобільного) зв'язку, які територіально та часом активування знаходилися в зоні вчинення (можливого вчинення) злочину, або встановлення осіб, яким належать зазначені засоби і пристрої).

Проведення цієї НС(Р)Д забезпечує отримання даних, які сприяють оперативному розшуку особи, підозрюваної у причетності до вчинення злочину, за рахунок встановлення місцезнаходження його персональної радіостанції стільникового радіозв'язку (тобто мобільного телефону). Це робиться шляхом негласного встановлення місцезнаходження у визначений проміжок часу радіоелектронних засобів та інших радіовипромінюючих пристроїв, активованих у мережах операторів рухомого (мобільного) зв'язку, а також осіб, які або використовували ці засоби в зазначений час, або яким вони належали. Зрозуміло, що таким чином є можливість встановлення осіб, причетних до вчинення злочину, потерпілих, свідків тощо. Безпосереднє виконання встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу здійснюється із застосуванням спеціальних технічних засобів спеціалістами уповноважених оперативних підрозділів.

Характерною особливістю розглядуваної НС(Р)Д є те, що її проведення не обмежує конституційні права та свободи людини і громадянина, оскільки об'єктом цієї дії є технічний засіб, а не фізична особа. Окрім того, під час встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу не контролюється будь-яка інформація, що передається засобами зв'язку, чи інша інформація, якою обмінюються особи, що перебувають у приміщенні, де знаходиться радіоелектронний засіб. Тому відповідно до вимог цієї статті, проведення вказаної негласної слідчої (розшукової) дії не є

винятковим, та допускається у розслідуванні злочинів будь-якого ступеню тяжкості.

Встановлення цього факту забезпечується положеннями ч. 3 ст. 34, п. 7 ч. 1, ч. 2 та ч. 4 ст. 39 Закону України «Про телекомунікації», згідно з якими оператори телекомунікацій зобов'язані зберігати записи про надані телекомунікаційні послуги протягом строку позовної давності, визначеного законом, та надавати інформацію про надані телекомунікаційні послуги в порядку, встановленому законом, за власні кошти встановлювати на своїх телекомунікаційних мережах технічні засоби, необхідні для здійснення уповноваженим органами оперативно-розшукових заходів і слідчих, забезпечувати функціонування цих технічних засобів, а також у межах своїх повноважень сприяти проведенню оперативно-розшукових заходів і слідчих дій та нерозголошення організаційних і тактичних прийомів щодо їх проведення.

В ухвалі слідчого судді про дозвіл на встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу повинні бути зазначені ідентифікаційні ознаки, які дозволять унікально ідентифікувати абонента спостереження (його абонентський номер (сукупність цифрових знаків для позначення (ідентифікації) кінцевого обладнання абонента в телекомунікаційній мережі), транспортну телекомунікаційну мережу (назву оператора телекомунікацій, який має право на технічне обслуговування та експлуатацію телекомунікаційної мережі, якій належить номер абонента спостереження), кінцеве обладнання (його ідентифікатор для розпізнання в телекомунікаційній мережі, який надав цьому кінцевому обладнанню виробник, наприклад, код IMEI мобільного телефону, USB-модему тощо).

Спостереження за особою, річчю або місцем

Згідно зі ст. 269 КПК України слідчий чи співробітник уповноваженого оперативного підрозділу для пошуку, фіксації і перевірки під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину відомостей про особу та її поведінку або тих, з ким ця особа контактує, або певної речі чи місця у публічно доступних місцях може проводити візуальне спостереження за зазначеними об'єктами, або візуальне спостереження з використанням відеозапису, фотографування, спеціальних технічних засобів для спостереження. Публічно доступне місце у контексті розглядуваної НС(Р)Д (на відміну від публічно недоступних місць, що є об'єктом НС(Р)Д, передбаченої ст. 267 КПК України) слід розуміти як місце, до якого можна вільно увійти або в якому можна перебувати без отримання на це згоди власника, користувача, або уповноважених ними осіб.

Пізнавальні можливості цієї НС(Р)Д визначені у самому її понятті, наданому в ч. 1 ст. 269 КПК України, де вказується, що для пошуку, фіксації і перевірки під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину відомостей про особу та її поведінку або тих, з ким ця особа контактує, або певної речі чи місця *у публічно доступних місцях* може проводитися візуальне спостереження за зазначеними об'єктами або візуальне спостереження з використанням відеозапису, фотографування, спеціальних технічних засобів для спостереження (оптичних та радіоприладів, приладів нічного бачення, інших технічних засобів тощо).

Практично ця НС(Р)Д спрямована на отримання фактичних даних про злочинну діяльність окремих осіб, їх співучасників, виявлення зв'язків цих осіб, встановлення місцезнаходження осіб, які розшукуються органами досудового розслідування чи судом, а також встановлення місць зберігання знарядь, предметів вчинення злочинів і неза-

конно добутого майна. До того ж візуальне спостереження може проводитися з метою забезпечення інших НС(Р)Д, наприклад, негласного проникнення в житло чи інше володіння осіб, проведення контрольованих та оперативних закупок товарів, затримання підозрюваного тощо.

Спостереження за особою здійснюється за ухвалою слідчого судді (ч. 2 ст. 269 КПК України) у відповідності до вимог статей 246, 248–250 КПК України. Клопотання про проведення цієї НС(Р)Д виноситься слідчим за погодженням з прокурором або прокурором та подається на розгляд слідчого судді. Таке клопотання повинно відповідати вимогам ч. 2 ст. 248 КПК України. До клопотання додається витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, у рамках якого подається клопотання. Для кожного об'єкта спостереження (конкретної особи, речі або місця) складається окреме клопотання й виноситься окрема ухвала слідчого судді. Частина 3 ст. 269 КПК України встановлює, що спостереження за особою до постановлення ухвали слідчого судді може бути розпочато на підставі постанови слідчого, прокурора лише у випадку, передбаченому частиною першою статті 250 цього Кодексу. Спостереження за річчю або місцем в рамках кримінального провадження проводиться тільки за дорученням слідчого, прокурора.

За результатами проведення спостереження за особою річчю або місцем складається протокол, у якому послідовно, у хронологічному порядку із зазначенням точного часу а також місця події, міститься опис досягнутих результатів. Додатками до протоколу можуть бути фотографії, відеоматеріали, письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у його проведенні, аудіозапис, фототаблиці, схеми, зліпки і інші носії інформації.

Протоколи за результатами спостереження за особою, річчю, місцем можуть використовуватись в доказуванні на тих са-

мих підставах, що й результати проведення інших слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування. Ці протоколи з додатками не пізніше ніж через двадцять чотири години з моменту припинення вказаної негласної слідчої (розшукової) дії передаються прокурору (ч. 3 ст. 252 КПК України).

Аудіо-, відеоконтроль місця.

Вказана НС(Р)Д передбачає отримання аудіо або відео-запису подій всередині публічно доступних місць, без відома їх власника, володільця або присутніх у цьому місці осіб, шляхом прихованої фіксації відомостей за допомогою аудіо-та відеозаписуючих технічних засобів, за наявності відомостей про те, що розмови і поведінка осіб у цьому місці, а також інші події, що там відбуваються, можуть містити інформацію, яка має значення для кримінального провадження.

На відміну від аналогічної НС(Р)Д із аудіоконтролю та відеоконтролю особи, ця негласна слідча (розшукова) дія може проводитись у місцях загального користування, тобто до яких, відповідно до положень ч. 2 та 3 ст. 267 КК України, можна увійти або в яких можна перебувати на правових підставах без відома їх власника, володільця або присутніх у цьому місці осіб. Такими місцями можуть бути ресторани, кафе, нічні клуби, інші розважальні заклади тощо.

Указаними місцями є громадські місця та місця загального користування, доступ до яких необмежений. Тобто до них можна увійти або в них можна перебувати на законних підставах без відома їх власників, володільців або присутніх там інших осіб. Приміром, це можуть бути кафе, ресторани, місця загального користування (реєстратури, вітальні, приймальні тощо) державних установ, лікарень, навчальних закладів і т.п.

Проведення розглядуваної НС(Р)Д здійснюється шляхом встановлення спеціальних технічних засобів у зазначених місцях за наявності відомостей про те, що розмови і по-

ведінка осіб у цьому місці, а також інші події, що там відбуваються, мають значення для кримінального провадження.

Як правило, аудіо-, відеоконтроль місця проводиться співробітниками уповноважених оперативних підрозділів за участю відповідних спеціалістів. Отримані результати фіксуються на матеріальні носії, які можуть використовуватися для доказування в кримінальному провадженні.

Зауважимо, що приміщення, спеціально призначені для утримання осіб, права яких обмежені відповідно до закону (приміщення з примусового утримання осіб у зв'язку відбуттям покарання, затримання, взяттям під варту), мають статус публічно доступних у контексті проведення розглядуваної НС(Р)Д.

Виходячи зі змісту ч. 2 ст. 270 КПК України аудіо-, відеоконтроль місця проводяться тільки на підставі ухвали слідчого судді, постановленої в порядку, передбаченому статтями 246, 248, 249 КПК України. В ухвалі слідчого судді повинна бути вказана повна і точна адреса місця, де проводитиметься негласна слідча (розшукова) дія, час і строки її здійснення.

Контроль за вчиненням злочину.

Суть цієї негласної слідчої (розшукової) дії (ст. 271 КПК України) полягає в тому, що за наявності достатніх даних про готування тяжкого чи особливо тяжкого злочину, тобто підшукування або пристосування засобів чи знарядь його вчинення, підшукування співучасників, усунення перешкод тощо (ч. 1 ст. 14 КК України), чи якщо такий злочин фактично вже вчиняється, наприклад, має місце замах на злочин, тобто відбувається здійснення особою з прямим умислом дій або бездіяльності, безпосередньо спрямованих на вчинення злочину (ч. 1 ст. 15 КК України), або вчинюються окремі діяння продовжуваного злочину (ч. 2 ст. 32 КК України) тощо, за рішенням прокурора може проводитися контроль за розвитком зазначених злочинних дій з

метою їх повного виявлення, установлення всіх учасників злочину, його документування та припинення у визначених ч. 1 ст. 271 КПК України формах, а саме: *контрольованої поставки, контрольованої або оперативної закупки, спеціального слідчого експерименту, імітування обстановки злочину.*

Слід зазначити, що контроль за вчиненням злочину є однією з найбільш складних за своєю підготовкою та здійсненням, різноплановою за формами, а також методами й способами проведення НС(Р)Д. Тому згідно із чинним КПК України (ч. 5 ст. 271) порядок і тактика його проведення визначаються окремо законодавством. До того ж визначено, що контроль за вчиненням злочину щодо незаконного переміщення через територію України транзитом, ввезення до України або вивезення за межі України речей, вилучених з вільного обігу, або інших речей чи документів може бути проведений у порядку, передбаченому законодавством, за домовленістю з відповідними органами іноземних держав або на підставі міжнародних договорів України (ч. 6 ст. 271 КПК України).

Ураховуючи доволі ризикований характер здійснення контролю за вчиненням злочину, зокрема, можливість виникнення ситуації, коли внаслідок проведення цього НС(Р)Д неможливо буде повністю запобігти посяганням на життя або заподіянням особі (особам) тяжких тілесних ушкоджень, поширенню речовин, небезпечних для життя багатьох людей, втечі осіб, які вчинили тяжкі чи особливо тяжкі злочини, а також екологічній або техногенній катастрофі, контроль за вчиненням злочину в таких випадках, відповідно до вимоги ч. 2 ст. 271 КПК України, проводиться не може. Тобто прокурор, виявивши можливість виникнення зазначеної вище ситуації в ході оцінки відомостей про підготовку вчинення або вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, повинен відмовитися від проведення ко-

нтролю за вчиненням злочину та організувати й провести заходи, спрямовані на недопущення настання суспільно небезпечних злочинних наслідків.

Крім того, ч. 3 ст. 271 КПК України забороняється під час проведення розглядуваного НС(Р)Д провокувати (підбурювати) особу на вчинення злочину з метою його подальшого викриття, допомагаючи особі вчинити злочин, який вона би не вчинила, як би слідчий, співробітник уповноваженого оперативного підрозділу і ін. не сприяли цьому, або з цією самою метою впливати на її поведінку насильством, погрозами, шантажем. Посадові особи правоохоронних органів та інші особи, які вчинили такі дії, у залежності від їх фактичного змісту та спричинених наслідків, підлягають притягненню до відповідальності за чинним законодавством України, здобуті в такий спосіб речі і документи не можуть бути використані у кримінальному провадженні.

Рішення прокурора про проведення контролю за вчиненням злочину оформлюється постановою, в якій крім відомостей, передбачених ст. 251 КПК України, а також доручення слідчому та уповноваженому оперативному підрозділу щодо його проведення, зобов'язаний: 1) викласти обставини, які свідчать про відсутність під час негласної слідчої (розшукової) дії провокування особи на вчинення злочину; 2) зазначити про застосування спеціальних імітаційних засобів (ч. 7 ст. 271 КПК України).

У випадках, коли при проведенні контролю за вчиненням злочину виникає необхідність тимчасового обмеження конституційних прав особи (наприклад, права на недоторканість житла, особисте і сімейне життя), він має здійснюватися в межах, які допускаються Конституцією України, на підставі рішення слідчого судді за поданням прокурора згідно з вимогами ст. 246-249 КПК України. В ухвалі слідчого судді також повинно бути доручення проведення контро-

лю за вчиненням злочину слідчому та уповноваженому оперативному підрозділу та викладені обставини, які свідчать про відсутність під час негласної слідчої (розшукової) дії провокування особи на вчинення злочину, та зазначено про застосування спеціальних імітаційних засобів.

Про результати контролю за вчиненням злочину складається протокол відповідно до вимог статті 104, 106, 252 КПК України, до якого додаються речі і документи, отримані під час проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії. Якщо контроль за вчиненням злочину закінчується відкритим фіксуванням, про це складається протокол у присутності такої особи (ч. 4 ст. 271 КПК України).

Протокол про проведення негласної слідчої (розшукової) дії з додатками не пізніше ніж через двадцять чотири години з моменту припинення цієї дії передається прокурору. Прокурор вживає заходів щодо збереження отриманих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій речей і документів, які планує використовувати у кримінальному провадженні (ст. 252 КПК України).

Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації.

Проведення цієї НС(Р)Д регламентується ст. 272 КПК України, зокрема, у ч. 1 якої визначається, що під час досудового розслідування тяжких або особливо тяжких злочинів можуть бути отримані відомості, речі і документи, які мають значення для досудового розслідування, особою, яка відповідно до закону виконує спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації, або є учасником зазначеної групи чи організації та на конфіденційній основі співпрацює з органами досудового розслідування.

Треба відзначити, що вихідні правові основи проведення зазначеної НС(Р)Д закладені в нормах Закону України

«Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» (статті 13–14) та Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» (п. 8, 13 ч. 1 ст. 8). Цими нормами й надається право спеціальним підрозділам по боротьбі з організованою злочинністю органів внутрішніх справ, якщо інших заходів для розкриття організованої злочинності та притягнення винних до кримінальної відповідальності недостатньо, використовувати штатних і нештатних негласних співробітників, шляхом уведення їх під легендою прикриття в організовані злочинні угруповання, а також і учасників організованих злочинних угруповань на підставі залучення їх до конфіденційного співробітництва та письмового доручення відповідно до нормативних актів Міністерства внутрішніх справ.

Саме згадані вище спеціальні підрозділи й забезпечують за постановою слідчого (прокурора), відповідно до ч. 2 ст. 272 КПК України, виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, як негласної слідчої (розшукової) дії, із збереженням у таємниці достовірних відомостей про особу. У такій постанові, крім відомостей, передбачених ст. 251 КПК України, зазначається обґрунтування меж спеціального завдання та які спеціальні несправжні (імітаційних) засоби будуть використовуватися (ч. 3 ст. 272 КПК України).

Згідно з вимогами ч. 4 ст. 272 КПК України, виконання спеціального завдання не може перевищувати шість місяців, а в разі необхідності строк його виконання продовжується слідчим за погодженням з керівником органу досудового розслідування або прокурором на строк, який не перевищує строку досудового розслідування.

Слід звернути увагу на те, що ст. 43 КК України забезпечує правовий захист осіб, які виконують спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої гру-

пи чи злочинної організації. Зокрема, цієї статтею встановлюється, що не є злочином вимушене заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам особою, яка відповідно до закону виконувала спеціальне завдання, беручи участь в організованій злочинній групі чи організації з метою попередження чи розкриття їх злочинної діяльності. Шкода або збитки, завдані нею під час виконання завдання відшкодовуються за рахунок державного бюджету. Проте, згідно ч. 2 названої статті, особа підлягає кримінальній відповідальності, але лише за вчинення у складі організованої групи чи злочинної організації особливо тяжкого злочину, вчиненого умисно і поєданого з насильством над потерпілим, або тяжкого злочину, вчиненого умисно і пов'язаного з спричиненням тяжкого тілесного ушкодження потерпілому, або настанням тяжких або особливо тяжких наслідків. При цьому він не може бути засудженим до довічного позбавлення волі, а покарання у виді позбавлення волі не може бути призначене на строк, більший ніж половина максимального строку позбавлення волі, передбаченого законом за цей злочин.

Отже, виходячи з вищевикладеного, слідчий, що розслідує тяжкий чи особливо тяжкий злочин, або прокурор, отримавши відомості, що цей злочин вчинено організованою групою чи злочинною організацією, або є в наявності достатні дані про підготовку вчинення нового злочину її членами, визначає доцільність і можливість отримання фактичних даних, які мають значення для досудового розслідування, від особи, яка відповідно до закону виконує спеціальне завдання (штатного чи нештатного негласного співробітника), беручи участь у зазначеній групі (організації), або є учасником організованої групи чи злочинної організації, який на конфіденційній основі співпрацює з органами досудового розслідування, після чого вирішує питання про залучення до проведення розглядуваної НС(Р)Д упов-

новаженого оперативного підрозділу, тобто спеціального підрозділу по боротьбі з організованою злочинністю.

Що ж до безпосереднього виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, як негласної слідчої (розшукової) дії, то порядок і тактика її проведення визначаються чинними законами України та відомчими нормативно-правовими актами правоохоронних органів України, зокрема МВС України.

Негласне отримання зразків для порівняльного дослідження.

Вказана НС(Р)Д (ст. 274 КПК України) полягає у виявленні, вилученні й фіксації зразків матеріальних об'єктів (їх документальних, фотографічних і інших копій, відбитків, відгиснень тощо), як носіїв криміналістично значимої інформації з метою подальшого проведення порівняльного дослідження в ході досудового розслідування.

Відповідно змісту ч. 1 зазначеної статті, негласне отримання зразків для порівняльного дослідження може бути здійснене лише у випадку, якщо їх гласне отримання в порядку, передбаченому ст. 245 КПК України, неможливе без завдання значної шкоди для кримінального провадження (наприклад, загроза розкриття факту проведення інших НС(Р)Д, зокрема, тих, за результатами яких установлені фізичні середовища, місця, предмети тощо, у яких (на яких) знаходяться (можуть знаходитися) зразки матеріальних об'єктів, необхідні для порівняльного дослідження, і т. ін.

Виходячи зі змісту ст. 274 КПК України, негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження, можливо проводити тільки на підставі ухвали слідчого судді та виключно в кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Згідно норми, передбаченої ч. 2 ст. 274 КПК України, прокурор або слідчий за погодженням з прокурором в разі виникнення необхідності негласного отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження, дотримуючись вимог статей 246, 248, 248 КПК України, складає клопотання про дозвіл на проведення зазначеної НС(Р)Д, з яким звертається до апеляційного суду, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування (ст. 247 КПК України). У цьому клопотанні та у відповідній ухвалі слідчого судді додатково зазначаються відомості про конкретні зразки, які планується отримати (ч. 3 ст. 274 КПК України).

Кримінальний процесуальний кодекс України, регламентуючи різновиди, зміст, підстави, окремі способи здійснення негласних слідчих (розшукових) дій, водночас містить і законодавчі приписи щодо *використання несправжніх (імітаційних) засобів* (ст. 273 КПК України), а також можливостей *конфіденційного співробітництва* (ст. 275 КПК України) для проведення НС(Р)Д.

Так, згідно ч. 1 ст. 273 КПК України під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, за рішенням керівника органу досудового розслідування, прокурора можуть бути використані заздалегідь ідентифіковані (помічені) або несправжні (імітаційні) засоби. З цією метою допускається виготовлення та використання спеціально виготовлених речей і документів, створення та використання спеціально утворених підприємств, установ, організацій. При цьому обмовляється, що використання заздалегідь ідентифікованих або несправжніх (імітаційних) засобів з іншою метою забороняється.

Мета виготовлення й використання зазначених речей, документів тощо – забезпечити неочевидність, скритність проведення окремих НС(Р)Д від осіб, відносно яких вони проводяться, а також тих, які не беруть у них безпосеред-

ньої участі, та успішне вирішення завдань по збиранню доказів під час проведення цих дій.

Засобами, призначеними для використання під час проведення НС(Р)Д, виходячи зі змісту ст. 273 КПК України, можуть бути:

- реальні матеріальні об'єкти, що мають індивідуальні ідентифікаційні ознаки (наприклад, серія та номер грошової купюри певного номіналу) або спеціально помічені (тобто на них нанесені певні позначки у зв'язку із проведенням негласної слідчої (розшукової) дії);

- несправжні (імітаційні) засоби, тобто речі і документи, які спеціально виготовлені для проведення негласних слідчих (розшукових) дій, що повністю або частково мають ознаки матеріальних об'єктів, які ними заміщуються, або спеціально утворені підприємства, установи, організації, які спеціально створюються для забезпечення проведення НС(Р)Д.

У ч. 4 ст. 273 КПК України зазначено, що несправжні (імітаційні) засоби, застосовані під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії, використовуються у процесі доказування у вигляді первинних засобів чи знарядь вчинення злочину, крім випадків, якщо суд встановить порушення вимог КПК України під час проведення відповідної НС(Р)Д.

Процесуальне рішення у формі відповідної постанови про виготовлення, утворення та використання під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій несправжніх (імітаційних) засобів для проведення конкретних НС(Р)Д приймає керівник органу досудового розслідування або прокурор. Виготовлення, утворення несправжніх (імітаційних) засобів або помітки матеріальних об'єктів для проведення конкретних НС(Р)Д оформлюється відповідним протоколом, який складається із дотриманням вимог ст. 104, 106, 252 КПК України.

Факт передавання особі імітаційних речей, документів тощо, або помічених матеріальних об'єктів, для використання їх під час проведення конкретної негласної слідчої дії, оформлюється в протоколі цієї НС(Р)Д.

Згідно норми, що міститься в ч. 3 ст. 273 КПК України, у випадках необхідності розкриття до завершення досудового розслідування справжніх відомостей щодо спеціально утворених суб'єктів господарювання або щодо особи, яка діє без розкриття достовірних відомостей про неї, про це письмово повідомляється орган, співробітником якого є особа, яка таким способом здійснює негласні слідчі (розшукові) дії, та керівник органу досудового розслідування, прокурор, який прийняв рішення про використання таких засобів під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Рішення про розкриття справжніх відомостей про зазначену особу, обставини виготовлення речей чи документів або спеціального утворення підприємства, установи, організації приймається керівником органу досудового розслідування, прокурором та оформлюється відповідною постановою. У разі необхідності щодо особи, відомості про яку підлягають розкриттю, вживаються заходи забезпечення безпеки, передбачені законом.

Збереження засобів, що використовувалися під час проведення НС(Р)Д, забезпечується прокурором та здійснюється в порядку, передбаченому ст. 100 КПК України та визначеному Кабінетом Міністрів України.

Ст. 275 КПК України містить унормування загальних умов використання конфіденційного співробітництва під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Порядок та тактика встановлення конфіденційного співробітництва визначаються підзаконними нормативно-правовими актами України в сфері оперативно-розшукової та контрольно-розвідувальної діяльності. Ст. 275 КПК України встановлює

також право слідчого використовувати інформацію, отриману від негласних штатних та позаштатних працівників оперативного підрозділу, під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, або залучати таких осіб, до проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Порядок і тактика такого залучення визначається законодавством України.

Частина 2 ст. 275 КПК України та законодавство, що регламентує діяльність адвокатів, нотаріусів, медичних працівників, священнослужителів, журналістів, містять заборону їх залучення до конфіденційного співробітництва під час проведення негласних слідчих дій, якщо таке співробітництво буде пов'язане з розкриттям конфіденційної інформації професійного характеру. Наслідком недотримання такої заборони під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій є визнання, отриманої в їх результаті фактичних даних, як недопустимих доказів (ст. 87 КПК України).

Контрольні запитання

1. Які негативні обставини можуть бути виявлені при огляді місця події по схиланню до вживання наркотичних речовин та які шляхи їх використання?
2. Яких спеціалістів слід залучати до огляду місця події за фактом схилання осіб до вживання наркотичних засобів, вчинених із використанням мережі Інтернет?
3. Які особливості має огляд мобільних телефонів і смартфонів під час розслідування схилань осіб до вживання наркотичних засобів?
4. Які особливості має огляд персональних комп'ютерів, планшетів та іншої комп'ютерної техніки під час розслідування схилань осіб до вживання наркотичних засобів?

5. Які обставини повинні братися до уваги під час вивчення особи допитуваного на етапі підготовки до допиту?

6. У чому полягає налагодження психологічного контакту із допитуваним і для чого він застосовується?

7. Що є предметом допиту підозрюваного?

8. Які тактичні прийоми можуть бути застосовані слідчим під час допиту підозрюваного у безконфліктній ситуації?

9. Які тактичні прийоми можуть використовуватися під час допиту підозрюваного в умовах конфлікту, у тому числі, з метою подолання відмови від дачі свідчень?

10. Які категорії свідків можуть бути допитані та для встановлення яких саме обставин у кримінальних провадженнях про схиляння до вживання наркотичних засобів?

11. У чому полягає підготовка слідчого до допиту особи, що було схилено до вживання наркотичних засобів?

12. Які особливості має тактика допиту особи, що було схилено до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів?

13. Які завдання вирішуються під час допиту особи, що було схилено до вживання наркотичних засобів?

14. З яких дій складається підготовка до обшуку?

15. Вирішення яких завдань вимагає особливої уваги під час обшуку?

16. Яких спеціалістів доцільно залучати до проведення обшуку у кримінальних провадженнях про схиляння до вживання наркотичних засобів, вчинених із використанням мережі Інтернет та з якою метою?

17. З чого складається підготовка до призначення судової експертизи?

18. Які судові експертизи можуть бути призначені у кримінальних провадженнях про схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів?

19. За якими критеріями проводиться оцінка висновку судового експерта?

20. За яких обставин (під час проведення яких НС(Р)Д відбувається виявлення фактів схилянь осіб до вживання наркотичних засобів та які особливості їх документування?

21. Різновиди НС(Р)Д), що здійснюються при розслідуванні схиляння до вживання наркотичних засобів та їх пізнавальні можливості?

22. Дайте визначення втручання у приватне спілкування під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

23. Наведіть суб'єктів, залучених до процесу прийняття рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій та його реалізації.

24. Які дії включає в себе процесуальне оформлення рішення щодо проведення негласної слідчої (розшукової) дії?

25. Які дії включає в себе виконання процесуального рішення щодо проведення негласної слідчої (розшукової) дії?

26. Які строки проведення негласної слідчої (розшукової) дії та порядок їх обчислення?

Літературні й інші джерела до шостого розділу

1. Аленин А. П. Подготовка к обыску по делам о незаконном обороте наркотиков / А. П. Аленин // Наркоконтроль. – 2007. – № 2. – С. 21–27.

2. Експертизи у судовій практиці: науково-практичний посібник / За заг. ред. В. Г. Гончаренка. – [2-ге вид., перероб. і допов.]. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 400 с.

3. Інструкція «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні», затверджена наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листопада 2012 року №№ 114/1042/516/936/1687/5.

4. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень, затверджена наказом МВС України від 14.08.2012 № 700.

5. Зміни до Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень, затверджені наказом МВС України від 23.06.2015 № 748.

6. Иванов П. А. Криминалистическое исследование наркотических средств, психотропных и сильнодействующих веществ: Учебное пособие / П. А. Иванов, Т. В. Попова, А. Г. Звонарев и др. – М. : ИМЦ ГУК МВД России, 2004. – 120 с.

7. Кириченко О. В. Методика виявлення та документування злочинної діяльності осіб, які розповсюджують наркотики за допомогою всесвітньої мережі Інтернет : методичні рекомендації / О. В. Кириченко, О. М. Міщанинець, О. В. Шамара та ін. – К. : Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України, 2014. – 55 с.

8. Косміна Н. М. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Н. М. Косміна. – Х. : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2011. – 217 с.

9. Кофанов А. В. Криміналістика: питання і відповіді. Навчальний посібник / А. В. Кофанов, О. Л. Кобилянський, Я. В. Кузьмічов та ін. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 280 с.

10. Кощинець В. В. Використання спеціальних психологічних знань судом при розгляді кримінальних справ про злочини проти життя, здоров'я та гідності особи: монографія / В. В. Кощинець. – Івано-Франківськ, 2005. – 180 с.

11. Криминалистическая экспертиза материалов, веществ и изделий // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sudexpert.ru/possib/mater.php>.

12. Кримінальний процесуальний кодекс України : станом на 15 травня 2015 р. – Харків : Право, 2013. – 344 с.

13. Мальцев О. А. Осмотр места происшествия как источник получения исходных данных о личности преступника / О. А. Мальцев. – Новосибирск, 2001. – 43 с.

14. Михайлов М. А. Взрывчатка и наркотики: Особенности назначения экспертиз: Пособие для следователей и оперативных работников / М. А. Михайлов, В. С. Позий. – Симферополь : ДОЛЯ, 2002. – 56 с.

15. Наказ Генерального Прокурора України від 19.12.2012 № 4гн «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні».

16. Негласні слідчі (розшукові) дії та особливості їх проведення оперативними підрозділами органів внутрішніх справ / [Б. І. Бараненко, О. В. Бочковий, К. А. Гусева та ін.] ; за ред. А. В. Іщенко, Б. І. Бараненка ; МВС України, Луган. держ. ун-т. внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка, 2014. – 416 с.

17. Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: науково-практичний посібник / В. П. Бахін, В. К. Весельський, Н. І. Клименко ; за ред. Н. І. Клименко. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 216 с.

18. Протидія незаконному обігу наркотичних засобів: Навчально-методичний посібник. – Івано-Франківськ: Прикарпатський юридичний інститут МВС України, 2005. – 218 с.

19. Сугестивні технології маніпулятивного впливу: навчальний посібник / [В. М. Петрик, М. М. Присяжнюк, Л. Ф. Компанцева та ін.] ; за заг. ред. Є. Д. Скулиша. – [2-ге вид.]. – К. : ЗАТ «ВІПОЛ», 2011. – 248 с.

Додатки

Конституція України від 28 червня 1996 року

(з останніми змінами, внесеними згідно із Законом № 1401-VIII
від 02.06.2016, ВВР, 2016, № 28, ст.532)

ВИТЯГ

Розділ II

ПРАВА, СВОБОДИ ТА ОБОВ'ЯЗКИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Стаття 21. Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними.

Стаття 22. Права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними.

Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані.

При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод.

Стаття 23. Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості.

Стаття 24. Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом.

Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям.

Стаття 25. Громадянин України не може бути позбавлений громадянства і права змінити громадянство.

Громадянин України не може бути вигнаний за межі України або виданий іншій державі.

Україна гарантує піклування та захист своїм громадянам, які перебувають за її межами.

Стаття 26. Іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, - за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України.

Іноземцям та особам без громадянства може бути надано притулок у порядку, встановленому законом.

Стаття 27. Кожна людина має невід'ємне право на життя.

Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави - захищати життя людини.

Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань.

Стаття 28. Кожен має право на повагу до його гідності.

Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню.

Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим досліддам.

Стаття 29. Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність.

Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом.

У разі нагальної необхідності запобігти злочинові чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою.

Кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника.

Кожний затриманий має право у будь-який час оскаржити в суді своє затримання.

Про арешт або затримання людини має бути негайно повідомлено родичів заарештованого чи затриманого.

Стаття 30. Кожному гарантується недоторканність житла.

Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду.

У невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, можливий інший, встановлений законом, порядок проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду і обшуку.

Стаття 31. Кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочинові чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо.

Стаття 32. Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України.

Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Кожний громадянин має право знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організації-

яз з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею.

Кожному гарантується судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації.

Стаття 33. Кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом.

Громадянин України не може бути позбавлений права в будь-який час повернутися в Україну.

Стаття 34. Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань.

Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб - на свій вибір.

Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Стаття 42. Кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом.

Підприємницька діяльність депутатів, посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування обмежується законом.

Держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Не допускаються зловживання монополієм становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція. Види і межі монополії визначаються законом.

Держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів.

Стаття 43. Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується.

Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб.

Використання примусової праці забороняється. Не вважається примусовою працею військова або альтернативна (невійськова) служба, а також робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан.

Кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом.

Використання праці жінок і неповнолітніх на небезпечних для їхнього здоров'я роботах забороняється.

Громадянам гарантується захист від незаконного звільнення.

Право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом.

Стаття 46. Громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом.

Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними.

Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Стаття 47. Кожен має право на житло. Держава створює умови, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду.

Громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону.

Ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше як на підставі закону за рішенням суду.

Стаття 48. Кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло.

Стаття 49. Кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування.

Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм.

Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно; існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена. Держава сприяє розвитку лікувальних закладів усіх форм власності.

Держава дбає про розвиток фізичної культури і спорту, забезпечує санітарно-епідемічне благополуччя.

Стаття 55. Права і свободи людини і громадянина захищаються судом.

Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань.

Стаття 56. Кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень.

Стаття 57. Кожному гарантується право знати свої права і обов'язки.

Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законом.

Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, не доведені до відома населення у порядку, встановленому законом, є нечинними.

Стаття 58. Закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи.

Ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення.

Стаття 59. Кожен має право на правову допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав.

Для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура.

Стаття 61. Ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення.

Юридична відповідальність особи має індивідуальний характер.

Стаття 62. Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину.

Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь.

У разі скасування вироку суду як неправосудного держава відшкодовує матеріальну і моральну шкоду, завдану безпідставним засудженням.

Стаття 63. Особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом.

Підозрюваний, обвинувачений чи підсудний має право на захист.

Засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду.

Стаття 64. Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України.

В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені

статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції.

Стаття 68. Кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей.

Незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності.

Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III

(із останніми змінами, внесеними згідно із Законом
№ 1666-VIII від 06.10.2016)

Витяг

Розділ VI

СПІВУЧАСТЬ У ЗЛОЧИНІ

Стаття 28. Вчинення злочину групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою або злочинною організацією

1. Злочин визнається таким, що вчинений групою осіб, якщо у ньому брали участь декілька (два або більше) виконавців без попередньої змови між собою.

2. Злочин визнається вчиненим за попередньою змовою групою осіб, якщо його спільно вчинили декілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку злочину, домовилися про спільне його вчинення.

3. Злочин визнається вчиненим організованою групою, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) злочинів, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи.

4. Злочин визнається вчиненим злочинною організацією, якщо він скоєний стійким ієрархічним об'єднанням декількох осіб (п'ять і більше), члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації злочинної діяльності

інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп.

Розділ IX

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Стаття 49. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності

1. Особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо з дня вчинення нею злочину і до дня набрання вироком законної сили минули такі строки:

1) два роки - у разі вчинення злочину невеликої тяжкості, за який передбачене покарання менш суворе, ніж обмеження волі;

2) три роки - у разі вчинення злочину невеликої тяжкості, за який передбачене покарання у виді обмеження або позбавлення волі;

3) п'ять років - у разі вчинення злочину середньої тяжкості;

4) десять років - у разі вчинення тяжкого злочину;

5) п'ятнадцять років - у разі вчинення особливо тяжкого злочину.

2. Перебіг давності зупиняється, якщо особа, що вчинила злочин, ухилилася від досудового слідства або суду. У цих випадках перебіг давності відновлюється з дня з'явлення особи із зізнанням або її затримання. У цьому разі особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо з часу вчинення злочину минуло п'ятнадцять років.

3. Перебіг давності переривається, якщо до закінчення зазначених у частинах першій та другій цієї статті строків особа вчинила новий злочин середньої тяжкості, тяжкий або особливо тяжкий злочин. Обчислення давності в цьому разі починається з дня вчинення нового злочину. При цьому строки давності обчислюються окремо за кожний злочин.

4. Питання про застосування давності до особи, що вчинила особливо тяжкий злочин, за який згідно із законом може бути призначено довічне позбавлення волі, вирішується судом. Якщо суд не визнає за можливе застосувати давність, довічне позбавлення волі не може бути призначено і замінюється позбавленням волі на певний строк.

5. Давність не застосовується у разі вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, передбачених у статтях 109-114¹, проти миру та безпеки людства, передбачених у статтях 437-439 і частині першій статті 442 цього Кодексу.

**Розділ XI
ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ**

Стаття 67. Обставини, які обтяжують покарання

1. При призначенні покарання обставинами, які його обтяжують, визнаються:

- 1) вчинення злочину особою повторно та рецидив злочинів;
- 2) вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою (частина друга або третя статті 28);
- 3) вчинення злочину на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі або розбрату;
- 4) вчинення злочину у зв'язку з виконанням потерпілим службового або громадського обов'язку;
- 5) тяжкі наслідки, завдані злочином;
- 6) вчинення злочину щодо малолітнього, особи похилого віку або особи, що перебуває в безпорадному стані;
- 7) вчинення злочину щодо жінки, яка завідомила для винного перебувала у стані вагітності;
- 8) вчинення злочину щодо особи, яка перебуває в матеріальній, службовій чи іншій залежності від винного;
- 9) вчинення злочину з використанням малолітнього або особи, що страждає психічним захворюванням чи недоумством;
- 10) вчинення злочину з особливою жорстокістю;
- 11) вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій;
- 12) вчинення злочину загальнонебезпечним способом;
- 13) вчинення злочину особою, що перебуває у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів.

2. Суд має право, залежно від характеру вчиненого злочину, не визнати будь-яку із зазначених у частині першій цієї статті обставин, за винятком обставин, зазначених у пунктах 2, 6, 7, 9, 10, 12 такою, що обтяжує покарання, навівши мотиви свого рішення у вирок.

3. При призначенні покарання суд не може визнати такими, що його обтяжують, обставини, не зазначені в частині першій цієї статті.

4. Якщо будь-яка з обставин, що обтяжує покарання, передбачена в статті Особливої частини цього Кодексу як ознака злочину, що впливає на його кваліфікацію, суд не може ще раз враховувати її при призначенні покарання як таку, що його обтяжує.

Розділ VII

ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття 201. Контрабанда

1. Контрабанда, тобто переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї та боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї), а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, -

карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років.

2. Та сама дія, вчинена за попередньою змовою групою осіб або особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею, або службовою особою з використанням службового становища, -

карається позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років з конфіскацією майна.

Стаття 209. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом

1. Вчинення фінансової операції чи правочину з коштами або іншим майном, одержаними внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, а також вчинення дій, спрямованих на приховання чи маскування незаконного походження таких коштів або іншого майна чи володіння ними, прав на такі кошти або майно, джерела їх походження, місцезнаходження, переміщення, зміну їх форми (перетворення), а так само набуття, володіння або використання коштів чи іншого майна, одержаних внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, -

караються позбавленням волі на строк від трьох до шести років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до двох років з конфіскацією майна.

2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або у великому розмірі, -

караються позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років з конфіскацією майна.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою або в особливо великому розмірі, -

караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років з конфіскацією майна.

Примітка. 1. Суспільно небезпечним протиправним діянням, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, відповідно до цієї статті є діяння, за яке Кримінальним кодексом України передбачено основне покарання у виді позбавлення волі або штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або діяння, вчинене за межами України, якщо воно визнається суспільно небезпечним протиправним діянням, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, за кримінальним законом держави, де воно було вчинене, і є злочином за Кримінальним кодексом України та внаслідок вчинення якого незаконно одержані доходи.

2. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, визнається вчиненою у великому розмірі, якщо предметом злочину були кошти або інше майно на суму, що перевищує шість тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

3. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, визнається вчиненою в особливо великому розмірі, якщо предметом злочину були кошти або інше майно на суму, що перевищує вісімнадцять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Розділ XII ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ ТА МОРАЛЬНОСТІ

Стаття 304. Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність

1. Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, у пияцтво, у заняття жебрацтвом, азартними іграми -

карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років.

2. Ті самі дії, вчинені щодо малолітньої особи або батьком, матір'ю, вітчимою, мачухою, опікуном чи піклувальником, або особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого чи піклування про нього, -

караються позбавленням волі на строк від чотирьох до десяти років.

Розділ XIII

ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ ТА ІНШІ ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ

Стаття 305. Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів

1. Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, тобто їх переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю, -

карається позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, а також якщо предметом цих дій були особливо небезпечні наркотичні засоби чи психотропні речовини або наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори або фальсифіковані лікарські засоби у великих розмірах, -

караються позбавленням волі на строк від восьми до десяти років з конфіскацією майна.

3. Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, вчинена організованою групою, а також якщо предметом контрабанди були наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори або фальсифіковані лікарські засоби в особливо великих розмірах, -

карається позбавленням волі на строк від десяти до дванадцяти років з конфіскацією майна.

Примітка. Поняття великий та особливо великий розмір наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, а також отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, або фальсифікованих лікарських засобів, що застосовується в цьому розділі, визначається центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я, спільно з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу.

Стаття 306. Використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекур-

сорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів

1. Розміщення коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, у банках, на підприємствах, в установах, організаціях та їх підрозділах або використання таких коштів для придбання об'єктів, майна, що підлягають приватизації, чи обладнання для виробничих чи інших потреб, або використання таких доходів (коштів і майна) з метою продовження незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів -

караються позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років з конфіскацією майна.

2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або у великих розмірах, - караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років з конфіскацією майна.

Примітка. Під великим розміром слід розуміти кошти, сума яких становить двісті та більше неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 307. Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів

1. Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання з метою збуту, а також незаконний збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів - караються позбавленням волі на строк від чотирьох до восьми років.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або особою, яка раніше вчинила один із злочинів, передбачених статтями 308-310, 312, 314, 315, 317 цього Кодексу, або із залученням неповнолітнього, а також збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів у місцях, що призначені для проведення навчальних, спортивних і культурних заходів, та в інших місцях масового перебування громадян, або збут чи передача цих речовин у місця позбавлення волі, або якщо предметом таких дій були наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги у великих

розмірах чи особливо небезпечні наркотичні засоби або психотропні речовини, -

караються позбавленням волі на строк від шести до десяти років з конфіскацією майна.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою, а також якщо предметом таких дій були наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги в особливо великих розмірах, або вчинені із залученням малолітнього або щодо малолітнього, -

караються позбавленням волі на строк від дев'яти до дванадцяти років з конфіскацією майна.

4. Особа, яка добровільно здала наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги і вказала джерело їх придбання або сприяла розкриттю злочинів, пов'язаних з їх незаконним обігом, звільняється від кримінальної відповідальності за незаконне їх виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання (частина перша цієї статті, частина перша статті 309 цього Кодексу).

Стаття 308. Викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем

1. Викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства -

караються позбавленням волі на строк від трьох до шести років.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або із застосуванням насильства, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування такого насильства, або особою, яка раніше вчинила один із злочинів, передбачених статтями 306, 307, 310, 311, 312, 314, 317 цього Кодексу, або у великих розмірах, а також заволодіння наркотичними засобами, психотропними речовинами або їх аналогами шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони вчинені в особливо великих розмірах, або організованою групою, розбій з метою викрадення наркотичних засобів, психотроп-

**Виявлення, документування та розслідування злочинів,
передбачених ст. 315 КК України,
вчинених з використанням мережі Інтернет**

них речовин або їх аналогів, а також вимагання цих засобів чи речовин, поєднане з насильством, небезпечним для життя і здоров'я, -

караються позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років з конфіскацією майна.

Стаття 309. Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту

1. Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту -

караються штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб чи особою, яка раніше вчинила один із злочинів, передбачених статтями 307, 308, 310, 317 цього Кодексу, або якщо предметом таких дій були наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналогі у великих розмірах, -

караються позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені із залученням неповнолітнього, а також якщо предметом таких дій були наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналогі в особливо великих розмірах, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.

4. Особа, яка добровільно звернулася до лікувального закладу і розпочала лікування від наркоманії, звільняється від кримінальної відповідальності за дії, передбачені частиною першою цієї статті.

Стаття 310. Посів або вирощування снотворного маку чи конопель

1. Незаконний посів або незаконне вирощування снотворного маку в кількості від ста до п'ятисот рослин чи конопель у кількості від десяти до п'ятдесяти рослин -

караються штрафом від ста до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років.

2. Незаконний посів або незаконне вирощування снотворного маку чи конопель особою, яка була засуджена за цією статтею чи яка раніше вчинила один із злочинів, передбачених статтями 307, 309,

311, 317 цього Кодексу, або вчинені за попередньою змовою групою осіб з метою збуту, а також незаконний посів або незаконне вирощування снотворного маку в кількості п'ятисот і більше рослин чи конопель у кількості п'ятдесят і більше рослин -

караються позбавленням волі на строк від трьох до семи років.

Стаття 311. Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання прекурсорів

1. Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання прекурсорів з метою їх використання для виробництва або виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин -

караються штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або у великих розмірах, або з метою збуту, а також незаконний збут прекурсорів -

караються позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.

3. Дії, передбачені частиною першою, вчинені організованою групою або в особливо великих розмірах, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років з конфіскацією майна.

4. Особа, яка добровільно здала прекурсор, що призначалися для виробництва або виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин, і вказала джерело їх придбання або сприяла розкриттю злочинів, пов'язаних із незаконним обігом прекурсорів, наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, звільняється від кримінальної відповідальності за незаконні їх виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання (частина перша цієї статті).

Стаття 312. Викрадення, привласнення, вимагання прекурсорів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем

1. Викрадення, привласнення, вимагання прекурсорів або заволодіння ними шляхом шахрайства з метою подальшого збуту, а також їх збут для виробництва або виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів -

караються штрафом до сімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обме-

**Виявлення, документування та розслідування злочинів,
передбачених ст. 315 КК України,
вчинених з використанням мережі Інтернет**

женням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або із застосуванням насильства, що не є небезпечним для життя або здоров'я, чи з погрозою застосування такого насильства, або у великих розмірах, а також заволодіння прекурсорами шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем, -

караються позбавленням волі на строк від трьох до семи років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою або в особливо великих розмірах, розбій з метою викрадення прекурсорів, а також їх вимагання, поєднане з насильством, небезпечним для життя і здоров'я, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна.

Стаття 313. Викрадення, привласнення, вимагання обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, чи заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем та інші незаконні дії з таким обладнанням

1. Викрадення, привласнення, вимагання обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, чи заволодіння ним шляхом шахрайства, а також незаконне виготовлення, придбання, зберігання, передача чи продаж іншим особам такого обладнання -

караються штрафом від п'ятдесяти до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк від трьох до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб або особою, яка раніше вчинила один із злочинів, передбачених статтями 306, 312, 314, 315, 317, 318 цього Кодексу, а також заволодіння обладнанням, призначеним для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем -

караються позбавленням волі на строк від двох до шести років.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони вчинені організованою групою або з метою виготовлення особливо небезпечних наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, розбій з метою викрадення обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також його вимагання, поєднане з насильством, небезпечним для життя і здоров'я, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років з конфіскацією майна.

Стаття 314. Незаконне введення в організм наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів

1. Незаконне введення будь-яким способом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в організм іншої особи проти її волі -

карається позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.

2. Ті самі дії, якщо вони призвели до наркотичної залежності потерпілого або вчинені повторно або особою, яка раніше вчинила один із злочинів, передбачених статтями 306-312 та 314-318 цього Кодексу, або вчинені щодо двох чи більше осіб, або якщо вони заподіяли середньої тяжкості чи тяжке тілесне ушкодження потерпілому, -

караються позбавленням волі на строк від трьох до десяти років.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені щодо неповнолітнього або особи, яка перебуває в безпорадному стані, чи вагітної жінки, або якщо вони були пов'язані з введенням в організм іншої особи особливо небезпечних наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також якщо внаслідок таких дій настала смерть потерпілого, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років.

Стаття 315. Схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів

1. Схиляння певної особи до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів -

карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.

2. Та сама дія, вчинена повторно або щодо двох чи більше осіб, або щодо неповнолітнього, а також особою, яка раніше вчинила один із злочинів, передбачених статтями 307, 308, 310, 314, 317 цього Кодексу, -

карається позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років.

Стаття 316. Незаконне публічне вживання наркотичних засобів

**Виявлення, документування та розслідування злочинів,
передбачених ст. 315 КК України,
вчинених з використанням мережі Інтернет**

1. Публічне або вчинене групою осіб незаконне вживання наркотичних засобів у місцях, що призначені для проведення навчальних, спортивних і культурних заходів, та в інших місцях масового перебування громадян -

карається обмеженням волі на строк до чотирьох років або позбавленням волі на строк до трьох років.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або особою, яка раніше вчинила один із злочинів, передбачених статтями 307, 310, 314, 315, 317, 318 цього Кодексу, -

караються позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років.

Стаття 317. Організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів

1. Організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також надання приміщення з цією метою - караються позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або з корисливих мотивів, або групою осіб, або із залученням неповнолітнього, -

караються позбавленням волі на строк від чотирьох до восьми років з конфіскацією майна.

Стаття 318. Незаконне виготовлення, підроблення, використання чи збут підроблених документів на отримання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів

1. Незаконне виготовлення, підроблення, використання або збут підроблених чи незаконно одержаних документів, які дають право на отримання наркотичних засобів чи психотропних речовин або прекурсорів, призначених для вироблення або виготовлення цих засобів чи речовин, -

караються штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або особою, яка раніше вчинила один із злочинів, передбачених статтями 306-317 цього Кодексу, -

караються позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.

Стаття 319. Незаконна видача рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин

1. Незаконна видача рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах -

карається штрафом до сімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста шістьдесяти до двохсот сорока годин, або арештом на строк від трьох до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Та сама дія, вчинена повторно, -

карається позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Стаття 320. Порухення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів

1. Порухення встановлених правил посіву або вирощування снотворного маку чи конопель, а також порушення правил виробництва, виготовлення, зберігання, обліку, відпуску, розподілу, торгівлі, перевезення, пересилання чи використання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, призначених для виробництва чи виготовлення цих засобів чи речовин, -

караються штрафом до сімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до чотирьох років, або позбавленням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Ті самі дії, вчинені повторно, або якщо вони спричинили нестачу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів у великих розмірах, або призвели до викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовою особою своїм службовим становищем, -

караються штрафом від сімдесяти до ста двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк від трьох до шести місяців, або позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Стаття 321. Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збут отруй-

**Виявлення, документування та розслідування злочинів,
передбачених ст. 315 КК України,
вчинених з використанням мережі Інтернет**

них чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів

1. Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту, збут отруйних або сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, а також здійснення таких дій щодо обладнання, призначеного для виробництва чи виготовлення отруйних або сильнодіючих речовин, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, вчинені без спеціального на те дозволу, -

караються штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк від трьох до шести місяців, або позбавленням волі на строк до трьох років.

2. Порушення встановлених правил виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, відпуску, обліку, перевезення, пересилання отруйних чи сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів -

карається штрафом до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк від трьох до шести місяців, або позбавленням волі на строк до трьох років.

3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені повторно, за попередньою змовою групою осіб, або якщо предметом таких дій були отруйні чи сильнодіючі речовини, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби у великих розмірах -

караються позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років.

4. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою, або якщо предметом таких дій були отруйні чи сильнодіючі речовини, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби в особливо великих розмірах -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.

5. Особа, яка добровільно здала отруйні чи сильнодіючі речовини, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби та вказала джерело їх придбання або сприяла розкриттю злочинів, пов'язаних з їх незаконним обігом, звільняється від кримінальної відповідальності за незаконне

виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання отруйних чи сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, а також за вчинення таких дій без спеціального на те дозволу (частина перша цієї статті) щодо обладнання, призначеного для виробництва чи виготовлення отруйних чи сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів.

Стаття 321-1. Фальсифікація лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів

1. Виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збут завідомо фальсифікованих лікарських засобів -

караються позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або у великих розмірах, або якщо вони спричинили тривалий розлад здоров'я особи, а так само виробництво фальсифікованих лікарських засобів -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років з конфіскацією майна.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили смерть особи або інші тяжкі наслідки, або вчинені в особливо великих розмірах, -

караються позбавленням волі на строк від восьми до десяти років або довічним позбавленням волі, з конфіскацією майна.

4. Особа, яка добровільно здала фальсифіковані лікарські засоби та вказала джерело їх придбання або сприяла розкриттю злочинів, пов'язаних з їх обігом, звільняється від кримінальної відповідальності за придбання, перевезення, пересилання чи зберігання з метою збуту, збут завідомо фальсифікованих лікарських засобів, їх ввезення на територію України, вивезення з території України, транзит через її територію (частина перша цієї статті, якщо такі дії не створили загрози для життя чи здоров'я людей).

Стаття 321-2. Порухнення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і державної реєстрації лікарських засобів

1. Умисне порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань лікарських засобів, фальсифікація їх результатів, а також порушення встановленого порядку державної реєстрації лікарських засобів -

**Виявлення, документування та розслідування злочинів,
передбачених ст. 315 КК України,
вчинених з використанням мережі Інтернет**

караються позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк від одного до трьох років.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк від двох до трьох років.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили смерть потерпілого або інші тяжкі наслідки, -

караються позбавленням волі на строк від восьми до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк від двох до трьох років.

Стаття 322. Незаконна організація або утримання місць для вживання одурманюючих засобів

Незаконна організація або утримання місць для вживання з метою одурманювання лікарських та інших засобів, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, а також надання приміщень з такою метою -

караються штрафом від сімдесяти до ста двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

Стаття 323. Спонування неповнолітніх до застосування допінгу

1. Спонування неповнолітніх до застосування допінгу -

карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Та сама дія, вчинена батьком, матір'ю, вітчимою, мачухою, опікуном чи піклувальником або особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого чи піклування про нього, його тренером, або повторно, або особою, яка раніше вчинила один із злочинів, передбачених статтями 314, 315, 317, 324 цього Кодексу, -

карається обмеженням волі на строк до двох років або позбавленням волі на той самий строк.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені щодо двох чи більше осіб, або якщо вони заподіяли шкоду здоров'ю потерпілого, -

караються обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк.

4. Дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, якщо вони заподіяли істотну шкоду здоров'ю потерпілого або інші тяжкі наслідки, -

караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.

Примітка. Допінг - це засоби і методи, які входять до переліку заборонених Антидопінговим кодексом Олімпійського руху.

Стаття 324. Схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів

Схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, -

карається обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк.

Розділ XVIII

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ

Стаття 384. Завідомо неправдиве показання

1. Завідомо неправдиве показання свідка чи потерпілого або завідомо неправдивий висновок експерта під час провадження досудового розслідування, здійснення виконавчого провадження або проведення розслідування тимчасовою слідчою чи спеціальною тимчасовою слідчою комісією Верховної Ради України або в суді, завідомо неправдивий звіт оцінювача про оцінку майна під час здійснення виконавчого провадження, а також завідомо неправильний переклад, зроблений перекладачем у таких самих випадках, -

караються виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до двох років.

2. Ті самі дії, поєднані з обвинуваченням у тяжкому чи особливо тяжкому злочині, або зі штучним створенням доказів обвинувачення чи захисту, а також вчинені з корисливих мотивів, -

караються виправними роботами на строк до двох років або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.

Стаття 385. Відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків

1. Відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача без поважних причин від виконання покладених на них

обов'язків у суді або під час провадження досудового розслідування, здійснення виконавчого провадження, розслідування тимчасовою слідчою комісією Верховної Ради України -

караються штрафом від п'ятдесяти до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців.

2. Не підлягає кримінальній відповідальності особа за відмову давати показання під час провадження досудового розслідування або в суді щодо себе, а також членів її сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом.

Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI

(із останніми змінами, внесеними згідно із Законом
№ 1492-VIII від 07.09.2016, ВВР, 2016, № 43, ст.736)

Витяг

§ 2. Сторона обвинувачення

Стаття 36. Прокурор

4) доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках - особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії в порядку, визначеному цим Кодексом;

5) доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам;

Стаття 41. Оперативні підрозділи

1. Оперативні підрозділи органів Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового і митного законодавства, органів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора, а підрозділ детективів, оперативно-технічний підрозділ та підрозділ внутрішнього контролю Національного анти-

корупційного бюро України - за письмовим дорученням детектива або прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

2. Під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Співробітники оперативних підрозділів (крім підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України) не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора.

3. Доручення слідчого, прокурора щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій є обов'язковими для виконання оперативним підрозділом.

§ 3. Сторона захисту

Стаття 42. Підозрюваний, обвинувачений

3. Підозрюваний, обвинувачений має право:

4) не говорити нічого з приводу підозри проти нього, обвинувачення або у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання;

5) давати пояснення, показання з приводу підозри, обвинувачення чи в будь-який момент відмовитися їх давати.

§ 4. Потерпілий і його представник

Стаття 55. Потерпілий

1. Потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди.

2. Права і обов'язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого.

Потерпілому вручається пам'ятка про процесуальні права та обов'язки особою, яка прийняла заяву про вчинення кримінального правопорушення.

3. Потерпілим є також особа, яка не є заявником, але якій кримінальним правопорушенням завдана шкода і у зв'язку з цим вона після початку кримінального провадження подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого.

4. Потерпілим не може бути особа, якій моральна шкода завдана як представнику юридичної особи чи певної частини суспільства.

5. За наявності очевидних та достатніх підстав вважати, що заява, повідомлення про кримінальне правопорушення або заява про залу-

чення до провадження як потерпілого подана особою, якій не завдано шкоди, зазначеної у частині першій цієї статті, слідчий або прокурор виносить вмотивовану постанову про відмову у визнанні потерпілим, яка може бути оскаржена слідчому судді.

6. Якщо внаслідок кримінального правопорушення настала смерть особи або особа перебуває у стані, який унеможливує подання нею відповідної заяви, положення частин першої - третьої цієї статті поширюються на близьких родичів чи членів сім'ї такої особи. Потерпілим визнається одна особа з числа близьких родичів чи членів сім'ї, яка подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого, а за відповідним клопотанням - потерпілими може бути визнано кілька осіб.

Після того, як особа, яка перебувала у стані, що унеможлилював подання нею відповідної заяви, набуде здатності користуватися процесуальними правами, вона може подати заяву про залучення її до провадження як потерпілого.

7. Якщо особа не подала заяву про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяву про залучення її до провадження як потерпілого, то слідчий, прокурор, суд має право визнати особу потерпілою лише за її письмовою згодою. За відсутності такої згоди особа в разі необхідності може бути залучена до кримінального провадження як свідок.

Положення цієї частини не поширюються на провадження, яке може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого (кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення).

Стаття 56. Права потерпілого

1. Протягом кримінального провадження потерпілий має право:
- 1) бути повідомленим про свої права та обов'язки, передбачені цим Кодексом;
 - 2) знати сутність підозри та обвинувачення, бути повідомленим про обрання, зміну чи скасування щодо підозрюваного, обвинуваченого заходів забезпечення кримінального провадження та закінчення досудового розслідування;
 - 3) подавати докази слідчому, прокурору, слідчому судді, суду;
 - 4) заявляти відводи та клопотання;
 - 5) за наявності відповідних підстав - на забезпечення безпеки щодо себе, близьких родичів чи членів своєї сім'ї, майна та житла;
 - 6) давати пояснення, показання або відмовитися їх давати;

7) оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, суду в порядку, передбаченому цим Кодексом;

8) мати представника та в будь-який момент кримінального провадження відмовитися від його послуг;

9) давати пояснення, показання рідною або іншою мовою, якою він вільно володіє, безоплатно за рахунок держави користуватися послугами перекладача в разі, якщо він не володіє державною мовою чи мовою, якою ведеться кримінальне провадження;

10) на відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди в порядку, передбаченому законом;

11) знайомитися з матеріалами, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, в порядку, передбаченому цим Кодексом, у тому числі після відкриття матеріалів згідно зі статтею 290 цього Кодексу, а також знайомитися з матеріалами кримінального провадження, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, у випадку закриття цього провадження;

12) застосовувати з додержанням вимог цього Кодексу технічні засоби при проведенні процесуальних дій, в яких він бере участь. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд вправі заборонити потерпілому застосовувати технічні засоби при проведенні окремої процесуальної дії чи на певній стадії кримінального провадження з метою нерозголошення даних, які містять таємницю, що охороняється законом чи стосується інтимних сторін життя людини, про що виноситься (постановляється) вмотивована постанова (ухвала);

13) одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення у випадках, передбачених цим Кодексом;

14) користуватися іншими правами, передбаченими цим Кодексом.

2. Під час досудового розслідування потерпілий має право:

1) на негайне прийняття і реєстрацію заяви про кримінальне правопорушення, визнання його потерпілим;

2) отримувати від уповноваженого органу, до якого він подав заяву, документ, що підтверджує її прийняття і реєстрацію;

3) подавати докази на підтвердження своєї заяви;

4) брати участь у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях, під час проведення яких ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дії, що заносяться до протоколу, а також знайомитися з протоколами слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, виконаних за його участі;

**Виявлення, документування та розслідування злочинів,
передбачених ст. 315 КК України,
вчинених з використанням мережі Інтернет**

5) отримувати копії матеріалів, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, після закінчення досудового розслідування.

3. Під час судового провадження в будь-якій інстанції потерпілий має право:

- 1) бути завчасно поінформованим про час і місце судового розгляду;
- 2) брати участь у судовому провадженні;
- 3) брати участь у безпосередній перевірці доказів;
- 4) підтримувати обвинувачення в суді у випадку відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення;

5) висловлювати свою думку під час вирішення питання про призначення покарання обвинуваченому, а також висловлювати свою думку при вирішенні питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру;

6) знайомитися з судовими рішеннями, журналом судового засідання і технічним записом кримінального провадження в суді;

7) оскаржувати судові рішення в порядку, передбаченому цим Кодексом.

4. На всіх стадіях кримінального провадження потерпілий має право примиритися з підозрюваним, обвинуваченим і укласти угоду про примирення. У передбачених законом України про кримінальну відповідальність та цим Кодексом випадках примирення є підставою для закриття кримінального провадження.

Стаття 57. Обов'язки потерпілого

1. Потерпілий зобов'язаний:

1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, а в разі неможливості своєчасного прибуття - завчасно повідомити про це, а також про причини неможливості прибуття;

2) не перешкоджати встановленню обставин вчинення кримінального правопорушення;

3) не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду відомості, які стали йому відомі у зв'язку з участю у кримінальному провадженні і які становлять охоронювану законом таємницю.

§ 5. Інші учасники кримінального провадження

Стаття 65. Свідок

1. Свідком є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань.

2. Не можуть бути допитані як свідки:

1) захисник, представник потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, законний представник потерпілого, цивільного позивача у кримінальному провадженні - про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з виконанням функцій представника чи захисника;

2) адвокати - про відомості, які становлять адвокатську таємницю;

3) нотаріуси - про відомості, які становлять нотаріальну таємницю;

4) медичні працівники та інші особи, яким у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторону життя особи - про відомості, які становлять лікарську таємницю;

5) священнослужителі - про відомості, одержані ними на сповіді віруючих;

6) журналісти - про відомості, які містять конфіденційну інформацію професійного характеру, надану за умови нерозголошення авторства або джерела інформації;

7) професійні судді, народні засідателі та присяжні - про обставини обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення, за винятком випадків кримінального провадження щодо прийняття суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, ухвали;

8) особи, які брали участь в укладенні та виконанні угоди про примирення в кримінальному провадженні, - про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з участю в укладенні та виконанні угоди про примирення;

9) особи, до яких застосовані заходи безпеки, - щодо дійсних даних про їх особи;

10) особи, які мають відомості про дійсні дані про осіб, до яких застосовані заходи безпеки, - щодо цих даних.

3. Особи, передбачені пунктами 1-5 частини другої цієї статті, з приводу зазначених довірених відомостей можуть бути звільнені від обов'язку зберігати професійну таємницю особою, що довірила їм ці відомості, у визначеному нею обсязі. Таке звільнення здійснюється у письмовій формі за підписом особи, що довірила зазначені відомості.

4. Не можуть без їх згоди бути допитані як свідки особи, які мають право дипломатичної недоторканності, а також працівники дипломатичних представництв - без згоди представника дипломатичної установи.

**Виявлення, документування та розслідування злочинів,
передбачених ст. 315 КК України,
вчинених з використанням мережі Інтернет**

Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд перед допитом осіб, зазначених в абзаці першому цієї частини, зобов'язані роз'яснити їм право відмовитися давати показання.

Стаття 66. Права та обов'язки свідка

1. Свідок має право:

1) знати, у зв'язку з чим і в якому кримінальному провадженні він допитується;

2) користуватися під час давання показань та участі у проведенні інших процесуальних дій правовою допомогою адвоката, повноваження якого підтверджуються згідно з положеннями статті 50 цього Кодексу;

3) відмовитися давати показання щодо себе, близьких родичів та членів своєї сім'ї, що можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні ним, близькими родичами чи членами його сім'ї кримінального правопорушення, а також показання щодо відомостей, які згідно з положеннями статті 65 цього Кодексу не підлягають розголошенню;

4) давати показання рідною або іншою мовою, якою він вільно володіє, і користуватися допомогою перекладача;

5) користуватися нотатками і документами при даванні показань у тих випадках, коли показання стосуються будь-яких розрахунків та інших відомостей, які йому важко тримати в пам'яті;

6) на відшкодування витрат, пов'язаних з викликом для давання показань;

7) ознайомлюватися з протоколом допиту та заявляти клопотання про внесення до нього змін, доповнень і зауважень, а також власноручно робити такі доповнення і зауваження;

8) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом;

9) заявляти відвід перекладачу.

2. Свідок зобов'язаний:

1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду;

2) давати правдиві показання під час досудового розслідування та судового розгляду;

3) не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження

та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі свідку у зв'язку з виконанням його обов'язків.

3. Особа, яку залучають до проведення процесуальних дій під час досудового розслідування як понятого або яка стала очевидцем таких дій, зобов'язана на вимогу слідчого, прокурора не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії.

Глава 4. Докази і доказування

§ 1. Поняття доказів, належність та допустимість при визнанні відомостей доказами

Стаття 87. Недопустимість доказів, отриманих внаслідок істотного порушення прав та свобод людини

1. Недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини.

2. Суд зобов'язаний визнати істотними порушеннями прав людини і основоположних свобод, зокрема, такі діяння:

1) здійснення процесуальних дій, які потребують попереднього дозволу суду, без такого дозволу або з порушенням його суттєвих умов;

2) отримання доказів внаслідок катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження або погрози застосування такого поводження;

3) порушення права особи на захист;

4) отримання показань чи пояснень від особи, яка не була повідомлена про своє право відмовитися від давання показань та не відповідала на запитання, або їх отримання з порушенням цього права;

5) порушення права на перехресний допит;

3. Недопустимими є також докази, що були отримані:

1) з показань свідка, який надалі був визнаний підозрюваним чи обвинуваченим у цьому кримінальному провадженні;

2) після початку кримінального провадження шляхом реалізації органами досудового розслідування чи прокуратури своїх повноважень, не передбачених цим Кодексом, для забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень.

4. Докази, передбачені цією статтею, повинні визнаватися судом недопустимими під час будь-якого судового розгляду, крім розгляду, якщо вирішується питання про відповідальність за вчинення зазна-

**Виявлення, документування та розслідування злочинів,
передбачених ст. 315 КК України,
вчинених з використанням мережі Інтернет**

ченого істотного порушення прав та свобод людини, внаслідок якого такі відомості були отримані.

§ 2. Доказування

Стаття 91. Обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні

1. У кримінальному провадженні підлягають доказуванню:

1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);

2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;

3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;

4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;

6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення;

7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

2. Доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження.

§ 3. Показання

Стаття 95. Показання

1. Показання - це відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потер-

пілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження.

2. Підозрюваний, обвинувачений, потерпілий мають право давати показання під час досудового розслідування та судового розгляду.

3. Свідок, експерт зобов'язані давати показання слідчому, прокурору, слідчому судді та суду в установленому цим Кодексом порядку.

4. Суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання або отриманих у порядку, передбаченому статтею 225 цього Кодексу. Суд не вправі обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них.

5. Особа дає показання лише щодо фактів, які вона сприймала особисто, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом.

6. Висновок або думка особи, яка дає показання, можуть визнаватися судом доказом, лише якщо такий висновок або думка корисні для ясного розуміння показань (їх частини) і ґрунтуються на спеціальних знаннях у розумінні статті 101 цього Кодексу.

7. Якщо особа, яка дає показання, висловила думку або висновок, що ґрунтується на спеціальних знаннях у розумінні статті 101 цього Кодексу, а суд не визнає їх недопустимими доказами в порядку, передбаченому частиною другою статті 89 цього Кодексу, інша сторона має право допитати особу згідно з правилами допиту експерта.

8. Сторони кримінального провадження, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, мають право отримувати від учасників кримінального провадження та інших осіб за їх згодою пояснення, які не є джерелом доказів.

Стаття 96. З'ясування достовірності показань свідка

3. Свідок зобов'язаний відповідати на запитання, спрямовані на з'ясування достовірності його показань.

4. Свідок може бути допитаний щодо попередніх показань, які не узгоджуються із його показаннями.

Глава 5. Фіксування кримінального провадження.

Процесуальні рішення

Стаття 103. Форми фіксування кримінального провадження

1. Процесуальні дії під час кримінального провадження можуть фіксуватися:

1) у протоколі;

2) на носії інформації, на якому за допомогою технічних засобів зафіксовані процесуальні дії;

3) у журналі судового засідання.

Стаття 104. Протокол

1. У випадках, передбачених цим Кодексом, хід і результати проведення процесуальної дії фіксуються у протоколі.

2. У випадку фіксування процесуальної дії під час досудового розслідування за допомогою технічних засобів про це зазначається у протоколі.

Якщо за допомогою технічних засобів фіксується допит, текст показань може не вноситися до відповідного протоколу за умови, що жоден з учасників процесуальної дії не наполягає на цьому. У такому разі у протоколі зазначається, що показання зафіксовані на носії інформації, який додається до нього.

3. Протокол складається з:

1) вступної частини, яка повинна містити відомості про: місце, час проведення та назву процесуальної дії;

особу, яка проводить процесуальну дію (прізвище, ім'я, по батькові, посада);

всіх осіб, які присутні під час проведення процесуальної дії (прізвища, імена, по батькові, дати народження, місця проживання);

інформацію про те, що особи, які беруть участь у процесуальній дії, заздалегідь повідомлені про застосування технічних засобів фіксації, характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються при проведенні процесуальної дії, умови та порядки їх використання;

2) описової частини, яка повинна містити відомості про: послідовність дій;

отримані в результаті процесуальної дії відомості, важливі для цього кримінального провадження, в тому числі виявлені та/або надані речі і документи;

3) заключної частини, яка повинна містити відомості про:

вилучені речі і документи та спосіб їх ідентифікації;

спосіб ознайомлення учасників зі змістом протоколу;

зауваження і доповнення до письмового протоколу з боку учасників процесуальної дії.

4. Перед підписанням протоколу учасникам процесуальної дії надається можливість ознайомитися із текстом протоколу.

5. Зауваження і доповнення зазначаються у протоколі перед підписанням. Протокол підписують усі учасники, які брали участь у про-

веденні процесуальної дії. Якщо особа через фізичні вади або з інших причин не може особисто підписати протокол, то ознайомлення такої особи з протоколом здійснюється у присутності її захисника (законного представника), який своїм підписом засвідчує зміст протоколу та факт неможливості його підписання особою.

6. Якщо особа, яка брала участь у проведенні процесуальної дії, відмовилася підписати протокол, про це зазначається в протоколі. Такій особі надається право дати письмові пояснення щодо причин відмови від підписання, які заносяться до протоколу. Факт відмови особи від підписання протоколу, а також факт надання письмових пояснень особи щодо причин такої відмови засвідчується підписом її захисника (законного представника), а у разі його відсутності - понятих.

Стаття 105. Додатки до протоколів

1. Особою, яка проводила процесуальну дію, до протоколу долучаються додатки.

2. Додатками до протоколу можуть бути:

1) спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів;
2) письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії;

3) стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії;

4) фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу.

3. Додатки до протоколів повинні бути належним чином виготовлені, упаковані з метою надійного збереження, а також засвідчені підписами слідчого, прокурора, спеціаліста, інших осіб, які брали участь у виготовленні та/або вилученні таких додатків.

Стаття 106. Підготовка протоколу та додатка

1. Протокол під час досудового розслідування складається слідчим або прокурором, які проводять відповідну процесуальну дію, під час її проведення або безпосередньо після її закінчення.

2. До складу слідчої (розшукової) дії входять також дії щодо належного упакування речей і документів та інші дії, що мають значення для перевірки результатів процесуальної дії.

Стаття 107. Застосування технічних засобів фіксування кримінального провадження

1. Рішення про фіксацію процесуальної дії за допомогою технічних засобів під час досудового розслідування, в тому числі під час розгляду питань слідчим суддею, приймає особа, яка проводить від-

повідну процесуальну дію. За клопотанням учасників процесуальної дії застосування технічних засобів фіксування є обов'язковим.

2. Про застосування технічних засобів фіксування процесуальної дії заздалегідь повідомляються особи, які беруть участь у процесуальній дії.

3. У матеріалах кримінального провадження зберігаються оригінальні примірники технічних носіїв інформації зафіксованої процесуальної дії, резервні копії яких зберігаються окремо.

4. Фіксування за допомогою технічних засобів кримінального провадження в суді під час судового провадження є обов'язковим. У разі неприбуття в судове засідання всіх осіб, які беруть участь у судовому провадженні, чи в разі, якщо відповідно до положень цього Кодексу судове провадження здійснюється судом за відсутності осіб, фіксування за допомогою технічних засобів кримінального провадження в суді не здійснюється.

5. Учасники судового провадження мають право отримати копію запису судового засідання, зробленого за допомогою технічного засобу.

6. Незастосування технічних засобів фіксування кримінального провадження у випадках, якщо воно є обов'язковим, тягне за собою недійсність відповідної процесуальної дії та отриманих внаслідок її вчинення результатів, за винятком випадків, якщо сторони не заперечують проти визнання такої дії та результатів її здійснення чинними.

Стаття 110. Процесуальні рішення

3. Рішення слідчого, прокурора приймається у формі постанови. Постанова виноситься у випадках, передбачених цим Кодексом, а також коли слідчий, прокурор визнає це за необхідне.

6. Постанова слідчого, прокурора виготовляється на офіційному бланку та підписується службовою особою, яка прийняла відповідне процесуальне рішення.

Глава 20. Слідчі (розшукові) дії

Стаття 223. Вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій

1. Слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні.

2. Підставами для проведення слідчої (розшукової) дії є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети.

3. Слідчий, прокурор вживає належних заходів для забезпечення присутності під час проведення слідчої (розшукової) дії осіб, чий пра-

ва та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені. Перед проведенням слідчої (розшукової) дії особам, які беруть у ній участь, роз'яснюються їх права і обов'язки, передбачені цим Кодексом, а також відповідальність, встановлена законом.

4. Проведення слідчих (розшукових) дій у нічний час (з 22 до 6 години) не допускається, за винятком невідкладних випадків, коли затримка в їх проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного.

5. У разі отримання під час проведення слідчої (розшукової) дії доказів, які можуть вказувати на невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, слідчий, прокурор зобов'язаний провести відповідну слідчу (розшукову) дію в повному обсязі, долучити складені процесуальні документи до матеріалів досудового розслідування та надати їх суду у випадку звернення з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

6. Слідча (розшукова) дія, що здійснюється за клопотанням сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, проводиться за участю особи, яка її ініціювала, та (або) її захисника чи представника, крім випадків, коли через специфіку слідчої (розшукової) дії це неможливо або така особа письмово відмовилася від участі в ній.

Під час проведення такої слідчої (розшукової) дії присутні особи, що її ініціювали, мають право ставити питання, висловлювати свої пропозиції, зауваження та заперечення щодо порядку проведення відповідної слідчої (розшукової) дії, які заносяться до протоколу.

7. Слідчий, прокурор зобов'язаний запросити не менше двох незайнтересованих осіб (понятих) для пред'явлення особи, трупа чи речі для впізнання, огляду трупа, в тому числі пов'язаного з ексгумацією, слідчого експерименту, освідчення особи. Винятками є випадки застосування безперервного відеозапису ходу проведення відповідної слідчої (розшукової) дії. Поняті можуть бути запрошені для участі в інших процесуальних діях, якщо слідчий, прокурор вважатиме це за доцільне.

Обшук або огляд житла чи іншого володіння особи, обшук особи здійснюються з обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії.

Понятими не можуть бути потерпілий, родичі підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого, працівники правоохоронних органів, а також особи, заінтересовані в результатах кримінального провадження.

Зазначені особи можуть бути допитані під час судового розгляду як свідки проведення відповідної слідчої (розшукової) дії.

8. Слідчі (розшукові) дії не можуть проводитися після закінчення строків досудового розслідування, крім їх проведення за дорученням суду у випадках, передбачених частиною третьою статті 333 цього Кодексу. Будь-які слідчі (розшукові) або негласні слідчі (розшукові) дії, проведені з порушенням цього правила, є недійсними, а встановлені внаслідок них докази - недопустимими.

Стаття 224. Допит

1. Допит проводиться за місцем проведення досудового розслідування або в іншому місці за погодженням із особою, яку мають намір допитати. Кожний свідок допитується окремо, без присутності інших свідків.

2. Допит не може продовжуватися без перерви понад дві години, а в цілому - понад вісім годин на день.

3. Перед допитом встановлюється особа, роз'яснюються її права, а також порядок проведення допиту. У разі допиту свідка він попереджається про кримінальну відповідальність за відмову давати показання і за давання завідомо неправдивих показань, а потерпілий - за давання завідомо неправдивих показань. За необхідності до участі в допиті залучається перекладач.

4. У разі відмови підозрюваного відповідати на запитання, давати показання особа, яка проводить допит, зобов'язана його зупинити одразу після отримання такої заяви.

5. Під час допиту може застосовуватися фотозйомка, аудіо-та/або відеозапис.

6. Допитувана особа має право використовувати під час допиту власні документи і нотатки, якщо її показання пов'язані з будь-якими обчисленнями та іншими відомостями, які важко зберегти в пам'яті.

7. За бажанням допитуваної особи вона має право викласти свої показання власноручно. За письмовими показаннями особи їй можуть бути поставлені додаткові запитання.

8. Особа має право не відповідати на запитання з приводу тих обставин, щодо надання яких є пряма заборона у законі (таємниця сповіді, лікарська таємниця, професійна таємниця захисника, таємниця нарадчої кімнати тощо) або які можуть стати підставою для пі-

дозри, обвинувачення у вчиненні нею, близькими родичами чи членами її сім'ї кримінального правопорушення, а також щодо службових осіб, які виконують негласні слідчі (розшукові) дії, та осіб, які конфіденційно співпрацюють із органами досудового розслідування.

9. Слідчий, прокурор має право провести одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях. На початку такого допиту встановлюється, чи знають викликані особи одна одну і в яких стосунках вони перебувають між собою. Свідки попереджаються про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за давання завідомо неправдивих показань, а потерпілі - за давання завідомо неправдивих показань.

Викликаним особам по черзі пропонується дати показання про ті обставини кримінального провадження, для з'ясування яких проводиться допит, після чого слідчим, прокурором можуть бути поставлені запитання. Особи, які беруть участь у допиті, їх захисники чи представники мають право ставити одна одній запитання, що стосується предмета допиту.

Оголошення показань, наданих учасниками допиту на попередніх допитах, дозволяється лише після давання ними показань.

У кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, а також щодо злочинів, вчинених із застосуванням насильства або погрозою його застосування, одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей в їхніх показаннях не може бути проведений за участю малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого разом з підозрюваним.

Стаття 234. Обшук

1. Обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб.

2. Обшук проводиться на підставі ухвали слідчого судді.

3. У разі необхідності провести обшук слідчий за погодженням з прокурором або прокурор звертається до слідчого судді з відповідним клопотанням, яке повинно містити відомості про:

1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;

**Виявлення, документування та розслідування злочинів,
передбачених ст. 315 КК України,
вчинених з використанням мережі Інтернет**

2) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з розслідуванням якого подається клопотання;

3) правову кваліфікацію кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

4) підстави для обшуку;

5) житло чи інше володіння особи або частину житла чи іншого володіння особи, де планується проведення обшуку;

6) особу, якій належить житло чи інше володіння, та особу, у фактичному володінні якої воно знаходиться;

7) речі, документи або осіб, яких планується відшукати.

До клопотання також мають бути додані оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими прокурор, слідчий обґрунтовує доводи клопотання, а також витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання.

4. Клопотання про обшук розглядається у суді в день його надходження за участю слідчого або прокурора.

5. Слідчий суддя відмовляє у задоволенні клопотання про обшук, якщо прокурор, слідчий не доведе наявність достатніх підстав вважати, що:

1) було вчинено кримінальне правопорушення;

2) відшукувані речі і документи мають значення для досудового розслідування;

3) відомості, які містяться у відшукуваних речах і документах, можуть бути доказами під час судового розгляду;

4) відшукувані речі, документи або особи знаходяться у зазначеному в клопотанні житлі чи іншому володінні особи.

Стаття 235. Ухвала про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи

1. Ухвала слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи з підстав, зазначених у клопотанні прокурора, слідчого, надає право проникнути до житла чи іншого володіння особи лише один раз.

2. Ухвала слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи повинна відповідати загальним вимогам до судових рішень, передбачених цим Кодексом, а також містити відомості про:

1) строк дії ухвали, який не може перевищувати одного місяця з дня постановлення ухвали;

- 2) прокурора, слідчого, який подав клопотання про обшук;
 - 3) положення закону, на підставі якого постановляється ухвала;
 - 4) житло чи інше володіння особи або частину житла чи іншого володіння особи, які мають бути піддані обшуку;
 - 5) особу, якій належить житло чи інше володіння, та особу, у фактичному володінні якої воно знаходиться;
 - 6) речі, документи або осіб, для виявлення яких проводиться обшук.
3. Виготовляються дві копії ухвали, які чітко позначаються як копії.

Стаття 236. Виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи

1. Ухвала про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи може бути виконана слідчим чи прокурором. Для участі в проведенні обшуку може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, представник та інші учасники кримінального провадження. З метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в обшуку має право запросити спеціалістів. Слідчий, прокурор вживає належних заходів для забезпечення присутності під час проведення обшуку осіб, чий права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені.

2. Обшук житла чи іншого володіння особи на підставі ухвали слідчого судді повинен відбуватися в час, коли завдається найменша шкода звичайним заняттям особи, яка ними володіє, якщо тільки слідчий, прокурор не вважатиме, що виконання такої умови може суттєво зашкодити меті обшуку.

3. Перед початком виконання ухвали слідчого судді особі, яка володіє житлом чи іншим володінням, а за її відсутності - іншій присутній особі повинна бути пред'явлена ухвала і надана її копія. Слідчий, прокурор має право заборонити будь-якій особі залишити місце обшуку до його закінчення та вчиняти будь-які дії, що заважають проведенню обшуку. Невиконання цих вимог тягне за собою передбачену законом відповідальність.

4. У разі відсутності осіб у житлі чи іншому володінні копія ухвали повинна бути залишена на видному місці у житлі чи іншому володінні особи. При цьому слідчий, прокурор зобов'язаний забезпечити схоронність майна, що знаходиться у житлі чи іншому володінні особи, та неможливість доступу до нього сторонніх осіб.

5. Обшук на підставі ухвали слідчого судді повинен проводитися в обсязі, необхідному для досягнення мети обшуку. За рішенням слідчого чи прокурора може бути проведено обшук осіб, які перебува-

**Виявлення, документування та розслідування злочинів,
передбачених ст. 315 КК України,
вчинених з використанням мережі Інтернет**

ють в житлі чи іншому володінні, якщо є достатні підстави вважати, що вони переховують при собі предмети або документи, які мають значення для кримінального провадження. Обшук особи повинен бути здійснений особами тієї ж статі.

6. Слідчий, прокурор під час проведення обшуку має право відкривати закриті приміщення, сховища, речі, якщо особа, присутня при обшуку, відмовляється їх відкрити або обшук здійснюється за відсутності осіб, зазначених у частині третій цієї статті.

7. При обшуку слідчий, прокурор має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення обшуканого житла чи іншого володіння особи чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати документи, тимчасово вилучати речі, які мають значення для кримінального провадження. Предмети, які вилучені законом з обігу, підлягають вилученню незалежно від їх відношення до кримінального провадження. Вилучені речі та документи, які не входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукання в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, та не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном.

8. Особи, у присутності яких здійснюється обшук, при проведенні цієї слідчої (розшукової) дії мають право робити заяви, що підлягають занесенню до протоколу обшуку.

Другий примірник протоколу обшуку разом із доданим до нього описом вилучених документів та тимчасово вилучених речей (за наявності) вручається особі, у якої проведено обшук, а в разі її відсутності - повнолітньому членові її сім'ї або його представникові.

При проведенні обшуку на підприємстві, в установі або організації другий примірник протоколу вручається керівнику або представникові підприємства, установи або організації.

Стаття 237. Огляд

1. З метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів.

2. Огляд житла чи іншого володіння особи здійснюється згідно з правилами цього Кодексу, передбаченими для обшуку житла чи іншого володіння особи.

3. Для участі в огляді може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, законний представник та інші учасники кримі-

нального провадження. З метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в огляді може запросити спеціалістів.

4. Особи, у присутності яких здійснюється огляд, при проведенні цієї слідчої (розшукової) дії мають право робити заяви, що підлягають занесенню до протоколу огляду.

5. При проведенні огляду дозволяється вилучення лише речей і документів, які мають значення для кримінального провадження, та речей, вилучених з обігу. Усі вилучені речі і документи підлягають негайному огляду і опечатуванню із завірненням підписами осіб, які брали участь у проведенні огляду. У разі якщо огляд речей і документів на місці здійснити неможливо або їх огляд пов'язаний з ускладненнями, вони тимчасово опечатуються і зберігаються у такому вигляді доти, доки не буде здійснено їх остаточні огляд і опечатування.

6. Слідчий, прокурор має право заборонити будь-якій особі залишити місце огляду до його закінчення та вчинювати будь-які дії, що заважають проведенню огляду. Невиконання цих вимог тягне за собою передбачену законом відповідальність.

7. При огляді слідчий, прокурор або за їх дорученням залучений спеціаліст має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження. Предмети, які вилучені законом з обігу, підлягають вилученню незалежно від їх відношення до кримінального провадження. Вилучені речі та документи, що не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном.

Глава 21. Негласні слідчі (розшукові) дії

§ 1. Загальні положення про негласні слідчі (розшукові) дії

Стаття 246. Підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій

1. Негласні слідчі (розшукові) дії - це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом.

3. Рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій приймає слідчий, прокурор, а у випадках, передбачених цим Кодек-

**Виявлення, документування та розслідування злочинів,
передбачених ст. 315 КК України,
вчинених з використанням мережі Інтернет**

сом, - слідчий суддя за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором. Слідчий зобов'язаний повідомити прокурора про прийняття рішення щодо проведення певних негласних слідчих (розшукових) дій та отримані результати. Прокурор має право заборонити проведення або припинити подальше проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

4. Виключно прокурор має право прийняти рішення про проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, як контроль за вчиненням злочину.

5. У рішенні про проведення негласної слідчої (розшукової) дії зазначається строк її проведення. Строк проведення негласної слідчої (розшукової) дії може бути продовжений:

прокурором, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за його рішенням, - до вісімнадцяти місяців;

керівником органу досудового розслідування, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за його або слідчого рішенням, - до шести місяців;

начальником головного, самостійного управління, департаменту апарату Національної поліції, територіальних органів Національної поліції та його відокремлених підрозділів, Центрального управління Служби безпеки України, керівником відповідного підрозділу Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу державного бюро розслідувань в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, регіонального органу Служби безпеки України в межах компетенції, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за рішенням слідчого, - до дванадцяти місяців;

Головою Національної поліції, Головою Служби безпеки України, Директором Національного антикорупційного бюро України, керівником центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику, головою державного бюро розслідувань, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за рішенням слідчого, - до вісімнадцяти місяців;

слідчим суддею, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за його рішенням у порядку, передбаченому статтею 249 цього Кодексу.

6. Проводити негласні слідчі (розшукові) дії має право слідчий, який здійснює досудове розслідування злочину, або за його доручен-

ням - уповноважені оперативні підрозділи Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового і митного законодавства, органів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України. За рішенням слідчого чи прокурора до проведення негласних слідчих (розшукових) дій можуть залучатися також інші особи.

Стаття 248. Розгляд клопотання про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії

1. Слідчий суддя зобов'язаний розглянути клопотання про надання дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії протягом шести годин з моменту його отримання. Розгляд клопотання здійснюється за участю особи, яка подала клопотання.

2. У клопотанні зазначаються:

1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;

2) короткий виклад обставин злочину, у зв'язку з розслідуванням якого подається клопотання;

3) правова кваліфікація злочину із зазначенням статті (частини статті) Кримінального кодексу України;

4) відомості про особу (осіб), місце або річ, щодо яких необхідно провести негласну слідчу (розшукову) дію;

5) обставини, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні злочину;

6) вид негласної слідчої (розшукової) дії та обґрунтування строку її проведення;

7) обґрунтування неможливості отримання відомостей про злочин та особу, яка його вчинила, в іншій спосіб;

8) відомості залежно від виду негласної слідчої дії про ідентифікаційні ознаки, які дозволять унікально ідентифікувати абонента спостереження, телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання тощо;

9) обґрунтування можливості отримання під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії доказів, які самотійно або в сукупності з іншими доказами можуть мати суттєве значення для з'ясування обставин злочину або встановлення осіб, які його вчинили.

До клопотання слідчого, прокурора додається витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, у рамках якого подається клопотання.

3. Слідчий суддя постановляє ухвалу про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, якщо прокурор, слідчий доведе наявність достатніх підстав вважати, що:

- 1) вчинений злочин відповідної тяжкості;
- 2) під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії можуть бути отримані докази, які самостійно або в сукупності з іншими доказами можуть мати суттєве значення для з'ясування обставин злочину або встановлення осіб, які вчинили злочин.

4. Ухвала слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії повинна відповідати загальним вимогам досудових рішень, передбачених цим Кодексом, а також містити відомості про:

- 1) прокурора, слідчого, який звернувся з клопотанням;
- 2) злочин, у зв'язку із досудовим розслідуванням якого постановляється ухвала;

- 3) особу (осіб), місце або річ, щодо яких необхідно провести негласну слідчу (розшукову) дію;

- 4) вид негласної слідчої (розшукової) дії та відомості залежно від виду негласної слідчої дії про ідентифікаційні ознаки, які дозволять унікально ідентифікувати абонента спостереження, телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання тощо;

- 5) строк дії ухвали.

5. Постановлення слідчим суддею ухвали про відмову в наданні дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії не перешкоджає повторному зверненню з новим клопотанням про надання такого дозволу.

Стаття 249. Строк дії ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії

1. Строк дії ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії не може перевищувати два місяці.

2. Якщо слідчий, прокурор вважає, що проведення негласної слідчої (розшукової) дії слід продовжити, то слідчий за погодженням з прокурором або прокурор має право звернутися до слідчого судді з клопотанням про постановлення ухвали згідно з вимогами статті 248 цього Кодексу.

3. Крім відомостей, зазначених у статті 248 цього Кодексу, слідчий, прокурор повинен надати додаткові відомості, які дають підстави для продовження негласної слідчої (розшукової) дії.

4. Загальний строк, протягом якого в одному кримінальному провадженні може тривати проведення негласної слідчої (розшукової) дії, дозвіл на проведення якої дає слідчий суддя, не може перевищувати максимальні строки досудового розслідування, передбачені статтею 219 цього Кодексу. У разі якщо така негласна слідча (розшукова) дія проводиться з метою встановлення місцезнаходження особи, яка переховується від органів досудового розслідування, слідчого судді чи суду, та оголошена в розшук, вона може тривати до встановлення місцезнаходження розшукуваної особи.

5. Прокурор зобов'язаний прийняти рішення про припинення подальшого проведення негласної слідчої (розшукової) дії, якщо в цьому відпала необхідність.

Стаття 250. Проведення негласної слідчої (розшукової) дії до постановлення ухвали слідчого судді

1. У виняткових невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, передбаченого розділами I, II, VI, VII (статті 201 та 209), IX, XIII, XIV, XV, XVII Особливої частини Кримінального кодексу України, негласна слідча (розшукова) дія може бути розпочата до постановлення ухвали слідчого судді у випадках, передбачених цим Кодексом, за рішенням слідчого, узгодженого з прокурором, або прокурора. У такому випадку прокурор зобов'язаний невідкладно після початку такої негласної слідчої (розшукової) дії звернутися з відповідним клопотанням до слідчого судді.

Стаття 251. Вимоги до постанови слідчого, прокурора про проведення негласних слідчих (розшукових) дій

1. Постанова слідчого, прокурора про проведення негласної слідчої (розшукової) дії повинна містити:

1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;

2) правову кваліфікацію злочину із зазначенням статті (частини статті) Кримінального кодексу України;

3) відомості про особу (осіб), місце або річ, щодо яких проводиться негласна слідча (розшукова) дія;

4) початок, тривалість і мету негласної слідчої (розшукової) дії;

5) відомості про особу (осіб), яка буде проводити негласну слідчу (розшукову) дію;

**Виявлення, документування та розслідування злочинів,
передбачених ст. 315 КК України,
вчинених з використанням мережі Інтернет**

б) обґрунтування прийнятої постанови, у тому числі обґрунтування неможливості отримання відомостей про злочин та особу, яка його вчинила, в інший спосіб;

7) вказівку на вид негласної слідчої (розшукової) дії, що проводиться.

Стаття 252. Фіксація ходу і результатів негласних слідчих (розшукових) дій

1. Фіксація ходу і результатів негласних слідчих (розшукових) дій повинна відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим цим Кодексом. За результатами проведення негласної слідчої (розшукової) дії складається протокол, до якого в разі необхідності долучаються додатки. Відомості про осіб, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії або були залучені до їх проведення, у разі здійснення щодо них заходів безпеки можуть зазначатися із забезпеченням конфіденційності даних про таких осіб у порядку, визначеному законодавством.

2. Проведення негласних слідчих (розшукових) дій може фіксуватися за допомогою технічних та інших засобів.

3. Протоколи про проведення негласних слідчих (розшукових) дій з додатками не пізніше ніж через двадцять чотири години з моменту припинення зазначених негласних слідчих (розшукових) дій передаються прокурору.

4. Прокурор вживає заходів щодо збереження отриманих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій речей і документів, які планує використовувати у кримінальному провадженні.

Стаття 255. Заходи щодо захисту інформації, яка не використовується у кримінальному провадженні

1. Відомості, речі та документи, отримані в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій, які прокурор не визнає необхідними для подальшого проведення досудового розслідування, повинні бути невідкладно знищені на підставі його рішення, крім випадків, передбачених частиною третьою цієї статті та статтею 256 цього Кодексу.

2. Забороняється використання зазначених у частині першій цієї статті матеріалів для цілей, не пов'язаних з кримінальним провадженням, або ознайомлення з ними учасників кримінального провадження чи будь-яких інших осіб.

3. У разі якщо власник речей або документів, отриманих у результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій, може бути

зацікавлений у їх поверненні, прокурор зобов'язаний повідомити його про наявність таких речей або документів у розпорядженні прокурора та з'ясувати, чи бажає він їх повернути. Допустимість дій, передбачених цією частиною, та час їх вчинення визначаються прокурором з урахуванням необхідності забезпечення прав та законних інтересів осіб, а також запобігання завданню шкоди для кримінального провадження.

4. Знищення відомостей, речей та документів здійснюється під контролем прокурора.

5. Знищення відомостей, речей та документів, отриманих у результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій, не звільняє прокурора від обов'язку здійснення повідомлення згідно з вимогами статті 253 цього Кодексу.

§ 2. Втручання у приватне спілкування

Стаття 258. Загальні положення про втручання у приватне спілкування

1. Ніхто не може зазнавати втручання у приватне спілкування без ухвали слідчого судді.

2. Прокурор, слідчий за погодженням з прокурором зобов'язаний звернутися до слідчого судді з клопотанням про дозвіл на втручання у приватне спілкування в порядку, передбаченому статтями 246, 248, 249 цього Кодексу, якщо будь-яка слідча (розшукова) дія включатиме таке втручання.

3. Спілкуванням є передання інформації у будь-якій формі від однієї особи до іншої безпосередньо або за допомогою засобів зв'язку будь-якого типу. Спілкування є приватним, якщо інформація передається та зберігається за таких фізичних чи юридичних умов, при яких учасники спілкування можуть розраховувати на захист інформації від втручання інших осіб.

4. Втручанням у приватне спілкування є доступ до змісту спілкування за умов, якщо учасники спілкування мають достатні підстави вважати, що спілкування є приватним. Різновидами втручання в приватне спілкування є:

- 1) аудіо-, відеоконтроль особи;
- 2) арешт, огляд і виїмка кореспонденції;
- 3) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж;
- 4) зняття інформації з електронних інформаційних систем.

5. Втручання у приватне спілкування захисника, священнослужителя з підозрюваним, обвинуваченим, засудженим, виправданим заборонене.

Стаття 260. Аудіо-, відеоконтроль особи

1. Аудіо-, відеоконтроль особи є різновидом втручання у приватне спілкування, яке проводиться без її відома на підставі ухвали слідчого судді, якщо є достатні підстави вважати, що розмови цієї особи або інші звуки, рухи, дії, пов'язані з її діяльністю або місцем перебування тощо, можуть містити відомості, які мають значення для досудового розслідування.

Стаття 261. Накладення арешту на кореспонденцію

1. Накладення арешту на кореспонденцію особи без її відома проводиться у виняткових випадках на підставі ухвали слідчого судді.

2. Арешт на кореспонденцію накладається, якщо під час досудового розслідування є достатні підстави вважати, що поштово-телеграфна кореспонденція певної особи іншим особам або інших осіб їй може містити відомості про обставини, які мають значення для досудового розслідування, або речі і документи, що мають істотне значення для досудового розслідування.

3. Накладення арешту на кореспонденцію надає право слідчому здійснювати огляд і виїмку цієї кореспонденції.

4. Кореспонденцією, передбаченою цією статтею, є листи усіх видів, бандеролі, посилки, поштові контейнери, перекази, телеграми, інші матеріальні носії передавання інформації між особами.

5. Після закінчення строку, визначеного в ухвалі слідчого судді, накладений на кореспонденцію арешт вважається скасованим.

Стаття 262. Огляд і виїмка кореспонденції

1. Огляд затриманої кореспонденції проводиться в установі зв'язку, якій доручено здійснювати контроль і затримувати цю кореспонденцію, за участю представника цієї установи, а за необхідності - за участю спеціаліста. У присутності зазначених осіб слідчий вирішує питання про відкриття і оглядає затриману кореспонденцію.

2. При виявленні в кореспонденції речей (у тому числі речовин), документів, що мають значення для певного досудового розслідування, слідчий у межах, визначених ухвалою слідчого судді, здійснює виїмку відповідної кореспонденції або обмежується зняттям копій чи отриманням зразків з відповідних відправлень. Зняття копій чи отримання зразків здійснюється з метою збереження конфіденційно-

сті накладення арешту на кореспонденцію. У разі необхідності особою, яка проводить огляд поштово-телеграфної кореспонденції, може бути прийняте рішення про нанесення на виявлені речі і документи спеціальних позначок, обладнання їх технічними засобами контролю, заміну речей і речовин, що становлять загрозу для оточуючих чи заборонені у вільному обігу, на їх безпечні аналоги.

3. У разі відсутності речей чи документів, які мають значення для досудового розслідування, слідчий дає вказівку про вручення оглянутої кореспонденції адресату.

4. Про кожен випадок проведення огляду, виїмки або затримання кореспонденції складається протокол згідно з вимогами цього Кодексу. У протоколі обов'язково зазначається, які саме відправлення були оглянуті, що з них вилучено і що має бути доставлено адресату або тимчасово затримано, з яких відправлень знято копії чи отримано зразки, а також про проведення інших дій, передбачених частиною другою цієї статті.

5. Керівники та працівники установ зв'язку зобов'язані сприяти проведенню негласної слідчої (розшукової) дії і не розголошувати факт її проведення чи отриману інформацію.

Стаття 263. Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж

1. Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (мереж, що забезпечують передавання знаків, сигналів, письмового тексту, зображень та звуків або повідомлень будь-якого виду між підключеними до неї телекомунікаційними мережами доступу) є різновидом втручання у приватне спілкування, яке проводиться без відома осіб, які використовують засоби телекомунікацій для передавання інформації, на підставі ухвали слідчого судді, якщо під час його проведення можна встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження.

2. В ухвалі слідчого судді про дозвіл на втручання у приватне спілкування в цьому випадку додатково повинні бути зазначені ідентифікаційні ознаки, які дозволять унікально ідентифікувати абонента спостереження, транспортну телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання, на якому може здійснюватися втручання у приватне спілкування.

3. Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж полягає у проведенні із застосуванням відповідних технічних засобів спостереження, відбору та фіксації змісту інформації, яка передається

ся особою та має значення для досудового розслідування, а також одержанні, перетворенні і фіксації різних видів сигналів, що передаються каналами зв'язку.

4. Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж покладається на уповноважені підрозділи органів Національної поліції та органів безпеки. Керівники та працівники операторів телекомунікаційного зв'язку зобов'язані сприяти виконанню дій із зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, вживати необхідних заходів щодо нерозголошення факту проведення таких дій та отриманої інформації, зберігати її в незмінному вигляді.

Стаття 264. Зняття інформації з електронних інформаційних систем

1. Пошук, виявлення і фіксація відомостей, що містяться в електронній інформаційній системі або їх частин, доступ до електронної інформаційної системи або її частини, а також отримання таких відомостей без відома її власника, володільця або утримувача може здійснюватися на підставі ухвали слідчого судді, якщо є відомості про наявність інформації в електронній інформаційній системі або її частині, що має значення для певного досудового розслідування.

2. Не потребує дозволу слідчого судді здобуття відомостей з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту.

3. В ухвалі слідчого судді про дозвіл на втручання у приватне спілкування в цьому випадку додатково повинні бути зазначені ідентифікаційні ознаки електронної інформаційної системи, в якій може здійснюватися втручання у приватне спілкування.

Стаття 265. Фіксація та збереження інформації, отриманої з телекомунікаційних мереж за допомогою технічних засобів та в результаті зняття відомостей з електронних інформаційних систем

1. Зміст інформації, що передається особами через транспортні телекомунікаційні мережі, з яких здійснюється зняття інформації, зазначається у протоколі про проведення зазначених негласних слідчих (розшукових) дій. При виявленні в інформації відомостей, що мають значення для конкретного досудового розслідування, в протоколі відтворюється відповідна частина такої інформації, після чого прокурор вживає заходів для збереження знятої інформації.

2. Зміст інформації, одержаної внаслідок здійснення зняття відомостей з електронних інформаційних систем або їх частин, фіксується на

відповідному носієві особою, яка здійснювала зняття та зобов'язана забезпечити обробку, збереження або передавання інформації.

Стаття 266. Дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів

1. Дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів, у разі необхідності здійснюється за участю спеціаліста. Слідчий вивчає зміст отриманої інформації, про що складається протокол. При виявленні відомостей, що мають значення для досудового розслідування і судового розгляду, в протоколі відтворюється відповідна частина інформації, після чого прокурор вживає заходів для збереження отриманої інформації.

2. Технічні засоби, що застосовувалися під час проведення зазначених негласних слідчих (розшукових) дій, а також первинні носії отриманої інформації повинні зберігатися до набрання законної сили вироком суду.

3. Носії інформації та технічні засоби, за допомогою яких отримано інформацію, можуть бути предметом дослідження відповідних спеціалістів або експертів у порядку, передбаченому цим Кодексом.

§ 3. Інші види негласних слідчих (розшукових) дій

Стаття 267. Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи

1. Слідчий має право обстежити публічно недоступні місця, житло чи інше володіння особи шляхом таємного проникнення в них, у тому числі з використанням технічних засобів, з метою:

1) виявлення і фіксації слідів вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, речей і документів, що мають значення для їх досудового розслідування;

2) виготовлення копій чи зразків зазначених речей і документів;

3) виявлення та вилучення зразків для дослідження під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину;

4) виявлення осіб, які розшукуються;

5) встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи.

2. Публічно недоступним є місце, до якого неможливо увійти або в якому неможливо перебувати на правових підставах без отримання на це згоди власника, користувача або уповноважених ними осіб.

3. Приміщення, які спеціально призначені для утримання осіб, права яких обмежені відповідно до закону (приміщення з примусового утримання осіб у зв'язку з відбуттям покарання, затримання, взяттям під варту тощо), мають статус публічно доступних.

4. Обстеження шляхом таємного проникнення до публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи з метою, передбаченою в частині першій цієї статті, проводиться на підставі ухвали слідчого судді, постановленої в порядку, передбаченому статтями 246, 248, 249 цього Кодексу.

Стаття 268. Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу

1. Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу є негласною слідчою (розшуковою) дією, яка полягає в застосуванні технічних засобів для локалізації місцезнаходження радіоелектронного засобу, у тому числі мобільного терміналу систем зв'язку, та інших радіовипромінювальних пристроїв, активованих у мережах операторів рухомого (мобільного) зв'язку, без розкриття змісту повідомлень, що передаються, якщо в результаті його проведення можна встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження.

2. Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу проводиться на підставі ухвали слідчого судді, постановленої в порядку, передбаченому статтями 246, 248-250 цього Кодексу.

3. В ухвалі слідчого судді про дозвіл на встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу в цьому випадку додатково повинні бути зазначені ідентифікаційні ознаки, які дозволять унікально ідентифікувати абонента спостереження, транспортну телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання.

4. Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу до постановлення ухвали слідчого судді може бути розпочато на підставі постанови слідчого, прокурора лише у випадку, передбаченому частиною першою статті 250 цього Кодексу.

Стаття 269. Спостереження за особою, річчю або місцем

1. Для пошуку, фіксації і перевірки під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину відомостей про особу та її поведінку або тих, з ким ця особа контактує, або певної речі чи місця у публічно доступних місцях може проводитися візуальне спостереження за зазначеними об'єктами або візуальне спостереження з використанням відеозапису, фотографування, спеціальних технічних засобів для спостереження.

За результатами спостереження складається протокол, до якого долучаються отримані фотографії та/або відеозапис.

2. Спостереження за особою згідно з частиною першою цієї статті проводиться на підставі ухвали слідчого судді, постановленої в порядку, передбаченому статтями 246, 248-250 цього Кодексу.

3. Спостереження за особою до постановлення ухвали слідчого судді може бути розпочато на підставі постанови слідчого, прокурора лише у випадку, передбаченому частиною першою статті 250 цього Кодексу.

Стаття 269-1. Моніторинг банківських рахунків

1. За наявності обґрунтованої підозри, що особа здійснює злочинні дії з використанням банківського рахунку, або з метою розшуку чи ідентифікації майна, що підлягає конфіскації або спеціальній конфіскації, у кримінальних провадженнях, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України, прокурор може звернутися до слідчого судді в порядку, передбаченому статтями 246, 248, 249 цього Кодексу, для винесення ухвали про моніторинг банківських рахунків.

2. Згідно з ухвалою слідчого судді про моніторинг банківських рахунків банк зобов'язаний надавати Національному антикорупційному бюро України в поточному режимі інформацію про операції, що здійснюються на одному або декількох банківських рахунках.

Слідчий суддя в ухвалі про моніторинг банківських рахунків повідомляє керівника банківської установи про обов'язок нерозголошення інформації про проведення цієї слідчої дії і про відповідну кримінальну відповідальність. На підставі ухвали слідчого судді керівник банківської установи зобов'язаний письмово попередити усіх її працівників, залучених до моніторингу банківських рахунків, про обов'язок нерозголошення інформації про проведення цієї слідчої дії і про відповідну кримінальну відповідальність.

3. Інформація про операції, що здійснюються на банківських рахунках, повинна доводитися до відома Національного антикорупційного бюро України до виконання відповідної операції, а у разі неможливості - негайно після її виконання.

Стаття 270. Аудіо-, відеоконтроль місця

1. Аудіо-, відеоконтроль місця може здійснюватися під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину і полягає у здійсненні прихованої фіксації відомостей за допомогою аудіо-, відеозапису всередині публічно доступних місць, без відома їх власника, володільця або присутніх у цьому місці осіб, за наявності відомостей про те, що розмови і поведінка осіб у цьому місці, а також ін-

**Виявлення, документування та розслідування злочинів,
передбачених ст. 315 КК України,
вчинених з використанням мережі Інтернет**

ші події, що там відбуваються, можуть містити інформацію, яка має значення для кримінального провадження.

2. Аудіо-, відеоконтроль місця згідно з частиною першою цієї статті проводиться на підставі ухвали слідчого судді, постановленої в порядку, передбаченому статтями 246, 248, 249 цього Кодексу.

Стаття 271. Контроль за вчиненням злочину

1. Контроль за вчиненням злочину може здійснюватися у випадках наявності достатніх підстав вважати, що готується вчинення або вчиняється тяжкий чи особливо тяжкий злочин, та проводиться в таких формах:

- 1) контрольована поставка;
- 2) контрольована та оперативна закупка;
- 3) спеціальний слідчий експеримент;
- 4) імітування обстановки злочину.

2. Контроль за вчиненням злочину не проводиться, якщо внаслідок таких дій неможливо повністю запобігти:

1) посяганням на життя або заповідянню особі (особам) тяжких тілесних ушкоджень;

- 2) поширенню речовин, небезпечних для життя багатьох людей;
- 3) втечі осіб, які вчинили тяжкі чи особливо тяжкі злочини;
- 4) екологічній або техногенній катастрофі.

3. Під час підготовки та проведення заходів з контролю за вчиненням злочину забороняється провокувати (підбурювати) особу на вчинення цього злочину з метою його подальшого викриття, допомагаючи особі вчинити злочин, який вона би не вчинила, як би слідчий цьому не сприяв, або з цією самою метою впливати на її поведінку насильством, погрозами, шантажем. Здобуті в такий спосіб речі і документи не можуть бути використані у кримінальному провадженні.

4. Про результати контролю за вчиненням злочину складається протокол, до якого додаються речі і документи, отримані під час проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії. Якщо контроль за вчиненням злочину закінчується відкритим фіксуванням, про це складається протокол у присутності такої особи.

5. Порядок і тактика проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки, спеціального слідчого експерименту, імітування обстановки злочину визначається законодавством.

6. Контроль за вчиненням злочину щодо незаконного переміщення через територію України транзитом, ввезення до України або

вивезення за межі України речей, вилучених з вільного обігу, або інших речей чи документів може бути проведений у порядку, передбаченому законодавством, за домовленістю з відповідними органами іноземних держав або на підставі міжнародних договорів України.

7. Прокурор у своєму рішенні про проведення контролю за вчиненням злочину, крім відомостей, передбачених статтею 251 цього Кодексу, зобов'язаний:

1) викласти обставини, які свідчать про відсутність під час негласної слідчої (розшукової) дії провокування особи на вчинення злочину;

2) зазначити про застосування спеціальних імітаційних засобів.

8. Якщо при проведенні контролю за вчиненням злочину виникає необхідність тимчасового обмеження конституційних прав особи, воно має здійснюватися в межах, які допускаються Конституцією України, на підставі рішення слідчого судді згідно з вимогами цього Кодексу.

Стаття 272. Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації

1. Під час досудового розслідування тяжких або особливо тяжких злочинів можуть бути отримані відомості, речі і документи, які мають значення для досудового розслідування, особою, яка відповідно до закону виконує спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації, або є учасником зазначеної групи чи організації, який на конфіденційній основі співпрацює з органами досудового розслідування.

2. Виконання зазначеними особами такого спеціального завдання, як негласна слідча (розшукова) дія, здійснюється на підставі постанови слідчого, погодженої з керівником органу досудового розслідування, або постанови прокурора із збереженням у таємниці достовірних відомостей про особу.

3. У постанові, крім відомостей, передбачених статтею 251 цього Кодексу, зазначається:

1) обґрунтування меж спеціального завдання;

2) використання спеціальних несправжніх (імітаційних) засобів.

4. Виконання спеціального завдання не може перевищувати п'ять місяців, а в разі необхідності строк його виконання продовжується слідчим за погодженням з керівником органу досудового розслідування або прокурором на строк, який не перевищує строку досудового розслідування.

Стаття 273. Засоби, що використовуються під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій

1. За рішенням керівника органу досудового розслідування, прокурора під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій можуть бути використані заздалегідь ідентифіковані (помічені) або несправжні (імітаційні) засоби. З цією метою допускається виготовлення та використання спеціально виготовлених речей і документів, створення та використання спеціально утворених підприємств, установ, організацій. Використання заздалегідь ідентифікованих або несправжніх (імітаційних) засобів з іншою метою забороняється.

2. Виготовлення, утворення несправжніх (імітаційних) засобів для проведення конкретних негласних слідчих дій оформлюється відповідним протоколом.

3. У разі необхідності розкриття до завершення досудового розслідування справжніх відомостей щодо спеціально утворених суб'єктів господарювання або щодо особи, яка діє без розкриття достовірних відомостей про неї, про це повідомляється орган, співробітником якого є особа, яка таким способом здійснює негласні слідчі (розшукові) дії, та керівник органу досудового розслідування, прокурор, який прийняв рішення про використання таких засобів під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Рішення про розкриття справжніх відомостей про зазначену особу, обставини виготовлення речей чи документів або спеціального утворення підприємства, установи, організації приймається керівником органу досудового розслідування, прокурором. У разі необхідності щодо особи, відомості про яку підлягають розкриттю, вживаються заходи забезпечення безпеки, передбачені законом.

4. Несправжні (імітаційні) засоби, застосовані під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії, використовуються у процесі доказування у вигляді первинних засобів чи знарядь вчинення злочину, крім випадків, якщо суд встановить порушення вимог цього Кодексу під час проведення відповідної негласної слідчої (розшукової) дії.

Стаття 274. Негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження

1. Негласне отримання зразків для порівняльного дослідження може бути здійснене лише у випадку, якщо їх отримання відповідно до статті 245 цього Кодексу неможливе без завдання значної шкоди для кримінального провадження.

2. Негласне отримання зразків здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, постановленої за клопотанням прокурора, або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, у порядку, передбаченому статтями 246, 248, 249 цього Кодексу.

3. У клопотанні слідчого, прокурора про надання дозволу на негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження, та в ухвалі слідчого судді додатково зазначаються відомості про конкретні зразки, які планується отримати.

4. Повторне отримання зразків здійснюється відкрито згідно з правилами цього Кодексу, якщо втрачається необхідність зберігати таємницю щодо факту дослідження попередніх зразків, отриманих негласно.

Стаття 275. Використання конфіденційного співробітництва

1. Під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчий має право використовувати інформацію, отриману внаслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами, або залучати цих осіб до проведення негласних слідчих (розшукових) дій у випадках, передбачених цим Кодексом.

2. Забороняється залучати до конфіденційного співробітництва під час проведення негласних слідчих дій адвокатів, нотаріусів, медичних працівників, священнослужителів, журналістів, якщо таке співробітництво буде пов'язане з розкриттям конфіденційної інформації професійного характеру.

Закон України

Про оперативно-розшукову діяльність від 18 лютого 1992 року № 2135-ХІІ

(із останніми змінами, внесеними згідно із Законом N 1492-VIII
(1492-19) від 07.09.2016, ВВР, 2016, N 43, ст.736)

Витяг

Стаття 1. Завдання оперативно-розшукової діяльності

Завданням оперативно-розшукової діяльності є пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, розвідувально-підривною діяльністю спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інте-

**Виявлення, документування та розслідування злочинів,
передбачених ст. 315 КК України,
вчинених з використанням мережі Інтернет**

ресах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави.

Стаття 6. Підстави для проведення оперативно-розшукової діяльності

Підставами для проведення оперативно-розшукової діяльності є:

1) наявність достатньої інформації, одержаної в установленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів, про:

- злочини, що готуються;
- осіб, які готують вчинення злочину;
- осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання;

- осіб безвісно відсутніх;

- розвідувально-підривну діяльність спецслужб іноземних держав, організацій та окремих осіб проти України;

- реальну загрозу життю, здоров'ю, житлу, майну працівників суду і правоохоронних органів у зв'язку з їх службовою діяльністю, а також осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя; співробітників розвідувальних органів України у зв'язку із службовою діяльністю цих осіб, їх близьких родичів, а також осіб, які конфіденційно співробітничали або співробітничали з розвідувальними органами України, та членів їх сімей з метою належного здійснення розвідувальної діяльності;

2) запити повноважних державних органів, установ та організацій про перевірку осіб у зв'язку з їх допуском до державної таємниці і до роботи з ядерними матеріалами та на ядерних установках;

3) потреба в отриманні розвідувальної інформації в інтересах безпеки суспільства і держави;

4) наявність узагальнених матеріалів центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, отриманих в установленому законом порядку.

Зазначені підстави можуть міститися в заявах, повідомленнях громадян, посадових осіб, громадських організацій, засобів масової інформації, у письмових дорученнях і постановках слідчого, вказівках

прокурора, ухвалах слідчого судді, суду, матеріалах правоохоронних органів, у запитах і повідомленнях правоохоронних органів інших держав та міжнародних правоохоронних організацій, а також запитах повноважних державних органів, установ та організацій, визначених Кабінетом Міністрів України, про перевірку осіб у зв'язку з їх допуском до державної таємниці, до роботи з ядерними матеріалами та на ядерних установках.

Забороняється приймати рішення про проведення оперативно-розшукових заходів при відсутності підстав, передбачених у цій статті.

Стаття 7. **Обов'язки підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність**

Підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, зобов'язані:

1) у межах своїх повноважень відповідно до законів, що становлять правову основу оперативно-розшукової діяльності, вживати необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення і припинення злочинів та викриття причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів, здійснювати профілактику правопорушень;

2) виконувати письмові доручення слідчого, вказівки прокурора та ухвали слідчого судді суду і запити повноважних державних органів, установ та організацій про проведення оперативно-розшукових заходів;

3) виконувати у межах своєї компетенції запити правоохоронних органів інших держав або міжнародних правоохоронних організацій відповідно до законодавства України, міжнародних договорів України, а також установчих актів та правил міжнародних правоохоронних організацій, членом яких є Україна;

4) інформувати відповідні державні органи про відомі їм факти та дані, що свідчать про загрозу безпеці суспільства і держави, а також про порушення законодавства, пов'язані з службовою діяльністю посадових осіб;

5) здійснювати взаємодію між собою та іншими правоохоронними органами, в тому числі відповідними органами іноземних держав та міжнародних антитерористичних організацій, з метою швидкого і повного попередження, виявлення та припинення злочинів;

6) забезпечити із залученням інших підрозділів безпеку працівників суду і правоохоронних органів, осіб, які надають допомогу, сприяють оперативно-розшуковій діяльності, осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів цих осіб;

7) брати участь у здійсненні заходів щодо фізичного захисту ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання, а також у проведенні спеціальної перевірки щодо допуску до особливих робіт.

У разі виявлення ознак злочину оперативний підрозділ, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, зобов'язаний невідкладно направити зібрані матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України (2341-14), до відповідного органу досудового розслідування для початку та здійснення досудового розслідування в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України.

У разі, якщо ознаки злочину виявлені під час проведення оперативно-розшукових заходів, що тривають і припинення яких може негативно вплинути на результати кримінального провадження, підрозділ, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, повідомляє відповідний орган досудового розслідування та прокурора про виявлення ознак злочину, закінчує проведення оперативно-розшукового заходу, після чого направляє зібрані матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, до відповідного органу досудового розслідування.

Оперативні підрозділи Державного бюро розслідувань, Національної поліції, Служби безпеки України, органів доходів і зборів, Державної пенітенціарної служби України, Державної прикордонної служби України проводять слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні за дорученням слідчого, прокурора в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України. Письмові доручення щодо проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, надані слідчим, прокурором у межах компетенції та в установленому порядку, є обов'язковими до виконання оперативним підрозділом.

Стаття 8. Права підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність

Оперативним підрозділам для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності за наявності передбачених статтею 6 цього Закону підстав надається право:

1) опитувати осіб за їх згодою, використовувати їх добровільну допомогу;

2) проводити контрольовану поставку та контрольовану і оперативну закупку товарів, предметів та речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форми власності з метою виявлення та документування фактів протиправних діянь. Проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупок здійснюється згідно з положеннями статті 271 Кримінального процесуального кодексу України у порядку, визначеному нормативно-правовими актами Міністерства внутрішніх справ України, центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику, Служби безпеки України, погодженими з Генеральною прокуратурою України та зареєстрованими у Міністерстві юстиції України;

3) порушувати в установленому законом порядку питання про проведення перевірок фінансово-господарської діяльності підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності та осіб, які займаються підприємницькою діяльністю або іншими видами господарської діяльності індивідуально, та брати участь в їх проведенні;

4) ознайомлюватися з документами та даними, що характеризують діяльність підприємств, установ та організацій, вивчати їх, за рахунок коштів, що виділяються на утримання підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, виготовляти копії з таких документів, на вимогу керівників підприємств, установ та організацій - виключно на території таких підприємств, установ та організацій, а з дозволу слідчого судді в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України, - витребувати документи та дані, що характеризують діяльність підприємств, установ, організацій, а також спосіб життя окремих осіб, підозрюваних у підготовці або вчиненні злочину, джерело та розміри їх доходів, із залишенням копій таких документів та опису вилучених документів особам, в яких вони витребувані, та забезпеченням їх збереження і повернення в установленому порядку. Вилучення оригіналів первинних фінансово-господарських документів забороняється, крім випадків, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України;

5) проводити операції із захоплення злочинців, припинення злочинів, розвідувально-підривної діяльності спецслужб іноземних держав, організацій та окремих осіб;

**Виявлення, документування та розслідування злочинів,
передбачених ст. 315 КК України,
вчинених з використанням мережі Інтернет**

6) відвідувати жилі та інші приміщення за згодою їх власників або мешканців для з'ясування обставин злочину, що готується, а також збирати відомості про протиправну діяльність осіб, щодо яких провадиться перевірка;

7) негласно виявляти та фіксувати сліди тяжкого або особливо тяжкого злочину, документи та інші предмети, що можуть бути доказами підготовки або вчинення такого злочину, чи одержувати розвідувальну інформацію, у тому числі шляхом проникнення та обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи згідно з положеннями статті 267 Кримінального процесуального кодексу України;

7-1) з метою виявлення та фіксації діянь, передбачених статтями 305, 307, 309, 311, 318, 321, 364-1, 365-2, 368, 368-3, 368-4, 369, 369-2 Кримінального кодексу України, проводити операції з контрольованого вчинення відповідних діянь. Порядок отримання дозволу, строк його дії та порядок проведення операції з контрольованого вчинення корупційного діяння визначаються Кримінальним процесуальним кодексом України

8) виконувати спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації згідно з положеннями статті 272 Кримінального процесуального кодексу України;

9) здійснювати аудіо-, відеоконтроль особи, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж згідно з положеннями статей 260, 263-265 Кримінального процесуального кодексу України;

10) накладати арешт на кореспонденцію, здійснювати її огляд та виймку згідно з положеннями статей 261, 262 Кримінального процесуального кодексу України;

11) здійснювати спостереження за особою, річчю або місцем, а також аудіо-, відеоконтроль місця згідно з положеннями статей 269, 270 Кримінального процесуального кодексу України;

12) здійснювати установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу згідно з положеннями статті 268 Кримінального процесуального кодексу України;

13) мати гласних і негласних штатних та позаштатних працівників;

14) використовувати конфіденційне співробітництво згідно з положеннями статті 275 Кримінального процесуального кодексу України;

15) отримувати від юридичних чи фізичних осіб безкоштовно або за винагороду інформацію про злочини, що готуються або вчинені, та про загрозу безпеці суспільства і держави;

16) використовувати за згодою адміністрації службові приміщення, транспортні засоби та інше майно підприємств, установ, організацій, а так само за згодою осіб - житло, інші приміщення, транспортні засоби і майно, які їм належать;

17) створювати та використовувати заздалегідь ідентифіковані (помічені) або несправжні (імітаційні) засоби згідно з положеннями статті 273 Кримінального процесуального кодексу України;

18) створювати і застосовувати автоматизовані інформаційні системи;

19) застосовувати засоби фізичного впливу, спеціальні засоби та вогнепальну зброю на підставах і в порядку, встановлених законами про Національну поліцію, Службу безпеки України, Державну прикордонну службу України, державну охорону органів державної влади України та посадових осіб, Митним кодексом України.

20) звертатися у межах своїх повноважень із запитами до правоохоронних органів інших держав та міжнародних правоохоронних організацій відповідно до законодавства України, міжнародних договорів України, а також установчих актів та правил міжнародних правоохоронних організацій, членом яких є Україна.

Прийняття рішення про проведення оперативно-розшукових заходів, подання та розгляд відповідних клопотань, проведення оперативно-розшукових заходів, фіксація та використання їх результатів, проведення цих заходів до постановлення ухвали слідчого судді та інші питання їх проведення регулюються згідно з положеннями глави 21 Кримінального процесуального кодексу України з урахуванням особливостей, встановлених цим Законом, щодо мети проведення оперативно-розшукових заходів, суб'єкта ініціювання та проведення цих заходів, обґрунтування клопотання про їх проведення та підстав для його задоволення слідчим суддею, використання результатів оперативно-розшукових заходів та інших питань, обумовлених спеціфікою мети їх проведення. Прийняття рішень про проведення оперативно-розшукових заходів, які не потребують дозволу слідчого судді або рішення прокурора, здійснюється керівником відповідного оперативного підрозділу або його заступником з повідомленням про прийняте рішення прокурора.

Негласне обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, аудіо-, відеоконтроль особи, аудіо-, відеоконт-

роль місця, спостереження за особою, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж, накладення арешту на кореспонденцію, здійснення її огляду та виїмки, установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу проводяться на підставі ухвали слідчого судді, постановленої за клопотанням керівника відповідного оперативного підрозділу або його заступника, погодженого з прокурором. Ці заходи застосовуються виключно з метою запобігання вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, запобігання і припинення терористичних актів та інших посягань спеціальних служб іноземних держав та організацій, якщо іншим способом одержати інформацію неможливо.

Виключно з метою отримання розвідувальної інформації для забезпечення зовнішньої безпеки України зазначені заходи можуть здійснюватися лише за ухвалою слідчого судді без розголошення третій стороні, а заходи, що не потребують дозволу слідчого судді, - без повідомлення прокурора. Строк дії ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення такого заходу не може перевищувати шести місяців.

До виконання окремих доручень у ході проведення оперативно-розшукової діяльності можуть залучатися працівники інших підрозділів.

НАКАЗ

від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5/

Про затвердження Інструкції «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні»

ІНСТРУКЦІЯ

про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні

Розділ I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

1.1. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному прова-

дженні (далі – Інструкція) визначає загальні засади та єдині вимоги до організації проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчими органів досудового розслідування або за їх дорученням чи дорученням прокурора уповноваженими оперативними підрозділами, а також використання їх результатів у кримінальному провадженні.

1.2. Правову основу проведення негласних слідчих (розшукових) дій, захисту інформації при проведенні цих слідчих дій становлять Конституція України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Кримінальний кодекс України, Закони України «Про прокуратуру», «Про державну таємницю», «Про оперативно-розшукову діяльність», Порядок організації та забезпечення режиму секретності в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 02.10.2003 № 1561-12 (далі – Порядок), Звід відомостей, що становлять державну таємницю (далі – ЗВДТ), (затверджений наказом Служби безпеки України від 12.08.2005 № 440 і зареєстрований в Міністерстві юстиції України 17.08.2005 за № 3902/11182) та інші нормативно-правові акти.

1.3. Метою Інструкції є врегулювання загальних процедур організації проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, що забезпечують додержання конституційних прав та законних інтересів учасників досудового розслідування, інших осіб, швидко, повне та неупереджене розслідування злочинів, захисту особи, суспільства і держави.

1.4. Завданням Інструкції є встановлення єдиного порядку організації проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчими та уповноваженими оперативними підрозділами правоохоронних органів, а також прокурорами, які здійснюють нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням.

1.5. Негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України (ст. 246 КПК України).

1.6. Методи проведення негласних слідчих (розшукових) дій – це сукупність організаційних, практичних прийомів, у тому числі із застосуванням технічних засобів, які дозволяють у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством України, отримати інформацію про злочин або особу, яка його вчинила, без її відома.

1.7. Суб'єкти, уповноважені на проведення негласних слідчих (розшукових) дій: слідчі органів прокуратури (на час дії п. 1 розділу XI «Перехідних положень» КПК України), органів внутрішніх справ, органів безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу державного бюро розслідувань (з дня початку його діяльності), а також уповноважені оперативні підрозділи органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів і установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України, органів Державної митної служби України, які проводять негласні слідчі (розшукові) дії за письмовим дорученням слідчого, прокурора, який здійснює нагляд за додержанням законів слідчими під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва.

1.7.1. Уповноважений оперативний підрозділ – оперативний підрозділ, який входить до складу державного органу, визначеного у статті 246 КПК України, залучений за рішенням керівництва органу до здійснення або участі у проведенні негласної слідчої (розшукової) дії.

1.7.2. Уповноважена особа – співробітник (працівник) уповноваженого оперативного підрозділу, залучений за рішенням керівника до проведення або участі у проведенні негласної слідчої (розшукової) дії, інші особи, залучені за рішенням слідчого, прокурора, оперативного підрозділу.

1.8. У кримінальному провадженні під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітники (працівники) уповноваженого оперативного підрозділу не мають права здійснювати процесуальні дії за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора.

1.9. Процесуальними документами щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій є постанови, клопотання, доручення, протоколи уповноваженого співробітника (працівника) оперативного підрозділу, слідчого, прокурора, а також ухвали слідчого судді.

1.10. Згідно з положеннями Кримінального процесуального кодексу України негласні слідчі (розшукові) дії, залежно від їх виду і конкретної мети, проводяться щодо підозрюваного чи іншої особи, якщо лише в результаті їх проведення є можливість отримати відомості про злочин і особу, яка його вчинила, чи обставини, що мають значення для досудового розслідування (про події, речі і документи,

які мають істотне значення для досудового розслідування) (ст.ст. 246, 253, 261 КПК України).

1.10.1. Слідчому судді необхідно надати відомості, залежно від виду негласної слідчої (розшукової) дії, отримані в ході досудового розслідування, що підтверджують неможливість одержання відомостей про злочин чи особу, яка його вчинила, в інший спосіб.

1.11. Види негласних слідчих (розшукових) дій

1.11.1. Негласні слідчі (розшукові) дії, які проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

1.11.2. Аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України) полягає в негласній (без відома особи) фіксації та обробці із використанням технічних засобів розмови цієї особи або інших звуків, рухів, дій, пов'язаних з її діяльністю або місцем перебування тощо.

1.11.3. Накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК України) полягає в забороні установам зв'язку та фінансовим установам вручення кореспонденції адресату без відповідної вказівки слідчого, прокурора.

1.11.4. Огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК України) полягає в негласному відкритті й огляді затриманої кореспонденції, на яку накладено арешт, її виїмки або зняті копії чи отриманні зразків, нанесенні на виявлені речі і документи спеціальних позначок, обладнанні їх технічними засобами контролю, заміні речей і речовин, що становлять загрозу для оточуючих чи заборонені у вільному обігу, на їх безпечні аналоги.

1.11.5. Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж полягає в негласному проведенні із застосуванням відповідних технічних засобів спостереження, відбору та фіксації змісту інформації, яка передається особою, а також одержанні, перетворенні і фіксації різних видів сигналів, що передаються каналами зв'язку (знаки, сигнали, письмовий текст, зображення, звуки, повідомлення будь-якого виду).

1.11.5.1. Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж поділяється на:

- контроль за телефонними розмовами, що полягає в негласному проведенні із застосуванням відповідних технічних засобів, у тому числі встановлених на транспортних телекомунікаційних мережах, спостереження, відбору та фіксації змісту телефонних розмов, іншої інформації та

**Виявлення, документування та розслідування злочинів,
передбачених ст. 315 КК України,
вчинених з використанням мережі Інтернет**

сигналів (SMS, MMS, факсимільний зв'язок, модемний зв'язок тощо), які передаються телефонним каналом зв'язку, що контролюється;

- зняття інформації з каналів зв'язку, що полягає в негласному одержанні, перетворенні і фіксації із застосуванням технічних засобів, у тому числі встановлених на транспортних телекомунікаційних мережах, у відповідній формі різних видів сигналів, які передаються каналами зв'язку мережі Інтернет, інших мереж передачі даних, що контролюються.

1.11.6. Зняття інформації з електронних інформаційних систем без відома її власника, володільця або утримувача (ст. 264 КПК України) полягає в одержанні інформації, у тому числі із застосуванням технічного обладнання, яка міститься в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютер), автоматичних системах, комп'ютерній мережі.

1.11.7. Обстеження публічно не доступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України) полягає в таємному проникненні слідчого чи уповноваженої особи без відома власника чи володільця, приховано, під псевдонімом або із застосуванням технічних засобів у приміщення та інше володіння для встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи або безпосередньо з метою виявлення і фіксації слідів злочину, проведення огляду, виявлення документів, речей, що мають значення для досудового розслідування, виготовлення копій чи їх зразків, виявлення осіб, які розшукуються, або з іншою метою для досягнення цілей кримінального провадження.

1.11.8. Спостереження за особою в публічно доступних місцях (ст. 269 КПК України) полягає у візуальному спостереженні за особою слідчим чи уповноваженою особою для фіксації її пересування, контактів, поведінки, перебування в певному, публічно доступному місці тощо або застосуванні з цією метою спеціальних технічних засобів для спостереження.

1.11.9. Аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України) полягає у застосуванні технічного обладнання у публічно доступному місці з метою фіксації відомостей (розмов, поведінки осіб, інших подій), які мають значення для кримінального провадження, без відома присутніх у ньому осіб.

1.11.10. Негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України), полягає в діях слідчого

чи уповноваженої особи, які дозволяють без відома власника чи володільця отримати зразки матеріалів, сировини, виробів тощо, у тому числі в публічно не доступних місцях.

1.11.11. Спостереження за річчю або місцем у публічно доступних місцях (ст. 269 КПК України) полягає у візуальному спостереженні за певною річчю або певним місцем слідчим чи уповноваженою особою для фіксації її переміщення, контактів з нею певних осіб, подій у певному місці для перевірки відомостей під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину або застосуванні з цією метою спеціальних технічних засобів для спостереження.

1.12. Контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України):

1.12.1. Контрольована поставка полягає в організації і здійсненні слідчим та оперативним підрозділом контролю за переміщенням (перевезенням, пересиланням, передачею, ввезенням, вивезенням з України чи транзитним переміщенням її території) товарів, предметів і речовин, у тому числі заборонених до обігу, з метою виявлення ознак злочину та фіксації фактичних даних про протиправні діяння осіб, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України.

1.12.2. Контрольована закупка полягає в імітації придбання або отримання, у тому числі безоплатного, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності товару, який перебуває у вільному обігу, з метою викриття і документування факту вчинення злочину та особи, яка його вчинила.

1.12.3. Оперативна закупка полягає в імітації придбання або отримання, у тому числі безоплатного, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності товару, обіг якого обмежений чи заборонений чинним законодавством, з метою викриття і документування факту вчинення злочину та особи, яка його вчинила.

1.12.4. Спеціальний слідчий експеримент полягає у створенні слідчим та оперативним підрозділом відповідних умов в обстановці, максимально наближеній до реальної, з метою перевірки дійсних намірів певної особи, у діях якої вбачаються ознаки тяжкого чи особливо тяжкого злочину, спостереження за її поведінкою та прийняттям нею рішень щодо вчинення злочину.

1.12.5. Імітування обстановки злочину полягає в діях слідчого, уповноваженої особи, з використанням імітаційних засобів, які створюють у оточуючих уяву про вчинення реального злочину, з метою його запобігання та викриття відомої чи невідомої особи (осіб), яка планувала чи замовляла його вчинення.

1.13. Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України) полягає в організації слідчим і оперативним підрозділом введення уповноваженої ними особи, яка відповідно до закону виконує спеціальне завдання, в організовану групу чи злочинну організацію під легендою прикриття для отримання речей і документів, відомостей про її структуру, способи і методи злочинної діяльності, які мають значення для розслідування злочину або злочинів, які вчиняються цими групами.

Виконання такого завдання здійснюється на підставі постанови слідчого, погодженої з керівником органу досудового розслідування, або постанови прокурора зі збереженням у таємниці достовірних відомостей про особу і не потребує дозволу слідчого судді.

1.14. Негласні слідчі (розшукові) дії, які проводяться незалежно від тяжкості злочину

1.14.1. Зняття інформації з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем чи не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (ч. 2 ст. 264 КПК України), полягає в одержанні інформації із електронних інформаційних систем, що містять відповідну інформацію, у тому числі із застосуванням технічного обладнання.

1.14.2. Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України) полягає в застосуванні технічного обладнання для локалізації місцезнаходження радіоелектронного засобу, у тому числі мобільного терміналу, систем зв'язку та інших радіовипромінювальних пристроїв, активованих у мережах операторів рухомого (мобільного) зв'язку, без розкриття змісту повідомлень, що передаються, якщо в результаті його проведення можна встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження.

1.15. Негласні слідчі (розшукові) дії, лише передбачені статтями 268 (установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу), 269 (спостереження за особою, річчю або місцем) у виняткових невідкладних випадках, визначених статтею 250 КПК України дозволяється проводити до постановлення ухвали слідчого судді.

1.16. Порядок, тактика та методика проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій, взаємодія уповноважених оперативних підрозділів, які виконують доручення слідчого, прокурора на їх про-

ведення, з особами (підрозділами), що залучаються до проведення таких дій, регулюються окремим нормативно-правовим актом органів, у складі яких перебувають уповноважені оперативні підрозділи.

Розділ II. ПІДСТАВИ ТА ПОРЯДОК ОТРИМАННЯ ДОЗВОЛУ НА ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

2.1. Рішення про проведення негласної слідчої (розшукової) дії слідчий, прокурор викладає в постанові, яка має відповідати вимогам ст.ст. 246, 251 КПК України, якщо ця дія проводиться без дозволу слідчого судді, або в невідкладних випадках, передбачених ст. 250 КПК України.

2.2. Клопотання слідчого, прокурора слідчому судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії повинне відповідати вимогам, зазначеним у ст. 248 КПК України, та матеріалам кримінального провадження, які надаються лише на вимогу слідчого судді для підтвердження необхідності проведення негласної слідчої (розшукової) дії.

У клопотанні слідчого, прокурора, ухвалі слідчого судді не зазначається уповноважений оперативний підрозділ, який має виконувати негласну слідчу (розшукову) дію.

2.3. Виключно прокурор має право прийняти рішення про проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, як контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України).

2.3.1. У разі прийняття рішення про проведення негласної слідчої (розшукової) дії, у ході якої необхідно провести іншу негласну слідчу (розшукову) дію, яка вимагає постановлення ухвали слідчого судді, слідчий, прокурор звертається до нього з клопотанням у порядку, передбаченому ст.248 КПК України.

2.4. Розгляд та погодження прокурором клопотання слідчого про надання дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії здійснюється невідкладно з моменту надходження. Прокурором вивчаються матеріали кримінального провадження, які є підставою для прийняття рішення про погодження клопотання. Відмова в погодженні клопотання приймається у формі постанови і не виключає повторного звернення слідчого після отримання додаткових доказів або усунення недоліків, вказаних прокурором у рішенні.

2.5. У випадку відмови прокурора в погодженні клопотання слідчого до слідчого судді про проведення негласної слідчої (розшукової) дії слідчий має право звернутися до керівника органу досудового розслідування, який після вивчення клопотання, за необхідності, ініціює розгляд питань, порушених у ньому, перед прокурором вищого

рівня, який протягом трьох днів погоджує відповідне клопотання або відмовляє в його погодженні (ст. 40 КПК України).

2.6. У постанові про прийняття рішення щодо проведення негласної слідчої (розшукової) дії та у клопотанні до слідчого судді про дозвіл на проведення такої слідчої дії зазначається строк її проведення. Строк визначається залежно від виду конкретної дії, необхідності отримання відомостей одноразово чи протягом певного часу, у межах, визначених ст.ст. 246, 249 КПК України.

2.7. Строк проведення негласної слідчої (розшукової) дії може бути продовжений у встановленому порядку особами, визначеними ст.ст. 246, 249 КПК України.

2.8. При розгляді клопотання щодо продовження строку проведення негласної слідчої (розшукової) дії слідчому судді крім відомостей, вказаних у ст. 248 КПК України, надаються додаткові відомості, одержані в ході досудового розслідування, які дають підстави для продовження слідчої (розшукової) дії.

2.9. Розгляд клопотання про дозвіл на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, який віднесений до повноважень слідчого судді, здійснюється головою чи за його визначенням іншим суддею Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя, у межах територіальної юрисдикції якого перебуває орган досудового розслідування (ст. 247 КПК України).

2.10. Ухвала слідчого судді щодо відмови в наданні дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії не оскаржується.

2.10.1. Постановлення слідчим суддею такої ухвали не перешкоджає повторному зверненню з новим клопотанням про надання такого дозволу після усунення недоліків чи порушень, зазначених слідчим суддею в ухвалі (ст. 248 КПК України).

2.11.1. У постанові слідчого, прокурора про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, зазначених у п.1.15, зазначається орган, який буде виконувати цю слідчу дію.

Розділ III. ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

3.1. Слідчий може проводити негласні слідчі (розшукові) дії самостійно, спільно з уповноваженими оперативними підрозділами, залучати до їх проведення інших осіб, а також доручати їх проведення уповноваженим оперативним підрозділам (п.6 ст. 246 КПК України).

3.2. Порядок надання доручень на проведення негласної слідчої (розшукової) дії встановлюється цією Інструкцією.

3.3. Слідчий, прокурор надсилає доручення керівнику органу, під юрисдикцією якого знаходиться місце вчинення кримінального правопорушення і у складі якого знаходяться орган розслідування та/або оперативні підрозділи, уповноважені на проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 246 КПК України).

3.3.1. Залежно від злочину, який розслідується, та статусу особи, щодо якої проводиться негласна слідча (розшукова) дія, інших чинників слідчий, за погодженням з керівником органу досудового розслідування відповідного рівня, може доручати проведення негласної слідчої (розшукової) дії керівнику іншого правоохоронного органу, у тому числі того, під юрисдикцією якого не знаходиться місце вчинення кримінального правопорушення, з обґрунтуванням такої необхідності.

3.3.2. У випадку, коли матеріали оперативно-розшукової діяльності були використані як приводи та підстави для початку досудового розслідування, доручення на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, як правило, надається оперативному підрозділу, який виявив злочин, але враховуються його повноваження.

3.4. До доручення слідчого, прокурора додається ухвала слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії чи постанова слідчого, прокурора про проведення негласної слідчої (розшукової) дії.

3.4.1. Доручення складається у двох примірниках на офіційному бланку органу досудового розслідування чи прокуратури відповідного рівня.

3.4.2. Доручення повинно бути мотивованим, містити інформацію, яка необхідна для його виконання, чітко поставлене завдання, що підлягає вирішенню, строки його виконання, визначати конкретного прокурора, якому слід направляти матеріали в порядку, передбаченому ст. 252 Кримінального процесуального кодексу України. Оперативний підрозділ не має права передоручати виконання доручення іншим оперативним підрозділам.

У дорученні також може визначатись порядок взаємодії між слідчим, прокурором і уповноваженим оперативним підрозділом, а також терміни складання протоколів про хід і результати проведеної негласної слідчої (розшукової) дії або її проміжного етапу.

3.4.3. Керівник органу відповідно до відомчих нормативно-правових актів визначає виконавця - оперативний підрозділ (оперативні підрозділи).

3.5. Негласна слідча (розшукова) дія – зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж доручається лише відповідним підрозділам органів внутрішніх справ та Служби безпеки України.

3.6. Прокурор має право заборонити проведення ще не розпочатої негласної слідчої (розшукової) дії, оформивши своє рішення вмотивованою постановою (ст.ст. 110, 246, 249 КПК України).

3.7. Прокурор зобов'язаний припинити подальше проведення негласної слідчої (розшукової) дії, якщо в цьому відпала необхідність, та з інших підстав, викладених ним у постанові, що негайно надається керівнику органу, який проводить негласну слідчу (розшукову) дію за дорученням слідчого, прокурора, або слідчому, який проводить зазначені дії безпосередньо (ст.ст. 246, 249 КПК України).

3.8. Уповноважений оперативний підрозділ для виконання доручення слідчого, прокурора з урахуванням необхідності забезпечення умов для проведення негласних слідчих (розшукових) дій залучає на підставі свого завдання відповідні оперативні та оперативно-технічні підрозділи.

3.9. Під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчий, уповноважений оперативний підрозділ, який виконує доручення слідчого, прокурора, має право використовувати інформацію, отриману внаслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами, або залучати цих осіб до проведення негласних слідчих (розшукових) дій у випадках, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом (ст. 275 КПК України).

3.9.1. Використання такої інформації здійснюється за умови гарантування безпеки особи, яка надає таку інформацію.

3.10. Уповноважені оперативні підрозділи не мають права виходити за межі доручень слідчого, прокурора (ст. 41 КПК). Вони зобов'язані повідомляти їх про виявлення обставин, які мають значення для кримінального провадження або вимагають нових процесуальних рішень слідчого, прокурора.

3.11. Керівник органу, якому доручено виконання негласної слідчої (розшукової) дії, повинен негайно повідомити прокурора та слідчого про неможливість виконання доручення, його затримку з обґрунтуванням причини і повідомленням про вжиття заходів до подолання перешкод у виконанні доручення.

3.12. Контроль за дотриманням строків і повноти виконання доручення слідчого, прокурора здійснюється начальником уповноваженого оперативного підрозділу.

За результатами виконання доручення оперативний співробітник (працівник) складає рапорт із зазначенням результатів виконаного доручення, залучених при цьому сил і засобів, а також їх результатів.

Начальник уповноваженого оперативного підрозділу приймає рішення шляхом накладення резолюції на рапорті стосовно можливості направлення протоколу та додатків до нього прокурору чи вжиття заходів до належного виконання доручення.

Протокол та додатки до нього не пізніше 24 годин після складання надаються прокурору, зазначеному в дорученні. Матеріали, що можуть розшифрувати конфіденційних осіб отримання інформації, не надаються.

Розділ IV. ФІКСАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ

4.1. Протокол про хід і результати проведеної негласної слідчої (розшукової) дії (або її етапів) складається слідчим, якщо вона проводиться за його безпосередньої участі, в інших випадках - уповноваженим працівником оперативного підрозділу і повинен відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження.

4.2. Періодичність складання протоколів залежить від виду негласної слідчої (розшукової) дії, терміну її проведення (одномоментно чи упродовж часу), від доручення слідчого, прокурора, але в будь-якому випадку безпосередньо після отримання фактичних даних, які можуть використовуватись як докази для встановлення місця перебування особи, що розшукується, про кожний випадок огляду, виїмки, дослідження матеріалів про результати негласної слідчої дії тощо.

4.3. Кожний протокол про результати проведеної негласної слідчої (розшукової) дії з додатками не пізніше 24 годин після його складання передається прокурору, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва.

4.3.1. Якщо в результаті проведення негласної слідчої (розшукової) дії виявлено ознаки кримінального правопорушення, яке не розслідується в даному кримінальному провадженні, слідчим або уповноваженим оперативним підрозділом невідкладно складається протокол, що не пізніше 24 годин з моменту виявлення ознак зазначеного кримінального правопорушення надається прокурору, який здій-

**Виявлення, документування та розслідування злочинів,
передбачених ст. 315 КК України,
вчинених з використанням мережі Інтернет**

снює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва.

4.3.2. Прокурор досліджує отриману інформацію, визначену в п. 4.3.1 і в разі підтвердження даних про виявлення ознак кримінального правопорушення, яке не розслідується в даному кримінальному провадженні, узгодивши це питання з керівником прокуратури, складає відповідне клопотання і вносить його на розгляд слідчому судді.

4.4. Прокурор, який здійснює процесуальне керівництво, за необхідності дає вказівку режимно-секретному органу (далі - РСО) ознайомити слідчого з протоколом та додатками про результати негласної слідчої (розшукової) дії.

4.5. Конкретний виконавець щодо складання протоколу про проведення негласної слідчої (розшукової) дії визначається керівником уповноваженого оперативного підрозділу, який проводив такі дії на підставі доручення слідчого, прокурора.

4.6. У разі залучення до проведення негласної слідчої (розшукової) дії декількох оперативних підрозділів складання протоколу покладається на підрозділ, визначений керівником органу як основний.

4.7. До протоколу долучаються додатки, якими можуть бути: спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів, письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної дії, стенограма, аудіо-, відеозаписи, фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу.

4.7.1. Додатки до протоколу мають бути належним чином виготовлені, упаковані з метою надійного збереження, а також засвідчені підписами осіб, які виконували негласну слідчу (розшукову) дію (ст.105 КПК України).

4.8. Фіксація результатів негласної слідчої (розшукової) дії повинна здійснюватись таким чином, щоб завжди була можливість експертним шляхом встановити достовірність цих результатів.

4.9. Співробітниками (працівниками) оперативних підрозділів - виконавцями негласних слідчих (розшукових) дій - мають бути вжиті необхідні заходи щодо забезпечення збереження і цілісності одержаних матеріалів (захист від несанкціонованого втручання, деформації, розмагнічування, знебарвлення, стирання тощо) у період до передачі їх прокурору.

4.10. У разі здійснення заходів безпеки щодо співробітників оперативних підрозділів, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії або залучались до їх проведення, відомості про цих осіб у протоколі зазначаються із забезпеченням конфіденційності в порядку, визначеному законодавством.

4.11. Прокурор або слідчий за його вказівкою досліджує отриману в ході проведення негласних слідчих (розшукових) дій інформацію. У разі необхідності залучається спеціаліст (ст.ст. 36, 266 КПК України).

4.12. Спеціаліст, який бере участь у дослідженні матеріалів про результати проведення негласної слідчої (розшукової) дії і, таким чином, отримує доступ до державної таємниці (ст. 27 Закону України «Про державну таємницю»), повинен мати допуск до державної таємниці відповідної форми.

4.13. Як спеціаліст може бути запрошений співробітник (працівник) органу, якому слідчим доручено проведення негласної слідчої (розшукової) дії, що володіє спеціальними знаннями та навиками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації слідчому, прокурору в ході дослідження матеріалів про результати проведення негласної слідчої (розшукової) дії.

4.14. При виявленні відомостей, що мають значення для досудового розслідування і судового розгляду, слідчий негайно складає протокол, у якому відтворює відповідну частину інформації (ст. 266 КПК).

4.15. У разі відсутності відомостей, що мають значення для досудового розслідування і судового розгляду, слідчий також про це складає протокол.

Розділ V. ПОРЯДОК ЗАСЕКРЕЧУВАННЯ ТА РОЗСЕКРЕЧУВАННЯ МАТЕРІАЛЬНИХ НОСІВ ІНФОРМАЦІЇ ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

5.1. Постанова слідчого, прокурора про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, клопотання про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, ухвала слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії та додатки до нього, протокол про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, які містять відомості про факт та методи проведення негласної слідчої (розшукової) дії, а також відомості, що дають змогу ідентифікувати особу, місце або річ, щодо якої проводиться або планується проведення такої дії, розголошення яких створює загрозу національним інтересам та безпеці, підлягають засекречуванню.

5.2. Засекречування таких матеріальних носіїв інформації здійснюється слідчим, прокурором, співробітником уповноваженого оперативного підрозділу, слідчим суддею шляхом надання на підставі Зводу відомостей, що становлять державну таємницю (Розгорнутих переліків відомостей, що становлять державну таємницю), відповідному документу грифа секретності.

5.3. Матеріальні носії інформації (далі – МНІ) щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій повинні містити такі реквізити:

- гриф секретності;
- номер примірника;
- статтю Зводу відомостей, що становлять державну таємницю (пункт Розгорнутого переліку відомостей, що становлять державну таємницю), на підставі якої здійснюється засекречування матеріального носія секретної інформації;
- дату засекречування;
- підпис, його розшифрування та посаду особи, яка надала гриф секретності.

5.4. У разі виготовлення секретних документів з використанням засобів обчислювальної техніки мають бути забезпечені вимоги законодавства у сфері технічного захисту інформації.

5.5. Матеріальні носії інформації щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, які містять відомості, що становлять державну таємницю, підлягають реєстрації в режимно-секретному підрозділі у встановленому чинним законодавством порядку без розкриття відомостей про особу, стосовно якої заплановано проведення негласної слідчої (розшукової) дії, та виду цієї слідчої дії.

5.6. МНІ щодо організації негласних слідчих (розшукових) дій (постанови, клопотання, ухвали, доручення), результати проведення цих дій (протоколи та додатки до них), а також відповідна службове листування (листи, доповідні, рапорти тощо) зберігаються в окремих номенклатурних справах «Документи (постанови, клопотання, ухвали, доручення, листи, доповідні, рапорти тощо) щодо організації та проведення негласних слідчих (розшукових) дій», що проводяться співробітниками (працівниками), які мають безпосередній стосунок до організації та проведення цих заходів.

5.7. Ведення та зберігання номенклатурних справ з організації та проведення негласних слідчих (розшукових) дій здійснюється з до-

триманням вимог законодавства у сфері охорони державної таємниці щодо секретного діловодства.

5.8. Забезпечення охорони державної таємниці та дотримання інших вимог законодавства про державну таємницю при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій покладається на слідчих, прокурорів, слідчих суддів та співробітників уповноважених оперативних підрозділів, які виконують негласні слідчі (розшукові) дії.

За порушення законодавства про державну таємницю зазначені особи несуть дисциплінарну, адміністративну та кримінальну відповідальність згідно із Законом України «Про державну таємницю».

5.9. Після завершення проведення негласних слідчих (розшукових) дій грифи секретності МНІ щодо їх проведення підлягають розсекреченню на підставі рішення прокурора, який здійснює повноваження прокурора в конкретному кримінальному провадженні у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, з урахуванням обставин кримінального провадження та необхідності використання матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій як доказів після проведення таких дій, у випадку, якщо витік зазначених відомостей не завдасть шкоди національній безпеці України.

5.10. Таке рішення оформлюється постановою прокурора, який здійснює повноваження прокурора в конкретному кримінальному провадженні у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, що погоджується керівником прокуратури.

5.11. Для розсекречення конкретних матеріальних носіїв інформації щодо проведення негласної слідчої (розшукової) дії керівник органу прокуратури надсилає керівнику органу, де засекречено матеріальний носій інформації, клопотання, у якому зазначаються підстави для скасування грифа секретності, обліковий номер та назва матеріального носія інформації.

До клопотання долучаються матеріальні носії інформації, грифи секретності яких пропонується скасувати.

5.12. Після отримання клопотання про необхідність скасування грифів секретності матеріальних носіїв інформації щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій та відповідних документів керівником органу, де здійснювалося їх засекречування, створюється експертна комісія з питань таємниць (далі – експертна комісія), якій доручається підготовка рішень про скасування грифів секретності цих МНІ.

5.13. Експертна комісія створюється у складі не менше трьох осіб, зокрема фахівців, які мають відповідний рівень знань та досвід робо-

ти у сфері охорони державної таємниці (залежно від органу: слідчий суддя, слідчий, прокурор у конкретному кримінальному провадженні у формі процесуального керівництва, керівник слідчого чи оперативного підрозділу), працівники режимно-секретних підрозділів, які мають допуск до державної таємниці відповідної форми.

5.14. Персональний склад експертних комісій визначається посадовою особою, яка їх створила.

5.15. Голова експертної комісії організовує її роботу та забезпечує необхідні умови для її виконання.

5.16. Секретар експертної комісії за вказівками голови забезпечує скликання засідання комісії, складає протокол, акт експертної комісії, а також готує проект рішення.

5.17. Основною формою роботи експертної комісії щодо скасування грифів секретності є засідання, необхідність проведення якого та перелік питань для розгляду визначає голова комісії. Він завчасно призначає доповідача зі складу комісії та забезпечує можливість висловити свою думку всім присутнім на засіданні членам комісії.

5.18. Засідання експертної комісії є правомочним, якщо на ньому присутні не менш як дві третини її членів (але не менше трьох осіб). Рішення приймається простою більшістю голосів, а в разі рівного розподілу голосів вирішальним є голос голови комісії.

5.19. Експертна комісія має право одержувати в установленому порядку від прокурора необхідні для виконання покладених на неї завдань інформацію та матеріали, а також готувати з цією метою відповідні запити до інших підприємств, установ, організацій та громадян.

5.20. Результати засідання експертної комісії фіксуються у протоколі, у якому відображаються питання для обговорення та їх результати, запитання, зауваження та пропозиції членів комісії. До протоколу може бути внесена інша інформація, необхідна для розгляду питання по суті. Кожен член комісії має право внести до протоколу свою особисту думку щодо скасування грифу секретності, який розглядався на засіданні.

5.21. Протокол підписується головою та присутніми на засіданні членами експертної комісії.

5.22. Рішення комісії оформляється актом скасування грифів секретності матеріальних носіїв секретної інформації, який затверджується керівником органу.

5.23. В акті зазначається:

- назва матеріального носія інформації, документа або стислий зміст відомостей, що у ньому містяться, обліковий номер і дата реєстрації;
- гриф секретності, стаття Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, на підставі якої матеріальному носію секретної інформації надано гриф секретності;
- посада, прізвище та ініціали посадової особи, яка надала гриф секретності;
- місцезнаходження матеріального носія інформації (номер справи, том, розрахунок розсилки тощо);
- підстава для скасування грифа секретності;
- реквізит, який наданий матеріальному носію секретної інформації.

5.24. В органах прокуратури скасування грифів секретності матеріальних носіїв інформації щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій здійснюється в тій прокуратурі, де засекречено такий матеріальний носій інформації, у порядку, передбаченому цією Інструкцією.

5.25. Скасування грифів секретності здійснюється працівниками РСО шляхом закреслення однією тонкою лінією попереднього грифа секретності та написанням знизу або поруч позначки «Не таємно». Такі виправлення із зазначенням дати засвідчуються підписом начальника РСО або його заступника та скріплюється печаткою РСО. Виправлення в журналах або картках обліку робляться таким самим чином.

5.26. МНІ мають бути розсекречені в максимально стислий строк, але не більше 10 діб з моменту отримання клопотання.

5.27. Після розсекречення зазначених МНІ щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій приймається рішення про їх зняття з обліку в РСО та долучення до матеріалів кримінального провадження у встановленому Кримінальним процесуальним кодексом України порядку.

5.28. Про розсекречення МНІ службова особа, яка його здійснила, зобов'язана письмово повідомити прокурора, якому такі носії секретної інформації або документи були передані. У письмовому повідомленні зазначається підстава (реєстраційний номер та дата затвердження акта експертної комісії) для скасування грифа секретності, обліковий номер та назва матеріального носія секретної інформації, документа, попередній гриф секретності та наданий після перегляду реквізит.

5.29. Розсекречені матеріальні носії інформації, які прокурор має намір використати як докази під час судового розгляду, зберігаються на розсуд прокурора в його службовому сейфі чи в сейфі слідчого за вказівкою прокурора.

5.30. До розсекречених матеріалів доступ надається разом з іншими матеріалами досудового розслідування в порядку ст. 290 КПК України

5.31. У разі наявності в матеріалах щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій відомостей, що становлять державну таємницю, досудове розслідування та судове провадження у кримінальному провадженні проводяться з дотриманням вимог режиму секретності та в порядку, передбаченому главою 40 КПК України.

Розділ VI. ПОРЯДОК ЗНИЩЕННЯ ВІДОМОСТЕЙ (МАТЕРІАЛЬНИХ НОСІЇВ ІНФОРМАЦІЇ ЩОДО ФАКТУ, МЕТОДІВ ТА РЕЗУЛЬТАТІВ), ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

6.1. Відомості, речі та документи, отримані в результаті проведення негласної слідчої (розшукової) дії, які прокурор не визнає необхідними для подальшого проведення досудового розслідування, повинні бути негайно знищені на підставі його рішення, викладеного в постанові (ст.255 КПК України).

6.2. Інформація, отримана в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій до постановлення ухвали слідчого судді, якщо він постановив ухвалу про відмову в наданні дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, повинна бути знищена (ст.250 КПК України).

6.3. Отримані слідчим чи оперативним підрозділом відомості, речі і документи внаслідок такої дії підлягають передачі прокурору як тільки слідчий суддя відмовить у наданні дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії для розгляду питання щодо повернення власнику речей, документів чи прийняття рішення про їх знищення (ст. 255 КПК України).

6.4. У постанові щодо рішення прокурора про знищення відомостей, речей та документів зазначаються відомості щодо кримінального провадження, його реєстраційний номер, короткий виклад обставин злочину, правова кваліфікація злочину, відомості про проведення негласної слідчої (розшукової) дії (щодо ухвали слідчого судді чи постанови слідчого, прокурора, одержані матеріали), які матеріали використано як докази, які підлягають знищенню, підстави, передбачені КПК України, а також співробітник РСО, якому доручається знищення.

6.4.1. У постанові зазначається повний перелік матеріалів, які підлягають знищенню, їхні реквізити, назви, ознаки тощо. У постанові

також зазначаються відомості про те, що власник документів і речей не зацікавлений в їх поверненні, про що є відповідна його заява (ст. 255 КПК України).

6.5. Знищення матеріалів, одержаних у ході негласної слідчої дії, не повинне завдати шкоди для кримінального провадження (ст. 255 КПК України).

6.6. Знищення інформації, відомостей, речей і документів здійснюється (ст. 255 КПК України) під контролем прокурора (за його присутності).

6.7. Знищення відомостей, речей та документів здійснюється у спосіб, що унеможливило їх відтворення, у спеціально обладнаному режимному приміщенні, яке визначено наказом керівника органу, у складі якого діє слідчий підрозділ, керівника Генеральної прокуратури України, прокуратури області, прирівняної до неї. Доступ сторонніх осіб до визначеного приміщення під час знищення секретних документів та речей забороняється.

6.8. Про факт знищення комісією складається акт, у якому зазначаються реквізити речей чи документів, орган, який надав гриф секретності, відображається спосіб знищення.

6.9. Складений акт підписують члени комісії та прокурор, який прийняв рішення про знищення і контролював його виконання.

6.10. Знищення інформації, відомостей, речей та документів до затвердження акта не допускається.

6.11. Окремі передруковані та браковані аркуші проектів клопотань, протоколів негласних слідчих (розшукових) дій, окремі аркуші, чернетки клопотань здаються слідчим, прокурором для знищення до РСО.

6.12. Акти щодо знищення зберігаються в РСО.

РОЗДІЛ VII. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ОСОБИ НА ІНФОРМАЦІЮ ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ СТОСОВНО НЕЇ НЕГЛАСНИХ (СЛІДЧИХ) ДІЙ

7.1. Особа, конституційні права якої були тимчасово обмежені під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також підозрюваний, його захисник мають бути письмово повідомлені прокурором або за його дорученням слідчим про таке обмеження (ст. 253 КПК України).

7.1.2. У повідомленні зазначається вид негласної слідчої (розшукової) дії, а також подальше використання отриманих матеріалів у кримінальному провадженні або їх знищення.

7.1.3. Конкретний час повідомлення визначається із урахуванням наявності чи відсутності загроз для досягнення мети досудового розслідування, суспільної безпеки, життя або здоров'я осіб, які причетні до проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Відповідне повідомлення про факт і результати негласної слідчої (розшукової) дії повинне бути здійснене протягом дванадцяти місяців з дня припинення таких дій, але не пізніше звернення до суду з обвинувальним актом.

7.2. У разі використання для доказування результатів негласних слідчих (розшукових) дій можуть бути допитані особи, з приводу дій або контактів яких проводилися такі дії. Такі особи повідомляються про проведення негласних слідчих (розшукових) дій тільки щодо них у такий самий строк, і в тому обсязі, який зачіпає їх права, свободи чи інтереси (ст. 256 КПК України).

7.3. У разі вилучення речей чи документів прокурор при направленні повідомлення повинен з'ясувати, чи бажає власник їх повернути. При цьому враховується необхідність забезпечення прав та законних інтересів особи, а також запобігання завданню шкоди кримінальному провадженню (коли речі чи документи є речовим доказом у кримінальному провадженні, у разі виявлення предметів, заборонених до обігу).

Закон України
від 15 лютого 1995 року N 60/95-ВР
Про наркотичні засоби, психотропні речовини
і прекурсори
(із останніми змінами, внесеними згідно із Законом N 901-VIII (901-19)
від 23.12.2015, ВВР, 2016, N 4, ст.44)

Витяг

Розділ I.

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Визначення термінів

У цьому Законі наведені нижче терміни вживаються в такому значенні:

аналоги наркотичних засобів і психотропних речовин - заборонені до обігу на території України речовини синтетичні чи природні, не включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, хімічна структура та властивості яких подібні до хімічної структури та властивостей наркотичних засобів і психотропних речовин, психоактивну дію яких вони відтворюють;

наркотичні засоби – речовини природні чи синтетичні, препарати, рослини, включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів - види діяльності з: культивування рослин, включених до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, розроблення, виробництва, виготовлення, зберігання, перевезення, пересилання, придбання, реалізації (випуску), ввезення на територію України, вивезення з території України, транзиту через територію України, використання, знищення наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів наркотичних засобів і психотропних речовин, включених до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, що дозволяються і контролюються згідно з цим Законом;

Перелік наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів (далі - Перелік) - згруповані у списки наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори наркотичних засобів і психотропних речовин, включені до таблиць I-IV згідно із законодавством України та міжнародними договорами України. Перелік та зміни до нього затверджуються Кабінетом Міністрів України за поданням центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу і публікуються в офіційних друкованих виданнях;

препарат - суміш речовин у будь-якому фізичному стані, що містить один чи декілька наркотичних засобів та (або) одну чи декілька психотропних речовин, включених до таблиць II і III Переліку, або суміш речовин у будь-якому фізичному стані, що містить один чи декілька наркотичних засобів, психотропних речовин, включених до таблиць II і III, і прекурсорів наркотичних засобів і психотропних речовин, включених до таблиці IV Переліку;

прекурсори наркотичних засобів і психотропних речовин (далі - прекурсори) - речовини, які використовуються для виробництва, ви-

**Виявлення, документування та розслідування злочинів,
передбачених ст. 315 КК України,
вчинених з використанням мережі Інтернет**

готовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

психотропні речовини - речовини природні чи синтетичні, препарати, природні матеріали, включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

Стаття 2. Наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори та їх класифікація

Наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори з урахуванням доцільності їх використання у медичній практиці та залежно від ступеня їх небезпечності для здоров'я людини і застосовуваних заходів контролю за їх обігом включаються до відповідно пронумерованих списків таблиць Переліку):

таблиця I містить наркотичні засоби, у тому числі рослини, і психотропні речовини, включені до списків N 1, N 2 та N 3, обіг яких на території України заборонено, за винятком їх обігу лише в цілях та на підставах, передбачених статтями 15, 19 і 20 цього Закону;

таблиця II містить наркотичні засоби і психотропні речовини, включені до списків N 1 і N 2, обіг яких на території України обмежено та стосовно яких устанавлюються заходи контролю;

таблиця III містить наркотичні засоби і психотропні речовини, включені до списків N 1 і N 2, обіг яких в Україні обмежено та стосовно яких допускаються виключення деяких заходів контролю;

таблиця IV містить прекурсори наркотичних засобів і психотропних речовин, включені до списків N 1 і N 2, обіг яких на території України обмежено та стосовно яких устанавлюються заходи контролю.

Обіг препаратів, що містять наркотичний засіб або психотропну речовину, які включені до таблиць II і III Переліку, підпадає під дію заходів контролю, що застосовуються щодо обігу наркотичного засобу чи психотропної речовини, які в них містяться;

якщо препарат містить не один наркотичний засіб чи не одну психотропну речовину, а кілька наркотичних засобів та (або) психотропних речовин, які включені до таблиць II і III Переліку, щодо обігу яких встановлено різний режим контролю, то його обіг підпадає під дію заходів контролю, що застосовуються щодо обігу того із засобів або тієї з речовин, що підлягає більш суворим заходам контролю.

Щодо препаратів, що містять малі кількості наркотичних засобів, психотропних речовин, включених до таблиць II і III Переліку та (або) прекурсорів, включених до таблиці IV Переліку, і тому ризику

зловживання ними немає або він незначний, і з яких зазначені засоби чи речовини не можна вилучити легкодоступними способами в кількості, за якої можливе зловживання, можуть вилучатися із сфери дії деяких заходів контролю. Заходи контролю за обігом зазначених препаратів та порядок їх застосування встановлюються Кабінетом Міністрів України. Гранично допустима кількість наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, що містяться в препаратах, встановлюється Кабінетом Міністрів України за поданням центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу.

Розділ II

ЗАГАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ЗДІЙСНЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ З ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН І ПРЕКУРСОРІВ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЛІЦЕНЗІЙНИХ ВИМОГ ТА УМОВ

Стаття 7. Загальний порядок здійснення діяльності з обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів

Діяльність з обігу наркотичних засобів і психотропних речовин на території України дозволяється лише в цілях і в порядку, встановлених цим Законом, а в передбачених ним випадках - у порядку, що встановлюється нормативно-правовими актами Кабінету Міністрів України та відповідних центральних органів виконавчої влади.

Діяльність з обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, включених до таблиці I Переліку, на території України забороняється, за винятком діяльності з використання рослин, включених до таблиці I Переліку, в цілях і на підставах, передбачених статтями 19 та 20 цього Закону, а також діяльності з культивування та використання рослин, включених до списку N 3 таблиці I Переліку, в цілях і на підставах, передбачених статтею 15 цього Закону.

Діяльність з обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, включених до таблиць II і III Переліку, та прекурсорів, включених до таблиці IV Переліку, здійснюється суб'єктами господарювання за наявності в них ліцензії на здійснення відповідних видів діяльності, якщо інше не передбачено цим Законом.

Ліцензія на здійснення діяльності з обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів видається за наявності відповідної матеріально-технічної бази, нормативно-технічної документації, кваліфікованого персоналу, умов для забезпечення обліку та схорон-

**Виявлення, документування та розслідування злочинів,
передбачених ст. 315 КК України,
вчинених з використанням мережі Інтернет**

ності наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, а також для забезпечення безпечності такої діяльності.

Перелік медичних психіатричних протипоказань, інших проти-показань щодо виконання окремих видів діяльності (робіт, професій, служби), пов'язаних з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів затверджується Кабінетом Міністрів України.

Кабінет Міністрів України встановлює Перелік інструментів та обладнання, які використовуються для виробництва, виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та підлягають контролю, і Правила розроблення, виробництва, виготовлення, зберігання, розподілу, перевезення, пересилання, придбання, реалізації (відпуску), ввезення на територію України, вивезення з території України, використання та знищення інструментів та обладнання, які використовуються для виробництва, виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та підлягають контролю.

Ліцензія на здійснення діяльності з обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів видається та анулюється центральними органами виконавчої влади, уповноваженими Кабінетом Міністрів України на здійснення ліцензування діяльності у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів відповідно до Закону України "Про ліцензування певних видів господарської діяльності", з урахуванням особливостей, встановлених цим Законом, в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Переліки суб'єктів господарювання, які отримали ліцензії на здійснення діяльності з обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, щоквартально надсилаються центральними органами виконавчої влади, уповноваженими Кабінетом Міністрів України на здійснення ліцензування діяльності у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу, Міністерству внутрішніх справ України і Службі безпеки України.

Розділ III

УМОВИ ЗДІЙСНЕННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ ДІЯЛЬНОСТІ З ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ І ПРЕКУРСОРІВ

Стаття 12. Обмеження обігу окремих наркотичних засобів, пси-

хотропних речовин

Обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, включених до таблиці I Переліку, допускається лише в цілях, передбачених статтями 15, 19 та 20 цього Закону.

Обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, включених до таблиць II і III Переліку, допускається для використання у медичній практиці за призначенням лікаря, а також у цілях, передбачених статтями 19, 20 та 23 цього Закону.

Стаття 13. Заборона обігу аналогів наркотичних засобів і психотропних речовин

На території України забороняється обіг аналогів наркотичних засобів і психотропних речовин, за винятком їх використання в цілях, передбачених статтями 19 та 20 цього Закону.

Стаття 15. Діяльність з культивування рослин, включених до таблиці I Переліку

Діяльність з культивування рослин, включених до таблиці I Переліку, на території України забороняється, за винятком діяльності з культивування та (або) використання рослин, включених до списку N 3 таблиці I Переліку, що містять малі кількості наркотичних речовин, з додержанням умов, зазначених у частинах другій, третій та четвертій цієї статті.

Діяльність з культивування та (або) використання рослин, включених до списку N 3 таблиці I Переліку, що містять малі кількості наркотичних речовин для промислових цілей, визначених ліцензією, може здійснюватися юридичними особами всіх форм власності за наявності в них відповідної ліцензії в межах визначених Кабінетом Міністрів України квот. Гранично допустимий вміст наркотичних речовин у рослинах, включених до списку N 3 таблиці I Переліку, встановлюється Кабінетом Міністрів України за поданням центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу.

Культивування рослин, включених до списку N 3 таблиці I Переліку, що містять малі кількості наркотичних речовин, для промислових цілей, визначених ліцензією, здійснюється шляхом застосування кондиційного і репродуктивного насіння, придбаного у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, за поданням центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної

політики у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу.

Юридичні особи - власники ліцензій на здійснення діяльності з культивування та (або) використання рослин, включених до списку N 3 таблиці I Переліку, що містять малі кількості наркотичних речовин для промислових цілей, визначених ліцензією, зобов'язані вжити заходів щодо забезпечення встановленого законодавством режиму охорони посівів, місць зберігання і переробки цих рослин.

Стаття 19. Використання наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів у експертній і оперативно-розшуковій діяльності

Використання наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів при проведенні експертиз дозволяється юридичним особам за наявності в них ліцензії на цей вид діяльності, за умов дотримання ліцензійних умов, а також умов здійснення судово-експертної діяльності, передбачених законодавством про судову експертизу. Проведення таких експертиз в експертних підрозділах відповідних правоохоронних органів дозволяється без ліцензії.

Використання наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів для проведення контрольованого постачання і оперативної закупівлі, оперативного експерименту, відбору зразків для дослідження цих засобів і речовин, інших оперативно-розшукових заходів підрозділами, які відповідно до закону мають право здійснювати оперативно-розшукову діяльність, дозволяється без ліцензії.

Постанова Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 р. N 770

Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів

(із останніми змінами, внесеними згідно із Законом
N 747 (747-2016-п) від 26.10.2016)

Перелік наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів
Таблиця I
Список № 1

Особливо небезпечні наркотичні засоби, обіг яких заборонено

Міжнародна незареєстрована назва	Хімічна назва
Альфа-метилгіофентаніл	N-[1-[1-метил-2-(2-тісніл)етил]-4-піперидил]-пропіонанілід
Альфа-метилфентаніл	N-[1-[1-(а-метилфенетил)-4-піперидил]-пропіонанілід
Ацетил-альфа-метилфентаніл	N-[1-(а-метилфенетил)-4-піперидил]-ацетанілід
Ацеторфін	3-о-ацетилтетрагідро-7а-(1-гідрокси-1-метилбутил)-6,14-ендотаноорипавін
Бета-гідрокси-3-метилфентаніл	N-[1-(b-гідроксифенетил)-3-метил-4-піперидил]-пропіонанілід
Бета-гідроксифентаніл	N-[1-(b-гідроксифенетил)-4-піперидил]-пропіонанілід
Героїн	Діацетилморфін
Дезоморфін	Дигідродезоксиморфін
Дигідроеторфін	7,8-дигідро-7а-[1-(R)-гідрокси-1-метилбутил]-6,14-ендоетанотетрагідроорипавін
Еторфін	7,8-дигідро-7а-(1-(R)-гідрокси-1-метилбутил)-6,14-ендоетанотетрагідроорипавін
Канабіс, смола канабісу, екстракти і настойки канабісу	
Кетобемідон	4-мета-гідроксифеніл-1-метил-4-пропіонілпіперидин
Кокаїновий куш, кока лист	
Макова солома, концентрат з макової соломи	усі частини, цілі чи подрібнені (за винятком дозрілого насіння), рослини виду мак снотворний,

**Виявлення, документування та розслідування злочинів,
передбачених ст. 315 КК України,
вчинених з використанням мережі Інтернет**

	зібрані будь-яким способом, що містять алкалоїди, а також речовини, які отримують з цієї макової соломи
3-метилтіофентаніл	N-[3-метил-1-[2-(2-тієніл)етил]-4-піперидил]-пропіонанілід
3-метилфентаніл	N-(3-метил-1-фенетил-4-піперидил)-пропіонанілід
Меткатинон (ефедрон)	2-(метиламіно)-1-фенілпропан-1-он
МППП (десметилпродин)	1-метил-4-феніл-4-піперидинол пропіонат (ефір)
Опій	
Опій ацетильований	
Пара-фторфентаніл	4'-фтор-N-(1-фенетил-4-піперидил)-пропіонанілід
Пепап	1-фенетил-4-феніл-4-піперидинол ацетат (ефір)
Реміфентаніл	1-(2-метоксикарбонілетил)-4-(фенілпропіоніламіно)піперидин-4-карбоксиметилловий ефір
Тіофентаніл	N-[1-[2-(2-тієніл)етил]-4-піперидил]-пропіонанілід
Бензилморфін	
3-моноацетилморфін	
6-моноацетилморфін	
AB-PINACA-SHM	N-(1-карбамоїл-2-метилпропіл)-1-(циклогексилметил)-1H-індазол-3-карбоксамід

ADBICA	
B-22	хінолін-8-іл-1-(циклогексилметил)-1Н-індол-3-карбоксилат

Примітка. До цього списку також включаються:

- ізомери та стереоізомери перелічених у ньому наркотичних засобів (якщо вони окремо не виключені) у разі, коли існування таких ізомерів та стереоізомерів можливе;
- складні і прості ефіри перелічених у цьому списку наркотичних засобів (якщо вони окремо не включені до інших списків) у разі, коли існування таких ефірів можливе;
- гомологи перелічених у ньому наркотичних засобів (якщо вони окремо не виключені) у разі, коли існування таких гомологів можливе;
- метаболіти перелічених у ньому наркотичних засобів (якщо вони окремо не виключені) у разі, коли існування таких метаболітів можливе;
- солі всіх перелічених у ньому наркотичних речовин, включаючи солі ізомерів, стереоізомерів, складних і простих ефірів, гомологів та метаболітів, у разі, коли існування таких солей можливе;
- рослини або їх частини, що містять будь-який засіб, включений до цього списку, і підлягають тим же заходам контролю, що і засіб.

Список № 2

Особливо небезпечні психотропні речовини, обіг яких заборонено

Міжнародна незареєстрована назва	Хімічна назва
Броламфетамін (ДОБ, DOB)	(+)(-)-4-бромо-2,5-диметокси-а-метилфенетиламін
N-гідрокси-МДА (N-гідроксиметилден, діоксіамфетамін)	(+)(-)-N-[а-метил-3,4-(метилендіокси) фенетил]-гідроксиламін

**Виявлення, документування та розслідування злочинів,
передбачених ст. 315 КК України,
вчинених з використанням мережі Інтернет**

ДЕТ (діетилтриптамін)	3-[2-(діетиламіно)етил]-індол
ДМА (2,5-диметоксіамфетамін)	(+)(-)-2,5-диметокси-а-метилфенетиламін
ДМГП	3-(1,2-диметилгептил)-7,8,9,10-тетрагідро-6,6,9-триметил-6Н-добензо-[b,d]-піран-1-ол
ДМТ (диметилтриптамін)	3-[2-(диметиламіно)етил]-індол
ДОЕТ (2,5-диметокси-4-етиламфетамін)	(+)(-)-4-етил-2,5-диметокси-а-фенетиламін
N-етилтенамфетамін (МДЕ, N-етил-МДА)	(+)(-)-N-етил-а-метил-3,4-(метилендіокси) фенетиламін
Етициклідин (ФЦГ)	N-етил-1-фенілциклогексиламін
Етриптамін	3-(2-амінобутил)індол
Катинон	(-)(S)-2-амінопропіофенон
(+)(-)-лізергід (ЛСД, ЛСД-25)	9,10-дидегідро-N,N-діетил-6-метилтерголін-8b-лізергінової кислоти
МДМА (3,4-метилендіоксиметамфетамін)	(+)(-)-N,a-диметил-3,4-(метилендіокси)фенетиламін
Мескалін	3,4,5-триметоксифенетиламін
4-метиламінорекс	(+)(-)-cis-2-аміно-4-метил-5-феніл-2-оксазолін
ММДА (5-метокси-3,4-метилендіоксіамфетамін)	2-метокси-а-метил-4,5-(метилендіокси)фенетиламін
Парагексил	3-гексил-7,8,9,10-тетрагідро-6,6,9-триметил-6Н-добензо-[b,d]-піран-1-ол
ПМА (параметоксіамфетамін)	p-метокси-а-метилфенетиламін

Псилоцибін	3-[2-(диметиламіно)етил]-індол-4-іл дигідрофосфат
Псилоцин	3-[2-(диметиламіно)етил]-індол-4-ол
Роліциклідин (РНР, РСРУ)	1-(1-фенілциклогексил)піролідин
СТП (ДОМ)	2,5-диметокси-а, 4-диметилфенетиламін
Тенамфетамін (МДА)	альфа-метил-3,4-(метилендіокси)фенетиламін
Теноциклідин (ТСР)	1-[1-(2-тісніл)циклогексил]піперидин
Тетрагідроканнабінол(наступні ізомери та їх стереохімічні варіанти)	7,8,9,10-тетрагідро-6,6,9-триметил-3- пентил-6Н-добензо[b,d]-піран-1-ол (9R,10aR)-8,9,10,10a-тетрагідро-6,6,9-триметил-3-пентил-6Н-добензо[b,d]-піран-1-ол (6aR,9R,10aR)-6a,9,10,10a-тетрагідро-6,6,9-триметил-3-пентил-6Н-добензо-[b,d]-піран-1-ол (6aR,10aR)-6a,7,10,10a-тетрагідро-6,6,9-триметил-3-пентил-6Н-добензо-[b,d]-піран-1-ол 6a,7,8,9-тетрагідро-6,6,9-триметил-3-пентил-6Н-добензо[b,d]-піран-1-ол (6aR,10aR)-6a,7,8,9,10,10a-гексагідро-6,6-диметил-9-метилен-3-пентил-6Н-добензо[b,d]-піран-1-ол
ТМА (3,4,5-триметоксіамфетамін)	(+)(-)-3,4,5-триметокси-а-метилфенетиламін
Фенциклідин	1-(1-фенілциклогексил)піперидин

**Виявлення, документування та розслідування злочинів,
передбачених ст. 315 КК України,
вчинених з використанням мережі Інтернет**

4-МТА	альфа-метил-4-метилгіофенетиламін
5-МеО-DIPT	N,N-диізопропіл-5-метокси-триптамін
5-МеО-DMT, 5-метоксидиметилтриптамін	2-(5-метокси-1H-індол-3-іл)-N, N-диметилетанамін
Метилендіоксипіровалерон, MDPV	1-(3,4-метилендіоксифеніл)-2-піролідінілпентан-1-он
4-ММС (4-метилметкатаион)	(RS)-2-(метиламіно)-1-(4-метилфеніл) пропан-1-он
bk-PMMA(4-метоксиметкатаион)	1-(4-метоксифеніл)-2-(метиламіно) пропан-1-он
CP 47,497	2-[(1R,3S)-3-гідроксициклогексил]-5-(2-метилоктан-2-іл)фенол
(CP 47,497)-C6	2-[(1R,3S)-3-гідроксициклогексил]-5-(2-метилгептан-2-іл)фенол
(CP 47,497)-C8	2-[(1R,3S)-3-гідроксициклогексил]-5-(2-метилнонан-2-іл)фенол
(CP 47,497)-C9	2-[(1R,3S)-3-гідроксициклогексил]-5-(2-метилдекан-2-іл)фенол
JWH-073	(1-бутил-1H-індол-3-іл)(нафталін-1-іл)метанон
JWH-196	2-метил-1-пентил-1H-індол-3-іл-(1-нафтил)метан
JWH-194	2-метил-1-пентил-1H-індол-3-іл-(4-метил-1-нафтил)метан
JWH-197	2-метил-1-пентил-1H-індол-3-іл-

	(4-метокси-1-нафтил)метан
JWH-007	(2-метил-1-пентил-1H-індол-3-іл) (нафталін-1-іл)метанон
JWH-149	(4-метилнафталін-1-іл)(2-метил-1-пентил-1H-індо-3-іл)метанон
JWH-098	(2-метил-1-пентил-1H-індол-3-іл) (4-метоксинафталін-1-іл)метанон
JWH-195	(1-[2-(4-морфоліно)етил]-1H-індол-3-іл)(нафталін-1-іл)метан
JWH-192	(4-метилнафталін-1-іл)(1-[2-(4-морфоліно)етил]-1H-індол-3-іл)метан
JWH-199	(4-метокси-1-нафтил)(1-[2-(4-морфоліно) етил]-1H-індол-3-іл)метан
JWH-200	(1-[2-(4-морфоліно)етил]-1H-індол-3-іл)(нафталін-1-іл)метанон
JWH-193	(4-метилнафталін-1-іл)(1-[2-(4-морфоліно)етил]-1H-індол-3-іл)метанон
JWH-198	(4-метокси-1-нафтил)(1-[2-(4-морфоліно) етил]-1H-індол-3-іл)метанон
JWH-176	(E)-1-[1-(нафталін-1-іл)метилиден]- 1H-інден-3-іл]пентан
JWH-122	(4-метилнафталін-1-іл)(1-пентил-1H-індол-3-іл)метанон
JWH-081	(4-метоксинафталін-1-іл)(1-пентил-1H-індол-3-іл)метанон
JWH-018	(нафталін-1-іл)(1-пентил-1H-

**Виявлення, документування та розслідування злочинів,
передбачених ст. 315 КК України,
вчинених з використанням мережі Інтернет**

	індол-3-іл) метанон
JWH-175	1-пентил-1Н-індол-3-іл-(1-нафтил)метан
JWH-184	1-пентил-1Н-індол-3-іл-(4-метил-1-нафтил)метан
JWH-185	1-пентил-1Н-індол-3-іл-(4-метокси-1-нафтил)метан
JWH-116	1-етил-1-пентил-3-(1-нафтоіл)індол
HU-210	(6aR, 10aR)-9-(гідроксиметил)-6,6-диметил-3-(2-метилоктан-2-іл)-6a, 7, 10, 10a-тетрагідробензо[с] хромен-1-ол
TFMPP (3-трифторметил-фенілпіперазин, мета-трифторметил- фенілпіпера-зин)	1-[3-(трифторметил)феніл]піперазин
Сальвінорин А	
АТМ (альфа-метилтриптамін)	2-(1Н-індол-3-іл)-1-метил-етиламін
NMT (N-метилтриптамін)	2-(1Н-індол-3-іл)-N-метилетапамін
Буфотенин (5-ОН-DMT)	3-(2-диметиламіноетилметакрилат)-1Н-індол-5-ол
Бутилон (b-кето MBDB)	2-метиламіно-1(3-4-метилендіоксифеніл)бутан-1-он
БДБ (J, BDB)	L (3,4-метилендіоксифеніл)-2-бутанамін
Етилон (b-кето МДЕА)	2-етиламіно-1(3-4-

	метилендіоксифеніл)пропан-1-он)
MBDB	1-(1,3-бензодіоксол-5-іл)-N-метилбутан-2-амін
MDOH (N-гідрокси-3,4-метилендіоксиамфетамін)	1-(1,3-бензодіоксол-5-іл)-N-гідроксипропан-2-амін
Мета-хлорфенілпіперазин (mCPP)	1-(3-хлорфеніл)піперазин
Метилон (b-кетог МДМА)	(3,4-метилендіокси-N-метилкатинон)
CP 55,940	(-)-цис-3-[2-гідрокси-4-(1,1-диметилгептил) феніл]-транс-4-(3-гідрокси-пропіл)циклогексаном)
2C-E	2,5-диметокси-4-етил-фенілетиламін
2C-I	2,5-диметокси-4-йодофенілетиламін
2C-T-2	2,5-диметокси-4-етилтіо-фенілетиламін
2C-T-7	(2,5-диметокси-4-N-пропілтіофенілетиламін)
PCA	(пара-хлорамфетамін, 4-CA)
JWH-250	1-пентил-3-(2-метоксифенілацетил)-індол
JWH-251	1-пентил-3-(2-метоксифенілацетил)індол
JWH-203	2-(2-хлорфеніл)-1-(1-фенілетил)індол-3-іл) етанон
5-MeO-AMT	5-метокси-альфа-метилтриптамін
5-MeO-NMT	

**Виявлення, документування та розслідування злочинів,
передбачених ст. 315 КК України,
вчинених з використанням мережі Інтернет**

SR-18 (RCS-8, BEM-8)	1-(1-(2-циклогексилетил)-1H-індол-3-іл)-2-(2-метоксифеніл)етанон
SR-19 (BTM-4, ERIC-4, RCS-4)	(4-метоксифеніл) (1-пентил-1H-індол-3-іл) метанон 1-(3-трифторфеніл)-піперазин) 2-фторметкатинон 3-фторметкатинон 4-метил-N-етилкатинон
Плодове тіло (будь-яка частина) будь-якого виду грибів, що містить псилоцибін чи (або) псилоцин	
AM-694	(2-йодофеніл)[(5-флуоропентил)-1H-індол-3-іл]метанон
AM-1220 (AM-1296)	1-(1-метилпіперидин-2-іл-метил)-1H-індол-3-іл]нафтален-1-метанон
AM-2201	[1-(5-флуоропентил)-1H-індол-3-іл]нафтален-1-іл-метанон
ДОХ GDA-26	D,L-2,5-диметокси-4-хлорамфетамін
МАВР (буферон)	1-феніл-2-(метиламіно)бутан-1-он
MDPBP	3,4-метилендіокси-а-піролідінобутіофенон
MDPPP	(3,4-метилендіокси-а-піролідінопропіофенон)
MPBP	4-метил-а-піролідінобутирофен
Піперонілацетон (M1-2)	3,4-(метилендіоксифеніл)пропан-2-он

Нафірон (O-2482, NRG-1)	1-(нафтален-2-іл)-2-(піролідин-1)-іл-пентан-1-он
HU-210	(6aR,10aR)-9-(гідроксиметил)-6,6-диметил-3-(2-метилоктан-2-іл)-6a,7,10,10a-тетрагідробензо[с]-хромен-1-ол
HU-308	[(1R,2R,5R)-2-[2,6-диметокси-4-(2-метилоктан-2-іл)феніл]-7,7-диметил-4-біцикло[3.1.1]гепт-3-еніл]метанол
N-ізопропілбензиламін	
N,N-диметил-4-меткатинон (N-метилмефедрон)	
JWH-015	(2-метил-1-пропіл-1H-індол-3-іл)-1-нафталенілметанон
JWH-019	(1-гексил-1H-індол-3-іл)-1-нафталеніл-метанон
JWH-210	4-етилнафтален-1-іл-(1-пентиліндол-3-іл)метанон
JWH-307	[5-(2-флуорофеніл)-1-(пентилпірол-3)-іл-нафтален-1-іл]метанон
JWH-370	нафтален-1-іл-(1-пентил-2-отоліл-1-Н-пірол-3-іл)метанон
WIN 48,098 (Правадолін)	(4-метоксифеніл)-[2-метил-1-(2-іл)метанон
WIN 55,212-2	(R)-(+)-[2,3-дигідро-5-метил-3-(4-морфолінілметил)піроло[1,2,3-de]-1,4-бензоксазин-6-іл]-1-нафталенілметанон
3,4-DMMC	3,4-диметилметкатинон
3-F-iso-MC	1-метиламіно-1-(3-

**Виявлення, документування та розслідування злочинів,
передбачених ст. 315 КК України,
вчинених з використанням мережі Інтернет**

	флуорофеніл)пропан-2-он
4-EMC	1-(4-етилфеніл)-2-(метиламіно)пропан-1-он
4-FA (4-фторамфетамін)	(R,S)-1-(4-флуорофеніл)пропан-2-амін
5-MeO-DALT (5-метоксидіалілттриптамін)	N-аліл-N-[2-(5-метокси-1H-індол-3-іл)етил]проп-2-ен-1-амін
5-MeO-DIPT	N,N-діізопропіл-5-метокситриптамін
5-IAI	5-йодо-2,3-дигідро-1H-інден-2-амін 1-пентил-3-(4-гідроксифенілацетил)-індол 1-феніл-2-(диметиламіно)бутан-1-он 4-метил-а-пірролідинопропіофенон
	«-3-метокси-4-метилпірролідинобутирофенон
AKB-48	H-індазол-3-карбоксомід
AM-2233	1-[(N-метилпіперидин-2-іл)метил]-3-(2-йодобензоіл)індол
PBA (пара-бромоамфетамін)	4-бромоамфетамін
PIA (пара-йодоамфетамін)	4-йодоамфетамін
PVP	1-феніл-2-пірролідин-1-іл-пентан-1-он
N-циклогексил-МДА	-N-циклогексил-3,4-метилендіоксамфетамін
MPA	1-(тіофен-2-іл)-2-

(метіопропамін)	метиламінопропан)
2С-І-NBOMe (25I-NBOMe, NBOMe-2C-I, BOM-CI)	2-(4-йод-2,5-діметоксифеніл)-N- [[2-метоксифеніл)метил]етан амін
5F-UR-144(XLR-11)	1-[(5-флюоропентил)-1H-індол-3- іл]- (2,2,3,3- тетраметилциклопропіл)метанон
URB-754	6 метил-2-[(4-метилфеніл)аміно]- 4H-3,1-бензоксазин-4-он
APB	5-(2-амінопропіл)бензофуран)6- (2-амінопропіл)бензофуран)
UR-144 (KM-X1, TMCP-018, MN-001, YX-17)	(1-пентиліндол-3-іл)- (2,2,3,3- тетраметилциклопропіл)метанон
AB-001	1-пентил-3-(адамант-1-оіл)індол
5-APDB (3-дезоксид-МА, ЕМА-4)	5-(2-амінопропіл)-2,3- дигідробензофуран
6-APDB (4-дезоксид-МА, ЕМА-3)	6-(2-амінопропіл)-2,3- дигідробензофуран
DOI	2,5-диметокси-4-йодамфетамін»;
5F-ADBICA	N-(1-аміно-3,3-диметил-1- оксобутан-2-іл)-1-(5- флюоропентил)-1H-індол-3- карбоксамід
Метил 1-(5-флюоропентил)- 1H-індол-3-карбоксилат	
FUBIMINA	[1-(5-флюоропентил)-1H- бензімідазол-2-іл] нафтален-1-іл- метанон
AB-FUBINACA	N-[(1-амінокарбоніл)-2- метилпропіл]-1-(4- флюорофеніл)метил)-1H-індазол

**Виявлення, документування та розслідування злочинів,
передбачених ст. 315 КК України,
вчинених з використанням мережі Інтернет**

AB-PINACA	(S)-N-(1-аміно-3-метил-1-оксобутан-2-іл)-1-пентил-1H-індазол-3-карбоксамід
RH-34	3[2-(метоксибензил)аміноетил]-2,4(1H,3H)хіназоліндіон
Діметокси-PVP	1-(4,5 діметоксифеніл)-2-піролідин-1-іл-пентан-1-он
2C-1	2,5-диметоксі-4-йодо-фенетіламін

Примітка. До цього списку також включаються:

- ізомери та стереоізомери перелічених у ньому психотропних речовин (якщо вони окремо не виключені) у разі, коли існування таких ізомерів та стереоізомерів можливе;
- складні і прості ефіри перелічених у цьому списку психотропних речовин (якщо вони окремо не виключені до інших списків) у разі, коли існування таких ефірів можливе;
- гомологи перелічених у ньому психотропних речовин (якщо вони окремо не виключені) у разі, коли існування таких гомологів можливе;
- метаболіти перелічених у ньому психотропних речовин (якщо вони окремо не виключені) у разі, коли існування таких метаболітів можливе;
- солі всіх перелічених у ньому психотропних речовин, включаючи солі ізомерів, стереоізомерів, складних і простих ефірів, гомологів та метаболітів, у разі, коли існування таких солей можливе;
- рослини або їх частини, що містять будь-який засіб, включений до цього списку, і підлягають тим же заходам контролю, що і засіб;
- похідні групи нафтоїліндолів, бензоїліндолів, N-бензоїліндолів, фенілацетиліндолів, нафтилметиліндолів, нафтилметилінденів, циклогексилфенолів, фенілциклогексанолів, нафтоїлпіролів, дибензопіранів, триптамінів (крім лікарських засобів, у тому числі активних фармацевтичних інгредієнтів, що містять похідні групи триптамінів) та перелічених у ньому психотропних речовин (якщо вони окремо не виключені) у разі, коли існування таких похідних можливе (за винятком похідних, які вже включені як самостійні позиції до переліку);
- похідні групи фенетіламінів (крім лікарських засобів, у тому числі активних фармацевтичних інгредієнтів, що містять похідні групи фе-

нетиламінів) та перелічених у ньому психотропних речовин (якщо вони окремо не включені) у разі, коли існування таких похідних можливе (за винятком похідних, які вже включені як самостійні позиції до переліку).

Список № 3

Рослини, які містять наркотичні засоби та психотропні речовини і обіг яких допускається для промислових цілей

Міжнародна незареєстрована назва	Пояснення назви
Рослини виду мак снотворний (Papaver somniferum L)	рослини виду папавер сомніферум Л (опійний, у тому числі олійний та інші, що містять опій)
Рослини роду коноплі (Cannabis)	рослини будь-якого виду роду канабіс

Примітка.

Культивування рослин виду мак снотворний для виробництва насіння допускається лише за умови використання насіння, зібраного із сортів рослин, у висушеній соломі яких вміст морфіну не перевищував 0,15 відсотка.

Культивування рослин роду коноплі для промислових цілей, за винятком виробництва та (або) виготовлення наркотичних засобів і психотропних речовин, допускається за умови використання насіння, зібраного із сортів рослин, у висушеній соломі яких вміст тетрагідроканнабінолу не перевищував 0,08 відсотка.

Таблиця II

Список № 1

Наркотичні засоби, обіг яких обмежено

Міжнародна незареєстрована назва	Хімічна назва
Алілпродин	3-аліл-1-метил-4-феніл-4-пропіоноксипіперидин

**Виявлення, документування та розслідування злочинів,
передбачених ст. 315 КК України,
вчинених з використанням мережі Інтернет**

Алфентаніл	N-[1-[2-(4-етил-4,5-дигідро-5-оксо-1H-тетразол-1-ил)-етил]-4-(метоксиметил)-4-піперидиніл]-N-фенілпропанамід
Альфапродин	альфа-3-етил-1-метил-4-феніл-4-пропіоноксипіперидин
Альфаметадол	альфа-6-диметиламіно-4,4-дифеніл-3-гептанол
Альфапродин	альфа-1,3-диметил-4-феніл-4-пропіоноксипіперидин
Альфацетилметадол	альфа-3-ацетокси-6-диметиламіно-4,4-дифенілгептан
Анілеридин	етиловий ефір 1-пара-амінофенетил-4-фенілпіперидин-4-карбонової кислоти
Ацетилдигідрокодеїн	6-ацетокси-3-метокси-N-метил-4,5-епоксиморфінан
Ацетилметадол	3-ацетокси-6-диметиламіно-4,4-дифенілгептан
Безитрамід	1-(3-ціано-3,3-дифенілпропіл)-4-(2-оксо-3-пропіоніл-1-бензimidазолініл)-піперидин
Бензетидин	етиловий ефір 1-(2-бензилоксиетил)-4-фенілпіперидин-4-карбонової кислоти
Бетамепродин	бета-3-етил-1-метил-4-феніл-4-пропіоноксипіперидин
Бетаметадол	бета-6-диметиламіно-4-4-дифеніл-3-гептанол

Бетапродин	бета-1,3-диметил-4-феніл-4-пропіоноксипіперидин
Бетацетилметадол	бета-3-ацетокси-6-диметиламіно-4,4-дифенілгептан
Бупренорфін	21-циклопропіл-7а-[(S)-1-гідрокси-1,2,2-триметилпропіл]-6,14-ендо-етилен-6,7,8,14-тетрагідроорипавін
Гідрокодон	4,5-епокси-3-метокси-17-метилморфінан-6-он
Гідроксипетидин	Дигідрокodeїнон
Гідроморфінол	14-гідроксидигідроморфін
Гідроморфон	Дигідроморфінон
Декстроморамід	(+)-4-[2-метил-4-оксо-3,3-дифеніл-4-(1-піролідиніл)-бутил]морфолін
Декстпропоксифен	альфа-(+)-4-диметиламіно-1,2-дифеніл-3-метил-2-бутанолпропіонат
Дигідрокodeїн	4,5-епокси-6-гідрокси-3-метокси- N-метилморфінан
Дигідроморфін	7,8-дигідроморфін
Дименоксадол (естоцин)	2-диметиламіноетил-1-етокси-1,1-дифенілацетат
Димелгептанол	6-диметиламіно-4,4-дифеніл-3-гептанол
Диметилтіамбутен	3-диметиламіно-1,1-ди-(2'-тієніл)-1-бутен
Дипіпанон	4,4-дифеніл-6-піперидин-3-гептанон

**Виявлення, документування та розслідування злочинів,
передбачених ст. 315 КК України,
вчинених з використанням мережі Інтернет**

Дифеноксилат	етиловий ефір 1-(3-ціано-3,3-дифенілпропіл)-4-фенілпіперидин-4-карбонової кислоти
Дифеноксин	1-(3-ціано-3,3-дифенілпропіл)-4-фенілзіпекотинова кислота
Діампромід	N-[2-(метилфенетиламіно)пропіл]-пропіоналід
Діетилгіамбутен	3-діетиламіно-1,1-ди-(2'-тісніл)-1-бутен
Діоксафетил бутират	етил-4-морфоліно-2,2-дифенілбутират
Дротебанол	3,4-диметокси-17-метилморфіан-6b,14-діол
Екгонін, його складні ефіри та похідні, які можуть бути перетворені в екгонін і кокаїн	тропін-2-карбонова кислота
Етилметилгіамбутен	3-етилметиламіно-1,1-ди-(2'-тісніл)-1-бутен
Етилморфін	3-етилморфін
Етоксеридин	етиловий ефір 1-[2-(2-гідроксietокси) етил]-4-фенілпіперидин-4-карбонової кислоти
Етонітазен	1-діетиламіноетил-2-пара-етоксибензил-5-нітробензімідазол
Ізометадон	6-диметиламіно-5-метил-4,4-дифеніл-3-гексанон
Клонітазен	2-пара-хлорбензил-1-діетиламіноетил-5-

	нітробензимидазол
Кодеїн	3-метилморфін
Кодоксим	дигідрокодеїнон-6-карбоксиметилоксим
Кокаїн	метиловий ефір бензоїллегоніну
Левометорфан	(-)-3-метокси-N-метилморфінан
Левоморамід	(-)-4-[2-метил-4-оксо-3,3-дифеніл-4-(1-піролідиніл)-бутил]-морфолін
Леворфанол	(-)-3-гідрокси-N-метилморфінан
Левофенацилморфан	(-)-3-гідрокси-N-фенацилморфінан
Метадон (фенадон)	6-(диметиламіно)-4,4-дифеніл-3-гептанон
Метадону проміжний продукт	4-ціано-2-диметиламіно-4,4-дифенілбутан
Метазоцин	2'-гідрокси-2,5,9-триметил-6,7-бензоморфан
Метилдезорфін	6-метил-дельта-6-дезоксиморфін
Метилдигідроморфін	6-метилдигідроморфін
Метопон	5-метилдигідроморфінон
Мірофін	Міристилбензилморфін
Мораміду проміжний продукт	2-метил-3-морфоліно-1,1-дифенілпропанкарбонова кислота
Морферидин	етиловий ефір 1(2-

**Виявлення, документування та розслідування злочинів,
передбачених ст. 315 КК України,
вчинених з використанням мережі Інтернет**

	морфоліноетил)-4-фенілпіперидин-4-карбонової кислоти
Морфін	3,6-дигідрокси-N-метил-4,5-епоксиморфінен-7
Морфін метобромід та інші азотисті похідні морфіну	морфін метил бромід
Морфін-N-оксид	3,6-дигідрокси-N-метил-4,5-епоксиморфінен-7-N-оксид
Нікодикодин	6-нікотинілдигідроккодеїн
Нікокодин	6-нікотинілкодеїн
Нікоморфін	3,6-динікотинілморфін
Нораціметадол	(+)(-)-а-3-ацетокси-6-метиламіно-4,4-дифенілгептан
Норкодеїн	N-деметилкодеїн
Норлеворфанол	(-)-3-гідроксиморфінан
Норметадон	6-диметиламіно-4,4-дифеніл-3-гексанон
Норморфін	Деметилморфін
Норпіпанон	4,4-дифеніл-6-(1-піперидил)-3-гексанон
Оксикодон	14-гідроксидигідроккодеїнон
Оксиморфон	14-гідроксидигідроморфінон
Пентазоцин	(2R*,6R*,11R*)-1,2,3,4,5,6-гексагідро-6,11-диметил-3-(3-метил-2-бутеніл)-2,6-метано-3-бензазоцин-8-ол
Петидин	етиловий ефір 1-метил-4-фенілпіперидин-4-карбонової

	кислоти
Петидину проміжний продукт А	4-ціано-1-метил-4-фенілпіперидин
Петидину проміжний продукт В	етилловий ефір 4-фенілпіперидин-4-карбонової кислоти
Петидину проміжний продукт С	1-метил-4-фенілпіперидин-4-карбонова кислота
Пімінодин	етилловий ефір 4-феніл-1-(3-феніламінопропіл)піперидин-4-карбонової кислоти
Піритрамід	1-(3-ціано-3,3-дифенілпропіл)-4-(1-піперидил)піперидино-4-карбоксамід
Прогептазин	1,3-диметил-4-феніл-4-пропіонілоксіязаціклогептан
Проперидин	ізопропіловий ефір 1-метил-4-фенілпіперидин-4-карбонової кислоти
Пропірам	N-(1-метил-2-піперидилетил)-N-2-піридилпропіонамід
Рацеметорфан	(+)(-)-3-метокси-N-метилморфіан
Рацеморамід	(+)(-)-4-[2-метил-4-оксо-3,3-дифеніл-4-(1-піролідиніл)бутил]-морфолін
Рацеморфан	(+)(-)-3-гідрокси-N-метилморфіан
Суфентаніл	N-[4-(метоксиметил)-1-[2-(2-тієніл)-етил]-4-піперидил]-пропіонанілід
Тебаїн	3,6-диметокси-N-метил-4,5-

**Виявлення, документування та розслідування злочинів,
передбачених ст. 315 КК України,
вчинених з використанням мережі Інтернет**

	епоксиморфінадієн-6,8
Тебакон	Ацетилдигідрокодеїнон
Тилідин	(+)-етил-транс-2-(диметиламіно)-1-феніл-3-циклогексене-1-карбоксилат
Трамадол	(+)-транс-2-[(диметиламіно)метил]-1-(м-метоксифеніл) циклогексанолу гідрохлорид
Тримеперидин	1,2,5-триметил-4-феніл-4-пропіоноксипіперидин
Фенадоксон	6-морфоліно-4,4-дифеніл-3-гептанон
Феназоцин	2-гідрокси-5,9-диметил-2-фенетил-6,7-бензоморфан
Фенампромід	N-(1-метил-2-піперидилетил) пропіонанілід
Феноморфан	3-гідрокси-N-фенетилморфіан
Феноперидин	етильовий ефір 1-(3-гідрокси-3-фенілпропіл)-4-фенілпіперидин-4-карбонової кислоти
Фентаніл	1-фенетил-4-N-пропіоніланілінопіперидин
Фолькодин	Морфолінілетилморфін
Фурегидин	етильовий ефір 1-(2-тетрагідрофурфурилоксетил)-4-фенілпіперидин-4-карбонової кислоти

Примітка. До цього списку також включаються:

- ізомери та стереоізомери перелічених у ньому наркотичних засобів (якщо вони окремо не виключені) у разі, коли існування таких ізомерів та стереоізомерів можливе;
- складні і прості ефіри перелічених у цьому списку наркотичних засобів (якщо вони окремо не включені до інших списків) у разі, коли існування таких ефірів можливе;
- гомологи перелічених у ньому наркотичних засобів (якщо вони окремо не виключені) у разі, коли існування таких гомологів можливе;
- метаболіти перелічених у ньому наркотичних засобів (якщо вони окремо не виключені) у разі, коли існування таких метаболітів можливе;
- солі всіх перелічених у ньому наркотичних речовин, включаючи солі ізомерів, стереоізомерів, складних і простих ефірів, гомологів та метаболітів, у разі, коли існування таких солей можливе;
- рослини або їх частини, що містять будь-який засіб, включений до цього списку, і підлягають тим же заходам контролю, що і засіб;
- До цього списку не включаються декстрометорфан (+)-3-метокси-N-метилморфінан) і декстрорфан (+)-3-гідрокси-N-метилморфінан)-ізомери, виключені із сфери дії заходів міжнародного контролю відповідно до Єдиної конвенції ООН про наркотичні засоби 1961 року.

Список № 2
Психотропні речовини, обіг яких обмежено

Міжнародна незарєстрована назва	Хімічна назва
Амфетамін	(+)(-)-а-метилфенетиламін
Бензилпіперазин, ВЗР	1-бензилпіперазин
Глютетимід	2-етил-2-фенілглутаримід
Дексамфетамін	(+)-а-метилфенетиламін
Дронабінол((-)-транс-дельта-9-	(6aR, 10aR)-6a,7,8,10a-

**Виявлення, документування та розслідування злочинів,
передбачених ст. 315 КК України,
вчинених з використанням мережі Інтернет**

тетрагідроканабінол)	тетрагідро-6,6,9-триметил-3-пентил-6Н-добензо[b,d]-піран-1-ол
Кетамін	(+)-2-(2-хлорфеніл)-2-(метиламіно)циклогексанон) (дію позиції зупинено до 1 жовтня 2011 р.) (дію позиції зупинено до 1 березня 2012 р.) (дію позиції зупинено до 1 червня 2012 р.)
Левамфетамін	(-)-(R)-а-метилфенетиламін
Левометамфетамін	(-)-N,а-диметилфенетиламін
Меклоквалон	3-(о-хлорфеніл)-2-метил-4(3Н)-хіназолінон
Метаквалон	2-метил-3-(о-толіл)-4(3Н)-хіназолінон
Метамфетамін	(+)-(S)-N,а-диметилфенетиламін
Метамфетамін-рацемат	(+)(-)-N,а-диметилфенетиламін
Метилфенідат	метил-а-феніл-2-піперидинацетат
Секобарбітал	5-аліл-5-(1-метилбутил)барбітурова кислота
Сибутрамін	1-(4-хлорфеніл)-N,N-диметил-альфа-(2-метилпропіл)циклобутанметанамін
Фенетилін	7-[2-[(а-метилфенетил)аміно]-етил]-теофілін
Фенметразин	3-метил-2-фенілморфолін

Ціпепрол	альфа-(а-метоксибензил)-4-(b-метоксифенетил)-1-піперазинетанол
2С-В	4-бromo-2,5-диметоксифенетиламін 1-(4-хлорфеніл)-піперазин

Примітка. До цього списку також включаються:

- ізомери та стереоізомери перелічених у ньому психотропних речовин (якщо вони окремо не виключені) у разі, коли існування таких ізомерів та стереоізомерів можливе;
- складні і прості ефіри перелічених у цьому списку психотропних речовин (якщо вони окремо не включені до інших списків) у разі, коли існування таких ефірів можливе;
- гомологи перелічених у ньому психотропних речовин (якщо вони окремо не виключені) у разі, коли існування таких гомологів можливе;
- метаболіти перелічених у ньому психотропних речовин (якщо вони окремо не виключені) у разі, коли існування таких метаболітів можливе;
- солі всіх перелічених у ньому психотропних речовин, включаючи солі ізомерів, стереоізомерів, складних і простих ефірів, гомологів та метаболітів, у разі, коли існування таких солей можливе;
- рослини або їх частини, що містять будь-яку речовину, включену до цього списку, і підлягають тим же заходам контролю, що і речовина.

Таблиця III
Список № 1

Наркотичні засоби, обіг яких обмежено і стосовно яких допускаються виключення деяких заходів контролю

1. Препарати

- ацетилдигідрокодеїну,
- дигідрокодеїну,
- етилморфіну,
- кодеїну,
- нікодикодину,

**Виявлення, документування та розслідування злочинів,
передбачених ст. 315 КК України,
вчинених з використанням мережі Інтернет**

- нікокодину,
- норкодеїну,
- фолькодину

за умови, що вони поєднані з одним або кількома інгредієнтами і містять не більш як 100 мг наркотичного засобу на одиницю дози з концентрацією не більш як 2,5 відсотка у нерозділених препаратах.

2. Препарати пропіраму, що містять не більш як 100 мг пропіраму на одиницю дози, поєднані щонайменше з такою ж кількістю метилцелюлози.

3. Препарати декстропропоксифену для орального застосування, що містять не більш як 135 мг декстропропоксифену на одиницю дози або з його концентрацією не більш як 2,5 відсотка у нерозділених препаратах, за умови, що такі препарати не містять будь-яких речовин, які перебувають під контролем відповідно до Конвенції про психотропні речовини 1971 року.

4. Препарати кокаїну, що містять не більш як 0,1 відсотка кокаїну в перерахунку на кокаїн-основу, та препарати опію або морфіну, що містять не більш як 0,2 відсотка морфіну в перерахунку на безводну морфін-основу і поєднані з одним або кількома інгредієнтами таким чином, що наркотичний засіб не може бути вилучений з даного препарату легкодоступними способами або в кількості, яка може становити небезпеку для здоров'я людини.

5. Препарати дифеноксину, що містять не більш як 0,5 мг дифеноксину на одиницю дози і не менш як 5 відсотків атропіну сульфату на одиницю дози дифеноксину.

6. Препарати дифеноксилату, що містять не більш як 2,5 мг дифеноксилату на одиницю дози в перерахунку на основу і атропіну сульфат, вміст якого еквівалентний не менш як 1 відсотку на одиницю дози дифеноксилату.

7. Порошок кореня іпеакауани та опію, що містить 10 відсотків опію в порошку, 10 відсотків кореня іпеакауани в порошку, добре змішаних з 80 відсотками будь-якого іншого інгредієнта в порошку, що не містить будь-яких наркотичних засобів.

8. Препарати, виготовлені за будь-якою формулою, наведеною у цьому списку, а також суміш таких препаратів з будь-якою речовиною, що не містить наркотичних засобів.

Примітка.

Наркотичні (психотропні) лікарські засоби з незначним вмістом наркотичних засобів або психотропних речовин і прекурсорів, вклю-

чених до відповідних таблиць переліку, з яких ці засоби чи речовини не можуть бути вилучені легкодоступним способом у кількості, що дає змогу зловживати ними, можуть виключатися із сфери дії деяких заходів контролю за їх обігом.

Список № 2
Психотропні речовини, обіг яких обмежено
і стосовно яких допускаються виключення
деяких заходів контролю

Міжнародна незареєстрована назва	Хімічна назва
Алобарбітал	5,5-діалілбарбітурова кислота
Альпразолам	8-хлор-1-метил-6-феніл-4Н-с-триазоло[4,3-а]-1,4-бензодіазепін
Амінорекс	2-аміно-5-феніл-2-оксазолін
Амобарбітал	5-етил-5-(3-метилбутил)барбітурова кислота
Амфепрамон	1-феніл-2-діетиламіно-1-пропанон
Барбітал	5,5-діетилбарбітурова кислота
Бензфетамін	(+)-N-бензил-N,а-диметилфенетиламін
Бромазепам	7-бром-1,3-дигідро-5-(2-піридил)-2Н-1,4-бензодіазепін-2-он
Бротізолам	2-бром-4-(о-хлорофеніл)-9-метил-6Н-тісно[3,2-f]-5-триазоло[4,3-а]-1,4-діазепін
Буталбітал	5-аліл-5-ізобутилбарбітурова кислота
Бутобарбітал	5-бутил-5-етилбарбітурова

**Виявлення, документування та розслідування злочинів,
передбачених ст. 315 КК України,
вчинених з використанням мережі Інтернет**

	кислота
Вінілбітал	5-(1-метилбутил)-5-вінілбарбітурова кислота
Галазепам	7-хлор-1,3-дигідро-5-феніл-1-(2,2,2-трифторетил)-2Н-1,4-бензодіазепін-2-он
Галоксазолам	10-бром-11b-(о-фторфеніл)-2,3,7,11b-тетрагідрооксазоло[3,2-d]-1,4-бензодіазепін-6(5Н)-он
Делоразепам	7-хлор-5-(о-хлорфеніл)-1,3-дигідро-2Н-1,4-бензодіазепін-2-он
Діазепам	7-хлор-1,3-дигідро-1-метил-5-феніл-2Н-1,4-бензодіазепін-2-он
Естазолам	8-хлор-6-феніл-4Н-s-триазоло[4,3-a]-1,4-бензодіазепін
Етил лофлазепат	етил-7-хлор-5-(о-фторфеніл)-2,3-дигідро-2-оксо-1Н-1,4-бензодіазепін-3-карбоксилат
Етиламфетамін	N-етил-а-метилфенілетиламін
Етинамат	1-етинилциклогексанол карбамат
Етхлорвінол	1-хлор-3-етил-1-пентен-4-ін-3-ол
Камазепам	7-хлор-1,3-дигідро-3-гідрокси-1-5-феніл-2Н-1,4-бензодіазепін-2-он метил-диметилкарбамат (ефір)
Катин((+)-норпсевдоефедрин)	(+)-(R)-а-[(R)-1-

	аміноетил]бензиловий спирт
Кетазолам	11-хлор-8,12b-дигідро-2,8-диметил-12b- феніл-4H-[1,3]-оксазино-[3,2-d]-1,4- бензодіазепін-4,7(6H)-діон
Клобазам	7-хлор-1-метил-5-феніл-1H-1,5-бензодіазепін-2,4(3H,5H)-діон
Клоксазолам	10-хлор-11b-(о-хлорфеніл)-2,3,7,11b-тетрагідрооксазоло-[3,2-d]-1,4-бензодіазепін-6(5H)-он
Клоназепам	5-(о-хлорфеніл)-1,3-дигідро-7-нітро-2H-1,4-бензодіазепін-2-он
Клоразепат	7-хлор-2,3-дигідро-2-оксо-5-феніл-1H-1,4-бензодіазепін-3-карбонова кислота
Клогіазепам	5-(о-хлорфеніл)-7-етил-1,3-дигідро-1-метил-2H-тієно[2,3-e]-1,4-діазепін-2-он
Лефетамін	(-)-N,N-диметил-1,2-дифенілетиламін
Лопразолам	6-(о-хлорфеніл)-2,4-дигідро-2[(4-метил-1-піперазиніл)метилєн]-8-нітро-1H- імідазо-[1,2-a]-1,4-бензодіазепін-1-он
Лоразепам	7-хлор-5-(о-хлорфеніл)-1,3-дигідро-3-гідрокси-2H-1,4-бензодіазепін-2-он
Лорметазепам	7-хлор-5-(о-хлорфеніл)-1,3-дигідро-3-гідрокси-1-метил-2H-1,4-бензодіазепін-2-он
Мазиндол	5-(п-хлорфеніл)-2,5-дигідро-3H-імідазо-[2,1-a]-ізоіндол-5-ол

**Виявлення, документування та розслідування злочинів,
передбачених ст. 315 КК України,
вчинених з використанням мережі Інтернет**

Медазепам	7-хлор-2,3-дигідро-1-метил-5-феніл-1Н-1,4-бензодіазепін
Мезокарб	3-(2-толіл)-N-(фенілкарбамоіл) сиднонімін
Мепробамат	2-метил-2-пропіл-1,3-пропандіол дикарбамат
Метилфенобарбітал	5-етил-1-метил-5-фенілбарбітурова кислота
Метиприллон	3,3-діетил-5-метил-2,4-піперидиндіон
Мефенорекс	N-(3-хлорпропіл)-а-метилфенетиламін
Мідазолам	8-хлор-6-(о-фторфеніл)-1-метил-4Н-імідазо-[1,5-а]-1,4-бензодіазепін
Німетазепам	1,3-дигідро-1-метил-7-нітро-5-феніл-2Н-1,4-бензодіазепін-2-он
Нігразепам	1,3-дигідро-7-нітро-5-феніл-2Н-1,4-бензодіазепін-2-он
Нордазепам	7-хлор-1,3-дигідро-5-феніл-2Н-1,4-бензодіазепін-2-он
Оксазепам	7-хлор-1,3-дигідро-3-гідрокси-5-феніл-2Н-1,4-бензодіазепін-2-он
Оксазолам	10-хлор-2,3,7,11b-тетрагідро-2-метил-11b-фенілоксазоло-[3,2-d][1,4]-бензодіазепін-6(5Н)-он
Пемолін	2-аміно-5-феніл-2-оксазолін-4-он
Пентобарбітал(етамінал натрію)	5-етил-5-(1-

	метилбутил)барбітурова кислота
Піназепам	7-хлор-1,3-дигідро-5-феніл-1-(2-пропініл)-2Н-1,4-бензодіазепін-2-он
Піпрадрол	1,1-дифеніл-1-(2-піперидил)метанол
Піровалерон	4-метил-2-(1-піролідиніл)валерофенон
Празепам	7-хлор-1-(циклопропілметил)-1,3-дигідро-5-феніл-2Н-1,4-бензодіазепін-2-он
Секбутабарбітал	5-сес-бутил-5-етилбарбітурова кислота
Темазепам	7-хлор-1,3-дигідро-3-гідрокси-1-метил-5-феніл-2Н-1,4-бензодіазепін-2-он
Тетразепам	7-хлор-5-(циклогексен-1-іл)-1,3-дигідро-1-метил-2Н-1,4-бензодіазепін-2-он
Тофізопам (грандоксин)	1-(3,4-диметоксифеніл)-4-метил-5-етил-7,8-диметокси-5Н-2,3-бензодіазепін
Тріазолом	8-хлор-6-(о-хлорфеніл)-1-метил-4Н-s-триазоло-[4,3-а]-1,4-бензодіазепін
Феназепам	7-бром-5-(2-хлорфеніл)-2,3-дигідро-1Н-1,4-бензодіазепін-2-он
Фендиметразин	(+)-(2S,3S)-3,4-диметил-2-фенілморфолін
Фенкамфамін	N-етил-3-феніл-2-норборнамін

**Виявлення, документування та розслідування злочинів,
передбачених ст. 315 КК України,
вчинених з використанням мережі Інтернет**

Фенобарбітал	5-етил-5-фенілбарбітурова кислота
Фенпропорекс	(+)(-)-N-2-ціанетиламфетамін
Фентермін	а,а-диметилфенілетиламін
Флудіазепам	7-хлор-5-(о-фторфеніл)-1,3-дигідро-1-метил-2Н-1,4-бензодіазепін-2-он
Флунітразепам	5-(о-фторфеніл)-1,3-дигідро-1-метил-7- нітро-2Н-1,4-бензодіазепін-2-он
Флуразепам	7-хлор-1-[2-(діетиламіно)-етил]-5-(о- фторфеніл)-1,3-дигідро-2Н-1,4-бензодіазепін-2-он
Хлордіазепоксид	7-хлор-2-(метиламіно)-5-феніл-3Н-1,4-бензодіазепін-4-оксид
Циклобарбітал	5-(1-циклогексен-1-іл)-5-етилбарбітурова кислота
ГНВ	гамма-оксимасяна кислота
Золпідем (INN)	N,N,6-триметил-2-р-толилмідазо [1,2-а] піридин-3-ацетамід
Мефентермін (метилфентермін)	N-метил-а,а-диметилфенілетиламін
Амінептин	7-[(10,11-дигідро-5Н-дибензо [а, г]- циклогептен-5-іл)аміно]гептанова кислота (дію позиції зупинено до 1 жовтня 2011 р.) (дію позиції зупинено до 1 березня 2012 р.) (дію позиції зупинено до 1 червня 2012 р.)

Апрофен (тарен)	5-діетиламіноетилового ефіру 1,1- дифенілпропіонової кис- лоти гідрохлорид (дію позиції зупинено до 1 жовтня 2011 р.) (дію позиції зупинено до 1 березня 2012 р.) (дію позиції зупинено до 1 червня 2012 р.)
Гама-бутиролактон	(дію позиції зупинено до 1 жовтня 2011 р.) (дію позиції зупинено до 1 березня 2012 р.) (дію позиції зупинено до 1 червня 2012 р.)
Гіанептин	(RS)-7 [(3-хлор-6, 11-дигідро-6- метилдibenзо [с, е] [1,2] тіазе- пін-11- іл)аміно]гептанової кислоти S, S-діоксид (дію позиції зупинено до 1 жовтня 2011 р.) (дію позиції зупинено до 1 березня 2012 р.) (дію позиції зупинено до 1 червня 2012 р.)
Фенілетиламін	(2-фенілетиламін, b- фенілетиламін, 1-аміно-2- феніл-етан) (дію позиції зупинено до 1 жовтня 2011 р.) (дію позиції зупинено до 1 березня 2012 р.) (дію позиції зупинено до 1 червня 2012 р.)

Примітка. До цього списку також включаються солі всіх перелічених у ньому речовин у разі, коли існування таких солей можливе.

**Виявлення, документування та розслідування злочинів,
передбачених ст. 315 КК України,
вчинених з використанням мережі Інтернет**

**Таблиця IV
Список № 1**

Прекурсори, обіг яких обмежено і стосовно яких встановлюються заходи контролю

Міжнародна незареєстрована назва	Хімічна назва
N-ацетилантранілова кислота	2-ацетиламінобензойна кислота
Ергометрин	бета-пропаноламід лізергінової кислоти малеат; 9,10-дидегідро-N-[(S)-2-гідрокси-1-метилетил]-6-метилерголін-8В-карбоксамід мале ат
Ерготамін	ерготамаман-3',6',18-трион,12'-гідрокси-2'метил-5'-(фенілметил)-(5'a),[R-(R*,R*)]-2,3-дигідроксибутандіоат
Ефедрин	[R-(R*,S*)]-а-[1-(метиламіно)етил]-фенілметанол; 1-феніл-2-(метиламіно)-пропанол
Ізосафрол	3,4-метилендіокси-(1'-пропеніл)бензол
Лізергінова кислота	9,10-дидегідро-6-метилерголін-8В-карбонова кислота
3,4-метилендіоксифеніл-2-пропанон (3,4-МДФ-2П)	3,4-метилендіокси-(пропіл-2-он)бензол
Піперональ	3,4-(метилендіокси)бензальдегід; геліотропін
Псевдоефедрин	[S-(R*,R*)]-а-[1-(метиламіно)етил]-фенілметанол; 1-феніл-2-

	(метиламіно)пропаном
Сафрол	3,4-метилендіоксиалілбензол
Фенілацетон	1-феніл-2-пропанон; метилбензилкетон
Фенілпропаноламін(ФПА, но-рефедрин)	(+)(-)-2-аміно-1-фенілпропанол-1
Ангідрид оцтової кислоти	оцтовий ангідрид
Фенілоцтова кислота	альфа-толуїлова кислота

Примітки: 1. До цього списку також включаються солі всіх перелічених у ньому речовин у разі, коли утворення таких солей можливе.

2. Щодо рослин або їх частин, які містять будь-який засіб, включений до цього списку, здійснюються ті самі заходи контролю, як і щодо зазначеного засобу.

Список № 2

Прекурсори, стосовно яких встановлюються заходи контролю

Міжнародна незареєстрована назва	Хімічна назва
Антранілова кислота	2-амінобензойна кислота
Ацетон	2-пропанон
Етиловий ефір	діетиловий ефір
Калію перманганат	калій марганцевокислий
Метилетилкетон	2-бутанон
Піперидин	гексагідропіридин; пентаметиленімін
Сірчана кислота	сульфатна кислота

**Виявлення, документування та розслідування злочинів,
передбачених ст. 315 КК України,
вчинених з використанням мережі Інтернет**

Соляна кислота	хлористоводнева кислота
Толуол	Метилбензол

Примітка. До цього списку також включаються солі всіх перелічених у ньому речовин у разі, коли утворення таких солей можливе, за винятком солей сірчаної та соляної кислот.

Речовини, що містять не менш як 50 відсотків таких прекурсорів, як ацетон, етиловий ефір, толуол, та 80 відсотків таких прекурсорів, як метилетилкетон, підлягають тим же заходам контролю, що і прекурсори.

Речовини, що містять не менш як 45 відсотків таких прекурсорів, як сірчана кислота, та 15 відсотків таких прекурсорів, як соляна кислота, підлягають тим же заходам контролю, що і прекурсори.

Суміші, що містять кілька перелічених у цьому списку речовин, підлягають контролю, якщо їх сумарна концентрація дорівнює або перевищує концентрацію, встановлену для однієї з речовин (з урахуванням першого та другого абзаців примітки).

Концентрація речовин, перелічених у цьому списку, визначається виходячи з масової частки речовини в складі суміші (розчину).

Постанова Пленуму Верховного Суду України від 04.06.2010 N 7

Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки Витяг

3. За змістом статті 32 КК повторністю злочинів визнається одночасне вчинення однією і тією ж особою двох або більше злочинів, якщо вони:

1) передбачені тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК;

2) передбачені різними статтями Особливої частини КК і в статті, за якою кваліфікується наступний злочин, вчинення попереднього злочину зазначено як кваліфікуюча ознака.

При цьому для повторності не має значення, чи було особу засуджено за раніше вчинений злочин.

Не утворює повторності раніше вчинений злочин, за який особу було звільнено від кримінальної відповідальності за підставами, встановленими законом, засуджено без призначення покарання або зі звільненням від покарання, а також злочин, судимість за який було погашено чи знято.

Стадії вчинених злочинів, а також вчинення злочинів одноособово чи у співучасті на визнання їх вчиненими повторно не впливають.

За наявності зазначених умов, а також з урахуванням пункту 17 розділу II Прикінцевих та перехідних положень КК повторність можуть утворювати і злочини, які кваліфікуються за відповідними статтями (частинами статей) КК 1960 року.

Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 N 4

Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів Витяг

14. Під схилянням до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів (стаття 315 КК) потрібно розуміти будь-які умисні ненасильницькі дії, спрямовані на збудження в іншої особи бажання вжити ці засоби або речовини хоча б один раз (пропозицію, умовляння, пораду, переконування тощо). Відповідальність за даний злочин настає незалежно від наслідків схиляння, тобто від того, вжила інша особа наркотичний засіб, психотропну речовину або їх аналог чи відмовилася це зробити.

Дії винного, спрямовані на збудження бажання вжити наркотичний засіб, психотропну речовину або їх аналог у двох осіб і більше, кваліфікуються за частиною 2 статті 315 КК тоді, коли вони охоплювались єдиним умислом винного і вчинялись, як правило, в одному й тому ж місці без значного розриву в часі.

Схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів неповнолітнього утворює склад злочину, передбаченого частиною 2 статті 315 КК. Дії особи, яка поряд зі схилянням неповнолітнього до вживання таких засобів чи речовин залучала

його до участі в організації або утриманні місця для їх вживання, виробництва чи виготовлення, мають кваліфікуватися за сукупністю злочинів, передбачених частиною 2 статті 317 і частиною 2 статті 315 КК.

Якщо особа, яка схилила когось до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів, збувала ці засоби, речовини споживачеві або брала участь у їх викраденні, незаконному виробництві, виготовленні, придбанні, зберіганні, перевезенні, пересиланні з метою збуту або без такої мети, її дії належить кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених статтею 315 і відповідно статті 307, або 308, або статті 309 КК.

21. Вирішуючи питання про кваліфікацію дій винного, суд повинен мати на увазі, що в тих випадках, коли вони були пов'язані з наркотичними засобами, психотропними речовинами або їх аналогами різних видів, розмір цих засобів (речовин) визначається виходячи з їх загальної кількості. Якщо ж поряд із такими засобами чи речовинами предметом злочину був ще й прекурсор, неприпустимо об'єднувати їх кількість із кількістю останнього. Можна складати лише кількість прекурсорів різних видів.

Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 р. № 735-р Про схвалення Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року Загальна частина Витяг

Ця Стратегія визначає сутність та сучасні напрями державної політики щодо наркотиків, що формується на засадах інтегрованого і збалансованого підходу до зменшення обсягу пропонування наркотиків, що знаходяться в незаконному обігу, та зниження попиту на них, подолання наркоманії як небезпечного соціального явища.

У цій Стратегії терміни вживаються в такому значенні:

наркотики - хімічні речовини рослинного чи синтетичного походження, що викликають зміну психічного стану людини, систематичне вживання яких формує залежність від них; наркотиками у ши-

рокому значенні є наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги і прекурсори, обіг яких регулюється законом;

наркополітика - стратегія і тактика діяльності держави у сфері контролю за обігом наркотиків, боротьби з їх незаконним обігом та протидії наркоманії, що відповідає національним інтересам України і міжнародним конвенціям ООН;

наркоситуація - сукупність умов та обставин, які відображають стан та рівень легального і незаконного обігу наркотиків та з урахуванням яких визначається комплекс лікувально-профілактичних, соціально-реабілітаційних і правоохоронних заходів;

наркобізнес - організована злочинна діяльність, різновид незаконної підприємницької діяльності, що паразитує за рахунок осіб, які зловживають наркотиками, і провадиться у вигляді промислу з метою наживи;

полінаркоманія - хворобливий потяг до навмисного комбінованого вживання двох чи більше різних наркотиків, внаслідок чого посилюється ефект їх дії або послаблюється побічна дія;

стигматизація - презирливе ставлення оточення до наркозалежної особи, внаслідок чого вона відчуває себе неповноцінною особистістю.

Необхідність розроблення Стратегії зумовлена тим, що поширення наркоманії та наркозлочинності в Україні за останні десять років стало однією з найгостріших суспільних проблем, нерозв'язання якої призводить до заподіяння шкоди здоров'ю людини, негативного впливу на соціальну сферу, а також є загрозою національній безпеці держави.

Ситуація, що склалася сьогодні у сфері обігу наркотиків, спричинена загальним високим рівнем вживання їх особами не за медичним призначенням, що становить 33 особи на 10 тис. населення (у 2003 році - 21 особа); активізацією діяльності міжнародних наркосиндикатів та здійсненням транзитного переміщення наркотиків територією України. За даними соціологічних досліджень, 35 відсотків першокурсників професійно-технічних училищ та 25 відсотків студентів вищих навчальних закладів мають досвід вживання наркотиків.

Особливу стурбованість з огляду на соціально-економічні кризові явища викликає систематичний характер вживання наркотиків, заборонених до обігу, а також вживання не за медичним призначенням наркотичних лікарських засобів, підвищення рівня захворювання на інфекційні хвороби, зокрема ВІЛ-інфекції людей, які перебувають у близькому оточенні споживачів ін'єкційних наркотиків, та

**Виявлення, документування та розслідування злочинів,
передбачених ст. 315 КК України,
вчинених з використанням мережі Інтернет**

збільшення кількості злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків, що значною мірою зумовлено:

невисоким рівнем ефективності і недостатньою науковою обґрунтованістю профілактичних, соціально-медичних, правоохоронних заходів протидії наркоманії та наркозлочинності;

підвищенням рівня вживання наркотиків, заборонених до обігу, а також вживання не за медичним призначенням наркотичних лікарських засобів, що може викликати наркотичну залежність;

збільшенням обсягів нелегального виробництва наркотиків та їх контрабанди;

об'єднанням наркобізнесу, корупції, тероризму та інших форм організованої злочинності;

ускладненням доступу до наркотичних лікарських засобів через надмірну зарегульованість порядку їх обігу;

відсутністю в Україні єдиної системи моніторингу ситуації у сфері незаконного обігу наркотиків.

У суспільстві до останнього часу надавали перевагу силовим стереотипам розв'язання проблеми, пов'язаної з вживанням наркотиків, що негативно позначалося на правах хворих людей. Саме цим, зокрема, зумовлена наявність проблем, пов'язаних із забезпеченням доступу пацієнтів до наркотичних лікарських засобів, проявами в суспільстві стигматизації та дискримінації наркоспоживачів, особливо ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД, а також тенденцією підміни протидії наркозлочинності боротьбою із споживачами наркотиків.

За таких умов необхідно з нових позицій оцінити рівень загроз, спричинених незаконним обігом наркотиків, визначити адекватні сучасним викликам пріоритети державної політики щодо наркотиків.

Стратегія базується на положеннях Конституції України, національного законодавства та на відповідних міжнародно-правових документах ООН, Ради Європи і ЄС, включаючи Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, згідно з якою ніхто не може бути підданий катуванню, несподіваному чи такому, що принижує гідність, поведженню або покаранню, а також Конвенцію про захист прав та гідності людини у зв'язку з використанням досягнень біології та медицини, відповідно до якої лікування може проводитися лише за умови згоди пацієнта, яку він дав добровільно на підставі відповідної інформації.

Сучасний зміст і методологічні засади Стратегії враховують такі цивілізаційні зміни, як глобалізація суспільних процесів, гуманізація

багатьох аспектів життя, пріоритет прав і свобод людини. В основу Стратегії покладено антропоцентричний підхід: саме людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Новий стратегічний вектор державної політики щодо наркотиків зумовлений потребами її докорінної перебудови як чинника здоров'я, безпеки та майбутнього нації.

Стратегічна парадигма державної політики щодо наркотиків - потреба у всебічному переході від карального, кримінально-правового спрямування антинаркотичних заходів до лікувально-профілактичних як найбільш плідних у контексті подолання наркоманії.

Зазначені цільові настанови визначають стратегію дій щодо протидії поширенню наркоманії, її профілактики, припинення немедицинського вживання наркотиків на ранній стадії, повернення хворих до повноцінного життя, а також заходи щодо зниження незаконного попиту на наркотики, соціальний ефект яких значно перевищує результативність зусиль із зменшення обсягу їх пропонування.

Мета, завдання та принципи наркополітики

Стратегія визначає з урахуванням реального стану суспільних відносин і міжнародних зобов'язань України чинники формування та реалізації наркополітики.

Метою Стратегії є забезпечення розв'язання проблеми наркотиків у суспільстві в інтересах людини, надійного захисту громадського здоров'я і безпеки держави від загрози поширення наркоманії та наркозлочинності.

Стратегією визначаються напрями і механізми скорочення незаконної пропозиції наркотиків та попиту на них, досягнення балансу в наркополітиці держави між каральними заходами щодо незаконного обігу наркотиків і забезпеченням їх доступності в медичних цілях.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

забезпечення стабільного надійного існування та життєдіяльності нації, збереження її фізичного і морального здоров'я;

зниження рівня загострення соціальних ризиків для особи, суспільства, держави;

забезпечення належного державного контролю за обігом наркотиків, а також розроблення і здійснення комплексу заходів щодо зменшення обсягу незаконного розповсюдження наркотиків на території України;

**Виявлення, документування та розслідування злочинів,
передбачених ст. 315 КК України,
вчинених з використанням мережі Інтернет**

концентрація зусиль суб'єктів наркополітики на профілактиці наркоманії, виробленні захисних бар'єрів окремої особи і всього суспільства та сприянні формуванню здорового способу життя;

організація раннього виявлення незаконного вживання наркотиків як передумови запобігання захворюванням та ефективного лікування від наркозалежності;

досягнення єдності та узгодженості в діях суб'єктів формування та реалізації наркополітики;

удосконалення заходів протидії незаконному обігу наркотиків і пов'язаній з ним корупції, підрив економічних засад функціонування наркобізнесу;

реалізація наркополітики з урахуванням особливостей регіонів;

створення умов для співпраці держави з інститутами громадянського суспільства у формуванні та реалізації наркополітики;

залучення осіб, залежних від наркотиків, що знаходяться в незаконному обігу, до участі в медико-соціальних програмах, що ґрунтуються на принципі зменшення шкоди;

психосоціальна реабілітація хворих на наркоманію;

створення належних умов для провадження господарської діяльності, пов'язаної з обігом наркотиків;

впровадження практики здійснення лікувальних заходів як альтернативи кримінальному покаранню наркозалежних осіб, які вчинили незначні правопорушення;

створення умов для ресоціалізації осіб, що відбувають покарання за вчинення наркозлочинів;

узгодження наркополітики з принципами здоров'я населення щодо лікування наркоманії, у тому числі з її соціально небезпечними наслідками, такими як ВІЛ/СНІД, туберкульоз та інші супутні захворювання.

Державна політика щодо наркотиків базується на таких основних принципах:

законність, дотримання прав людини;

відкритість і координованість наркополітики;

доступність наркотиків для медичних і наукових цілей;

дієвість і системність боротьби з наркобізнесом та контрабандою;

науково обґрунтований підхід до профілактики та лікування наркоманії;

участь громадськості у виробленні та реалізації наркополітики;

виконання взятих міжнародних зобов'язань.

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Наказ МВС України

від 14 серпня 2012 року N 700

Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень

Інструкція

з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у

попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень

Витяг

1. Загальні положення

1.1. Основним завданням взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ України є попередження, виявлення і розслідування кримінальних правопорушень, притягнення до встановленої законодавством відповідальності осіб, що їх учинили, відшкодування завданої кримінальними правопорушеннями шкоди, відновлення порушених прав та інтересів громадян і юридичних осіб.

1.2. Правову основу взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ становлять Конституція України, Кримінальний та Кримінальний процесуальний кодекси (далі - КК та КПК) України, закони України, акти Президента України, Кабінету Міністрів України, рішення Конституційного Суду України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких дана Верховною Радою України, і нормативно-правові акти Міністерства внутрішніх справ України з питань організації взаємодії між органами та підрозділами внутрішніх справ при попередженні, виявленні й розслідуванні кримінальних правопорушень.

1.3. Основними принципами взаємодії є:

1.3.1. Відповідальність слідчого за швидке, повне та неупереджене розслідування кримінальних правопорушень, його самостійність у

**Виявлення, документування та розслідування злочинів,
передбачених ст. 315 КК України,
вчинених з використанням мережі Інтернет**

процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється.

1.3.2. Активне використання методик, наукових і технічних досягнень у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень.

1.3.3. Оптиміальне використання наявних можливостей слідчих і оперативних підрозділів у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень.

1.3.4. Дотримання загальних засад кримінального провадження.

1.3.5. Забезпечення нерозголошення даних досудового розслідування.

1.3.6. Здійснення співробітниками оперативних підрозділів своїх повноважень за зональним або лінійним принципом, а дільничними інспекторами міліції – за зональним принципом.

Зональний принцип – закріплення за конкретним співробітником структурного підрозділу частини території обслуговування (адміністративної зони, адміністративної дільниці), на якій він здійснює профілактику, виявлення та документування кримінальних правопорушень.

Лінійний принцип – закріплення за конкретним співробітником структурного підрозділу окремого напрямку оперативно-службової діяльності".

1.4. Відповідальність за належну організацію взаємодії слідчих підрозділів з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ при попередженні, виявленні й розслідуванні кримінальних правопорушень покладається на начальників територіальних органів внутрішніх справ та органів досудового розслідування.

1.5. Швидке та повне розслідування і розкриття кримінальних правопорушень досягається шляхом поєднання зусиль усіх органів та підрозділів органів внутрішніх справ, забезпечення належного рівня їх взаємодії, відповідно до вимог законодавства щодо отримання, збирання, накопичення та використання інформації про осіб, причетних до вчинення кримінальних правопорушень, а також події і факти, які можуть сприяти їх розслідуванню і розкриттю, що є невід'ємним завданням для всіх без винятку працівників органів внутрішніх справ.

Безпосередню організацію роботи зі збору інформації про осіб, причетних до вчинення кримінальних правопорушень, а також події та факти, які можуть сприяти їх розслідуванню і розкриттю, та конт-

роль за перевіркою зазначеної інформації здійснює керівник органу внутрішніх справ.

1.6. Комплексне використання сил і засобів усіх підрозділів органів внутрішніх справ під час розслідування та розкриття кримінальних правопорушень організовують начальники головних управлінь, управлінь МВС України (далі – ГУМВС, УМВС), міських, районних, міськрайонних, лінійних органів внутрішніх справ (далі – міськрайлінооргани) на засадах централізації управління ними, координації вжитих заходів і забезпечення належної взаємодії.

1.7. Збір працівниками органів внутрішніх справ інформації про осіб, причетних до вчинення кримінальних правопорушень, а також події і факти, які можуть сприяти їх розкриттю та досудовому розслідуванню, здійснюється як у процесі виконання своїх основних службових обов'язків, так і під час неформального спілкування з громадянами в службовий та неслужбовий час. Отриману інформацію працівники органів внутрішніх справ зобов'язані письмово доповісти безпосереднім керівникам для її подальшої доповіді начальникові міськрайліноorganу, ГУМВС, УМВС та передавання начальникам органу досудового розслідування і кримінальної міліції для використання під час розкриття та досудового розслідування кримінальних правопорушень.

1.8. Начальники органу досудового розслідування та кримінальної міліції забезпечують збирання, накопичення, систематизацію отриманої інформації та здійснюють її перевірку з метою встановлення осіб, причетних до вчинення кримінальних правопорушень, а також подій і фактів, які можуть сприяти їх розкриттю та досудовому розслідуванню.

1.9. Головними службами, які виконують основні обов'язки з розкриття та досудового розслідування органами внутрішніх справ кримінальних правопорушень та відповідають за кінцевий результат цієї роботи, є органи досудового розслідування та підрозділи кримінальної міліції.

Інші підрозділи органів внутрішніх справ у межах своєї компетенції забезпечують здійснення заходів, спрямованих на отримання інформації про осіб, причетних до вчинення кримінальних правопорушень, а також події і факти, які можуть сприяти їх розкриттю та досудовому розслідуванню.

Отриману інформацію про осіб, причетних до вчинення кримінальних правопорушень, а також події і факти, які можуть сприяти їх розкриттю та досудовому розслідуванню, працівники органів внутрішніх справ доповідають безпосередньому керівникові, який після ознайомлення з нею складає ініціативний рапорт із зазначенням змісту такої інформації та подає його начальникові органу внутрішніх

**Виявлення, документування та розслідування злочинів,
передбачених ст. 315 КК України,
вчинених з використанням мережі Інтернет**

справ для розгляду та надання доручення начальникам органу досудового розслідування і кримінальної міліції про використання цієї інформації під час розкриття та досудового розслідування кримінального правопорушення.

Ініціативні рапорти реєструються в журналах вхідної кореспонденції канцелярії (секретаріаті) підрозділу, працівник якого отримав інформацію, та у журналах вхідної кореспонденції канцелярії (секретаріаті) органу досудового розслідування та підрозділу кримінальної міліції, якому начальником органу внутрішніх справ доручено її перевірку під час розкриття та досудового розслідування кримінальних правопорушень.

У разі заведення оперативним підрозділом органу внутрішніх справ контрольно-наглядової справи за фактом учинення особливо тяжкого та тяжкого злочину копія такого ініціативного рапорту обов'язково долучається до матеріалів цієї справи.

Облік участі служб і підрозділів органів внутрішніх справ у встановленні осіб, причетних до вчинення кримінального правопорушення, та результати використання інформації, викладеної в ініціативних рапортах під час досудового розслідування і розкриття кримінальних правопорушень, здійснюється підрозділами інформаційно-аналітичного забезпечення шляхом формування відповідного звіту".

2. Організація взаємодії при надходженні до органу внутрішніх справ заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та реагуванні на них

2.1. При надходженні до органу внутрішніх справ заяви або повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення оперативний черговий територіального органу внутрішніх справ (далі - оперативний черговий) зобов'язаний негайно надати її начальнику слідчого підрозділу, який визначає слідчого, що здійснюватиме досудове розслідування, а також поінформувати начальника територіального органу внутрішніх справ.

2.2. Слідчий невідкладно, але не пізніше 24 годин зобов'язаний внести відомості про кримінальне правопорушення за заявою або повідомленням до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі - ЄРДР).

2.3. Начальник територіального органу внутрішніх справ організовує своєчасне направлення на місце події слідчо-оперативної групи (далі - СОГ) у повному складі та в залежності від обставин та характеру вчиненого діяння інших працівників органу внутрішніх справ, а також забезпечує присуття відповідного співробітника оперативного

підрозділу, дільничного інспектора міліції залежно від зони обслуговування та лінії роботи.

2.31. Після надходження до органу внутрішніх справ інформації про вчинення кримінального правопорушення та внесення інформації до ЄРДР під керівництвом начальника територіального органу здійснюється комплекс першочергових заходів та невідкладних слідчих дій, спрямованих на встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, та з'ясування всіх обставин події.

Першочергові заходи та невідкладні слідчі дії передбачають:

проведення огляду місця події з метою отримання первинної інформації про кримінальне правопорушення і осіб, які до нього причетні, та визначення напрямків пошуку правопорушників;

переслідування і затримання правопорушників за наявними слідами або напрямками, указаними потерпілими і очевидцями, організація загороджувальних заходів, у тому числі в місцях можливого перебування або появи правопорушників;

проведення оперативних заходів у місцях скупчення осіб, схильних до вчинення правопорушень і збуту викраденого майна;

виявлення свідків та очевидців події, опитування з цією метою громадян, які мешкають або працюють поблизу місця вчиненого діяння, а також осіб, які могли перебувати на шляхах можливого переміщення правопорушника до місця події та від нього;

проведення поквартирного чи подвірного обходу для збирання відомостей про подію та обстеження місцевості в районі вчинення кримінального правопорушення з метою виявлення загублених, викинутих правопорушником знарядь учиненого діяння, інших предметів і додаткових джерел інформації про подію і осіб, які вчинили кримінальне правопорушення;

орієнтування особового складу органів внутрішніх справ на території обслуговування, на якій учинено кримінальне правопорушення, та суміжних територіях, військових нарядів Національної гвардії, що залучаються до охорони громадського порядку, а за необхідності - представників громадськості про характер, час, місце і спосіб учинення кримінального правопорушення, кількість осіб, які його вчинили, їх зовнішність, прикмети викрадених речей і цінностей та про інші відомості, що мають значення для встановлення і розшуку правопорушників;

використання можливостей інформаційно-пошукових систем, а також засобів масової інформації;

**Виявлення, документування та розслідування злочинів,
передбачених ст. 315 КК України,
вчинених з використанням мережі Інтернет**

перевірку осіб, які перебувають на обліках органів внутрішніх справ: раніше судимих, насамперед за кримінальні правопорушення, аналогічні вчиненому, або стосовно яких здійснюється досудове розслідування за вчинення інших кримінальних правопорушень, аналогічних вчиненому, і щодо яких не обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою; осіб, які перебувають під адміністративним наглядом або формально під нього підпадають; звільнених від кримінальної відповідальності або стосовно яких застосовано покарання, не пов'язані з позбавленням волі; осіб, які вживають наркотичні засоби, неповнолітніх, злісних порушників громадського порядку, а також інших осіб, про яких є інформація про причетність до вчинення схожих кримінальних правопорушень або про висловлювання намірів їх учинити.

Якщо в результаті проведених першочергових заходів і невідкладних слідчих дій не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, начальник територіального органу внутрішніх справ організовує і забезпечує подальшу роботу з розкриття цього кримінального правопорушення.

2.4. СОГ створюються при чергових частинах територіальних органів внутрішніх справ. Склад цих груп формується з працівників органів внутрішніх справ відповідно до графіка чергування, затвердженого начальником територіального органу внутрішніх справ та погодженого з начальником слідчого підрозділу.

До СОГ в обов'язковому порядку входять слідчий (старший СОГ), співробітник оперативного підрозділу та спеціаліст-криміналіст.

2.5. Завданням СОГ є виявлення, фіксація, кваліфіковане вилучення та пакування слідів кримінального правопорушення, речових доказів, встановлення свідків та потерпілих, з'ясування обставин кримінального правопорушення, що мають значення для всебічного, повного і неупередженого їх дослідження та встановлення осіб, причетних до його вчинення.

2.6. Після прибуття на місце події члени СОГ та інші задіяні працівники органу внутрішніх справ, а також відповідні співробітники оперативного підрозділу, дільничний інспектор міліції з'ясовують обставини вчинення кримінального правопорушення, встановлюють свідків, прикмети осіб, які вчинили кримінальне правопорушення та ймовірні шляхи їх відходу. У разі необхідності вживають заходів для переслідування транспортних засобів, якими заволоділи особи, що вчинили кримінальне правопорушення, або тих, що використовували

лися при його вчиненні. Беруть участь у розшуку та затриманні осіб, які підозрюються в учиненні цих кримінальних правопорушень.

2.7. Слідчий:

2.7.1. Керує діями членів СОГ та несе персональну відповідальність за якість проведення огляду місця події.

2.7.2. Разом з членами групи, залученими спеціалістами, запрошеними потерпілим, свідками та іншими учасниками кримінального провадження проводить огляд місця події, у ході якого в установленому КПК України порядку фіксує відомості щодо обставин учинення кримінального правопорушення, вилучає речі і документи, які мають значення для кримінального провадження, та речі, вилучені з обігу, у тому числі матеріальні об'єкти, придатні для з'ясування обставин, що підлягають доказуванню. Забезпечує їх належне зберігання для подальшого направлення для проведення експертного дослідження.

Має право заборонити будь-якій особі залишати місце огляду до його закінчення та вчинювати будь-які дії, що заважають проведенню огляду.

2.7.3. За наявності підстав інформує оперативного чергового про залучення додаткових сил і засобів для документування всіх обставин учиненого кримінального правопорушення.

2.7.4. При необхідності допитує про обставини вчиненого кримінального правопорушення заявника, потерпілого, свідків та інших учасників кримінального провадження. Надає письмові доручення співробітникам оперативних підрозділів та дільничним інспекторам міліції про проведення процесуальних дій у кримінальному провадженні.

2.8. Співробітник оперативного підрозділу:

2.8.1. Здійснює поквартирний чи подвірний обхід з метою виявлення свідків учиненого кримінального правопорушення, збирання відомостей, що можуть бути використані як докази.

2.8.2. Установлює час, місце і обставини вчинення кримінального правопорушення; кількість причетних до його вчинення осіб, їх прикмети; наявність у них зброї, транспортних засобів, слідів на одязі чи тілі, які могли залишитися через опір потерпілих або при подоланні перешкод; індивідуальні ознаки викрадених речей; напрямок, в якому вони зникли, інші відомості, необхідні для встановлення осіб, які вчинили кримінальне правопорушення. Використовує наявні джерела оперативної інформації з метою розкриття кримінального правопорушення.

2.8.3. Негайно інформує слідчого про одержані дані щодо обставин вчинення кримінального правопорушення та причетних до нього

**Виявлення, документування та розслідування злочинів,
передбачених ст. 315 КК України,
вчинених з використанням мережі Інтернет**

го осіб для їх подальшої фіксації шляхом проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій.

2.8.4. Виконує письмові доручення слідчого про проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. Під час їх виконання користується повноваженнями слідчого.

2.9. Спеціаліст-криміналіст:

2.9.1. Надає консультації слідчому з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок.

2.9.2. З використанням спеціальних знань та навичок, науково-технічних засобів і спеціального обладнання проводить вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складає плани і схеми, виготовляє графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей.

2.9.3. Виявляє, фіксує, здійснює вилучення та пакування матеріальних об'єктів, які несуть на собі слідову інформацію вчиненого правопорушення.

2.9.4. Проводить експрес-аналіз за зовнішніми характеристиками вилучених об'єктів (без надання письмового висновку), звертає увагу слідчого на фактичні дані, що мають значення для розслідування обставин кримінального правопорушення.

2.9.5. Несе персональну відповідальність за якісну фіксацію всієї слідової інформації, повноту відображених даних у протоколі огляду та схемі (плані) до нього.

2.10. Дільничний інспектор міліції:

2.10.1. До прибуття СОГ забезпечує охорону місця події, збереження слідів учиненого кримінального правопорушення та в разі необхідності організовує надання невідкладної медичної допомоги потерпілим особам.

2.10.2. З'ясовує обставини вчиненого кримінального правопорушення, установлює свідків, очевидців події, прикмети правопорушників, збирає інші відомості, що можуть бути використані як докази.

2.10.3. Негайно інформує слідчого про одержані дані щодо обставин учинення кримінального правопорушення та причетних до нього осіб для їх подальшої фіксації шляхом проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій.

2.11. Кінолог:

2.11.1. Забезпечує застосування службово-розшукової собаки для розшуку та затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, виявлення втрачених нею речей, предметів чи залишених слідів.

2.11.2. Бере участь у блокуванні місця вчинення кримінального правопорушення, його огляді, виявленні, фіксації, вилученні і збері-

ганні предметів і слідів, які можуть бути використані для розшуку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, із застосуванням службово-розшукової собаки.

2.11.3. При відсутності можливостей застосування службово-розшукової собаки або втрати нею сліду діє за вказівкою керівника СОГ.

2.12. У разі вчинення особливо тяжких злочинів, а також кримінальних правопорушень, які викликають значний суспільний резонанс, огляд місця події проводиться за участю начальників територіального органу внутрішніх справ та слідчого підрозділу.

3. Організація взаємодії при направленні оперативним підрозділом матеріалів за результатами оперативно-розшукової діяльності до слідчого підрозділу

3.1. При веденні оперативним підрозділом оперативно-розшукової справи (далі - ОРС) щодо осіб, стосовно яких є дані про участь у підготовці до вчинення злочину, підслідного слідчим органів внутрішніх справ, начальник оперативного підрозділу звертається до начальника слідчого підрозділу про закріплення за цією ОРС слідчого для забезпечення методичного супроводження її реалізації та надання практичної допомоги оперативному підрозділу.

3.2. Начальник оперативного підрозділу з дотриманням режиму таємності надає слідчому необхідні матеріали ОРС для вивчення та надання у разі потреби рекомендацій щодо фіксації додаткових фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, які засвідчують наявність у їх діях ознак злочину.

3.3. У подальшому матеріали ОРС розглядаються під час оперативної наради за участю начальників оперативного, слідчого підрозділів та працівників, які брали участь у їх підготовці, для визначення повноти зібраних матеріалів та наявності підстав для реєстрації в ЄРДР.

Одночасно розробляється план заходів з реалізації матеріалів ОРС, який затверджується начальниками слідчого та оперативного підрозділів.

3.4. У разі встановлення під час проведення оперативно-розшукових заходів фактичних даних, що свідчать про ознаки злочину в діяннях окремих осіб та груп, але якщо їх припинення може негативно вплинути на результати кримінального провадження, начальник оперативного підрозділу інформує про це начальника слідчого підрозділу і лише після закінчення їх проведення матеріали ОРС виносяться на розгляд оперативної наради для розроблення спільних заходів з їх реалізації.

4. Створення СОГ для досудового розслідування кримінальних правопорушень

4.1. Для швидкого та повного розслідування тяжких, особливо тяжких злочинів, а також кримінальних правопорушень, які викликали значний суспільний резонанс, утворюються СОГ.

4.2. Утворення СОГ здійснюється за наказом начальника територіального органу внутрішніх справ, погодженого з начальником слідчого підрозділу. При цьому керівником СОГ є слідчий, який визначений начальником слідчого підрозділу здійснювати досудове розслідування кримінального правопорушення.

4.3. До складу СОГ включаються співробітники оперативних підрозділів, дільничні інспектори міліції, на території обслуговування яких (закріплені за дільничним інспектором міліції адміністративній дільниці) учинено кримінальне правопорушення, або співробітники оперативних підрозділів, які документували злочинну діяльність. У разі потреби залучаються співробітники інших органів та підрозділів внутрішніх справ.

4.4. Забороняється здійснювати заміну оперативних працівників, що включені до складу слідчо-оперативної групи, без узгодження зі слідчим (керівником групи) або керівником органу досудового розслідування.

4.5. Контроль за роботою СОГ покладається на начальника слідчого підрозділу, який за погодженням з начальником територіального органу внутрішніх справ вправі організувати проведення оперативних нарад за участю слідчих та працівників інших органів і підрозділів внутрішніх справ з питань виявлення та розслідування кримінальних правопорушень, у тому числі стану виконання доручень слідчих та взаємодії служб.

4.6. Для організації розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів, учинених у минулі роки, наказом начальника територіального органу внутрішніх справ, погодженого з начальником слідчого підрозділу, створюються спеціалізовані постійно діючі СОГ.

4.7. Для досудового розслідування кримінальних правопорушень, учинених на території декількох районів регіону, наказом начальника ГУМВС, УМВС, погодженим з начальником слідчого управління (відділу) ГУМВС, УМВС, може створюватися СОГ ГУМВС, УМВС.

Контроль за її роботою покладається на слідче управління (відділ) ГУМВС, УМВС.

4.8. Для досудового розслідування кримінальних правопорушень, учинених на території декількох областей (регіонів), наказом МВС може створюватися міжрегіональна СОГ.

Контроль за її роботою покладається на Головне слідче управління МВС України або слідче управління (відділ) ГУМВС, УМВС, на території обслуговування якого вчинено найбільшу кількість кримінальних правопорушень.

5. Організація роботи СОГ під час досудового розслідування кримінальних правопорушень.

5.1. Діяльність СОГ здійснюється на підставі спільного плану проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, який розробляється з урахуванням наданих обґрунтованих пропозицій співробітників оперативних підрозділів, уключених до складу СОГ. У зазначеному плані відображаються версії вчинення кримінального правопорушення, заходи, спрямовані на їх перевірку, у тому числі оперативного характеру, а також зазначаються конкретні виконавці та терміни виконання. Указаний план погоджується керівниками слідчого і оперативного підрозділу та затверджується начальником територіального органу внутрішніх справ. Якщо план проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій виконано повністю, а кримінальне правопорушення залишається нерозкритим, розроблюється план додаткових заходів. Виконання зазначених планів контролюється керівниками слідчого підрозділу та відповідних оперативних підрозділів за напрямками роботи.

5.2. Співробітники оперативних підрозділів та дільничні інспектори міліції, включені до складу СОГ, щотижнево інформують слідчого – керівника СОГ про стан виконання наданих письмових доручень та запланованих заходів, а на його вимогу надають документи, що підтверджують обсяги проведеної ними роботи.

Співробітники оперативного підрозділу, включені до складу СОГ, самостійно надають слідчому обґрунтовані пропозиції щодо необхідності проведення конкретних негласних слідчих (розшукових) дій.

5.3. Результати роботи СОГ з виявлення осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, щомісяця розглядаються на оперативних нарадах при начальникові слідчого підрозділу в присутності начальника територіального органу внутрішніх справ та керівників його структурних підрозділів, а стан досудового розслідування кримінальних проваджень, які викликали значний суспільний резонанс, - щотижнево.

6. Виконання співробітниками оперативного підрозділу письмо-

вих доручень про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування

6.1. Під час досудового розслідування кримінальних правопорушень слідчий надає відповідним оперативним підрозділам внутрішніх справ, а в разі створення СОГ - конкретним співробітникам оперативного підрозділу, включеним до її складу, письмові доручення про проведення слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій (далі - доручення).

6.2. Не допускається надання слідчим неконкретизованих доручень оперативному підрозділу (співробітнику оперативного підрозділу - члену СОГ) та без встановленого строку їх виконання.

6.3. Співробітники оперативних підрозділів не мають права здійснювати процесуальні дії в кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотанням до слідчого судді чи прокурора.

Доручення слідчого щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій є обов'язковими для виконання оперативним підрозділом.

6.4. Доручення, які даються оперативному підрозділу, повинні бути зареєстрованими в канцелярії територіального органу внутрішніх справ та передаватися в порядку, передбаченому Інструкцією про організацію діловодства в системі МВС України.

6.5. У дорученнях зазначається найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; короткий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення; перелік слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових) дій, які потрібно виконати; інші відомості, які необхідні для виконання цих дій.

6.6. Термін виконання доручень слідчих не повинен перевищувати встановленого у них строку. У разі неможливості своєчасного виконання доручення продовження строку його виконання письмово погоджується начальником оперативного підрозділу з начальником слідчого підрозділу.

6.7. Матеріали про виконання доручень слідчих направляються до слідчого підрозділу разом із супровідним листом за підписом начальника територіального органу внутрішніх справ, який реєструється в канцелярії органу внутрішніх справ.

6.8. Контроль за виконанням співробітниками оперативних підрозділів доручень слідчих покладається на начальника територіального органу внутрішніх справ, який зобов'язаний:

6.8.1. Визначати конкретних осіб з числа співробітників оперативних підрозділів, на яких покладати обов'язки з виконання доручень слідчих (за виключенням доручень, які надаються співробітникам оперативного підрозділу, включеним до складу СОГ).

6.8.2. Визначати шляхом видання наказу конкретних осіб з числа співробітників оперативних підрозділів, на яких покладати обов'язки щодо ведення обліку доручень слідчих для їх своєчасного виконання.

6.8.3. Щодня під час оперативних нарад керівництва територіального органу внутрішніх справ інформувати про стан виконання доручень слідчих.

6.9. Начальник слідчого підрозділу особисто розглядає матеріали виконаного доручення слідчого, які надійшли від оперативного підрозділу. У разі його формального виконання повертає матеріали відповідно до вимог діловодства начальнику територіального органу внутрішніх справ для усунення недоліків та вжиття до винних заходів дисциплінарного впливу в установленому порядку.

7. Забезпечення взаємодії при досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень

7.1. За наявності достовірної інформації про наміри підозрюваного, відносно якого застосовано запобіжний захід, не пов'язаний із триманням під вартою, переховуватися від органів досудового розслідування; незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні; вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, в якому підозрюється, співробітник оперативного підрозділу складає мотивований рапорт, який доповідає начальнику слідчого підрозділу для прийняття рішення про зміну запобіжного заходу на більш суворий у порядку, встановленому КПК України.

7.2. У разі виявлення співробітником оперативного підрозділу при виконанні доручення слідчого обставин, що свідчать про необхідність проведення обшуків у житлі чи іншому володінні особи з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте в результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб, ним складається мотивований рапорт, який доповідається начальнику оперативного підрозділу для прийняття рішення про проведення обшуку в порядку, встановленому КПК України.

До рапорту приєднуються матеріали, що містять інформацію про житло чи інше володіння особи або частину житла чи іншого

**Виявлення, документування та розслідування злочинів,
передбачених ст. 315 КК України,
вчинених з використанням мережі Інтернет**

володіння особи, де планується проведення обшуку; особу, якій належить житло чи інше володіння, та особу, у фактичному володінні якої воно знаходиться, а також інформацію про речі, документи або осіб, яких планується відшукати.

7.3. Слідчий, урахувавши наявну інформацію про можливе знаходження в місці проведення обшуку осіб, які причетні до вчинення кримінального правопорушення; особливо небезпечних та вилучених з обігу предметів і речовин, а також обставини, що можуть перешкодити або ускладнити проведення обшуку, на підставі доручення вправі залучити співробітників оперативних підрозділів, інших органів та підрозділів внутрішніх справ для участі в проведенні цієї слідчої дії.

Направлення спеціальних підрозділів міліції для забезпечення проведення обшуку допускається лише з дозволу прокурора у кримінальному провадженні щодо тяжкого та особливо тяжкого злочину та наявності достатніх підстав вважати, що проведенню слідчої дії буде чинитися фізичний опір чи іншим чином унеможливлено досягнення її мети. Без дозволу прокурора залучення спеціальних підрозділів до обшуку здійснюється лише в невідкладних випадках, коли затримка в проведенні слідчої дії може призвести до неможливості досягнення її мети.

7.4. У кримінальних провадженнях щодо тяжких та особливо тяжких злочинів участь слідчого в проведенні обшуку є обов'язковою.

7.5. Начальник територіального органу внутрішніх справ на першочерговому етапі кримінального провадження зобов'язаний:

7.5.1. У кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення, у яких не встановлено осіб, що їх учинили, невідкладно організувати складення узгодженого плану слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, спрямованих на встановлення осіб, що вчинили кримінальні правопорушення. Виконання зазначеного плану контролюється керівниками слідчого підрозділу та відповідних оперативних підрозділів за напрямками роботи.

7.5.2. Щомісяця проводити аналіз наявної оперативної та іншої інформації в кримінальних провадженнях щодо нерозкритих кримінальних правопорушень.

7.5.3. Щомісяця за окремим графіком спільно з начальником слідчого підрозділу заслуховувати членів СОГ, керівників оперативних підрозділів, а за необхідності - інших працівників органу внутрішніх справ про результати роботи з розкриття і розслідування конкретних кримінальних правопорушень, виконання плану слідчих (розшуко-

вих) дій і негласних слідчих (розшукових) дій, надавати практичну допомогу в їх проведенні.

7.5.4. Забезпечити належні умови зберігання вилучених з місць подій слідів, речових доказів з метою проведення з ними необхідних експертних досліджень, виконання щодо цих речових доказів рішень судів.

7.6. Стан досудового розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів, а також факти допущення недоліків у роботі окремих СОГ не рідше одного разу на місяць розглядаються начальником територіального органу на оперативних нарадах. Особлива увага при цьому повинна приділятися стану взаємодії між слідчими та працівниками оперативних та інших підрозділів, уключеними до складу СОГ. У разі необхідності оперативно вживається заходів щодо поновлення або посилення їх складу.

8. Забезпечення взаємодії при зупиненні досудового розслідування.

8.1. У разі якщо підозрюваний переховується від органів слідства з метою ухилення від кримінальної відповідальності і його місцезнаходження не відоме, слідчий виносить постанову про зупинення досудового розслідування, яка погоджується прокурором. Якщо досудове розслідування не зупиняється, слідчим виноситься окрема постановова про оголошення розшуку підозрюваного.

У день прийняття такого процесуального рішення слідчий доповідає матеріали про розшук підозрюваного начальнику слідчого підрозділу для погодження та подальшого направлення начальнику територіального органу внутрішніх справ для організації розшуку підозрюваного.

Зазначені матеріали в обов'язковому порядку повинні містити витяг із ЄРДР; копії письмового повідомлення про підозру; постанови про оголошення розшуку підозрюваного або постанови про зупинення досудового розслідування; ухвали слідчого судді про дозвіл на затримання з метою приводу.

8.2. У кримінальних провадженнях про тяжкі та особливо тяжкі злочини, в яких підозрюваного оголошено в розшук, слідчим в обов'язковому порядку вносяться за погодженням з прокурором клопотання до слідчого судді про дозвіл на затримання підозрюваного з метою приводу та застосування відносно нього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

8.3. Організація розшукової роботи покладається на керівників оперативних підрозділів.

8.4. Після зупинення досудового розслідування в разі переховування підозрюваного від органів слідства з метою ухилення від кримінальної

**Виявлення, документування та розслідування злочинів,
передбачених ст. 315 КК України,
вчинених з використанням мережі Інтернет**

відповідальності оперативний підрозділ щомісяця письмово інформує слідчого про заходи, ужиті для встановлення його місцезнаходження.

У разі необхідності начальнику слідчого підрозділу, а також слідчому надається можливість ознайомлення з матеріалами ОРС (з дотриманням режиму таємності).

8.5. Начальник оперативного підрозділу:

8.5.1. Погоджує зняття особи з розшуку з начальником слідчого підрозділу шляхом візування ним відповідної облікової картки.

8.5.2. Забезпечує закриття ОРС лише за наявності копії постанови слідчого про відновлення досудового розслідування у зв'язку з установленням місцезнаходження підозрюваного.

У випадках, коли особа підлягає видачі іншою державою - після завершення проведення процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва.

8.5.3. Погоджує з начальником слідчого підрозділу оголошення підозрюваного в міждержавний або міжнародний розшук.

8.6. Начальник територіального органу внутрішніх справ:

8.6.1. Координує оперативно-розшукову діяльність підпорядкованих органів та підрозділів внутрішніх справ під час розшуку підозрюваних.

8.6.2. Щокварталу проводить оперативні наради з питань організації цієї роботи.

8.7. Начальник територіального органу внутрішніх справ спільно з начальником слідчого підрозділу:

8.7.1. Щомісяця із залученням представників підрозділів інформаційно-аналітичного забезпечення проводять взаємозвірення між кількістю підозрюваних, оголошених у розшук, та заведеними ОРС. За результатами складається акт, який підписується керівниками оперативних підрозділів та інформаційно-аналітичного забезпечення і затверджується начальниками територіального органу внутрішніх справ та слідчого підрозділу.

8.7.2. У разі виявлення розбіжностей між кількістю підозрюваних, оголошених у розшук, та заведеними ОРС уживають заходів до їх усунення та реагування до винних у цьому службових осіб.

8.8. При зупиненні досудового розслідування у зв'язку із захворюванням підозрюваного на тяжку хворобу, яка перешкоджає його участі в кримінальному провадженні, медичний висновок про підтвердження діагнозу захворювання та неможливість участі підозрюва-

ного в кримінальному провадженні поновлюється слідчим не рідше одного разу на місяць.

11. Особливості організації взаємодії при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (далі - наркотичних засобів)

11.1. При наявності в оперативного підрозділу достатньої інформації про готування до вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, пов'язаного з незаконним збутом наркотичних засобів, начальник оперативного підрозділу звертається до начальника слідчого підрозділу для планування погоджених дій під час проведення оперативної закупки та затримання причетних до цього осіб.

11.2. Начальник слідчого підрозділу з дотриманням вимог таємності вивчає надані матеріали та запропонований оперативним підрозділом план заходів з їх реалізації. У разі необхідності вносить доповнення до нього та визначає слідчого, який у разі виявлення ознак злочину вносить відповідні відомості до ЄРДР та розпочинає досудове розслідування.

11.3. У плані заходів з реалізації матеріалів передбачаються:

11.3.1. Місце і час проведення оперативної закупки.

11.3.2. Задіяні сили та засоби для фіксації кримінального правопорушення, у тому числі за допомогою відеозапису.

11.3.3. Розподіл дій задіяних працівників.

11.3.4. Послідовність затримання осіб та проведення оглядів чи обшуків.

11.3.5. Порядок і тактика проведення слідчих дій.

11.3.6. Інші послідовні дії працівників оперативних підрозділів (з урахуванням специфіки кримінального правопорушення).

11.4. Під час огляду місця події, обшуку при досудовому розслідуванні кримінального правопорушення, пов'язаного з незаконним обігом наркотичних засобів, в обов'язковому порядку застосовується відеофіксація цих слідчих дій відповідно доКПК.

**Начальник
головного слідчого управління
генерал-майор міліції**

В.І. Фаринник

СЛОВНИК

СЛЕНГОВІ НАЗВИ ПОШИРЕНИХ У НЕЗАКОННОМУ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ, У ТОМУ ЧИСЛІ ТІ, ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ ПРИ СХИЛЯННІ ДО ЇХ ВЖИВАННЯ

А

Амфетамін – болт, вариво, варений, гвинт, карбід, кросвордний, масло, меф, швидкість, стимул, розумний, шуруп.

Г

Гашиш – ан-деш, бангр, гаш, гейфа, грамофон, грапха, гича, гунья, джамба, дорн, драп, кафур, кенаф, ланас, маджоне, маконга, упав, ручник, ямба.

Героїн – барбадос, білий, гарик, гербалайф, гердос, гера, гарасим, герман, гриша, похмурий.

Гриби, що містять псилоцибін – поганки.

Д

Димедрол – демік, дима.

Е

Ефедрон – бодяга, бовтанка, джеф, рідкий порошок, кристал, курка, марца, марціфаль, мулька.

Ефір – ефа.

К

Кетамін – кет, кетчуп.

Кодеїн – бензолка, катюха, катя.

Кокаїн – горіх, дутий, енергія, іній, кекс, кікер, кокос, кокс, крейда, ніс, прискорювач, свіжий, сірий, сніг, сніжок, це.

Конопля (канабіс) – анаша, ганж, гарик, драч, дим, конопа, план, трава, хеш, шала, шишки, шмаль.

Конопля афганська – афганка.

Конопля відварена в молоці – молоко.

Конопля обсмажена на соняшниковій олії – каша.

Л

Лікарські засоби: фенамін, фенадон – фен, фена; фенобарбітал – фініки.

М

Макова солома – гризло, макуха, сіно.

Марихуана – ганджа, ганджубас, дагга, джа, маар, маша, мерії.

Метамфетамін – лід.

Морфій – марафет, марфа, майка.

Н

Наркотик одержаний з пилку конопель – пластилін.

Наркотики, виготовлені на основі ефедрину – гвинт, джеф, марцефаль, феда, федір.

О

Опій – гара-хан, гаян, мекон, лала.

Опій сирець – ханка, ханї.

Опійний мак – папавер.

П

Первітин – дурбазол.

Продукт одержаний після обробки конопель ацетоном – хімка.

Продукт, що отримується при обробці кокаїну – крек.

Психостимулятори, що містять амфетамін – апер, швидкі, швидкість, speed.

С

Саморобно виготовлені опіатні наркотики – готове, чорне.
Суцвіття, що містять пилок на верхівці рослини конопель – шишки.

Т

Теофедрин – повітря.
Толік – толуол.
Транквілізатори – транки.

LSD – чарівник, кисле, кислота, люся, ейсід.

**ТЕРМІНИ ТА СПЕЦИФІЧНІ ВИРАЗИ, ЩО МАЮТЬ
ВІДНОШЕННЯ ДО ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ,
ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ
(ХАРАКТЕРИЗЮЮТЬ ПРОЦЕС ЇХ ВИГОТОВЛЕННЯ
(ПРИДБАННЯ), НЕОБХІДНЕ ПРИЛАДДЯ; ПРОЦЕС
ВЖИВАННЯ; СТАН, В ЯКОМУ ПЕРЕБУВАЄ ОСОБА ПІСЛЯ
ЇХ УЖИВАННЯ)**

А

Абшабашений – той, що обкурився конопель.
Аліхімік – людина, що якісно виготовляє наркотичний засіб.
Аптека – приладдя для приготування розчину та ін'єкції наркотиків.
Аптека́р – особа, що виготовляє наркотичний засіб або медичний працівник, який може допомогти отримати лікарські засоби, що містять наркотично активні компоненти.

Б

Баклаха – пляшка через яку курять, за типом кальяну.
Барига – торговець наркотиками і прекурсорами.
Батько – авторитетний торговець наркотиками.
Бахатися – вживати наркотики внутрішньовенно.

- Баян з контролем** – порожній шприц із залишками крові.
Баян, движок, машина – шприц, (п'ятірка-5-ти кубовий шприц).
Бед-тріп – стало погано.
Бинт – зібраний опійний мак на аптечні бинти.
Бібліотека – газета або книга, на якій висушують ефедрин.
Бодряк – стан бадьорості, рухливості.
Бодяга, недовар – неякісний розчин наркотичної речовини.
Бодяжити – підмішувати в коноплю тютюн, в героїн – порошок або цукрову пудру.
Болти – очі-збільшені або зменшені.
Борода – ватка на кінці голки для проціджування наркотику.
Борошно – наркотики в порошкоподібному стані.
Бузоватися – вживати наркотики внутрішньовенно.
Бульбулятор – пластикова пляшка для куріння наркотиків.

В

- В м'ясо** – стан близький до передозування.
Варити, варіння – виготовляти з макової соломи, опію сирцю – розчин для ін'єкції.
Варщик, хімік, ділок, банкір – особа, що виготовляє наркотичну речовину самородним способом.
Венярка, мотузка – вена.
Вибірка – товста медична голка.
Вибрати – набрати розчин наркотичної речовини у шприц.
Викроїти, підсипати, замилити – непомітно вкрасти частину наркотику.
Випадковий – вперше вжив наркотики.
Вихід – розчин одержуваний при випаровуванні відвару макової соломи.
Вихлест – стан сильного наркотичного сп'яніння.
Вихлоп – відчуття в роті смаку наркотичної речовини після ін'єкції.
Відбити – виділити наркотик з лікарської сировини.
Відбиття, сушка, варіння – стадії виготовлення наркотичного засобу.
Відгін – випаровував.
Відключка – сильно змінений стан свідомості.
Відходняк – настає, коли дія наркотику закінчується.
Вішалка – аптечні ваги для зважування порошку.

Вмазаватися, вмазаний – вживати наркотики внутрішньовенно (зробити ін'єкцію наркотику).

Вмазка, задвіг – укол.

Втертий – особа, що спожила наркотик внутрішньовенно.

Вторяк – рослинна сировина, з якої вже екстрагували наркотичні речовини.

Втюхати – зробити внутрішньовенну ін'єкцію.

Вумат – сильне наркотичне сп'яніння.

Г

Гараж – ковпачок, що закриває голку шприца.

Гасити – завершувати процес виготовлення наркотику.

Гвинтова, гвинтовий – споживач «гвинта».

Гвинтовий вруб – розуміння деяких фактів, можливе переважно в період дії «гвинта».

Глюка – галюцинація.

Глюкач – людина, що знаходиться у стані галюцинацій.

Глючить – при прийомі галюциногенів – галюцинації.

Д

Двуха – два мілілітри.

Депре, депресняк – депресія.

Децил – кількість наркотику, яка поміщається між двома рисками на шкалі шприца.

Дихати – застосовувати для сп'яніння клей, бензин і т.д.

Догнатися, доганятися – вжити повторно наркотик при згасанні ейфорії від першого прийому.

Дозняк – доза наркотику.

Дорога (1) – міра кількості силучого наркотику – «Насипати дорогу».

Дорога (2) – сліди ін'єкцій на вені.

Дошмигався – доколовся наркотиком.

Драга (від англ., drugstore) – аптека.

Е

Екзекуція драпарна – судово-наркологічна експертиза.

Екскурсія – пошук наркотиків.

Експонат – пробна порція наркотику.

Ефедра, порох, кристали – назви головного компонента первітина.

Ж

Жаба брудна – збувальник, що ховає наркотики на тілі.

Жаба з ікрою – збувальник, що має при собі наркотики.

З

З вітерцем – швидке введення наркотику внутрішньовенно.

Забодяжити – виготовити.

Загасити гвинт – закінчити процес виготовлення первітина.

Задув – ввів наркотичну речовину під шкіру.

Закинутися (колесами) – вживати нарковмісні пігулки.

Закохатись – вколотися; перебуваючи в стані наркотичного сп'яніння.

Заморок (заморочка) – стан зацикленості на якій-небудь роботі під впливом психостимуляторів.

Замут, замутити – процес виготовлення наркотику.

Зацепуха – відчуття першої хвилі дії наркотичного засобу.

Зашир – 1. процес вживання наркотичних засобів; 2. довгі безуспішні спроби зробити ін'єкцію.

Зашкурь – навмисне введення наркотику під шкіру.

З'їжджати – сходити з розуму.

Зніматися – переходити з важкого наркотику на більш легкий.

І

Інсулінка – однокубовий медичний шприц.

К

Кайф, тяга, пруха, ейфорія, торч, ульот – стан наркотичного сп'яніння.

Каламутити – готувати наркотик.

Калічна – аптека.

Камера – кімната. У загальному значенні – місце для споживання наркотичних засобів (притон).

Капілярка – тонка голка від шприца.

Кисле – ангідрид оцтової кислоти.

Кірка – сухий залишок речовини після екстракції.

Ковбасить – ефект ейфорії від наркотику.

Ковирялки – безуспішні спроби зробити внутрішньовенний укол.

Колючка – голка шприца.

Компанюха, дефіцит, товар – загальна назва компонентів, що використовуються для приготування наркотичних засобів.

Компоненти, компот – прекурсори, необхідні для виготовлення «гвинта».

Контора – місце зустрічі наркоманів.

Контроль – кров, що набирається в шприц для перевірки попадання голки в вену.

Корабель – міра ваги для продажу конопель (20г ~ 4 косяка).

Корка, кора – опій отриманий при випаровуванні макової соломи або «ханки».

Коробок – сріпковий коробок, як міра ваги конопель (20г ~ 4 косяка).

Косяк – цигарка з коноплею.

Котячий «гвинт» – «гвинт», що володіє властивостями афродізіака, сексуального збудника.

Краснуха, кислота, кислий, чорний, жовтий – назви компонентів наркотику, потрібних для реакції.

Кропаль – маленький шматочок гашишу.

Кружка – міра ваги для продажу конопель (250г).

Кумари – стан наркотичної абстиненції.

Кумарити – курити коноплю, гашиш тощо.

Кухня – місце і набір необхідного приладдя для приготування розчину з опію (кружка, щипці тощо).

Л

Лежбище – притон наркоманів.

Ломи – стан наркотичної абстиненції.

Лугами – нейтралізувати кислотний розчин наркотику.

М

Марафон – тривалий, протягом декількох діб, процес споживання «гвинта».

Марка – квадратний шматок паперу просочений LSD.

Масло – густа речовина, отримана внаслідок хімічної реакції синтезу. Концентрований «гвинт».

Матка – жінка, що збуває наркотики.

Мацанка – наркотик вироблений з пилку конопель.

Машина – шприц.

Медицина – загальна назва медичних нарковмісних засобів.

Метро – вена в пахвовій западині.

Мигий – підроблений рецепт зі зведеними старими написами.

Мігтя – ватний тампон на голці при очищенні опійного розчину.

Мулечник – споживач мультки, ефедруну.

Мультки дивитися – бачити галюцинації.

Мутка – процес виготовлення наркотичного засобу.

Н

На злітній смузі – момент, коли все готово до прийому наркотиків.

Наїзник – постачальник наркотиків.

Нарконіштяк – міфічна галлюцінаторна істота, що прагне зробити ін'єкцію наркотику у всіх оточуючих його наркоманів.

Насунув – сильний ефект від наркотику.

Ні децела – ні краплі.

Нюхати – вживати наркотик шляхом вдихання носом.

О

Обдовбаний – що знаходиться в стані наркотичного сп'яніння.

Оборотка – вена на зовнішній стороні руки.

Огородник – людина, що займається незаконним вирощуванням конопель або маку.

Одеколонщик – токсикоман.

Отходнячні – стан наркотичного голодування.

П

П'ятка – вм'ятина на цигарці, зроблена з метою непопадання конопель в рот при курінні.

Палево – речі, що видають пристрасті особи до наркотичного засобу.

Пекарня – місце масового виготовлення наркотиків.

Первак – аптека №1 у місті.

Перебирати, перебрати – процес очищення розчину опію від сторонніх домішок і бруду.

Перегон – перевезення наркотиків.

Передоз – введення небезпечно великої дози наркотику.

Передознутися – вжити велику, іноді набагато більшу, ніж звична, дозу наркотику.

Переторчав – стан, організму, коли особа вжила наркотичний засіб більшої дози, ніж може витримати його психіка.

Перетяг – саморобний джгут для пере тискання вени.

Перти – відчувати стан наркотичного сп'яніння.

Перука, паровоз – спосіб куріння коноплі удвох.

Пихати – споживати наркотик шляхом куріння.

Підірвати – першим прикурити цигарку з коноплею.

Пісуля – рецептурний бланк.

Платформа – упаковка таблеток.

Плющить – ефект ейфорії від наркотику.

Полощіть – під опіатами, героїном-нудить.

Полтораха – півтора мілілітри.

Полукалічна – поліклініка.

Помазуха – активна речовина з великою кількістю сторонніх хімічних домішок.

Попик – шматок паперу скручений і вставлений в косяк.

Попуск – часткове послаблення дії вжитого наркотику.

Порох – сухий порошок ефедрину.

Потрясти пляшку – приготувати наркотичний засіб.

Пре – ефект ейфорії від наркотику.

Прикинути – зважити порошок.

Прихід – сильне почуття ейфорії відразу після введення опіумних наркотиків.

Приходоватися – відчувати першу хвилю дії наркотичного засобу.

Проперло – сильний ефект від наркотику.

Р

Рай – притон наркоманів.

Ракета – сигарета з коноплею.

Реактор – посудина, в якій відбувається кінцева стадія виготовлення наркотику.

Ремісціонер – людина, що припинила вживання наркотиків.

Рецепе – рецепт.

Розбодяжити – розвести наркотичний засіб сторонніми інертними інгредієнтами (компонентами).

Розв'язка ремісії – припинення періоду невживання наркотиків.

Розкумаритися – вжити наркотик.

Розмагнічуватися – приймати наркотик.

Рубає – під дією опіатів, героїну-тягне на сон, закриваються очі.

С

Салют, сало, соплі, тефа – назви головних лікарських компонентів ефедрону.

Самосвал – шприц з гумовим поршнем.

Сейшн (тут) – процес вживання наркотичних засобів.

Система – ступінь звикання до наркотиків, при регулярному вживати.

Сідати – звикати до наркотиків.

Скіпати – утікати.

Слам паскудний – частка виручки за продаж наркотиків.

Слина – передозування.

Сотка – 0,1 грама головного компонента психоактивної речовини.

Спулювати – позбавлятися від наркотику у разі небезпеки бути затриманим.

Ставити – робити ін'єкцію.

Ставити (на) корку – випарювати розчин наркотичного засобу до сухого стану.

Ставити баян на венак – здійснити внутрішньовенну ін'єкцію.

Ставитися – вживати наркотики внутрішньовенно.

Стакан – міра ваги для продажу конопель (250г).

Старий – закоренілий наркоман.

Стирчати – загальний стан при вживанні наркотиків, переважно тих, що вводяться внутрішньовенно.

Стирчати глухо – знаходитися в стані наркотичного або алкогольного сп'яніння.

Страчувати – довго і безуспішно намагається зробити собі внутрішньовенну ін'єкцію.

Стремак – предмет, який доводить, що його власник є наркоманом.

Струна, шпилька – медична голка.

Стрьом – стан небезпеки.

Стрьомопатія – стан страху, викликаний, часто вигаданою небезпекою.

Стрьом-пакет – пакет або сумка, в якій знаходяться інгредієнти і інструменти для приготування та вживання наркотичних засобів.

Стукатися – вводити собі наркотик.

Сумку вартувати – бувати наркотики.

Сушняк – сухість у роті.

Сходинки – спосіб пом'якшення дії ломки, використовуючи маківку соломку як жувальну гумку.

Т

Тарганів ганяти – неадекватна поведінка після прийому наркотику.

Торба – несвідомий стан після прийому наркотику.

Тормозок – невелика ємність (коробочка від касети фотоплівки, оболонка «Кіндер-сюрпризу» і т.п.), які використовуються для зберігання і перевезення сипучих наркотиків.

Торчок безвізовий – наркоман, з непридатними для ін'єкцій венами.

Торчун – наркоман.

Точка – місце продажу наркотиків.

Тріскатися – вживати наркотики внутрішньовенно.

Тряска, трясе – хворобливий стан, в наслідок ін'єкції не чистим наркотиком.

Тужити – відчувати наркотичний голод.

Тяга – неполярний органічний розчинник.

Тягне – ефект ейфорії від наркотику.

Тягтися – випробувати на собі дію наркотику.

У

Уширятися – спожити неабияку кількість наркотиків внутрішньовенно.

Ф

Фабрика – місце виготовлення наркотиків саморобним способом.

Фантік – порожня упаковка від одноразового шприца або голки.

Фарба – один з прекурсорів для виготовлення наркотику.

Фармак – фармацевт.

Фітюлька – порція опію (близько 1 гр).

Флешбек – галюцинації, спотворене сприйняття реальності, тривога, страх, через кілька днів після прийому наркотику.

Фурик – контейнер, емність для порошку, в якій відбувається хімічна реакція, пляшечка.

Фуфляк – абсцес, що з'являються на місці підшкірного введення наркотичного засобу.

Х

Хімія – наркотики, виготовлені шляхом хімічних реакцій.

Ц

Целка – вена, чиста від ін'єкцій.

Центряк – центральна вена на ліктьовому згині.

Цепура заразна – канал доставки наркотиків.

Ч

Чвиля – прихід.

Чек – згорточок з фольги або паперу з героїном (0,1 г).

Чибис, чібик, чібик – міра опію в 40 - 50 гр.

Чухає, чухатися – під опіатами, героїном свербить обличчя.

Ш

Шабити – курити коноплю, гашиш.

Шаян – наркопритон.

Ширка – споживання наркотиків.

Ширяльне – супутнє споживання наркотиків.

Ширятися – вживати наркотики внутрішньовенно. Самому робити собі внутрішньовенну ін'єкцію.

Шмигати – вживати наркотики внутрішньовенно.

Шпилити – нюхати кокаїн.

Штакет – заготівля для косяка, порожня беломорина.

Штормить – порушена координація рухів.

Щ

Щука шиберна – крупний торговець наркотиками.

Ю

Ювіляр – особа, що вперше спробувала наркотики.

Юзати – вживати наркотики.

Я

Явище – довгоочікуване прибуття постачальника наркотиків.

Наукове видання

Комарницький Віталій Мар'янович,
Криволапчук Володимир Олексійович,
Бараненко Борис Іванович,
Бочковий Олексій Васильович,
Бондар Володимир Сергійович,
Кривонос Максим Васильович,
Александров Денис Александрович,
Охріменко Іван Миколайович,
Богучарова Олена Іванівна,
Батраченко Тетяна Сергіївна,
Калмиков Дмитро Олександрович

Виявлення, документування та розслідування злочинів, передбачених ст. 315 КК України, вчинених з використанням мережі Інтернет

Навчально-практичний посібник

За редакцією В. М. Комарницького, В. О. Криволапчука, Б. І. Бараненка

Підписано до друку 08.07.2016. Формат 60x84 / 16.
Гарнітура Book Antiqua. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 33,0. Тираж 300 прим. Зам. № 0807-1.

Редакційно-видавниче відділення
відділу організації наукової роботи
Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка
93400, Україна, м. Северодонецьк, вул. Донецька, 1

ВИГОТОВЛЮВАЧ
Поліграфічне підприємство СПД Румянцева Г.В.
54038, м. Миколаїв, вул. Бузника 5/1.
Свідоцтво МК № 11 від 26.01.2007 р.